

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ
ТА ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГУМ» ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА НАПрН УКРАЇНИ
МІЖВІДОМЧИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР З ПРОБЛЕМ БОРОТЬБИ
З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ПРИ РНБО УКРАЇНИ
КОСТАНАЙСЬКА АКАДЕМІЯ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ
РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН ІМЕНІ ШРАКБЕКА КАБИЛБАЄВА
АКАДЕМІЯ ГУСПОЛ (ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА)
ТАЛІННСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ (ЕСТОНІЯ)

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ В ГАЛУЗІ
ПРАВА, ОСВІТИ, СОЦІАЛЬНИХ
ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК – 2022**

**ACTUAL ISSUES OF THEORY AND
PRACTICE IN THE FIELD OF LAW,
EDUCATION, SOCIAL AND BEHAVIORAL
SCIENCES – 2022**

*Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 10 червня 2022 року)*

Чернігів 2022

УДК [34+37+33]"2022"
А43

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 9 від 09.06.2022 року).

Головний редактор:

Тогочинський О. М., доктор педагогічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України.

Редакційна колегія:

Царюк С. В., кандидат юридичних наук, доцент;

Чебоненко С. О., кандидат педагогічних наук, доцент;

Пузирьов М. С., доктор юридичних наук, старший дослідник.

Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, А43 соціальних та поведінкових наук – 2022: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 10 черв. 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПТС, 2022. 342 с.

До збірника матеріалів міжнародної науково-практичної конференції увійшли публікації вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, здобувачів вищої освіти, що присвячені актуальним питанням управлінської діяльності, професійної підготовки та розвитку особистості, галузевих юридичних наук, психолого-педагогічним та соціально-виховним аспектам роботи з особистістю, особливостям викладання іноземних мов, суспільно-економічним і культурним явищам в українському та світовому просторі в умовах воєнного стану.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, практиків, здобувачів вищої освіти.

За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень відповідальність несуть автори.

УДК [34+37+33]"2022"

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА.....	11
---------------------	----

СЕКЦІЯ 1

ВИКЛИКИ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ВОЄННИМ СТАНОМ В УКРАЇНІ

Гончаренко Оксана Григорівна

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОГО КОМПЛЕКСУ ДКВС УКРАЇНИ.....	15
---	----

Пришляк Олена Валеріївна

ПОДАТКОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	17
---	----

СЕКЦІЯ 2

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА СВІТОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Аніщенко Вікторія Олександрівна, Разумейко Наталія Сергіївна

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У СВІТЛІ ІННОВАЦІЙНОСТІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ДКВС УКРАЇНИ.....	20
---	----

Ворохобіна Діана Леонідівна

ЛІДЕРСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ ТА ЇЇ СТРУКТУРА.....	22
---	----

Гнидюк Олександр Петрович

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ КУРСАНТІВ НА ТАКТИЧНОМУ РІВНІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВИТИ.....	25
---	----

Діденко Олександр Васильович

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВИТИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАНДАРТІВ НАТО У ПІДГОТОВКУ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ.....	29
--	----

Дрижак Віктор Володимирович, Педорич Анатолій Володимирович

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРСОНАЛУ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ.....	32
--	----

Макогончук Наталія Віталіївна, Гевко Олена Іванівна

ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ.....	35
--	----

Станішовський Артур Степанович

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК.....	38
--	----

Тогочинський Олексій Михайлович

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВИТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	42
---	----

Шумовецька Світлана Павлівна

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА: ОСНОВНІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ.....	45
---	----

СЕКЦІЯ 3
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:
ОСОБИСТОСТІ, ГРУПИ, КОЛЕКТИВУ

Букіна Вікторія Сергіївна ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ПРАЦІВНИКІВ СТРЕСОГЕННИХ ПРОФЕСІЙ	48
Ворошилов Олег Максимович ВПЛИВ ВЕГЕТО-СУДИННОЇ ДИСТОНІЇ НА ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК СТАРШОКЛАСНИКІВ	51
Кубрак Руслан Миколайович ЛОКАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У ПРОТИДІЇ ПОШИРЕННЮ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ	55
Кухар Тетяна Володимирівна ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІВНЯ ЕМПАТІЇ ТА СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ У ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ	59
Люта Христина Романівна ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ В ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ	62
Саріогло Олена Андріївна ВПЛИВ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА ВИНИКНЕННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ У СТУДЕНТІВ	65
Ушакова Ірина Михайлівна ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ УКРАЇНИ	69

СЕКЦІЯ 4
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Акімова Ангеліна Дмитрівна ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ Й ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ.....	73
Берднік Інна Володимирівна ВИКОРИСТАННЯ «ЖИВИХ ЩИТІВ» ЯК ОДНЕ З ПОРУШЕНЬ ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	75
Гіль Валерія Романівна, Задаля Дмитро Костянтинович ОСОБИСТІ (ГРОМАДЯНСЬКІ) ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	79
Глинська Наталія Валеріївна МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ УНОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕДУРИ ПІД ЧАС ВОЄНОГО СТАНУ В ЦАРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ (АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР)	82
Демиденко Дарія Сергіївна ОСОБЛИВІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	85
Дудченко Оксана Сергіївна ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ	88

Жукова Віолетта Миколаївна ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	90
Колб Олександр Григорович, Басараб Марта Юріївна СУДОВА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ І ГАРАНТІЙ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ТА ОБВИНУВАЧЕНОГО	93
Колб Олександр Григорович, Дерев'яний Всеволод-Ілля Володимирович ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ВИДОЗМІНУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	96
Колб Роксолана Олегівна, Дучимінська Леся Миронівна МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВOPOPУШЕННЯМ У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСОБАМИ БАНКІВСЬКОГО КОНТРОЛЮ	98
Котенко Тетяна Анатоліївна ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ТА СИСТЕМА ЮРИДИЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ЇХ ЗАХИСТУ	101
Мельник Клим Олексійович ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	106
Мільяченко Марія Русланівна КУЛЬТУРНІ (ГУМАНІТАРНІ) ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	108
Турецький Вячеслав Вікторович ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК ПРОБЛЕМА ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВНИЧОЇ НАУКИ.....	111
Хмеленко Катерина Михайлівна МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ	114
Akylbekova Assel Batyrbaevna, Uali Aigerim Izbastykyzy THE ESSENCE OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS	119
Notermans Ton ARE EU TRADE SANCTIONS WTO COMPATIBLE?	123
СЕКЦІЯ 5	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК	
Боднар Ігор Володимирович, Кондратов Дмитро Юрійович ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОГО НАВЧАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	128
Вайда Тарас Степанович ПОНЯТТЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВРАХУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЙ В УСКЛАДНЕНИХ УМОВАХ	132
Гарасим Павло Степанович ПРО ДЕЯКІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	138

Годлевська-Коновалова Альона Вікторівна, Ковальчук Володимир Степанович ПРО ДЕЯКІ ЗМІСТОВНІ ЕЛЕМЕНТИ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ОРГАНАМИ ПРОКУРАТУРИ	140
Денисенко Катерина Вікторівна, Борко Ірина Сергіївна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	142
Джужжа Олександр Миколайович, Тичина Дмитро Михайлович СТРУКТУРА ТА МЕХАНІЗМ РОЗРОБКИ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ПРОГНОЗІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	146
Ільченко Іван Петрович МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН	150
Кленка Дар'я Ігорівна ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИНЕСЕННЯ РІШЕНЬ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	153
Колб Олександр Григорович ПРО ДЕЯКІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ НА ВЛАСНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	156
Колб Олександр Григорович, Однороз Юлія Андріївна СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИДОЗМІНИ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ В УКРАЇНІ	159
Колб Олександр Григорович, Свищю Вікторія Сергіївна ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ	161
Копотун Ігор Миколайович, Рудик Микола Миколайович НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ	163
Ніцимна Світлана Олексіївна НОРМАТИВНІ ПІДСТАВИ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ	167
Олійник Владислав Станіславович ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	169
Паламарчук Іван Васильович ЩОДО ПИТАНЬ ПРОХОДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	173
Пащенко Олександр Олександрович ЩОДО ДОКТРИНАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ	176
Пирожик Олександр Веніамінович ЗАПОБІГАННЯ ПОСЯГАННЯМ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ	180
Плахтій Віктор Миколайович, Царюк Сергій Васильович СТАН ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТЕНДЕНЦІЙ ЇЇ РОЗВИТКУ	182

Пузирьов Михайло Сергійович, Самофалов Олександр Леонідович ДО ПИТАННЯ ПРО МАТЕРІАЛЬНУ ТА ФОРМАЛЬНУ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ.....	186
Ребало Микола Миколайович ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС: ПОЗИТИВИ ТА НЕДОЛІКИ	191
Сайчин Олександр Сергійович ВЗАЄМОДІЯ МІЖ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, КАРНОГО РОЗШУКУ, ДЕПАРТАМЕНТУ СТРАТЕГІЧНИХ РОЗСЛІДУВАНЬ, ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ СКОЄНІ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ ОСІБ, ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ, АВТОРИТЕТАМИ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ ТА ВОРАМИ В ЗАКОНІ	194
Самофалов Леонід Прохорович, Легка Ірина Володимирівна РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЗАСАДИ ГЛАСНОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД.....	199
Сікун Антон Миколайович, Хоменко Дар'я Юрївна ТРУДОВІ ПРАВА ТА ГАРАНТІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	202
Тюфтії Сергій Миколайович ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ПОВ'ЯЗАНОГО ЗІ СТАНОМ ЗДОРОВ'Я	206
Шикір Дмитро Олександрович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ІНСТИТУТУ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ	209
Яковець Ірина Станіславівна «БОЛІ» УКРАЇНСЬКОЇ ПРОБАЦІЇ	213
Skakov Aydarkan Baydekovich, IMPROVEMENT OF CRIMINAL, CRIMINAL-PROCEDURAL AND CRIMINAL- EXECUTIVE LEGISLATION WILL INCREASE THE EFFICIENCY OF KAZAKHSTAN'S CRIMINAL POLICY	216

СЕКЦІЯ 6

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Базелюк Вікторія Володимирівна ПОСЯГАННЯ НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	220
Рожко Ігор Юрійович ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗОПЛАТНОЮ ПРАВОВОЮ ДОПОМОГОЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РФ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ НИМИ ПРОТИПРАВНИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.....	223
Самофалов Леонід Прохорович ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	226
Тазієв Садіг Рза Огли, Личик Олександр Володимирович ШТРИХИ ДО ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	228

СЕКЦІЯ 7
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК
ОСОБИСТОСТІ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ ТА МАЙБУТНЄ

Брюховецька Марина Сергіївна ВПЛИВ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ТРУДОВІ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ	234
Квасник Ольга Віталіївна, Пушкарський Вадим Геннадійович ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАОЧНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	236
Литвин Андрій Вікторович, Руденко Лариса Анатоліївна ПЕРСПЕКТИВНА МОДЕЛЬ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	240
Рспіна Юлія Сергіївна ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ І ПРОТИДІЯ ЇХ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНИ	243
Третьак Олена Станіславівна, Янченко Тамара Василівна ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ТА ЙОГО ТЕХНОЛОГІЙ В ІСТОРИЧНОМУ РАКУРСІ	249
Чебоненко Станіслав Олегович ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	254
Шумейко Зінаїда Євгенівна ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ КУРСАНТІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»	257
Шумовецька Світлана Павлівна, Голярдик Наталія Анатоліївна, Макогончук Наталія Віталіївна МУЛЬТИМЕДІЙНІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ», «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» І «СУЧАСНА КОМУНІКАЦІЯ»	261

СЕКЦІЯ 8
СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Богомазова Софія Андріївна ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ	265
Вдович Світлана Михайлівна ТРЕНІНГ КОМУНІКАТИВНОСТІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ	270
Волошина Яна Леонідівна ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТА ДО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	272
Дем'яненко Юлія Олександрівна МЕТОДИ РЕГУЛЯЦІЇ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПРАЦІВНИКІВ ДКВС УКРАЇНИ	276
Єрмак Сергій Миколайович, Присяжна Карина Ігорівна ПРИЧИНИ ТА ФАКТОРИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ ВІЙНИ	277

Жулковський Вадим Вікторович ПРОФІЛАКТИКА САМОГУБСТВ В УСТАНОВАХ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	281
Касьянова Олена Миколаївна, Разумна Алла Григорівна, Харківський Валерій Сергійович СПРЯМОВАНІСТЬ ВИХОВАННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	285
Кучеренко Сергій Михайлович, Кучеренко Наталія Сергіївна СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ	288
Медвідь Федір Михайлович, Чорна Марія Федорівна НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ У СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНІЙ РОБОТІ	291
Мірошніченко Оксана Миколаївна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ В ТАБОРАХ ДЛЯ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ	296
Паскевська Юлія Анатоліївна РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕРСОНАЛУ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ	299
Пахомов Ілля Володимирович ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНОСТІ ПРАВОСЛАВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗАСУДЖЕНИХ	303

СЕКЦІЯ 9 СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ

Білецька Тетяна Вікторівна ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	307
Ганаба Світлана Олександрівна ТРАНСФОРМАТИВНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ: ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	310
Трифаніна Любов Сергіївна ІНКУЛЬТУРАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ.....	312
Шендерук Олена Борисівна РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ ЯК ПРАВО НА КРАЩЕ ЖИТТЯ.....	315

СЕКЦІЯ 10 ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОТИВАЦІЇ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Мірошніченко Валентина Іванівна ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ КУРСАНТІВ	317
Пилипенко Володимир Миколайович, Гончар Віталій Валерійович, Сорокотуд В'ячеслав Борисович ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОТИВАЦІЇ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ	319

СЕКЦІЯ 11
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ
ІНОЗЕМНИХ МОВ

<i>Борисенко Ірина Василівна</i> ВИБІР МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У НЕМОВНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	323
<i>Дубовик Оксана Вікторівна</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДОРΟΣЛИХ	325
<i>Ісламова Олександра Олегівна</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ	327
<i>Кустовська Ірина Миколаївна, Хамазюк Ольга Миколаївна</i> ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА ОСНОВА ЧИТАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ – НІМЕЦЬКОЇ	330
<i>Чебоненко Дмитро Станіславович</i> СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ LEGO УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	333
<i>Вуконія Оксана Павлівна</i> THINKING DOMAIN IN TEACHING FUTURE LAWYERS ENGLISH.....	339

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

Шановні учасники міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2022»!

Від імені ректорату і вченої ради Академії Державної пенітенціарної служби вітаю вас із початком роботи цієї конференції, проведення якої вже стало доброю традицією у стінах нашого закладу вищої освіти.

У цьому науковому заході беруть участь понад 100 учасників як з України, так і з інших країн, зокрема Чеської Республіки, Республіки Казахстан, Естонії, для обміну досвідом, знайомства з новими підходами, взаємозбагачення наукової, практичної та освітньої складових у системі підготовки здобувачів вищої освіти й супроводження процесів реформування в різних сферах суспільних відносин. Серед учасників конференції – вчені з 36 закладів вищої освіти, наукових установ, представники державних і недержавних інституцій, здобувачі вищої освіти.

Незважаючи на надскладну ситуацію в Україні, в Академії Державної пенітенціарної служби ефективно здійснюються освітній процес та наукова діяльність, продовжується поступальний розвиток у площині покращення якості підготовки висококваліфікованих фахівців для правоохоронних органів та соціальної сфери.

Міністерство юстиції України та Академія Державної пенітенціарної служби приділяють велику увагу підготовці персоналу для органів і установ виконання кримінальних покарань, орієнтації наукових розвідок на забезпечення належного рівня супроводу діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. Принагідно зазначу, що у травні 2022 року всі кафедри Академії та її територіально відокремлені відділення пройшли державну реєстрацію 10 науково-дослідних робіт, у контексті яких побудовано роботу секцій конференції.

Хочу висловити подяку співорганізаторам конференції, а саме: Міністерству юстиції України, Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Національній академії внутрішніх справ, Національному університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Одеському державному університету внутрішніх справ, Харківському національному університету внутрішніх справ, Дніпропетровському державному університету внутрішніх справ, Науково-дослідному інституту

вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Національному університету «Львівська політехніка», Костанайській академії Міністерства внутрішніх справ Республіки Казахстан імені Шракбека Кабилбаєва, Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка), Талліннському університету технологій (Естонія).

Ураховуючи широке географічне представництво учасників конференції, не викликає жодних сумнівів те, що обмін результатами проведених наукових досліджень стане підґрунтям для фундаменту реформ, що сьогодні відбуваються в системі вищої освіти, кримінально-виконавчій та соціальній сферах, економіці й суспільному управлінні. Лише спільними зусиллями можна досягти запланованих цілей та ефективно їх реалізувати.

Упевнений, що сьогоднішня міжнародна науково-практична конференція є майданчиком для висловлення учасниками власного бачення щодо теоретичних і практичних проблем у галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук, свідченням того, що в Україні не згасає наукова думка, а всі, хто прагне творити, думати, аналізувати, вдосконалювати, готові до наукової полеміки та апробації отриманих наукових здобутків.

З повагою та вдячністю

*ректор Академії Державної пенітенціарної служби,
доктор педагогічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
полковник внутрішньої служби*

Олексій ТОГОЧИНСЬКИЙ

Шановні колеги, учасники конференції!

Від імені Міністерства юстиції України та від себе особисто вітаю з початком роботи міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2022».

У мене особисто немає жодних сумнівів, що низка проблемних аспектів як теоретичного, так і практичного характеру, нові напрацювання, досягнення, відкриття, пов'язані з підготовкою висококваліфікованих фахівців у закладах вищої освіти України, у тому числі в умовах воєнного стану, потребують наукового обговорення та широкого висвітлення. Тому питання та ідеї, які заплановані для демонстрації в межах конференції, є вкрай важливими й актуальними.

Нині Академія Державної пенітенціарної служби як заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання, науковий і методичний центр проводить освітню діяльність у галузі підготовки фахівців для органів і установ виконання покарань, соціальної сфери, сектору економіки й суспільного управління. Необхідно позитивно оцінити те, що освітні, освітньо-професійні та освітньо-наукові програми Академії передбачають формування професійних компетентностей за такими актуальними в умовах сьогодення напрямками, як: виконання кримінальних покарань, пробації й запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою згідно з вимогами національного законодавства та міжнародно-правових актів; реалізація корекційних програм роботи з диференційованими категоріями засуджених та суб'єктів пробації; психолого-педагогічний супровід процесів виконання покарань та підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України; організація ефективної зайнятості засуджених; утримання військовополонених відповідно до міжнародно-правових стандартів тощо.

З огляду на вищевикладене, пошук шляхів для ефективного правового забезпечення цих питань має здійснюватися саме за допомогою ґрунтовного наукового осмислення, що дозволить розробити якісні зміни та доповнення до чинного законодавства України. А тому суголосними вимогами сьогодення є робота секцій конференції, де знайшли місце проблеми, що обумовлені: викликами для суб'єктів підприємницької діяльності у зв'язку з воєнним станом в Україні; стратегією розвитку професійної компетентності в україн-

ському та світовому освітньому просторі; використанням результатів психологічних досліджень особистості, групи, колективу; міжнародно-правовими засадами захисту прав людини в сучасних умовах; реалізацією кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану; використанням інформаційних технологій; специфікою проведення соціально-виховної та психологічної роботи; психолого-педагогічними особливостями викладання іноземних мов.

Переконана, що проведення наукового заходу в онлайн-форматі не знизить його цінності та надасть змогу вченим і практикам поділитися досвідом, взаємно збагатити арсенал знань. Упевнена, що висловлені учасниками конференції ідеї знайдуть своє застосування не тільки в науці, а й на практиці. Сподіваюся, що ця конференція сприятиме утвердженню благородних ідеалів права й освіти на ниві професійної діяльності. Бажаю вам приємного та результативного наукового спілкування, творчих успіхів, здоров'я, миру та добра!

З повагою

*Державний секретар
Міністерства юстиції України*

Олена БОГАЧОВА

СЕКЦІЯ 1

ВИКЛИКИ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ВОЄННИМ СТАНОМ В УКРАЇНІ

Гончаренко Оксана Григорівна,

доктор економічних наук, професор,
начальник кафедри економіки та соціальних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОГО КОМПЛЕКСУ ДКВС УКРАЇНИ

Трансформація ринкових умов господарювання змінює вимоги та підходи до організації і управління виробничо-господарської діяльності як суб'єктів національної економіки, так і суб'єктів виробничого комплексу ДКВС України. Важливими завданнями в умовах мінливого ринкового середовища є формування виробничих систем установ виконання покарань на такому рівні, який би: по-перше, забезпечив їх ритмічну і безперебійну роботу, по-друге, ефективне використання наявного ресурсного потенціалу; по-третє, надав можливість залучати до суспільно-корисної праці у сфері матеріального виробництва засуджених з метою їх виховання і подальшої ресоціалізації.

Процес реформування виробничого комплексу Державної кримінально-виконавчої служби України має охоплювати такі заходи. По-перше, проведення комплексної ревізії виробничо-господарської та фінансової діяльності державних підприємств (виробничих майстерень, підсобних господарств) з метою виявлення та узагальнення інформації щодо наявності:

- матеріальних та фінансових ресурсів (у тому числі перебування в оренді земельних ділянок, майна, будівель та споруд);
- % зносу основних фондів;
- % залучення засуджених до трудової діяльності;
- дотримання організаційно-штатної дисципліни тощо.

По-друге, державні підприємства УВП не є прибутковими, а тому доцільно змінити їх організаційно-правовий статус і створити виробничі майстерні (підсобні господарства) як структурний підрозділ виправного закладу. При виробничих майстернях забезпечити функціонування професійно-технічних навчальних закладів для отримання засудженими робітничих професій. Професійно-техніч-

не навчання здійснювати відповідно до потреб регіонального ринку праці.

По-третє, на думку Н. Крісті, ув'язнені й тюрми не завжди є тягарем для держави та її економіки [3], а тому в сучасних умовах ефективним шляхом залучення інвестиційних ресурсів є створення асоціації виробничих систем, яка б інтегрувала на рівні Міністерства юстиції (Департаменту з питань виконання кримінальних покарань) в період реорганізації процеси реалізації інвестиційних проєктів/програм, спрямованих на розширення ринків збуту товарів і послуг, підвищення економічної ефективності виробництва, створення нових робочих місць для засуджених. Джерелами інвестицій можуть бути: фінансування з регіональних і місцевих бюджетів, державні замовлення, заходи державної підтримки, приватні інвестиції.

По-четверте, зміна організаційно-правового статусу державного підприємства УВП (на умовах державного-приватного партнерства) передбачає зміну форми власності з державної на приватну. Суб'єкт господарювання функціонує відповідно до діючого законодавства, організація та спеціалізація виробництва повинна враховувати режимні вимоги виправного закладу, а також професійно-технічну підготовку засуджених в установі.

Варто зазначити, що більшість суб'єктів виробничого комплексу ДКВС України має налагоджені кооперативні зв'язки [1], тому для приватних власників, які взаємодіють із цими суб'єктами, передбачити:

1. Систему пільгового кредитування на модернізацію основних фондів (відповідно до проєкту програми Кабінету Міністрів України з підтримки малого і середнього підприємництва) або їх лізинг (згідно із Законом України «Про фінансовий лізинг» від 16.12.1997 № 723/97 ВР).

2. Систему пільгового оподаткування прибутку (як мотивацію за використання малокваліфікованої, але дешевої робочої сили засуджених) – мотивацію ризиків (ст. 136 Податкового кодексу України доповнити пунктом такого змісту «під час провадження виробничої діяльності господарюючими суб'єктами, які використовують працю засуджених (попередньо ув'язнених) ставка податку встановлюється у розмірі 5 %»).

Отже, оскільки виробничо-господарська діяльність суб'єктів господарювання установ виконання покарань оцінюється за критерієм соціальної ефективності [2], то підвищення його рівня, а також

зниження рівня постпенітенціарного рецидиву сприятиме розробка механізму взаємодії приватного підприємства й установи для тієї категорії засуджених, яким після звільнення нікуди повертатися, і в яких відсутні соціальні зв'язки, аби вони мали можливість залишитись працювати на підприємстві та проживати в гуртожитку.

Список використаних джерел

1. Гончаренко О. Г. Соціально-економічні аспекти функціонування виробничого комплексу ДКВС України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 9. С.28–32.

2. Гончаренко О. Г. До питання управління виробничим комплексом кримінально-виконавчої системи України. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 4. С. 317–322.

3. Кристи Н. Борьба с преступностью как индустрия, вперед к ГУЛАГу западного образца. 2-е издание. Москва, 2001. 224 с.

Пришляк Олена Валеріївна,

юрисконсульт товариства з обмеженою відповідальністю
«Науково-виробниче підприємство «Опті»

ПОДАТКОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Українські суб'єкти господарювання під час воєнного стану зіткнулися з новими умовами діяльності, що створили їм якісно нові виклики, які одні змогли сприйняти та перейти на якісно новий рівень, а для інших стали непереборною силою. Серед проблем, що постали перед бізнесом у воєнний час, є такі:

- Ринкові: втрата постійних, стратегічних постачальників/покупців; зупинення діяльності в очікуванні розвитку воєнних подій, заморожена реакція покупців, релокація і т.д.;

- Економічні: нестача коштів для продовження ведення господарської діяльності, зростання цін на сировину, зникнення сировини й товарів для діяльності виробництва, неможливість залучення інвестицій, важкість отримання кредитів від банку на діяльність і т.д.;

- Кадрові: еміграція цінних кадрів, відсутність роботи для тих працівників, які залишилися, або значне зменшення роботи, великий конкурс на робоче місце у зв'язку з приїздом внутрішньопереміщених осіб і т.д.;

- Податкові: законодавча невизначеність щодо можливості порушення Податкового кодексу України та відповідальності за це, проведення перевірок суб'єктів господарювання незважаючи на

воєнний стан, маніпуляції з податком на додану вартість, у тому числі з процедурами з реєстрації податкових накладних і звітування, проблеми сплати податків та збільшення податків, закриття реєстрів для визначення статусів контрагентів.

Якщо перші три групи проблем розв'язуються за допомогою засобів антикризового управління, то група податкових викликів для українського бізнесу – це особливий пакет завдань, які суб'єкти господарювання зобов'язані виконати, щоб продовжити діяльність.

Завдання 1. Вчасно та в повному обсязі сплачувати податки.

Завдання 2. Реєструвати податкові накладні, подавати звіти з податку на додану вартість, класти кошти на електронний рахунок у розмірах, достатніх для реєстрації податкових накладних і сплати податку на додану вартість.

Після того, як сплинуть у липні 2022 року терміни, визначені як межові для приведення до чинного законодавства суб'єктом господарювання незареєстрованих з лютого 2022 року податкових накладних, сплаченого податку на додану вартість та подання декларацій з ПДВ, на суб'єкти господарювання накладатимуть штрафні санкції. Для того, щоб привести до зазначеної відповідності стан розрахунків з бюджетом та реєстрації податкових накладних, власник бізнесу повинен внести грошові кошти на електронний податковий рахунок. У зв'язку з тим, що з початком воєнного стану податкові накладні не реєструвалися, то зобов'язання за ПДВ за лютий (друга половина) – квітень 2022 року штучно завищені удвічі на користь держави. Такий напівзаконний стан вимушеного подвійного оподаткування призвів до тяжких наслідків бізнесу. Судова практика з цього питання відсутня.

Завдання 3. Уникати випадків, за яких реєстрація податкових накладних може бути зупинена, а в разі зупинення – прийняти усі можливі способи для відновлення реєстрації.

Перші реєстрації податкових накладних у деяких суб'єктів господарювання були зупинені через визначення платника податків ризиковим та без будь-яких пояснень, з яких підстав суб'єкт господарювання був визначеним ризиковим. Отже, з відкриттям можливості реєструвати податкові накладні набули чинності ще довоєнні списки, за якими платник податків автоматично є ризиковим, як правило, це підприємства аграрного сектору господарювання, що є стратегічні підприємства на теперішній час. Таким чином, з боку ДПС створюються фінансові перешкоди для здійснення діяльності

стратегічних суб'єктів господарювання. Це також актуально і для інших підприємств-виробників. Законотворець повинен був передбачити подібні маніпуляції з боку контролюючих органів і, надаючи право на перевірки, тимчасово, на час воєнного стану, заборонити зупинку реєстрації податкових накладних.

Завдання 4. Вчасно та правильно подавати податкові звіти.

Воєнний стан – це не тільки територіальна загроза життю людини, це також і психологічний тиск, людський фактор.

З умовним позбавленням штрафних санкцій згідно з Податковим кодексом України з дня ведення воєнного стану до спливу термінів у липні 2022 року у силі залишилися адміністративні санкції за недотримання строків подання звітів. Штрафні санкції, які не спроможні сплатити суб'єкти господарювання, не зможуть поповнити державний бюджет, однак завдадуть нищівного удару українському бізнесу.

Завдання 5. Сприяти проведенню перевірок інспекторами ДПС.

Таким чином, суб'єкти господарювання для продовження господарської діяльності повинні визначитися зі стратегією взаємодії з контролюючими органами, а саме:

- Погоджуватися зі штрафними санкціями контролюючих органів або відстоювати свою правоту у правому полі, за потреби – в судовому порядку. Звертаємо вашу увагу, що, як свідчить судова практика, багато різних питань податкового законодавства часто вирішуються на користь платників податків.

- Сплачувати податки в повному обсязі (у тому числі наперед) або користуватися наданим законодавством безсанкційним відтермінуванням сплати податкових платежів з плановим погашенням податкового боргу.

- Відмовитися або користуватися податковими пільгами, новими умовами спрощеної системи оподаткування.

- Здійснювати господарську діяльність будь-як, лише б діяльність велася і приносила кошти, або дотримуватися законодавства і вкладати у спеціаліста з обліку та права.

- Підтримувати корупцію серед представників контролюючих органів або відстоювати свої права у визначеному законодавством порядку.

СЕКЦІЯ 2

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА СВІТОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Аніщенко Вікторія Олександрівна,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби;

Разумейко Наталія Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У СВІТЛІ ІННОВАЦІЙНОСТІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ДКВС УКРАЇНИ

Актуальність розвитку soft skills (м'яких навичок) офіцерів Державної кримінально-виконавчої системи України (далі – ДКВС України), перелік яких достатньо широкий та періодично оновлюється, підсилюється тим, що офіцери-пенітенціаристи мають володіти певними сучасними компетенціями відповідно до міжнародних стандартів підготовки персоналу пенітенціарних установ та органів пробації [1; 2].

Здебільшого увага вітчизняних та закордонних учених, практиків, результати досліджень яких з проблеми розвитку та навчання soft skills висвітлюються на всесвітніх форумах, привернута до підготовки професіоналів сфери бізнесу, підприємництва, соціального менеджменту, менеджменту проєктів та послуг, ІТ-менеджменту тощо. І, на жаль, на відміну від західних теорій підготовки спеціалістів військової, правоохоронної сфери, у вітчизняному науковому просторі можна виокремити поки що незначні напрацювання щодо формування soft skills офіцерів, у тому числі й пенітенціаристів.

Тому на сьогодні постала необхідність в обґрунтуванні набору м'яких компетенцій та створення моделі формування soft skills майбутніх та діючих офіцерів ДКВС України в умовах ступеневої підготовки з урахуванням вимог міжнародних стандартів підготовки пенітенціарного персоналу.

Міжнародний досвід свідчить про те, що пріоритетне завдання в підготовці сучасного офіцера-пенітенціариста полягає в тому, щоб сформувати і розвинути його особистість як компетентного професіонала, спроможного виконувати службово-професійні завдання згідно з функціональними обов'язками, громадянина, який

здатен забезпечити високий рівень безпеки суспільства, керівника-лідера, здатного створювати робочі команди, управляти процесами та керувати персоналом відповідного підрозділу пенітенціарної системи, брати на себе відповідальність за ухвалення управлінських рішень, постійно самовдосконалюватися та сприяти саморозвитку й самомотивації до самовдосконалення своїх підлеглих.

Треба розуміти, що *soft skills* – це не суто людські якості й характеристики особистості (доброта, кмітливість, спокійність, емпатійність, толерантність тощо), це м'які компетенції, тобто спроможність самостійно й ефективно діяти в межах своїх повноважень (активації власного розвитку, прийняття змін та вміння аналізувати, змінювати, узгоджувати певні управлінські рішення тощо). Основні чесноти і якості офіцера-пенітенціариста, що є лідером, якот: фаховість, патріотичні переконання, прагнення до постійного самовдосконалення та вимогливість до особового складу як до самого себе, воля, самодисципліна, ініціативність, розсудливість, упевненість, ерудованість, відповідальність, комунікабельність, самоконтроль, мужність (емоційна зрілість), емоційний баланс і стабільність, толерантність, комунікабельність, які тісно пов'язані з набутими офіцером *soft skills* компетенціями.

Виходячи з аналізу досвіду підготовки пенітенціарного персоналу в державах Європейського Союзу, США, скандинавських країнах, можна виділити низку *soft skills* для офіцерів-пенітенціаристів [3; 4], а саме: аналітичне мислення та інноваційність; активне навчання і стратегії навчання; розв'язання складних проблем; критичне мислення й аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; лідерство й соціальний вплив; використання технологій, моніторинг і контроль; витривалість, стресостійкість та гнучкість; логічна аргументація, розв'язання проблем та формування ідей тощо.

Формування *soft skills* у офіцерів-пенітенціаристів потребує відповідних педагогічних умов. Якщо *hard skills* закладаються на спеціалізованих (фахових) кафедрах та забезпечуються профільними навчальними дисциплінами, то *soft skills* формуються переважно під час вивчення соціально-гуманітарних дисциплін. Під час формування *soft skills* офіцерів-пенітенціаристів виклад навчального матеріалу має вмщувати елементи проблемності (ситуаційні завдання, кейси, практико-орієнтовані проекти тощо). Це сприяє розвитку в офіцерів-пенітенціаристів здатності до критичного мислення, яке завдяки його

основним функціям (аналітичність, асоціативність, логічність, системність, самостійність) можна вважати підґрунтям для використання інтерактивних методів. У формуванні soft skills офіцерів-пенітенціаристів ефективними є такі інтерактивні методи, як: дебати, дискусії, міні-конференції, науково-практичні круглі столи та інші, що містять практико-орієнтовані проблемні питання.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80> (дата звернення: 09.05.2022).
2. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць). Прийнято Комітетом Міністрів 11.01.2006 р. на 952-й зустрічі Заступників Міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (дата звернення: 09.05.2022).
3. Дж. МакГакін. Сучасний в'язничний менеджмент. Київ: ТОВ «К. І. С.», 2017. 137 с.
4. Либлінг А., Прайс Д., Шефер Г. Тюремный работник. Лондон: «Рутледж», 2012. 163 с.

Ворохобіна Діана Леонідівна,

аспірантка Хмельницького національного університету

ЛІДЕРСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ ТА ЇЇ СТРУКТУРА

Лідерська компетентність є однією з найважливіших у структурі готовності фахівців з навігації та управління судном до професійної діяльності. На це наголошується у сучасних нормативно-правових документах, що регламентують підготовку майбутніх судноводів. Лідерська компетентність є інтегрованим поняттям, яке розкладається на диференціальні компетенції й охоплює знання, уміння і навички професійної компетентності і професійної мобільності, здатність формувати корпоративну культуру й поведінку членів колективу, адаптаційну здатність, уміння орієнтуватися в інформаційних потоках, оптимально вирішувати професійні й соціальні проблеми, здійснювати ефективне управління і контроль діяльності колективу для розв'язання професійних завдань персоналом, а також вміння працювати в команді.

Серед важливих професійно-особистісних вимог до судноводів визначальними є здатність приймати та реалізовувати обґрунтовані управлінські рішення; здатність працювати в команді, організову-

вати роботу колективу у типових і нетипових умовах; уміння виявляти та вирішувати проблеми; володіти навичками міжособистісної взаємодії; вміння мотивувати членів суднової команди для досягнення спільної мети [1].

Щодо змісту лідерської компетентності майбутніх судноводіїв, то узагальнення результатів аналізу наукових публікацій та нормативних документів з питань стандартів освіти і професійної підготовки дозволяє зробити висновок, що у структурі цього інтегрованого поняття можна виокремити когнітивний, практично-діяльнісний, професійно-особистісний компонент та ціннісно-мотиваційний компоненти [2].

Когнітивний компонент охоплює знання психології роботи з персоналом, особливостей управління людськими ресурсами, комунікації, особливостей формування команди тощо.

Практично-діяльнісний компонент передбачає наявність у судноводія сформованих умінь та навичок підтримувати серед членів суднової команди атмосферу взаєморозуміння, доброзичливості, взаємодопомоги, навички керівника і вміння працювати в команді, застосовувати методи ефективного управління ресурсами, здійснювати менеджмент та мотивацію персоналу суднової команди, навички ведення переговорів і вміння вибудовувати комунікації тощо.

Професійно-особистісний компонент охоплює організаторські, професійно-ділові, емоційно-комунікативні, інтелектуально-креативні та морально-вольові властивості, серед яких стійкість до підвищених психологічних навантажень, до тривалого емоційного напруження, здатність швидко і вміло вирішувати особистісні та групові конфлікти, висока моральність, що дозволяє бути прикладом для наслідування, впевненість, емоційний інтелект, високий рівень мотивації, оптимізм, харизматичність, професіоналізм та відповідальність, робочий авторитет, особиста ефективність тощо.

Щодо ціннісно-мотиваційного компоненту, то він охоплює прагнення до самоствердження та консерватизму, прихильність корпоративній культурі, прагнення особистої безпеки і владних повноважень, орієнтацію на загально визнані людські та професійні цінності, наслідування традицій, відкритість до змін, цінності самотрансценденції (універсалізм, добро). Метою цінностей самоствердження і консерватизму; які мають індивідуальну спрямованість, є прагнення уникати тривоги та втрати цілей і цінностей, прагнення до самозбереження. Метою цінностей відкритості до змін і самотрансценденції є прагнення до свободи (свобода вибору, свобода прийняття рішень

тощо) та позбавлення тривоги та тривожних станів, сприяння досягненню цілей, саморозвиток і вихід за власні межі).

У дослідженні ми виходимо з того, що в комплексному поєднанні наявність усіх цих компонентів дозволяє забезпечити ефективне управління судном і персоналом суднової команди, безпеку членів екіпажу, пасажирів та вантажів у різних ситуаціях професійної діяльності.

Отже, лідерська компетентність є однією з найважливіших у структурі професійної компетентності фахівців морського та річкового транспорту. Це підтверджує узагальнення актуальних вимог до змісту і якості професійної підготовки майбутніх судноводіїв, що містяться у вітчизняних нормативних документах та Міжнародній Конвенції зі стандартів підготовки, дипломування моряків і несення вахти. З урахуванням сутнісно-понятійного та функціонального аналізу, автором зроблено висновок, що лідерська компетентність є інтегрованим поняттям, яке розкладається на диференціальні компетенції й охоплює знання, уміння і навички професійної компетентності і професійної мобільності, здатність формувати корпоративну культуру й поведінку членів колективу, адаптаційну здатність, уміння орієнтуватися в інформаційних потоках, оптимально вирішувати професійні й соціальні проблеми, здійснювати ефективне управління і контроль діяльності колективу для розв'язання професійних завдань персоналом, а також вміння працювати в команді. Зміст лідерської компетентності майбутніх судноводіїв охоплює когнітивний компонент (знання психології роботи з персоналом, особливостей управління людськими ресурсами, комунікації, особливостей формування команди тощо), практично-діяльнісний компонент (уміння та навички підтримувати серед членів суднової команди атмосферу взаєморозуміння, доброзичливості, взаємодопомоги, навички керівника і вміння працювати в команді, застосовувати методи ефективного управління ресурсами, здійснювати менеджмент та мотивацію персоналу суднової команди тощо), професійно-особистісний компонент (організаторські, професійно-ділові, емоційно-комунікативні, інтелектуально-креативні та морально-вольові властивості, серед яких стійкість до підвищених психологічних навантажень, до тривалого емоційного напруження, здатність швидко і вміло вирішувати особистісні та групові конфлікти, висока моральність, що дозволяє бути прикладом для наслідування) та ціннісно-мотиваційний компонент (при-

хильність корпоративній культурі, прагнення безпеки і влади, орієнтація на загально визнані людські та професійні цінності).

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування структури лідерської компетентності та визначення діагностичного апарату для з'ясування стану її сформованості у майбутніх фахівців з навігації та управління судном.

Список використаних джерел

1. Діденко О., Шумовецька С. Акмеологічні засади професійного зростання та лідерства майбутніх офіцерів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2021. № 26 (3). С. 41–53. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v26i3.878>. (дата звернення: 16.05.2022).

2. Безлуцька О. П. Лідерські якості офіцера-судноводія: теоретичний аспект. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 14. Т. 1. 2019. С. 28–32. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-1-5>.

Гнидюк Олександр Петрович,

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри фізичної підготовки та особистої безпеки Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ КУРСАНТІВ НА ТАКТИЧНОМУ РІВНІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

Результати аналізу науково-теоретичних основ вирішення проблеми неперервної фізичної підготовки офіцерських кадрів [1; 2; 3], визначення сутності і характеристики структури та змісту фізичної підготовленості офіцерів-прикордонників на тактичному рівні військової освіти, урахування особливостей цього процесу у вищому військовому навчальному закладі Державної прикордонної служби України (далі – ВВНЗ ДПСУ), особливостей професійної діяльності та професійно-особистісних вимог до майбутніх офіцерів-прикордонників, а також характеристика критеріїв, показників і рівнів фізичної підготовленості офіцерів-прикордонників дозволили провести констатувальний етап педагогічного експерименту. Його метою є з'ясування стану фізичної підготовленості офіцерів-прикордонників на тактичному рівні військової освіти в умовах традиційної системи навчання.

Насамперед вважаємо за доцільне уточнити, що професійна підготовка офіцерів ДПСУ здійснюється в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельни-

цького (НАДПСУ). Цей навчальний заклад єдиний в Україні здійснює підготовку офіцерського складу для прикордонного відомства.

Підготовка офіцерів тактичного рівня військової освіти відбувається на трьох факультетах: факультеті безпеки державного кордону (здійснюється підготовка фахівців за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за спеціальністю «252 Безпека державного кордону»), факультеті правоохоронної діяльності (здійснюється підготовка фахівців за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за спеціальностями «Правоохоронна діяльність» і «Право»), факультеті забезпечення оперативно-службової діяльності (здійснює підготовку фахівців за першим (бакалаврським) рівнем за спеціальностями «Автомобільний транспорт», «Телекомунікації та радіотехніка», «Психологія» і «Філологія»).

Отже, для проведення дослідження щодо стану фізичної підготовленості офіцерів-прикордонників на тактичному рівні військової освіти (констатувальний етап експерименту) залучатимуться курсанти з трьох факультетів. Отримання емпіричних даних дозволить зробити висновок про якість фізичної підготовки курсантів, виявити резерви та можливості освітнього процесу щодо фізичної підготовки, встановити рівень готовності науково-педагогічних працівників забезпечувати процес неперервної фізичної підготовки на рівнях військової освіти, а також визначити, яким чином можна покращити якість професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ ДПСУ щодо формування прагнення офіцерів до постійного професійного фізичного розвитку та самовдосконалення, готовності застосовувати у процесі оперативно-службової діяльності набуті прикладні і методичні знання з фізичної підготовки, прикладні рухові вміння і навички особистої безпеки, навички захисту і нападу з використанням спеціальних засобів та прийомів рукопашного бою, застосовувати фізичну силу та спеціальні засоби у визначених законодавством ситуаціях під час виконання службових обов'язків. На констатувальному етапі експерименту також з'ясуємо рівень фізичної витривалості, сформованість фізично-вольових властивостей курсантів і слухачів, рівень загальної фізичної та спеціальної фізичної підготовленості в умовах повсякденної діяльності з охорони державного кордону, а також під час моделювання ситуацій ведення сучасного бою. Отримані результати забезпечать обґрунтування концепції дослідження (концептуальні основи покращення неперервної фізичної підготовки курсантів і слухачів на тактичному рівні військової освіти), а також допоможуть визначити та об-

грунтувати педагогічні умови, що забезпечать поліпшення педагогічної системи неперервної фізичної підготовки курсантів.

Для проведення констатувального етапу експерименту, що тривав у період з березня по травень 2019 року, проведено дослідження, що мало на меті отримання кількісних параметрів за обраними критеріями (психолого-аксіологічним, предметно-інструментальним, поведінково-компетентнісним та індивідуально-функціональним).

Відповідно до логіки дослідно-експериментальної роботи для дослідження обрано групу курсантів (набору 2015 та 2016 років) старших курсів. Загалом для проведення дослідження було залучено 275 курсантів 3–4 курсів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (тактичного рівня військової освіти).

Відповідно до показників психолого-аксіологічного критерію в дослідженні ставилася мета дослідити рівень прагнення до опанування вміннями і навичками особистої безпеки; сформованість прагнення до розвитку фізичної витривалості, фізично-вольових властивостей, загальної фізичної та спеціальної фізичної підготовленості; рівень сформованості ціннісного ставлення до занять з фізичної культури і спорту, ставлення до здорового способу життя; сформованість прагнення до фізичного самовдосконалення.

Відповідно до показників предметно-інструментального критерію в дослідженні ставилася мета дослідити рівень володіння знаннями теоретичних основ фізичної культури і спорту; нормативних документів, що регламентують організацію і проведення фізичної підготовки у ДПСУ; методики проведення занять з фізичної підготовки з персоналом та спортивно-масової роботи в підрозділах ДПСУ; особливостей застосовування фізичної сили і спеціальних засобів у визначених законодавством випадках; принципів здорового способу життя і вимог особистої та громадської гігієни; особливостей застосовування спеціального обладнання та інвентаря під час проведення всіх форм фізичної підготовки.

Відповідно до показників поведінково-компетентнісного критерію в дослідженні ставилася мета дослідити рівень володіння уміннями і навичками виконання вправ і нормативів з фізичної підготовки, методикою проведення всіх форм фізичної підготовки персоналу та спортивно-масової роботи в підрозділах ДПСУ, особистої та громадської гігієни, з організації змагань з військово-прикладних видів спорту, проводити контроль фізичної підготов-

леності підлеглих і оцінювати фізичну підготовку підрозділу, а також застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та прийоми рукопашного бою.

Відповідно до показників індивідуально-функціонального критерію в дослідженні ставилася мета дослідити рівень фізичної сили; витривалості; швидкості; гнучкості; спритності; прихильності здоровому способу життя; педагогічних здібностей.

Для отримання кількісних даних за цими показниками було використано такі методи дослідження: оцінювання курсантів у різних ситуаціях навчальної та службової діяльності; метод експертного оцінювання; есе; співбесіда; інтерв'ювання; оцінювання властивостей курсантів і слухачів під час їхньої участі у рольових іграх; оцінювання професійно-особистісних властивостей курсантів і слухачів під час вирішення ними ситуаційних завдань; виконання практичних завдань; виконання нормативів.

Узагальнення значень середніх балів за показниками психолого-аксіологічного, предметно-інструментального, поведінково-компетентнісного та індивідуально-функціонального критеріїв фізичної підготовленості (тактичний рівень військової освіти) ($n = 275$), дозволило побудувати загальну таблицю з даними значень середніх балів за всіма критеріями (таблиця 1).

Таблиця 1

Значення середніх балів за критеріями фізичної підготовленості майбутніх офіцерів-прикордонників (тактичний рівень військової освіти) ($n = 275$)

Критерії	Середній бал
Психолого-аксіологічний	3,433
Предметно-інструментальний	3,464
Поведінково-компетентнісний	3,341
Індивідуально-функціональний	3,445
Середнє значення	3,420

Отримані результати дослідження стану фізичної підготовленості курсантів і слухачів в умовах традиційної системи навчання у ВВНЗ ДПСУ свідчать про наявність освітніх і педагогічних резервів. Для їх реалізації необхідно обґрунтувати концептуальні основи неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативному рівнях військової освіти.

Список використаних джерел

1. Шумовецька С., Діденко О., Луцький О. Професійна підготовка співробітників прикордонної служби Сполучених Штатів Америки та європейських

країн. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2021. № 25 (2). С. 207–224. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbiirnyk.v25i2.792>.

2. Сніца Т., Гнидюк О., Діденко О. Тенденції професійної підготовки офіцерів поліції у європейських країнах. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки / гол. ред. О. В. Діденко*. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2021. № 3 (26). С. 150–165.

3. Гнидюк О. Неперервна фізична підготовка офіцерів сектору безпеки і оборони як предмет наукових досліджень. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2021. № 25 (2). С. 37–50. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbiirnyk.v25i2.780>.

Діденко Олександр Васильович,

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник науково-організаційного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАНДАРТІВ НАТО У ПІДГОТОВКУ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Система військової освіти є важливим компонентом сектору безпеки і оборони України. Вона забезпечує Збройні Сили, інші військові формування та окремі складові сектору безпеки та оборони (зокрема ДПСУ) офіцерським і сержантським складом.

Військова освіта передбачає набуття особою комплексу професійних компетентностей відповідно до військової спеціалізації, формування та розвиток її індивідуальних здібностей та може здобуватися одночасно з профільною середньою, професійною (професійно-технічною), фаховою передвищою чи вищою освітою [1].

Особливістю системи військової освіти України є те, що вона інтегрована у загальнодержавну систему освіти і регулюється як нормативними документами з питань загальної освіти, так і відомчими нормативно-правовими актами. Проте, в умовах російської збройної агресії та інших потенційних гібридних загроз суверенітету нашої держави, необхідності поповнення лав сектору безпеки і оборони професійним та вмотивованим офіцерським і сержантським складом потребують оновлення засадничі положення державної політики у сфері військової освіти та підготовки. Йдеться про реформатування алгоритму здобуття військовослужбовцями ступенів вищої освіти і рівнів військової освіти шляхом набуття нових освітніх та професійних компетентностей, а також перехід на про-

грами, що сумісні з програмами закладів освіти держав – членів НАТО та держав – партнерів НАТО.

Дослідження систем професійної військової освіти країн – членів НАТО показує, що за зовнішньої схожості вони мають низку суттєвих відмінностей щодо поєднання професійної військової підготовки та освіти, термінів здобуття освіти або проходження підготовки. Так, наприклад, терміни здобуття освіти в навчальних закладах країн – членів НАТО відповідають вимогам стосовно здобуття освітніх рівнів («бакалавр», «магістр») і становлять: на тактичному рівні від 3 до 3,5 років, на оперативному рівні – від 10 місяців до одного року, на стратегічному рівні – від 5 місяців до двох років [2].

Як правило, терміни і зміст підготовки (або підвищення кваліфікації та професійного рівня) визначаються на підставі напрямів, мети, змісту цієї підготовки (курсів, факультативів тощо). У більшості країн – членів НАТО переважає професійна військова підготовка, а не військова освіта, що зумовлюється малою чисельністю збройних сил і невеликим обсягом державного замовлення. Однак спостерігається тенденція до впровадження магістерських програм на оперативному рівні, що свідчить про розуміння необхідності поглиблення навченості та освіченості офіцерських кадрів, починаючи з бригадної ланки [2].

Ще однією тенденцією, що притаманна системі військової освіти країн-членів НАТО (за винятком США, де створено систему професійної військової освіти, поєднану з професійною підготовкою), є їхня імплементація в національні системи освіти, що базуються на вимогах Болонського процесу та регулюються законодавчими або відомчими актами своїх країн у галузі освіти і науки. Подібна ситуація характерна і для України. Зокрема в європейських країнах-членах НАТО освітні програми і програми професійного підвищення кваліфікації військовослужбовців побудовані на європейській кредитно-трансферній системі (ECTS), для якої характерними є триступенева система вищої освіти, додаток до дипломів бакалавра і магістра європейського зразка, кредити ECTS як одиниці обліку навчальної роботи, модульна система навчання, єдині європейські оцінки, комплексне управління і моніторинг якості вищої освіти [2].

Оскільки Україна приєдналася до Болонського процесу і стала частиною європейського освітнього та наукового простору, то його вимоги повною мірою поширюються на систему військової освіти. Тому за нинішніх умов важливим є поєднання і врахування в системі

військової освіти як вимог європейської кредитно-трансферної системи, так і норм, вимог і правил, передбачених стандартами НАТО.

Водночас трансформація військової освіти в контексті реалізації стандартів НАТО може супроводжуватися певними негативними явищами, що потрібно врахувати на етапі розробки та обґрунтування концепції військової освіти та її нормативного забезпечення.

По-перше, це ризик механічного перенесення в систему військової освіти тенденцій, що мають компілятивно-наслідувальний характер, внаслідок чого нівелюється наукове обґрунтування цілей, змісту і результатів освітньо-професійної підготовки військовослужбовців у ВВНЗ.

По-друге, є ризик некритичного запозичення чужого досвіду, зокрема в галузі стандартизації. Впровадженню стандартів має передувати їхній ретельний аналіз з прогнозуванням можливих наслідків для всіх компонентів системи військової освіти.

По-третє, є ризик спотворення інноваційної сутності компетентнісного підходу щодо гнучкості підходів до розроблення стандартів із забезпечення якості вищої освіти. Йдеться про те, що європейський простір вищої освіти характеризується різноманітністю політичних систем, систем вищої освіти, суспільно-культурних та освітніх традицій, мов, прагнень і очікувань. Це робить єдиний монолітний підхід до якості та забезпечення якості у вищій освіті недоречним.

У процесі трансформації військової освіти в контексті реалізації стандартів НАТО важливо врахувати також особливості функціонування окремих складових сектору безпеки і оборони, зокрема ДПСУ – правоохоронного органу спеціального призначення, що реалізує державну політику у сфері безпеки державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні [3].

З огляду на такі специфічні функції ДПСУ, формат здобуття професійної військової освіти майбутніми офіцерами потребує ретельного обговорення з урахуванням реалій вітчизняного законодавства та зарубіжного досвіду. Доводиться констатувати, що у різних країнах Північноатлантичного альянсу є різниця в підходах до створення навчальних програм. З огляду на це, потрібно знайти основне і спільне в цих підходах і адаптувати нову систему військової освіти до українських реалій. На думку експертів, фокус уваги потрібно зосередити на тактичному рівні освіти, який відповідає першому (бакалаврському) рівню вищої освіти [4].

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо військової освіти та науки. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо військової освіти та науки. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72182 (дата звернення: 28.12.2021).
2. Полторак С. Т. Трансформація системи військової освіти України на шляху до досягнення стандартів НАТО. *Наука і оборона*. 2018. № 2. С. 3–10.
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T182469.html. (дата звернення: 21.12.2021).
4. Клачко В., Білявець С., Діденко О., Дем'янюк Ю. Стан, проблеми та перспективи трансформації військової освіти в контексті реалізації стандартів НАТО. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2022. № 28 (1). С. 90–104. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v28i1.958>.

Дрижак Віктор Володимирович,

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби;

Педорич Анатолій Володимирович,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРСОНАЛУ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ

Відповідно до Закону України «Про пробацію», що ухвалений 5 лютого 2015 року та набув чинності 28 серпня 2015 року, професійна діяльність працівника уповноваженого органу з питань пробації спрямована на точне й неухильне виконання передбачених завдань і функцій з метою забезпечення реалізації єдиної (державної) політики у сфері виконання кримінальних покарань через пробацію [1].

Відомо, що зміст роботи працівника органу пробації визначається посадовою інструкцією, яка складається з урахуванням специфіки завдань і функцій, до яких належить підготовка досудової доповіді на обвинуваченого, здійснення нагляду за особами, звільненими від покарання з випробуванням, виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, реалізація пробаційних програм тощо. Як видно, спектр діяльності пробаційного працівника досить широкий і змістовний.

Виходячи з цього, важливість завдань, які покладені на персонал органів з питань пробації, витікає з необхідності сприяння

створенню та забезпеченню системи гарантованої безпеки в суспільстві шляхом виправлення засуджених, запобігання скоєння ними нових злочинів і зумовлює необхідність наявності високого рівня сформованості складових професійної компетентності, необхідної для досягнення окресленої мети.

За формальними ознаками займатися професійною діяльністю з питань пробації може лише особа, котра обов'язково повинна мати належний стан здоров'я, бути дієздатною, не мати судимості, мати вищу освіту педагогічного, соціального, психологічного або юридичного профілю і характеризуватися системою цілком сформованих конкретних особистих, ділових, моральних якостей.

Ці вимоги та рекомендації обов'язково враховують під час добору при формуванні кадрового потенціалу персоналу пробації.

Ми ж зосередимо нашу увагу на досягненні необхідних результатів у процесі професійної підготовки працівників пробації, зокрема під час проходження курсів підвищення кваліфікації. До речі, працівники пробації повинні періодично, але не менш як один раз на два роки, проходити підвищення кваліфікації.

Отже, виконання функціональних обов'язків, які передбачає професія працівника пробації, вимагає відповідної професійної компетентності загалом і сформованих її окремих компонентів.

Тому, окрім загальних, основні спеціальні знання і вміння, що забезпечують належний рівень професійної компетентності, можуть бути представлені щонайменше у вигляді кількох блоків-модулів, а саме:

- модуль загально-, спеціально- та нормативно-правових знань і вмінь;
- модуль етично-, психолого-, соціально-педагогічних знань і вмінь;
- модуль знань і вмінь застосування методів когнітивно-поведінкової терапії та просоціального моделювання;
- модуль знань і вмінь з основ кейс-менеджменту;
- модуль знань і вмінь зі спеціальної підготовки.

Оволодівши знаннями окреслених блоків під час підвищення кваліфікації, працівник уповноваженого органу пробації набуде компетентностей, які дозволять щонайменше:

- збирати та аналізувати необхідну інформацію, у тому числі про вплив криміногенних факторів на поведінку «клієнтів»;

- здійснювати компетентну оцінку ризику вчинення повторного кримінального правопорушення;
- складати будь-яку соціально-психологічну, психолого-педагогічну чи кримінально-правову характеристику на підлеглого;
- надавати вмотивовані рекомендації профілактичного плану з метою запобігання вчиненню повторного злочину або правопорушення;
- встановлювати довірливі стосунки та налагоджувати ефективну комунікацію;
- виконувати інші, не менш важливі функції, що обумовлені функціональними та посадовими обов'язками.

Урешті, успішній реалізації набутих знань і вмінь у подальшій професійній діяльності сприяє раціональне поєднання змісту та різноманітних технологій теоретичного навчання з практичними вправами, тренінгами, ситуаційними, рольовими та діловими іграми, стажуванням на посаді, вміло організованим наставництвом, консультуванням за участю досвідчених фахівців на основі перевірених на практиці порад, розроблених методичних рекомендацій, проведеного мотиваційного інтерв'ювання, відкритого і закритого анкетування, тестування та інших форм оцінки профпридатності фахівця.

Урахування задекларованих окреслених положень, що стосуються основних вимог до професійної компетентності персоналу уповноважених органів з питань пробації, сприятимуть не лише організації більш змістовного та якісного навчання під час підвищення кваліфікації зазначеної категорії працівників, а й у подальшому налагодженню плідної взаємодії з різними інституціями задля досягнення мети виправлення, ресоціалізації засуджених.

У світлі тенденцій сучасної професійної психолого-педагогічної науки усвідомлене знання та розуміння складових професійної компетентності допоможе відкрити й зафіксувати нові можливості плідної взаємодії працівників пробації зі своїми «клієнтами», побудувати таке співробітництво, в якому доброзичливе ставлення з боку представників пробації стимулюватиме в підлеглих бажання до відкритого і довірливого спілкування, що дуже важливо для досягнення успіху під час реалізації пробаційних програм.

Нагадаємо, що відповідно до частини 3 статті 10 Закону України «Про пробацію», що визначає мету, завдання, підстави, види пробації, правовий статус персоналу органу пробації та суб'єктів пробації, а також пункту 11 Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від

18 січня 2017 року № 24, для суб'єктів пробації затверджено ряд пробаційних програм, а саме: «Змінна прокримінального мислення», «Подолання агресивної поведінки», «Попередження вживання психоактивних речовин», «Формування життєвих навичок». Кожна пробаційна програма призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням. Пробаційна програма передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити [1].

Список використаних джерел:

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93 із змінами, внесеними згідно із Законом від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 3–4. Ст. 26.
2. Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм: постановою Кабінету Міністрів України від 18.01.2017 р. № 24.
3. Корнієнко І. О., Алмаши С. І. Методологія проведення тренінгів: курс лекцій з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання спеціальності 053 «Психологія». Мукачево: МДУ, 2016. 60 с.

Макогончук Наталія Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького;

Гевко Олена Іванівна,

старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ

Головний вектор сучасного розвитку вищої освіти в Україні визначається загальним спрямуванням вітчизняної вищої школи на входження в загальноєвропейський і світовий освітній простір. Провідним підходом у навчанні стає системно-діяльнісний, спрямований на застосування активних форм пізнання. Змінюється концепція та традиційні форми навчання. Посилюється мотиваційна та пошукова складова лекцій і семінарських занять. Значний акцент робиться на самостійне навчання та використання знань на практиці, на перетворення студента з пасивного спостерігача за навчальним процесом в його ініціатора та творця.

Велика увага приділяється трансформації історичної освіти, що пов'язано з українською інтеграцією в об'єктивну реальність світової освітньої системи, радикальними перетвореннями в українській державі, з розвитком історичної науки. Чималу роль відіграє і підвищена увага до проблем історичного минулого країни, викликаного своєрідною «битвою за історію». Більше того, суспільство зацікавлене в системному та цілісному уявленні про себе та свою країну, формуванням якого має займатися історична наука.

У процесі змін, що відбуваються, виявляються деякі складності в викладанні історії, пов'язані зі слабким володінням навичок, особливо, самостійної роботи. Постає питання про пошук нових технологій та методів. Основним у цій сфері має стати пізнавально-мотивуючий потенціал, який значною мірою залежить від проблемних, евристичних, дослідницьких, інформаційних способів у поєднанні з самостійною діяльністю студентів. Великі можливості мають електронні технології, які можуть допомогти викладачеві у забезпеченні студентів основним та додатковим матеріалом для самостійної роботи [3].

Як свідчить досвід, найбільш ефективними є такі форми, як проблемні лекції та семінари-дискусії. В умовах інформаційної перенасиченості такі форми, в порівнянні з іншими формами, можуть пробудити та стимулювати пізнавальний інтерес у студентів. Змодельована ситуація дозволяє виявляти різноспрямовані вектори історичного розвитку, заснованих на протиріччях між науковим фактом історії та повсякденному уявленню студента, іноді і помилковому. Організація семінарів-дискусій вимагає певної підготовки. Виділення зразкових тем для обговорення: наприклад, особливості розвитку Київської Русі у виборі віри; історичні та правові концепції століття Просвітництва і т.д.

Чималу роль відіграють інформаційні технології: система Скайп, електронна пошта, чати, віртуальні дошки і т.д. Поєднання таких форм та методів роботи значно розширює можливості і для викладача, і для студента для створення нового середовища спілкування – співпраця між учасниками навчально-пізнавальної діяльності. Крім цього, останнім часом все більш актуальним стає питання розширення можливостей системи дистанційного навчання, яка є, в тому числі, і інструментальною платформою для розробки викладачами онлайн-курсів [2].

Система дистанційного навчання створює умови формування альтернативи традиційної організації навчальної роботи за допомо-

гою віртуальної освітньої системи. Аудиторія замінюється кібер- або віртуальною аудиторією. Організаційна роль викладача набуває нових якостей. Однією з властивостей єдиного освітнього простору в умовах використання системи дистанційного навчання є інтерактивне спілкування, за допомогою якого можна передавати необхідні знання, уміння, у тому числі й навички самостійної роботи.

Чимала увага звернена на перевірку знань студентів з використанням завдань, тестів і т.д. Обговорювані проблеми інколи мають неординарні оцінки, пов'язані з особливостями розвитку простору. А перед студентом стоїть завдання – систематизувати на основі дослідження науковий матеріал, виробити власне рішення та логічно обґрунтувати судження з наукового питання. Все це потребує розвитку навички творчої діяльності, що включає пошук та систематизацію наукової інформації, а також вміння презентувати свої дослідження та їх виховання в самостійному дослідному проекті.

Цьому складному процесу може допомогти пошук нових, творчих методів та рішень. Останніми роками популярності набуває використання *кейс-методів* (кейс-стаді) [1]. Суть методу: проблемне викладання знань супроводжується організацією самостійної роботи студентів. Особливістю є відтворення проблемної ситуації на базі фактів з реального життя.

Для глибшого розуміння соціальних, політичних, культурних процесів можна використовувати історичний дискурс-аналіз, який більш дієвий, ніж конспектування чи реферування. Це творча робота з елементами критичного аналізу, під час якого можна одночасно аналізувати процес та його структуру, тобто описати та пояснити основні риси, властивості, динаміку взаємодії тощо, внаслідок чого можуть виникнути нові дослідження.

Таким чином, інноваційні методи навчання історії України у ВНЗ базуються на гуманістичному підході, спрямовані на розвиток і самовдосконалення особистості, на розкриття її можливостей і творчого потенціалу, створюють передумови для оптимізації навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Дубінський В. А. Методика викладання історії в школі: навчально-методичний посібник для організації самостійної роботи студентів історичного факультету. 2-е вид., виправлене і доповнене. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. 86 с.
2. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.

3. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

Станішовський Артур Степанович,

аспірант кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК

У Стратегії воєнної безпеки України зазначено, що створення системи всеохоплюючої оборони нашої країни на засадах стримування, стійкості та взаємодії потребує модернізації «систем військової освіти та підготовки особового складу для сил оборони, запровадження освітньо-професійних програм підготовки офіцерського, сержантського та старшинського складу з використанням досвіду бойових дій, методики підготовки, принципів і стандартів НАТО» [3].

Одна з провідних суперечностей системи військово-професійної підготовки офіцерів Збройних Сил України (ЗСУ) полягає в необхідності задовольнити запити військового командування щодо компетентності майбутніх керівників підрозділів і водночас забезпечити вимоги масового навчання в системі вищої освіти. У цьому контексті розглянемо особливості професійної освіти офіцерів тактичного рівня Сухопутних військ ЗСУ як найбільш характерної військової спеціальності на прикладі їх військово-професійної, тактичної, тактико-спеціальної підготовки.

Завданням системи вищої військово-професійної освіти є формування корпусу офіцерів високої кваліфікації, які мають міцні знання, широкі вміння й навички для організації та виконання бойових завдань, а також ефективного навчання, виховання й управління підрозділами і частинами в мирний час, здатні сприймати і творчо реалізувати інновації, готові до неперервного самовдосконалення. Підготовка офіцерських кадрів базується передусім на особливостях ведення бойових дій у сучасній війні, завданнях у мирний час підтримувати постійну бойову готовність, на належному рівні навчати й виховувати особовий склад.

Вирішальною силою під час військових сутичок була, є та завжди залишатиметься людина. Про це зокрема свідчить практика російсько-української війни, розв'язаної Росією, особливо після прямого вторгнення 2022 р. Навченість, підготовленість, злагодженість і відданість справі воїнів, а також уміння командування всіх

рівнів спиратися на військові колективи і вести їх за собою нині стоїть на одному рівні з технічним оснащенням військ новітнім озброєнням і бойовою технікою. Це вимагає особливої уваги до навчання та виховання офіцерських кадрів ЗСУ.

Для розроблення оптимальної, динамічної системи військово-професійної підготовки офіцерів у військових вищих навчальних закладах (ВВНЗ) необхідно створити модель випускника, адекватну сьогоденним вимогам ведення війни, у тому числі гібридними методами і неконвенційної (англ. conventional warfare), та науково-технічної революції, перспективного розвитку військової школи тощо. Така модель, на наш погляд, має відповідати наслідкам науково-технічної революції, перспективам розвитку військової школи тощо та враховувати різні напрями підготовки, зокрема: морально-психологічної; специфічної професійної; соціально-гуманітарної. Ці складові моделі виступають у діалектичній єдності як у межах кожної дисципліни, так і всього освітнього процесу.

Завдання підготовки курсантів у ВВНЗ спрямовані на формування в них установлених стандартом освіти професійних компетентностей, які визначають спроможність виконувати функціональні обов'язки за посадою у мирний час і бойових завдань у воєнний період, у тому числі спроможність ухвалювати відповідальні рішення в ситуаціях вибору, вирізнятись мобільністю, динамізмом, здатністю реалізовувати свої професійні та творчі здібності [1, с. 2]. Збройним Силам потрібні офіцери широкого профілю, що володіють усіма типами і засобами озброєння, як вітчизняного, так і зарубіжного. З огляду на це, військова освіта має бути націленою на розвиток ініціативи, компетентності, прагнення досягати найвищих кінцевих результатів під час виконання поставлених бойових завдань і навчання підлеглих.

В основу військово-професійної підготовки покладені глибокі знання та творчі вміння, що забезпечують опанування комплексом озброєння та бойової техніки на основі фундаментальної освіти. Тому, на думку науковців, більш енергійно та цілеспрямовано слід виконувати завдання підвищення методологічного та науково-технічного рівня військово-професійної підготовки у ВВНЗ. Виникла гостра потреба активізації розумової діяльності майбутніх офіцерів, здатності самостійно та творчо опановувати знання й формувати вміння. Необхідно цілеспрямовано прищеплювати курсантам наукові методи пізнання та діяльності, перетворювати професійне

навчання на живе, зацікавлене вирішення проблем (проблемна орієнтація освітнього процесу).

Погоджуємося з тим, що назріла потреба перегляду основ технічного мислення офіцерів, питань широкого використання ІКТ у службовій діяльності. Науковий підхід до визначення змісту військово-професійної підготовки вимагає концентрації навчального матеріалу на вузлових проблемах і темах, що визначають професіоналізм молодого офіцера. Доцільно посилити міждисциплінарну інтеграцію профільних дисциплін щоб формувати у курсантів цілісну сукупність професійних компетентностей. Поява нової техніки та озброєння має органічно включатись до загальної системи дисциплін військово-професійної підготовки. Щоб забезпечити оперативне реагування на зміни у змісті навчання, схема підготовки має бути гнучкою за структурою.

Особливості виконання завдань бойового застосування підрозділів Сухопутних військ істотно впливають на форми і методи тактичної, тактико-спеціальної підготовки. До основних організаційних форм належать: лекції, семінари, групові вправи та заняття, тактико-спеціальні заняття та навчання. Крім того, тактична, тактико-спеціальна підготовка курсантів здійснюється на загальновійськових тактичних навчаннях та в період військового стажування. Методи і форми підготовки тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені. Конкретна форма та вид занять передбачають один чи кілька провідних та ще декілька допоміжних методів навчання. Їх розгляд і конкретизація визначають спрямованість на гарантування ефективності проведення занять і, як наслідок, якості тактичної, тактико-спеціальної підготовленості курсантів. Застосовані зміст, форми і методи залежать від вимог, що висуваються до випускників і невинно підвищуються зі зростанням науково-технічного прогресу, технічної оснащеності Збройних Сил, розвитком військової справи, удосконаленням озброєння та техніки. Ці чинники зумовлюють потребу постійного вдосконалення передусім методів навчання, подальшої зміни та впровадження нових форм організації навчання та виховання.

На сучасному етапі розвитку військової справи підготовка майбутніх офіцерів, як свідчить досвід, має низку істотних недоліків. До них відносимо: недостатнє диференційоване та індивідуалізоване навчання; не повне охоплення курсантів поточним контролем на заняттях; незадовільне оволодіння навичками самостійної роботи, тво-

рчого підходу до здобуття знань; недостатнє вироблення у курсантів таких якостей, як сміливість, рішучість, ініціативність, лідерство, вміння ухвалювати рішення у критичних обставинах реального бою тощо. З огляду на це потребує вдосконалення методика проведення занять із тактичної, тактико-спеціальної підготовки; необхідна подальша оптимізація технічних засобів навчання та розроблення новітніх, комп'ютерно орієнтованих тренажерів і симуляторів.

З урахуванням курсу нашої держави на вступ до Організації Північноатлантичного договору реформування Збройних Сил зумовлює перехід на стандарти НАТО для успішної співпраці з країнами – партнерами. Упровадження сучасних стандартів має, передусім, забезпечити взаємодію та сумісність різних видів і родів військ усіх країн Альянсу з метою підвищення боєготовності та обороноздатності [2, с. 46].

Вагомим ресурсом для сил оборони нині, в умовах повномасштабної війни, є не лише міжнародна допомога та підтримка, а й удосконалення військової освіти і підготовки військ. Це потребує визначення пріоритетів державної політики, оновлення цілей і шляхів реалізації інновацій у царині військової освіти, воєнної безпеки та оборони.

Список використаних джерел

1. Інструкція з організації та проведення курсів професійної військової освіти (тимчасова). ВКП 7-00(01).01: затверджено начальником Генерального штабу ЗСУ від 27 липня 2021 р. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/instruktsiia-kursiv-prof-osvity-211011.pdf> (дата звернення: 20.04.2022).
2. Слюсар В. И. Концепция межвидовых стандартов НАТО. *Новітні технології – для захисту повітряного простору*: тези доповідей 14-ї наукової конференції, м. Харків, 11–12 квітня 2018 р. Харків: ХНУПС, 2018. С. 46-47.
3. Стратегія воєнної безпеки України: затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 20.04.2022).

Тогочинський Олексій Михайлович,
доктор педагогічних наук, професор,
ректор Академії Державної пенітенціарної служби

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За умов воєнного стану постала потреба в запровадженні нових підходів до вибору технологій та методів навчання, що зумовлює необхідність у створенні педагогічних умов, які б впливали на забезпечення ефективності освітнього процесу.

Відповідно до статті 47 Закону України «Про вищу освіту», освітній процес у закладі вищої освіти «проваджується через систему науково-методичних і педагогічних заходів, що спрямовані на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» [7].

Серед публікацій, в яких представлено специфіку підготовки пенітенціарного персоналу в закладах вищої освіти, можна назвати праці Аніщенко В. [1], Безносюка О. [2], Горбача І. [3], Дармограй П. [4], Конопацької О., Можарівського М. [5], Кузнєцова О. [6], Скірта Р. [8], Хашева В., Шаблистого В. [9] та інших, які розглядали навчання курсантів як можливість отримання ними ступеневої освіти та розвитку тих чи інших компетентностей.

Щодо створення відповідних педагогічних умов з урахуванням особливостей освітнього процесу, Ашерова А. та Логвіненко В. вказують на те, що педагогічні умови мають відображати функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу об'єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різних проявах, а також повинні відповідати певним вимогам (мати системний характер; мати чітко визначену структуру та забезпечувати зв'язки між елементами цієї структури; враховувати особливості професійної підготовки студентів в контексті їхньої готовності до професійної діяльності) [10].

Набутий протягом останнього часу досвід свідчить про те, що педагогічні умови обумовлюють особливості організації педагогічного процесу в умовах воєнного стану і виступають основою для освіти, розвитку особистості курсанта в спеціально створеному середовищі через застосування інформаційних і комп'ютерних тех-

нологій, співпрацю суб'єктів учіння, мотивацію навчання та інтелектуальний розвиток, формування національної свідомості і патріотизму, пізнавальну діяльність та практико-орієнтовану наповненість змісту навчальних дисциплін.

Значну роль в умовах воєнного стану в організації освітнього процесу відіграють технології дистанційного навчання (змішаного навчання), що потребує відповідного методичного й дидактичного забезпечення навчальних дисциплін. Під час відбору змісту тем від викладача вимагається відбір матеріалу з орієнтацією на формування знань та вмінь, які в першу чергу пов'язані з професією та мають найсуттєвіше значення для курсанта. Цього можливо досягти за рахунок схематичного представлення навчального матеріалу, розробки порівняльних таблиць, слайдів, які оформлюють з мінімальним використанням тексту.

Диференціація змісту матеріалу навчальних дисциплін шляхом скорочення його обсягу і водночас забезпечення засвоєння курсантами задекларованих в освітній програмі загальних і спеціальних компетентностей відбувається за рахунок збереження послідовності та логіки його викладання, орієнтації на самостійну роботу, розробку пізнавальних завдань, тестів, створення кейсів, електронних підручників.

Водночас викладачу необхідно чітко визначити критерії та показники оцінювання навчальних досягнень курсантів через такі складові, як: обсяг засвоєних програмних знань та сформованих умінь і навичок; опанування методів та прийомів, витребуваних у подальшій професійній діяльності.

Кожне заняття з курсантами має будуватися на комунікації, розвивати в них здібності до критичного мислення, аргументації, колективного обговорення проблемних питань, взаємодії.

Серед особливостей організації освітнього процесу в умовах воєнного стану можна назвати такі, як:

- створення небезпечних умов для роботи викладачів та навчання здобувачів вищої освіти за індивідуальним графіком (за умови постійного оголошення повітряних тривог, артилерійських та ракетних обстрілів тощо);

- налагодження комунікації з усіма суб'єктами освітнього процесу, в тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій;

- запобігання витоку інформації з обмеженим доступом, яка циркулює у вигляді акустичних хвиль;

– розвиток загальних та спеціальних (фахових) компетентностей у здобувачів вищої освіти з використанням платформ дистанційного навчання (Zoom, Google Classroom, Prometheus, Future Learn, Creative Practice та ін.);

– формування готовності у здобувачів вищої освіти до виконання посадових обов'язків за різними напрямками професійної діяльності (нагляд за засудженим; соціально-виховна робота; реалізація пробаційних програм та програм диференційованого виховного впливу; облік засуджених; контроль за додержанням засудженими порядку та умов відбування покарання, режиму; залучення засуджених до позбавлення волі до суспільно корисної праці, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання тощо) шляхом здійснення практичної підготовки в органах та установах виконання покарань;

– використання технологій дистанційного навчання (інтернет-конференції, форуми, електронні бесіди (chats), тести, електронні підручники з навчальних дисциплін, електронні бібліотеки (репозитарії) та ін.);

– змішане навчання, що поєднує онлайн-навчання, традиційне навчання з викладачем та самостійну роботу курсантів і слухачів;

– поточний та підсумковий контроль знань, дострокова атестація здобувачів вищої освіти, які навчаються на випускному курсі.

Таким чином, педагогічними умовами, що забезпечують формування програмних компетентностей курсантів в умовах воєнного стану, є:

– організація освітнього процесу з урахуванням особливостей подальшої професійної діяльності випускника (засвоєння знань та набуття практичних умінь і навичок їх застосування в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук тощо);

– конструювання змісту підготовки майбутніх фахівців з використанням інтерактивних методів та технологій навчання (ситуаційні вправи, рольові ігри, кейс-метод та ін.);

– запровадження технологій дистанційного навчання;

– регулярний контроль знань та умінь курсантів і слухачів на основі чітко визначених критеріїв оцінювання їхніх навчальних досягнень;

– створення викладачами умов та ресурсів для самостійного навчання курсантів.

Список використаних джерел

1. Аніщенко В. О. Теоретичні та методичні засади ступеневої професійної підготовки офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України: ав-

тореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Нац. акад. Держ. прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2020. 40 с. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/1anishchenko_v_o-aref.pdf (дата звернення: 28.04.2022).

2. Безносок О. Інновації в підготовці слухачів вищих навчальних закладів Державної пенітенціарної служби України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*. 2017. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_2_4 (дата звернення: 25.04.2020).

3. Горбач І. Структура комунікативної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2018. № 3. С. 3–12.

4. Дармограй П. В. Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів Державної пенітенціарної служби України у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницький, 2017. 20 с.

5. Конопацька О. М., Можарівський М. Р. Формування соціально-психологічної готовності працівників Державної пенітенціарної служби України до професійної діяльності. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 1. С. 125–129.

6. Кузнецов О. О. Структура та зміст інформатичної компетентності фахівця пенітенціарної системи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 144. С. 67–72.

7. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 28.04.2022).

8. Скірта Р. І. Специфічні особливості методики проведення занять з рукопашного бою з курсантами Державної пенітенціарної служби України. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 2. С. 133–136.

9. Хашев В. Г., Шаблистий В. В. Актуальні питання вдосконалення підходів до підготовки кадрів для Державної кримінально-виконавчої служби України. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2018. № 1. С. 248–255.

10. Ашерев А. Т., Логвіненко В. Г. Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів. Харків: УПА, 2005. 164 с.

Шумовецька Світлана Павлівна,

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдан Хмельницького

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОФЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА: ОСНОВНІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ

У час, коли охорона та захист державного кордону потребують від офіцерів-прикордонників уміння масштабно мислити, прогнозувати ситуації на державному кордоні, вирішувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми безпеки ділянки держав-

ного кордону й орієнтуватись в інформаційних потоках, суттєво змінюються і підходи до формування їхньої професійної компетентності.

Важливого значення набувають формування нового ставлення прикордонників до діяльності з охорони кордону, до себе, до інших, способи прийняття рішень, аналізу та вирішення професійних проблем, використання найбільш раціональних способів, прийомів роботи, дотримання вимог професійної етики під час міжособистісної професійної взаємодії, готовність до самоосвіти, саморозвитку, професійного самовдосконалення. Сформованість цих складових професійної компетентності дасть можливість офіцеру-прикордоннику ефективно виконувати службові завдання незалежно від їхнього типу й рівня, налагоджувати комунікативну взаємодію, обирати необхідну стратегію і тактику спілкування з персоналом, представниками органів місцевого самоуправління, інших силових структур, орієнтуючись на систему базових духовно-моральних цінностей.

Професійна компетентність офіцерів-прикордонників характеризує спосіб їхньої професійної діяльності, охоплює сукупність ціннісних орієнтацій, світоглядних знань та спеціальних компетенцій у сфері охорони кордону, визначає професійний тип мислення, поведінку в професійному середовищі, професійні моделі взаємодії і спілкування, є умовою ефективної професійної діяльності з охорони кордону. Їхня професійна компетентність зумовлена змістом та функціями їхньої професійної діяльності як представників прикордонного відомства, передбачає історично сформовані й перевірені часом стандарти, способи діяльності, виконання завдань з охорони кордону на високому рівні, оптимальними способами та з досягненням максимального результату.

Для належного формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників важливого значення набуває увага до ціннісного та операційного компонентів. Йдеться насамперед про ознайомлення курсантів із сутністю професійної діяльності, місцем прикордонника, суспільним значенням його праці, підвищення мотивації до вивчення проблематики професійної культури, розвиток її комунікативного компонента шляхом використання діалогових методів навчання відповідно до правил, цінностей та норм професійної взаємодії. Окремо слід вказати на важливість ознайомлення курсантів з історією української суспільно-політичної думки та сучасною українською мілітарною літерату-

рою, оновлення змісту дисциплін гуманітарної і професійної підготовки та використання дискусійних методів для прилучення прикордонників до європейських цінностей прикордонної служби, вдосконалення навичок спілкування засобами тренінгу проблемної комунікації. Велику увагу слід також надавати формуванню у курсантів навичок роботи з інформацією та протидії ворожій пропаганді, використання проблемних методів, відпрацювання навичок самостійного вирішення складних спеціалізованих завдань і проблем. Своєю чергою використання потенціалу навчально-творчих завдань допоможе формувати навички розв'язання проблемних ситуацій, ділової комунікації та конструктивної співпраці в команді, вивчення проблематики лідерства й управління прикордонним підрозділом, розвивати в майбутніх офіцерів-прикордонників творче мислення.

Широко слід передбачити використання потенціалу дослідницьких методів для вивчення проблематики лідерства та управління прикордонним підрозділом. Під час викладання навчальних дисциплін «Морально-психологічне забезпечення», «Педагогіка та психологія», «Основи управління» курсантам слід пропонувати різні дослідницькі завдання, що стосуються їхньої майбутньої професійної діяльності («Військове лідерство як прийняття рішень», «Військове лідерство в умовах стресу», «Лідерство в умовах динамічної війни», «Військове лідерство і відповідальність», «Цінності військового лідерства», «Лідерство і нова українська військова культура» та ін.). Ці методи дають неабиякі можливості для розвитку інтелектуальних здібностей майбутніх офіцерів-прикордонників, формування їх як національної інтелектуальної еліти. Виконуючи такі роботи, курсанти здобуватимуть, поглиблюватимуть, розширюватимуть та систематизуватимуть теоретичні знання з проблематики управління, управлінського впливу й лідерства, набуватимуть практичних умінь роботи з інформацією.

Список використаних джерел

1. Кодекс поведінки працівників, до функціональних обов'язків яких належить здійснення управління кордонами. URL: dpsu.gov.ua (дата звернення: 15.04.2022).
2. Уніфікована програма підготовки співробітників прикордонних відомств Берегової охорони країн Європейського Союзу / Розроблено Frontex, Європейським агентством з прикордонної та берегової охорони у співпраці з країнами-членами ЄС та правозахисними організаціями. Варшава, 2017. 381 с.

СЕКЦІЯ 3
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:
ОСОБИСТОСТІ, ГРУПИ, КОЛЕКТИВУ

Букіна Вікторія Сергіївна,

студентка V курсу

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ
СФЕРИ ПРАЦІВНИКІВ СТРЕСОГЕННИХ ПРОФЕСІЙ

Останніми десятиліттями все більше уваги приділяють дослідженням стресу у зв'язку із професійною діяльністю людини. Всесвітня організація охорони здоров'я професійний стрес називає «хворобою XXI ст.», оскільки цей вид стресу трапляється в будь-якій професії світу і набув розмірів глобальної епідемії.

Особливе значення ціннісно-сміслові орієнтації посідають у діяльності стресогенних професій, набуваючи характеру центрального елемента у структурі професійного образу світу, що й зумовлює актуальність дослідження цього питання.

Загальнотеоретичні проблеми самоактуалізації та самореалізації особистості вивчали П. Горностай, А. Маслоу, К. Роджерс; концепції смислової структури свідомості досліджували Г. Балл, Л. Виготський, Л. Засєкіна, О. Леонт'єв, О. Лурія, Н. Чепелева; концепції аксіогенезу особистості – З. Карпенко, О. Колісник, Г. Радчук; теорії професійного становлення особистості – Ж. Вірна, Р. Каламаж, Є. Клімов, А. Маркова, В. Рибалка.

Ціннісно-сміслову орієнтацію відносять до складних особистісних утворень, що впливають на всі сфери життя людини, визначає свідоме ставлення до явищ дійсності, у тому числі позицію щодо себе, людей, суспільства, до своєї професійної діяльності.

Психологічною основою ціннісно-сміслових орієнтацій особистості є різноманітна структура потреб, мотивів, інтересів, цілей, ідеалів, переконань, світогляду, що створює спрямованість особистості, яка виявляє соціально детерміноване ставлення особистості до реальності [2].

Система цінностей людини є усвідомлюваною, інтерналізованою частиною системи її особистісних смислів. Результатом усвідомлення цілей і сенсу власного життя є ціннісно-сміслові орієнтації людини. Ціннісно-сміслові орієнтації, визначаючи

центральну позицію особистості, впливають на спрямованість та зміст соціальної активності, загальний підхід до навколишнього світу та самого себе, надають сенс та напрямок діяльності людини, зумовлюють її поведінку та вчинки. Людина прагне знайти сенс і відчуває фрустрацію або екзистенційний вакуум, якщо це прагнення залишається нереалізованим [4].

Ціннісно-сміслові орієнтації як стійкі властивості особистості формуються та розвиваються також у процесі трудової діяльності. У процесі професійної діяльності людина неминує залучається до певних суспільних взаємин з іншими людьми. Професійна діяльність стимулює розвиток особистості та її ціннісних орієнтацій через нові зв'язки, зосередженням яких насамперед є колектив [1].

Якщо обрана професія та реалізований життєвий сенс, досягнута життєва цінність складають діяльнісно-сміслову єдність для суб'єкта, то професійна діяльність набуває сутнісного сенсожиттєвого характеру. Однак, якщо основні життєві цінності суб'єкта – поза професією, вона є лише засобом реалізації цих цінностей. Таким чином, ціннісно-сміслові орієнтації особистості виявляються, закріплюються та коригуються у професійній діяльності індивіда [3].

Процес формування ціннісно-сміслових орієнтацій та професійна діяльність взаємодетерміновані. З одного боку, ставлення до професійно-трудового середовища формується на основі системи особистісних смислів людини, обумовлених минулим досвідом, що усвідомлюється як частина цієї системи, що існує у вигляді цінностей та ціннісних орієнтацій; з іншого боку, професійна діяльність впливає на систему ціннісних орієнтацій особи. У процесі професійної діяльності при позитивній мотивації формується професійна придатність, яка накладає помітний відбиток на людину, її психомоторику, стереотипи мови й мислення, на установки й ціннісні орієнтації. Участь людей у професійній діяльності, що має загальні ознаки, веде до формування в них подібних рис особистості, обумовлених професійними вимогами до психічних та психофізіологічних особливостей людини. Ціннісно-сміслові ставлення до професії може займати відокремлене становище стосовно до всіх інших компонентів ієрархії, практично з ними не перетинаючись.

Для представників цієї системи важливим є активне, діяльне, продуктивне життя, що ґрунтується на саморозвитку, свободі вибору, впевненості в собі та внутрішній гармонії. Високий рівень особистісних цінностей свідчить про те, що для представників системи

«людина – людина» важливими є здоров'я, кохання, наявність друзів, розваги, сімейне життя. У професійних цінностях розкривається сутність професійної діяльності представників системи «служіння та допомога людям».

Привертає увагу низький рівень цінностей творчості серед працівників стресогенних професій, адже повноцінне розкриття особистості у професійному середовищі можливе лише за умови творчого підходу. Особливо це стосується людей, які працюють у галузі стресогенних професій, оскільки за родом своєї діяльності вони неминуче стикаються з непрогнозованими ситуаціями. Між рівнем емоційного вигорання працівників та ступенем їхньої самореалізації існує зворотна залежність: чим вищий рівень емоційного вигорання (емоційного виснаження, деперсоналізації), тим нижчий ступінь їхньої самореалізації в різноманітних сферах життя. Особистості без виражених проявів емоційного вигорання набагато вище оцінюють рівень свого матеріального добробуту, почуваються вільніше і гармонійніше, ступінь їхньої самореалізації вищий у сфері освіти, релігії та в коханні, вони відповідальні за себе і свої життєві вибори й цінності – у коханні та в роботі. Варто зауважити, що саме здатність любити і здатність працювати називалися З. Фрейдом як основні критерії здорової (продуктивної, зрілої) особистості. Існує залежність, яка виявляється в більшій виразності внутрішнього конфлікту в системі цінностей серед працівників стресогенних професій, що характеризуються відсутністю виражених ознак емоційного вигорання. Очевидно, протиріччя в системі цінностей створюють у психіці напругу, не досягають високої (патологічної, хворобливої) виразності, а виступають як умови (психологічний засіб) саморозвитку особи. У структурі цінностей рятувальників з високим рівнем емоційного вигорання дисонанси та протиріччя виражені набагато слабше, що ускладнює, мабуть, процес саморозвитку особистості та корекцію синдрому емоційного вигорання [5].

Також слід зазначити, що рівень емоційного вигорання працівників пов'язаний із показниками свідомості життя. Особистості, стійкі до вигорання, розглядають своє життя як більш емоційно наповнене та орієнтоване в майбутнє, ніж їхні колеги з високим рівнем емоційного вигорання.

Унаслідок дистресу відбувається деформація особистості, що виявляється в емоційному виснаженні, деперсоналізації та редукції

особистих досягнень, пов'язаної з певними змінами в системі ціннісно-сміслових утворень. В основі низької толерантності до вигорання може лежати не тільки невідповідність стресової ситуації та індивідуально-психологічних особливостей особистості, а й невіршені конфлікти в системі цінностей людини. Внутрішні протиріччя та конфлікти в системі цінностей – обов'язковий елемент здорової, зрілої психіки. Процес розвитку особистості є вирішенням внутрішніх протиріч, виявляє існування в системі цінностей високої толерантності до емоційного вигорання.

Список використаних джерел

1. Абульханова К. А. Психология и сознание личности. (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): избранные психологические труды. Воронеж: МОДЭК, 1999. 224 с.
2. Агафонов А. Ю. Основы смысловой теории сознания. Санкт-Петербург: Речь, 2003. 296 с.
3. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 272 с.
4. Галян І. Психодіагностика: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2009. 464 с.
5. Вірна Ж. П. Основи професійної орієнтації. Луцьк: Вежа, 2003. 156 с.

Ворошилов Олег Максимович,

студент V курсу

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ВПЛИВ ВЕГЕТО-СУДИННОЇ ДИСТОНІЇ НА ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК СТАРШОКЛАСНИКІВ

Вегетативні порушення є однією з найактуальніших проблем сучасної науки, що насамперед обумовлено їх значною поширеністю. За даними епідеміологічних досліджень, 80 % дітей страждають на ті чи інші порушення, що клінічно виявляються у вигляді вегетативної дисфункції.

Крім того, вегетативна нервова система (ВНС) бере активну участь у процесах адаптації та патогенезі більшості соматичних захворювань, тому оцінка її стану відіграє важливу роль у комплексній терапії практично будь-якої соматичної патології дитини.

Вивчення психологічних особливостей поведінки дітей із вегето-судинним синдромом дозволить фахівцям виявляти початкові етапи захворювання і завдяки цьому вдосконалювати заходи профілактики вегето-судинної дистонії (ВСД) у дітей старшого шкільного віку. Поряд з медикаментозною терапією при лікуванні вегетативно-судинного синдрому широко застосовують психотерапію,

метою якої є усунення патологічної симптоматики. Методи психотерапії можуть бути різними (навіювання, гіпноз, переконання, використання групових занять), а вегетативні розлади практично завжди виникають як реакція організму людини на стрес.

Профілактика та лікування вегетативної дисфункції повинні починатися в дитинстві. Помилкова думка, що вегетативна дисфункція є станом, що відображає особливості зростаючого організму, який згодом самостійно проходить. Вегетативна дисфункція, що виникла в дитячому або підлітковому віці, є несприятливим фоном і провісником багатьох захворювань.

Аналіз науково-методичної літератури та досліджень останніх років свідчить про те, що нині активізується робота з цієї проблеми; вона висвітлюється в серіях науково-популярних видань, у психодіагностичній, педагогічній та методичній періодиці [5].

Серйозна увага до цієї проблеми не випадкова, тому що вегетативна дистонія у дітей розвивається під впливом різних факторів, таких як: емоційні стреси, гормональна перебудова організму (статеве дозрівання), зміна кліматичних зон, фізичні або розумові навантаження, загострення неврологічних, ендокринних, соматичних захворювань, невротичні розлади, спадок.

При вегето-судинній дистонії відзначаються різноманітні психічні порушення, пов'язані з безпосереднім та опосередкованим впливом хвороби на психіку: за різними даними, у 70–100 % випадків захворювання. Переважання невротичних розладів над психотичними свідчить про необхідність пильної уваги до особистісних особливостей хворих, у той час як у більшості випадків аналізу піддаються переважно психопатологічні прояви хвороби. У цьому використовується переважно клінічний метод. Психодіагностичні методи застосовуються досить рідко і зазвичай як допоміжні.

Інтерес медичних психологів зосереджується переважно у сфері класичних психосоматичних захворювань. Ймовірно, саме тому психологічні дослідження хворих з ВСД досі настільки нечисленні. Останнім часом велика увага приділяється визначенню якості життя (це здатність індивідуума відповідати своєму становищу та отримувати задоволення від цього) різних категорій хворих. Основними причинами зниження якості життя є серцебиття, перебої в роботі серця, відчуття зупинки серця, загальна слабкість, швидка стомлюваність, необхідність обмежувати фізичні зусилля, розумову працю, тривога за своє здоров'я. Таким чином, соматичне страждання при ВСД тісно переплітається з порушеннями психічної сфери.

Багато авторів говорять про високий рівень особистісної та ситуативної тривоги у хворих на ВСД. Д.М. Ісаєв [3] наголошує, що існує тісний зв'язок між особистісними, психічними відхиленнями та змінами вегетативної регуляції, причому цей зв'язок тим виразніший, чим більш виражені ці відхилення.

Отже, несприятлива життєва ситуація сприяє розвитку психологічного конфлікту. Таким чином, для висвітлення процесів, що відбуваються між особистістю та середовищем, слід вивчати їхній взаємовплив, аналізуючи зміни як особистісні, так і середовища. Потрібно доповнити індивідуально-психологічний підхід соціально-психологічним, а саме: конкретизувати особистісний підхід аналізом соціальних ситуацій, у яких особистість функціонує. Сприймаючи соціальну адаптацію через взаємодію особистості та середовища, необхідно розуміти, що ні особистість, ні ситуація не існують власними силами, вони тісно взаємопов'язані та взаємозалежні. Вкрай цікавими видаються взаємини між особливостями особистості та особливими середовищними ситуаціями, що стосуються особистісних характеристик.

Справжнє дослідження має практичне значення. Такі особливості індивідуальної свідомості дітей із ВСД, як спрощене сприйняття себе та інших людей, специфічне розуміння сутності особистісних якостей можуть слугувати психотерапевтичними «мішенями». Велика кількість захисних механізмів і насамперед реакція заперечення свідчать про необхідність спеціальних розробок щодо їх ослаблення, створення корекційних програм.

Прояви, характерні для вегетативно-судинної дистонії, часто спостерігаються в підлітковому віці. Це може бути пов'язано з переходом дитини до більш дорослого життя; крім того, це захворювання може бути супутнім при таких захворюваннях, як артрити, бронхіальні астми та ін. Аналіз отриманих під час проведеного дослідження результатів показав, що серед дівчаток ВСД трапляється набагато частіше, ніж серед хлопчиків. Це пов'язано з тим, що дівчатка переважно значно емоційніші, ніж хлопчики, які найчастіше приховують свої емоції. І чим старшою стає дитина, тим сильніше виявляються симптоми захворювання. Отримані дані дозволяють говорити, що найбільш яскрава картина захворювання проявляється у віці 15–16 років. Багато дітей під час виконання методики «Малюнок людини» висловлювали своє негативне ставлення до будь-якої конкретної людини, виявляючи агресивну поведінку.

У більшості випадків після завершення пубертатного періоду симптоми вегето-судинної дистонії купіруються. Дітям, у яких зберігаються хворобливі прояви, необхідне спостереження лікаря та проведення підтримувальної терапії.

Прогноз вегето-судинної дистонії сприятливий, часто її прояви назавжди залишаються в дитинстві. Однак без профілактики та лікування ВСД може призводити до стійкого підвищення артеріального тиску, через що змінюються структура та функції різних внутрішніх органів; до порушень процесів травлення та ін. За наявності симптомів вегето-судинної дистонії необхідно проводити регулярні (зазвичай сезонні) курси профілактики загострень, що охоплюють фототерапію, вітамінотерапію, масаж, лікувальну фізкультуру, фізіотерапевтичні процедури, санаторно-курортне лікування [4].

Профілактику розвитку вегето-судинної дистонії необхідно розпочинати ще в дитячому віці. Нерідко висловлюється думка, що ВСД у дитини є захворюванням, яке навіть без лікування минає з віком. Проте доведено, що серед більшості дорослих пацієнтів у ранньому дитинстві були ті чи інші клінічні прояви дистонії, які з плином часу лише посилилися [5].

Таким чином, вегето-судинна дистонія є захворюванням, яке не створює загрози для життя людини, але при цьому суттєво знижує її якість. Наявність будь-яких ознак ВСД є підставою для консультації лікаря. Адже тільки своєчасне та правильне лікування – гарантія покращення стану або повного одужання. Для запобігання розвитку захворювання необхідно нормалізувати режим дня, повноцінно відпочиваючи не менше 8 годин добу; правильно, регулярно й різноманітно харчуватися; відмовитися від усіх шкідливих звичок і вживання кави; вести активний спосіб життя, уникати стресів та нервових навантажень.

Список використаних джерел

1. Леонович А. Л. Актуальные вопросы невропатологии. Київ: Медицина, 1999. 188 с.
2. Гитун Т. В. Лечение вегетативно-сосудистой дистонии. Новейшие медицинские методики. Москва: Рипол Классик, 2010. 64 с.
3. Филиппова Н. В., Барыльник Ю. Б., Литовченко М. О. Вегетативно-сосудистая дистония: современный взгляд на проблему. *Вестник неврологии, психиатрии и нейрохирургии*. 2014. № 9. С. 16–23.
4. Лютова Е. К., Монина Г. Б. Шпаргалка для взрослых: психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми. Москва: Генезис, 2000.

5. Малкина-Пых И. Г. Психосоматика. Справочник практического психолога. Москва: Эксмо, 2008. 554 с.

6. Столин В. В., Пантелеев С. Р. Опросник самооотношения. Практикум по психодиагностике: психодиагностические материалы. Москва, 1988.

Кубрак Руслан Миколайович,

кандидат юридичних наук, заступник начальника
Територіально відокремленого відділення «Кам'янська філія
Академії Державної пенітенціарної служби»

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У ПРОТИДІІ ПОШИРЕННЮ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Останнім часом в Україні та в інших державах європейського простору багато уваги суспільство приділяє пенітенціарній системі взагалі та виконанню окремих видів покарань, що і обумовлює реформаційні процеси, які відбуваються у цій сфері. Беззаперечним є той факт, що покарання, пов'язані з позбавленням волі та ізоляцією засудженої особи від суспільства, містять найбільший спектр обмежень та репресивності і по своїй суті є найсуворішим актом реагування суспільства на протиправні дії злочинця.

Існуючі умови тримання засуджених до позбавлення волі в установах виконання покарань (далі – УВП) в силу ряду причин чинять негативний вплив на них. Зокрема це обумовлено і наявністю в злочинному середовищі кримінальної субкультури з притаманними їй антисуспільними атрибутами, такими як трансформація та поширення злочинного досвіду, об'єднання засуджених в атисуспільній діяльності, протидії адміністрації УВП, порушення вимог режиму, культивування неформальних правил поведінки, стратифікація та ієрархічний поділ засуджених на умовні касти, з набуттям для представників окремих каст серед «професійних» злочинців певних привілеїв, поширення серед засуджених паразитичних установок, насадження їм певних норм «злочинної моралі» та забезпечення безумовного їх дотримання шляхом погроз, психологічного та фізичного насильства. Особливої небезпечності це явище набуває, коли воно має підтримку та поширення серед значної чи переважної кількості засуджених установи, згуртовує їх у протиправній діяльності та протидії адміністрації, пришвидшує поширення псевдосоціальних цінностей, що мають кримінальне підґрунтя. Негативний вплив окремих елементів кримінальної субкультури на засуджених висвітлю-

вали у своїх наукових роботах І. Г. Богатирьов, О. В. Щербина [1], М. М. Гернет [2], І. Я. Фойницький [3], О. Г. Колб, О. М. Литвинов, І. О. Колб, С. О. Колб, Л. М. Горбач, С. Ю. Чередніченко [4], В. В. Лень, Р. М. Кубрак [5], М. С. Пузирьов [6] та інші. За результатами вказаних та інших наукових досліджень соціального середовища засуджених встановлено, що на інтенсивність поширення серед засуджених та сталість підтримання негативних проявів кримінальної субкультури має значний вплив криміногенний склад засуджених установи і засуджені, які потребують постійного профілактичного впливу. Станом на 01.01.2021 р. в УВП відбували покарання: 4 730 осіб, засуджених на строк понад 10 років; 5 880 осіб – за умисне вбивство; 2 734 особи – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження; 6 188 осіб – за розбій та грабїж; 539 осіб – за згвалтування; 10 осіб – злочини проти основ національної безпеки [7]. З 31551 засудженої особи, які відбувають покарання в УВП, 13488 неодноразово засуджені й відбувають покарання у виправних колоніях (далі – ВК) середнього рівня безпеки та 1545 – у ВК максимального рівня безпеки [7]. Як бачимо, 48 % серед засуджених є особами неодноразово засудженими та характеризуються високим рівнем суспільної небезпеки. Виходячи з вищевказаного, можна зробити проміжні висновки про існування в умовах УВП досить сприятливого середовища для поширення серед засуджених елементів кримінальної субкультури та злочинного впливу негативно спрямованих засуджених.

До того ж на профілактичних обліках перебувало в 2013 р. – 8705 [8] (2020 р. – 4199 [9]) засуджених, з них злісних порушників режиму тримання – 4988 (2066), схильних до злісної непокори – 724 (517), до нападу та захоплення заручників – 322 (259), до вживання і розповсюдження наркотичних засобів – 2541 (1176), організації азартних ігор під матеріальну зацікавленість – 771 (223). Як свідчать вказані статистичні дані, попри сталу тенденцію зменшення чисельності «тюремного населення», існує доволі висока концентрація засуджених, які потребують постійного профілактичного контролю та впливу і є носіями кримінальних традицій негативного спрямування.

Одним з ключових факторів протидії впливу «засуджених-носіїв кримінальних традицій» на загальну масу осіб, які відбувають покарання в УВП, є локалізація в межах окремих дільниць установи в умовах одиночного розміщення засуджених, у виключних випадках

по двос, в окремих невеликих приміщеннях із забезпеченням передбачених законодавством норм житлової площі на одну особу. Локалізація засуджених в окремих приміщеннях у нічний час з автоматичним зачиненням дверей персоналом установи надасть можливість постійного та якісного фізичного контролю за їхньою поведінкою у період перебування на території УВП незначної чисельності персоналу й послаблення візуального контролю за ними, унеможливить вчинення негативно спрямованими засудженими фізичного чи психологічного впливу на інших осіб, вчинення злочинних дій, порушення локалізації, зібрання та безконтрольної концентрації в окремих приміщеннях засуджених кримінальної спрямованості. Засуджені, які мають авторитет у кримінальних колах, здебільшого впливають на інших осіб шляхом створення угруповань, до складу яких залучаються засуджені зі значним кримінальним досвідом і є прибічниками злочинного способу життя, культивування злочинних традицій та правил поведінки. Окрема локалізація таких засуджених значно зменшить можливості їх міжособистісної комунікації, координації спільних дій та можливість впливу на загальну масу засуджених, це, у свою чергу, максимально забезпечить можливість реалізації права засуджених на особисту безпеку, що передбачено ст. 7 та 10 КВК України [11]. Така організація розміщення засуджених ускладнює переміщення заборонених предметів по території установи, максимально забезпечує ізоляцію окремих груп засуджених. Вже тривалий час одним з найпоширеніших порушень режиму серед засуджених є порушення локалізації, зокрема в 2020 р. виявлено 2098 випадків [9]. Уникнути безконтрольного проникнення засуджених до локальних ділянок, виробничих ділянок, спальних приміщень, де вони не проживають і не працюють, цілком можливо, вигородивши їх 9-метровими огорожами суцільного заповнення, на зразок тих, що є в УВП Іспанії, Німеччини. Це також усунуло б і проблему перекидання заборонених предметів до УВП, що вже тривалий час є найпоширенішим способом їх доставки в установу.

Також локальне розміщення засуджених надасть можливість їм за необхідності усамітнитися, сформує усвідомлення наявності в них власної приватної території, полегшить роботу персоналу, спрямовану на переорієнтацію соціальних цінностей в індивідуальних формах соціально-виховної роботи. Безумовно, індивідуальна локалізація має поєднуватися з організацією групових форм виховної роботи та трудової діяльності в денний час, наданням засудже-

ним вільного часу для прогулянок на свіжому повітрі, спілкування між собою та перебування поза приміщеннями для проживання. Указані позиції не суперечать чинному КВК України та Європейським пенітенціарним правилам, де зокрема зазначається: п.102.1. Поза правилами, які застосовуються до всіх ув'язнених, режим для засуджених ув'язнених мусить бути спрямований на те, щоб вони вели відповідальний спосіб життя без скоєння злочинів [10]. П. 25.2 передбачено надання всім ув'язненим можливість проводити в день стільки часу за межами своїх камер, скільки необхідно для нормальної людської та соціальної взаємодії [10].

Поряд з цим за наявності великої кількості окремих приміщень для тримання засуджених виникає необхідність у залученні більшої кількості персоналу, збільшенні кількості часу для проведення заходів режимного характеру, таких як обшуки, перевірка наявності засуджених, технічні огляди приміщень тощо.

Чи не головною з перепон для впровадження індивідуальної локалізації засуджених є необхідність перебудови всіх діючих УВП, оскільки всі вони розраховані на рудиментну групову, загального типу організацію проживання засуджених. Зрозуміло, що це вимагатиме інвестиції значних коштів у проектування, побудову нових та переобладнання вже існуючих приміщень. Слід зазначити, що вказані проблеми назріли вже давно й потребують вирішення, вони визнаються урядом нашої держави і закріплені в його розпорядженнях [12]. З 2017 року названо один із пріоритетних напрямів реформування пенітенціарної системи – будівництво нових сучасних слідчих ізоляторів та УВП у великих містах України в рамках державно-приватного партнерства. Але, на жаль, досі жодного будівництва нової сучасної установи не розпочато.

Побудова нових установ або хоча б нових окремих дільниць з приміщеннями для індивідуального проживання засуджених значно підвищить ефективність покарання, надасть можливість тривалий час забезпечувати належне його виконання, дієво протидіяти поширенню негативного впливу на загальну масу засуджених, осіб з прокримінальним мисленням, поширення кримінальної субкультури в УВП, сприятиме процесу ресоціалізації засуджених.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г., Щербина О. В. Режим у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України (теорія і практика). Київ: ВД «Дакор», 2015. 165 с.

2. Гернет М. Н. История царской тюрьмы: в 5 т. Москва: «Юридическая литература», 1960. Т. 1: 1762–1825. 384 с.
3. Фойницкий И. Я. Учение о наказании в связи с тюремоведением. Москва: Добросвет; Городец, 2000. 426 с.
4. Кримінальна субкультура: поняття, суспільна небезпека, форми та засоби впливу на правопорядок установах виконання покарань: навчальний посібник / за заг. ред. О. Г. Колб. Київ: Кондор-видавництво, 2018. 222 с.
5. Кубрак Р. М., Лень В. В. Засуджені з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: стан, тенденції, перспективи: монографія Дніпро: Видавець Біла К. О., 2019. 412 с.
6. Пузирьов М. С. Реалізація виправними колоніями принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк: монографія / за наук ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ: ВД «Дакор», 2014. 300 с.
7. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/Загальна-характеристика-01.03.2021.pdf> (дата звернення 15.02.2022 р.).
8. Інформаційний бюлетень «Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установах у 2013 році». Київ, 2014. 38 с.
9. Лист Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України від 26.02.2021 р. № 2/1-3124/Рд.
10. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендації № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць): прийнято Комітетом Міністрів 11.01.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.
11. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 12.01.2022 р.)
12. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78. Ст. 2401.
13. Інформаційний бюлетень «Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році». Київ, 2017. 36 с.

Кухар Тетяна Володимирівна,

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІВНЯ ЕМПАТІЇ ТА СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Актуальність проблематики емпатії та її розвитку в юнацькому віці детермінована насамперед тим, що емпатія в значній кількості досліджень розглядається як умова, необхідна для успішної реалізації процесу міжособистісної і безконфліктної взаємодії; по-друге,

тим, що емпатія як психічне особистісне утворення досягає свого вияву в період статевої зрілості, згодом стає стимулятором альтруїзму та просоціальної поведінки.

Власне, індивідуальні особливості емпатії починають виявлятися в підлітковому віці. Без емпатії, як виняткової здатності швидше з «напівпогляду», а не з «напівслова», не уявляється можливим розуміння людьми одне одного. За відсутністю емпатії підуть у небуття альтруїстичні вчинки, боротьба за справедливість, а також багато величних почуттів, включно з ними товариськість і любов.

Протягом багатьох років проблема емпатії привертала увагу зарубіжних та вітчизняних учених. І нині існує достатньо багато психологічних досліджень цього складного психічного утворення. Емпатія визначається як: опосередкована відповідь на сприйнятий емоційний стан іншої людини; конструкт, що містить афективний і когнітивний компоненти (Davis); цілісне явище, що складається з трьох взаємодіючих компонентів: когнітивного (розумові операції, фактичні знання про об'єкт або іншу особу); афективного (емоційні реакції на певний об'єкт або особу, емоції, почуття, переживання); конативного (моторні реакції, поведінковий намір людини стосовно до особи чи об'єкта відносин, дії, вчинки) тощо.

Виділяються різновиди емпатії, наприклад, співчуття та співпереживання (Гаврилова). Співпереживання – це переживання суб'єктом тих самих почуттів, які відчуває інший, через ототожнення з ним, а співчуття – переживання суб'єкта з приводу почуттів іншого, інших, відмінних почуттів. При співчутті суб'єкт переживає без співвіднесення з собою, тоді як при співпереживанні суб'єкт переживає почуття іншого ніби за себе, оскільки вони мали місце в минулому досвіді суб'єкта, або якщо вони пов'язані з передбаченням їм такої можливості для себе, особливо в найближчому майбутньому. Виділяють також короткочасну й довготривалу емпатію. Короткочасна – розрахована на обмежений контакт з іншими людьми в спілкуванні, в процесі якого людина стає на позицію іншого. Довготривала емпатія протікає протягом тривалого часу і вимагає більш тісного спілкування з іншою людиною.

Також у науковій літературі існує розподіл емпатії на ситуаційну (її прояв залежить від ситуації) і диспозиційну емпатію (риса емпатії, що проявляється в широкому діапазоні ситуацій).

Можливе також диференціювання на адекватну й неадекватну емпатію. У цьому випадку остання проявляється як радість при благополуччі іншого, а емоційний відгук на емоційний стан іншого йде з протилежним знаком.

Нині в соціумі спостерігається тенденція збільшення напруженості, посилення конфліктності та агресивності поведінки молодого покоління. Молоді люди часто вступають у неформальні об'єднання, переживають зміну ціннісних орієнтацій, які призводять до конфліктів, а також відбувається злам загальноприйнятих стереотипів поведінки. Проблематика зміни поведінки юнаків та дівчат описана в працях зарубіжних дослідників (А. Е. Лічко, В. Г. Степанов, В. С. Собкин, А. А. Реан, М. Korenblum; S. K. Smith, R. G. Meyes, А. Гюггенбюль та ін.). Аналіз наукових джерел з проблеми конфліктності особистості дозволив нам виділити кілька наукових підходів до визначення конфліктності особистості. Дослідники визначають цю особистісну рису з кількох позицій: як стан готовності особистості до конфліктів, ступінь її залученості в розвиток конфлікту (Боднар, 2009); як кількість та інтенсивність конфліктних діадних взаємодій (Рильська, 2010); як несвідома або частково усвідомлювана установка особистості на конфлікт (Лабунська, 2013); як перманентна риса особистості, що акумулюється її природними задатками й соціальним досвідом (Ващенко, 2013). Конфліктність також визначається не як певна емоційна властивість людини, а сукупність емоційних властивостей, що містить у собі запальність, образливість і мстивість (Ільїн, 2009).

Структура конфліктності як схильності особистості до конфліктної поведінки також розглядалася в наукових опрацюваннях багатьох авторів. Найбільш цілісною, на наш погляд, є структура конфліктності, до якої належать такі основні компоненти: емоційний компонент (невміння управляти емоціями у ситуаціях взаємодії або конфлікту; вольовий (низький самоконтроль); пізнавальний компонент (сприйняття провокаційних дій, суб'єктивність, невідання аналізувати і прогнозувати ситуацію); мотиваційний компонент (спонукає та направляє конфліктну поведінку); поведінковий компонент (низький рівень володіння тілом, жестами, мімікою).

Але досліджень щодо взаємозв'язку конфліктності та емпатії в наукових доробках майже немає, тож вважаємо цю тему актуальною як для теоретичного визначення, так і для емпіричного досвіду в галузях конфліктології, психології особистості та загальної психології.

Емпіричні дані, отримані останнім часом, доводять, що на процес вибору стратегій поведінки в конфліктній ситуації здійснюють вплив багато факторів, серед яких слід виділити такі особистісні якості, як акцентуації характеру, темперамент, емпатичні здібності.

Знання особливостей особистості, які лежать в основі формування вибору нерациональних стратегій поведінки в конфлікті, надало б допомогу у створенні більш цілеспрямованих програм з профілактики порушень поведінки в юнацькому віці та розробки продуктивних стратегій поведінки.

Намагання знайти шляхи вирішення цього питання й визначило проблему нашого подальшого дослідження.

Люта Христина Романівна,

студентка 5 курсу спеціальності 053 «Практична психологія»
Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ У ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ

Від початку процесу реформування системи МВС та імплементації Резолюції Ради безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека» в Україні різниця між виконанням службових обов'язків чоловіків та жінок почала відчутно зменшуватися. У структурі Державної служби з надзвичайних ситуацій дівчата найчастіше обіймають посади диспетчера, психолога, інспектора або медика. Отримавши саме таку роботу, ці офіцери з великою відповідальністю, задоволенням та відданістю виконують свої посадові обов'язки, щодня допомагаючи тим, хто цього потребує.

Необхідність аналізу проблематики мотивації дівчат до вибору професії рятувальника зумовлена специфікою поведінки особистості в нестандартних ситуаціях. Інтерес до цієї проблеми є закономірним, оскільки від професійної мотивації залежить ефективність застосування вмінь, навичок і знань здобувачів вищої освіти під час подальшої фахової діяльності. З метою визначення чинників мотивації вибору професії в галузі безпеки людини у дівчат ми провели емпіричне дослідження, в якому взяли участь 30 курсанток Львівського державного університету безпеки життєдіяльності віком від 17 до 20 років. Опитування проходило на добровільній та анонімній основі.

Отримані результати досліджень за методикою «Діагностика мотивації до успіху» (Т. Елерса) дала можливість визначити роль домінування мотиву успіху. У 17 % опитуваних виявлено середній рівень мотивації до успіху. У таких людей сформовані компоненти мотивації, вони активні та ініціативні у своїй професії. 60 % респондентів показали помірно високий рівень мотивації до успіху, що

свідчить про розумінням залежності успіху від самопізнання та саморозвитку. Вони часто підвищують свій рівень компетентності, у них проявляється сила волі, відповідальність за власні дії та самоконтроль. Дуже високий рівень мотивації до успіху був виявлений у 23 % опитаних дівчат. Такі люди схильні уникати ризику, в них великі сподівання на успіх.

За методикою «Мотивація до уникнення невдач» (Т. Елерс) виявлено, що у 36 % опитаних така мотивація низька. Вони орієнтовані на успіх, здатні долати проблеми. У 27 % – середній рівень мотивації до уникнення невдач, у 10 % – високий рівень та у 27 % – надто високий рівень мотивації до уникнення невдач. Слід зазначити, що чим вищий показник до уникнення невдачі, тим менше людина схильна до ризику й потребує більшої стабільності.

Аналіз результатів проведення діагностичної методики «Мотивація професійної діяльності» (К. Замфір у модифікації А. Реана) дав змогу з'ясувати загальну професійну мотивацію майбутніх рятувальниць. Найбільш вираженим виявився показник внутрішньої мотивації – 59 %. Це свідчить про те, що їхня діяльність і є їхньою метою, а не засобом досягнення інших цілей. Така мотивація не має системи заохочення чи покарання, вона проявляється спонтанно. У 38 % опитаних дівчат виявлена зовнішня позитивна мотивація, яка ґрунтується на системі матеріальних або моральних заохочень. Для опитуваних таким видом мотивації може бути прагнення підвищення по службі. Найменші показники із зовнішньою негативною мотивацією – 3 %, яка характеризується певними покараннями за недобре виконану роботу. Це можуть бути примуси, догани, зауваження, все те, що спонукає діяти з метою уникнути покарання.

За допомогою методики «Діагностика мотивації до схвалення» (Д. Краун та Д. Марлоу) вдалося дослідити, що у 17 % опитуваних низький показник мотивації до схвалення, який свідчить про низьку потребу у спілкуванні. Середній показник виявлений у 70 % опитаних дівчат. Це означає, що вони помірно орієнтовані на спілкування з оточенням, уміють прислухатися до інших, проте сильної похвали не потребують. У 13 % опитаних виявлена висока мотивація до схвалення. Цей показник вказує на те, що в таких людей висока потреба у спілкуванні та схваленні від оточення.

«Диференційно-діагностичний опитувальник» (ДДО) Є. Клімова дав можливість визначити, до яких типів професій психологічно належать опитувані. У процесі дослідження виявлено, що до типу «лю-

дина – природа» належать 15 % дівчат. Для людей цього типу передбачені такі професії, як еколог, агроном, садівник, зоолог, біолог. До типу «людина – техніка» виявили належність 26 % дівчат. Об'єктом праці для них слугують технічні системи, устаткування, машини. Найбільше виражений показник, зафіксований у належних до типу «людина – людина» – 32 %. Професії, пов'язані зі спілкуванням з людьми, їх обслуговуванням та тісною взаємодією. Наприклад, учитель, вихователь, юрист, лікар, психолог, соціолог, поліцейський. До типу «людина – знакова система» належать 15 % респондентів. Їм найбільше підходять професії, пов'язані з обліком, базами даних, цифровими та буквеними знаками, у тому числі музичні спеціальності. Найменш виражений показник виявлений у дівчат типу «людина – художній образ» – 12 %, для яких характерна схильність до творчих спеціальностей (фотограф, художник, поет, письменник, артист, музикант, ювелір, композитор, дизайнер, модельєр тощо).

За допомогою кореляційного аналізу було встановлено кореляційні пари, що дають змогу зробити висновки щодо досліджуваної проблеми. Шкала «уникнення невдач» корелює зі шкалою «людина – людина» ($,364^*$): дівчата, в яких переважає професійний тип «людина – людина», схильні до більшої мотивації щодо уникнення невдач. У них високий страх ризику, бояться припуститися помилок і неточності в роботі. Вони можуть часто проявляти пасивність та острах брати на себе відповідальність.

Також під час аналізу було виявлено такі кореляційні пари: шкала «внутрішня мотивація» корелює зі шкалами «мотивація до схвалення» ($,473^{**}$) та «зовнішня позитивна мотивація» ($-,383^*$): внутрішню мотивацію до діяльності в дівчат підсилює зовнішня позитивна мотивація. Вона проявляється при додаткових заохоченнях. Такий зв'язок є позитивним у роботі, оскільки зовнішня мотивація сприяє збільшенню обсягу виконаної роботи, а внутрішня – підвищенню якості виконання певної праці. На внутрішню мотивацію може впливати оточення. Якщо під час виконання службових обов'язків жінок хвалять за виконану роботу, це позитивно вплине на їхню мотивацію, оскільки вони відчуватимуть свою цінність і будуть намагатися досягати ще кращих результатів.

Проаналізувавши шкалу «людина – техніка», був виявлений зв'язок зі шкалою «зовнішня позитивна мотивація» ($-,398^*$). Таким чином, на дівчат, у яких переважали результати «людина – техніка», більшою мірою впливає стимулювання до праці за допомогою

грошового забезпечення та просування по службі. Рівень задоволеності в таких осіб вимірюється залежно від того, наскільки цінною є ця винагорода для службовця. Чим більшу цінність вона має, тим кращим буде результат. Позитивні стосунки з колегами можуть підсилювати бажання виконувати свою роботу якісно та своєчасно.

Отже, в результаті узагальнення емпіричних даних були виявлені різні рівні мотиваційних сторін особистості. Передусім спростовано гіпотезу про те, що гарантія соціального забезпечення є домінуючим мотивом у виборі виду діяльності дівчат, оскільки чільне місце в мотивації діяльності посідають внутрішні чинники.

Список використаних джерел

1. Люта Х. Актуалізація дослідження мотивації до професійної діяльності жінок-військовослужбовців. *Особистість в екстремальних умовах*: матер. Х Всеукр. наук.-практ. конф. (21 травня 2021 р., м. Львів). Львів: ЛДУБЖД, 2021. С. 110–111.

2. Люта Х. Актуальні психологічні проблеми мотивації до діяльності у майбутніх рятувальників. *Науковий простір Європи*: матер., статті та тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. науковців, викладачів, практичних працівників, молодих учених та студентів (м. Вінниця, 28–29 квітня 2021 р.). Вінниця, 2021. С. 57–61.

Саріогло Олена Андріївна

студентка V курсу спеціальності «Психологія»

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ВПЛИВ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА ВИНИКНЕННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ У СТУДЕНТІВ

Унаслідок війни в Україні, високого тиску під час навчального процесу зростає рівень стресу, тож реагування буде залежити від темпераменту та особливостей характеру. В основі появи психосоматичного захворювання спостерігається реакція на емоційне переживання, яке супроводжується змінами та порушеннями функціонування органів. Виникає так звана соматизація – переживання психологічного стресу на фізіологічному рівні. Якщо людина не допускає природного вираження своїх емоцій, вони залишаються невідреаговані. Через це стримані емоції знаходять вихід у вигляді тілесних відчуттів, а повторення подібного стереотипу поведінки поступово формує реальну хворобу. Орган чи система, які будуть уражені, залежать від індивідуальної схильності людини, що й зумовило актуальність цього дослідження.

Загальнотеоретичні моделі концепції психології залежної поведінки особистості вивчали О. Змановська, О. Єгоров, О. Лічко, Д. Менделевич та ін.; принципи надання психологічної допомоги – О. Бондаренко, К. Роджерс, Т. Яценко; принцип захисного механізму – Й. Броєр, З. Фрейд; С. Консторум (теорія біопсихосоціальної природи людини та біопсихічної терапії).

Психіка людини впливає на роботу серця та судин, як і соматика. Різні стани системи кровообігу залежать від того, в якому стані перебуває людина: спить або не спить, активна чи спокійна, збуджена чи розслаблена, тобто як вона сприймає ту чи іншу ситуацію у зв'язку зі своїм темпераментом.

За умов певних тривалих внутрішньоособистісних та міжособистісних конфліктів і відповідної схильності це зрештою призведе до захворювання. Якщо людина не навчилася послідовно справлятися зі своєю емоційністю, норомом, темпераментом, вона буде змушена постійно себе пересилувати в ситуаціях, де необхідно бути «іншою». Тобто діяти всупереч своїм внутрішнім відчуттям (бути ввічливою та послужливою, коли відчуваєш гнів; стриманою і холоднокровною, коли відчуваєш душевний біль тощо).

Розглядаючи хворобу ізсередини, можна припустити, що вона є метафоричним відображенням того чи іншого конфлікту. Наприклад, якщо болить шлунок, це пов'язують з тим, що людина когось чи чогось у своєму житті «не перетравлює»; якщо болить горло (ангіна), то людина чогось боїться, не висловлюючи своїх претензій, ну а якщо болять ноги – людина не хоче кудись ходити, наприклад, на роботу, на дачу тощо.

Три основних типи неврозу розподіляються так: неврастенія, або невроз виснаження, часто виникає в осіб з астеноневротичним складом характеру; невроз нав'язливих станів – у психоастеників та осіб з педантичним характером; істеричний невроз серед осіб з демонстративним (істероїдним) типом. Існує кілька гіпотез щодо причин виникнення психосоматики. Відповідно до однієї з них психосоматичні захворювання є наслідком стресу, зумовленого тривалими й непереборними психотравмувальними факторами.

Інша теорія пов'язує виникнення психосоматики з внутрішнім конфліктом між однаковими за інтенсивністю, але різноспрямованими мотивами індивіда. Конфлікти різного змісту спричиняють певні види захворювань. Гіпертонічну хворобу пов'язують з наявністю конфлікту між високим соціальним контролем поведінки та нереалі-

зованою потребою індивіда у владі. Нереалізована потреба викликає агресивність, виявити яку людина неспроможна через соціальні настанови. Виразкову хворобу 12-палої кишки пов'язують з неприйнятною для самосприйняття потребою в захисті й заступництві.

Відповідно до третьої теорії нерозв'язаний конфлікт мотивів породжує зрештою реакцію капітуляції, відмову від пошукової поведінки, що створює найбільш загальну передумову розвитку психосоматичних захворювань. Це проявляється у вигляді явної чи маскованої депресії.

Класичними прикладами психосоматичних захворювань медична психологія вважає бронхіальну астму, гіпертонічну хворобу, стенокардію, виразку 12-палої кишки, нейродерміт. Значний вплив психологічні чинники надають також виникненню мігрені, злоякісних пухлин, ендокринних розладів: тиреотоксикозу, гіпотиреозу, цукрового діабету, безпліддя.

У Стародавньому Китаї існувало вчення, засноване на енергетичному лікуванні, згідно з яким у тілі людини є безліч енергетичних меридіанів, якими рухається енергія, перетікаючи з одного органу в інший. Інакше кажучи, хвороба виникає тоді, коли в якомусь із меридіанів утворюється «пробка» й енергія не проходить. Якщо якийсь орган не отримує достатньо енергії для роботи, він перестає нормально функціонувати. Причина виникнення «пробок» – свідомість людини. Якщо людина дуже часто відчуває афект одного виду, страждає орган, який відповідає за цю емоцію. Скажімо, печінка – вмістилище гніву, агресії, сечовий міхур – страх і т.д. Тобто, дозволяючи собі ті чи інші негативні емоції, ми самі створюємо хвороби того чи іншого органу. І позбавлятися слід насамперед саме цих емоцій, оскільки хвороби такого роду набувають хронічного характеру й одними ліками тут не впоратися [5].

Дослідження у сфері диференціальної психології показують, що в кожного індивіда, залежно від типу його темпераменту, є місце найменшого опору.

Таким слабким місцем у холериків, людей з вибуховим темпераментом, є печінка і жовчний міхур. Відповідно хвороби холериків – холецистит, хронічний гепатит, іноді цироз. Проте вони можуть не проявитися через вибуховий характер холериків та схильність ці емоції виплескувати.

Серед сангвініків (не настільки поширений тип темпераменту серед людської популяції, як інші) існує ризик захворювань ендокрин-

ної, а також сечостатевої та дихальної системи. У сангвіників слабке місце – серце. На них чатує небезпека інфаркту, з високою ймовірністю повторного.

Флегматики найбільш стійкі до захворювань, хворобам рідко вдається подолати цих «гігантів психічної стабільності». Однак, якщо флегматик захворіє, його хвороба протікає важко й погано піддається лікуванню. Флегматики хворіють на виразки шлунка, причому найнебезпечніші, які не бажають закриватися.

Урешті меланхоліки – найнещасливіша щодо психосоматики група темпераменту, бо вони мають нещастя привласнювати хвороби решти груп. Меланхолік зовні створює враження скромної і поступливої людини, однак така взаємодія з оточенням тримає його в перманентній напрузі. А шкідливі звички (зложивання алкоголем, куріння, неправильне харчування) формуються як спосіб цю напругу зняти. Цей тип пов'язаний з чутливістю та емоціями. Меланхоліки жалісніші, ніж інші, більш зворушливі. Їм властивий сильний зовнішній вияв власних почуттів. Особливо виражена сльозливість. Спостерігається емоційна лабільність: нейтральний стан легко може змінитися і на радість, і на смуток. Хакаієрне тривале, часом хворобливе переживання душевних потрясінь, глибина почуттів і чуйність, уразливість, м'якосердечність та жалісливість. Проте меланхоліки також можуть бути недовірливі, виявляти спалахи гніву й ревнощів. Вони довго переживають життєві події позитивного й негативного змісту, а також розрив стосунків. Типовим способом подолання стресу для них є раціоналізація [1].

Меланхолічний тип темпераменту може бути причиною хворобливих депресивних реакцій на сильні переживання. Оскільки зміни роботи серця виявляються під час прояву і позитивних, і негативних емоцій, це має велике значення для формування характерних психосоматичних передумов до захворювання серцево-судинної системи саме у представників меланхолічного темпераменту, адже вони вирізняються більшою чутливістю та емоційністю порівняно з іншими, тому частота появи реактивної депресії вища, отже, є ризики появи психосоматичних захворювань. Наприклад, відомо, що наявність депресії супроводжується підвищенням частоти інсульту в 1,7–2,6 разу [3].

А серед хворих на інфаркт міокарда в пацієнтів з важкими депресивними станами артеріальна гіпертонія трапляється удвічі частіше, ніж у загальній групі хворих. Такі люди, що тривалий час

спрямовували емоційну гіперактивність та ворожість назовні, урешті обертають їх проти самих себе [2].

Відповідно до статистики у кардіології зазвичай серед хворих пацієнтів переважають лише два типи – сангвініки й меланхоліки; у гастроентерології можна зустріти холериків з холециститами, панкреатитами, флегматиків – з виразками шлунка та меланхоліків – з усім букетом.

Таким чином, знаючи тип свого темпераменту (визначити його можна емпірично або за «підказкою» організму – слабким місцем, яке виявляє себе в ситуаціях перенапруги), слід берегти «тендітну» систему організму, намагатися «підстелити соломку» заздалегідь. По-друге, на дозвіллі проаналізуйте, які саме емоції найчастіше беруть над вами гору. Якщо певна негативна емоція явно переважає або таке почуття виникає в житті часто, у передбачуваних та повторюваних умовах необхідно зберігати своє здоров'я, навчитися опанувати її. Для цього є спеціальні психотерапевтичні вправи, але техніка завжди другорядна.

Список використаних джерел

1. Карвасарский Б. Д. Психотерапевтическая энциклопедия. Санкт-Петербург: Питер, 1999. 752 с.
2. Коржова Е. Ю. Психологическое познание судьбы человека. Санкт-Петербург: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, изд-во «Союз», 2002. 334 с.
3. Кочарян Г. С., Кочарян А. С. Психотерапия сексуальных расстройств и супружеских конфликтов. Монография. Москва: Медицина, 1994. 224 с.
4. Кречмер Э. Строение тела и характера. Москва: Эксмо, 2003. 416 с.
5. Куз Э. Сознательное самовнушение как путь к господству над собой: Методы, техники, практика. Амрита, Свет, 2017. 128 с.

Ушакова Ирина Михайлівна,

кандидат психологічних наук, доцент, старший викладач
кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ УКРАЇНИ

Складність проблем суспільства та особистості в сучасному світі потребує для свого вирішення використання понять, які лежать на перетині різних галузей знань. Однією з таких категорій є категорія «благополуччя». Це мультидисциплінарне поняття, дослідження якого потребує соціального, економічного, політичного

та інших видів аналізу. Психологічна наука надає особливу увагу цій категорії, що обумовлюється важливістю вивчення чинників повноцінної функціонуючої особистості.

У результаті теоретичного аналізу було встановлено, що феномен психологічного благополуччя особистості слід розглядати як результат переживання особистістю гармонії в особистому житті, пізнання власного потенціалу, успіхів чи досягнень у професійній реалізації. Термін «психологічне благополуччя» позначає стан єдності зовнішніх (об'єктивних) та внутрішніх (суб'єктивних) умов процесу становлення особистості: позитивного ставлення до себе і свого минулого життя; наявності цілей і занять, що надають життю сенс; здатності виконувати вимоги повсякденного життя; відчуття безперервного розвитку і самореалізації; взаємин з іншими, пронизаних турботою і довірою; здатності дотримуватися власних переконань. Ключовими зовнішніми, соціальними складовими психологічного благополуччя особистості є: позитивні стосунки з іншими, автономність, компетентність. Внутрішніми умовами процесу становлення особистості є: самоприйняття, особистісне зростання, цілі в житті. Аналізу цього феномену присвячено роботи Н. Бредбурна, Е. Дінера, К. Ріффа, А. Вороніної, П. Фесенко, С. Карсканової, Л. Сердюк, В. Казначєєва, В. Оляницької, Т. Шевеленкової та ін.

Психологічне благополуччя існує насамперед у свідомості самої людини і визначається як екзистенційне переживання нею ставлення до власного життя, пов'язане з такими повсякденними поняттями, як щастя, щасливе життя тощо. Для його характеристики також вживається термін «суб'єктивне благополуччя», який ввів Е. Дінер. Суб'єктивне благополуччя, на його думку, складається з трьох основних компонентів: задоволення, приємні емоції й неприємні емоції. Названий автор вважає, що більшість людей так чи інакше оцінюють те, що з ними трапляється, в термінах «добре – погано», і така оцінка завжди має відповідне емоційне підґрунтя. Суб'єктивне благополуччя є не просто показником того, наскільки людина занурена в негативні стани, а й показує, наскільки одна людина щасливіша за іншу. Отже, цей автор прирівнює суб'єктивне благополуччя до щастя [3].

Близьке за змістом психологічному благополуччю поняття задоволеності, що розглядається в різних аспектах: як складник щастя, задоволеність працею, задоволеність життям, однак цілісне розуміння задоволеності у психології поки не вироблено.

Ю. Кашлюк зазначає, що поняття «психологічне благополуччя» акцентує на суб'єктивній емоційній оцінці людиною себе й власного життя, а також на аспектах позитивного особистісного функціонування. Подібне розуміння виділяє його, як наголошує авторка, з ряду інших понять, що часто неадекватно використовуються як синоніми (наприклад, поняття «психічне здоров'я» і «якість життя») [2].

С. Карсканова, вивчаючи психологічне благополуччя в рамках професійної діяльності, зазначає, що психологічне благополуччя сприяє професійному розвитку та виступає невід'ємною складовою безпечного, гуманного, людяного середовища [1]. Це особливо важливо в рамках вивчення професійної діяльності працівників ДСНС, оскільки вона за визначенням є екстремальною, небезпечною і пов'язаною з постійним ризиком для життя та психіки.

Інтегруючи різні теорії, пов'язані з психологічним благополуччям особистості, К. Ріфф пропонує узагальнену модель, що містить шість складових: позитивне ставлення до себе і свого минулого життя; наявність цілей і захоплень, що надають життю сенс; здатність виконувати вимоги повсякденного життя; почуття постійного розвитку і самореалізації; взаємини з іншими, пронизані турботою і довірою; здатність дотримуватися власних переконань [4].

Саме ці складові ми й вивчали в курсантів НУЦЗУ за допомогою методики К. Ріфф. Аналіз отриманих результатів дав нам змогу стверджувати, що майбутні працівники ДСНС України мають доволі високі показники психологічного благополуччя, які визначаються високими балами за шкалами «цілі в житті» та «особистісне зростання». Ці показники забезпечуються такими рисами, як цілеспрямованість, осмисленість поведінки, прагнення до розвитку й особистісного зростання, а також позитивні взаємини і вміння знаходити компроміси у стосунках. Водночас доволі багато досліджуваних продемонстрували низькі показники автономії та управління середовищем. Відповідно під час роботи з цими здобувачами вищої освіти слід звернути увагу на аспекти позитивного функціонування.

Е. Дінер у своїх роботах ввів поняття «суб'єктивне благополуччя». Воно складається з трьох основних компонентів: задоволення, приємні емоції і неприємні емоції. Як зазначає автор, тут йдеться про когнітивну (інтелектуальну оцінку задоволеності різними сферами свого життя) та емоційну (наявність поганого або хорошого настрою) сторони самоприйняття. Цей психолог вважає,

що більшість людей так чи інакше оцінюють те, що з ними трапляється, термінами «добре – погано», і така інтелектуальна оцінка завжди має відповідно забарвлену емоцію [3].

Таким чином, можна стверджувати, що людина має високий рівень суб'єктивного благополуччя, якщо в більшості випадків відчуває задоволення від життя, і тільки в окремих ситуаціях вона переживає неприємні відчуття.

Задоволеність життям ми також дослідили з використанням методики Е. Дінера. Отримані дані свідчать про те, що 64 % майбутніх працівників ДСНС України в більшості випадків переживають задоволення від життя і щастя, на відміну від меншості (36 %), що частіше переживає незадоволення, тривогу й неприємні відчуття.

Саме на осіб з низькими показниками суб'єктивного благополуччя слід звертати увагу вихователям усіх рівнів (начальники курсів, куратори тощо), оскільки такий стан справ, по-перше, чимось викликаний (можливо, саме умови навчання і проходження служби можуть бути якщо не причиною, то каталізатором такого стану речей). А по-друге, задоволеність життям – один з базових показників життєдіяльності, який формує якість життя та відображається в усіх його сферах, в тому числі в ефективності діяльності, що робить важливим дослідження й особливо регуляцію відчуття психологічного благополуччя у курсантів.

Список використаних джерел

1. Карсканова С. Стан розробки проблеми психологічного благополуччя у вітчизняній та закордонній психології. *Актуальні проблеми практичної психології: збірник наукових праць*. Ч. 1. Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2009. С. 477–483.

2. Кашлюк Ю. І. Феномен психологічного благополуччя особистості як об'єкт наукового дослідження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». Випуск 2. Том 1. 2016. С. 70–74.

3. Diener E. Subjective well-being. *Psychological Bulletin*. 1984. № 95. PP. 542–575.

4. Ryff C., Singer B. The contours of positive human health. *Psychological Inquiry*. 1998, Vol. 9. PP. 719–727.

СЕКЦІЯ 4

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Акімова Ангеліна Дмитрівна,
здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
науковий керівник:

Мінакова Євгенія Валеріївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ Й ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день актуальною проблемою людства є стан і рівень забезпечення прав людини, які мають складні внутрішньо-державні й міжнародні аспекти прояву. Ця проблема безпосередньо пов'язана з недостатнім рівнем дотримання закріплених у Конституції України прав і свобод людини саме з боку держави, що знаходить свій вияв у певних труднощах щодо реалізації деяких із них, особливо це стосується соціально-економічних прав, так і в недостатньому рівні їх захищеності від впропорущень.

Саме серед актуальних проблем права найбільшу цікавість викликають ті проблеми, які пов'язані із захистом прав, свобод і законних інтересів людини. Попри всі «законодавчі запевнення», що людина є найвищою соціальною цінністю, насправді практична реалізація цього доленосного положення, на жаль, поки що не відбулася повною мірою, як могла би відбуватися. Навіть якщо не заглиблюватися у причини цього явища, вони добре всім відомі і на перший погляд. Саме людина, її права та свободи, інтереси є першими та найважливішими цінностями в суспільстві. Ще історично ми можемо спостерігати, що права людини – стійка категорія, яка еволюціонує разом із суспільством і державою. Багато науковців і громадян суспільства хочуть нарешті запропонувати ті теоретичні напрацювання, кроки й теоретичні узагальнення, які допоможуть наблизити теорію прав людини до практики її реалізації. С. Коталейчук розглядає права людини як соціальну спроможність вільно діяти, самостійно обирати вид та міру своєї поведінки з метою задоволення різнобічних матеріальних і духовних потреб людини шляхом користування певними соціальними благами в межах, визначених законодавчими актами. Він підкреслює, що права та

свободи є ідентичними за юридичною природою засобами гарантування, однак термін «свобода» надає ширші можливості для індивідуального вибору та є встановленою можливістю, яка дає змогу суб'єктові здійснювати всі можливі види юридично значущої поведінки, за винятком обмежень, встановлених законом [1]. У нашому суспільстві згідно з Конституцією України всім громадянам ще з моменту народження надані й гарантовані в рівному обсязі права і свободи. Їх використання пов'язане із запровадженням однакових стандартів для всіх без винятків. Отже, кожний громадянин може користуватися на рівних умовах з іншими громадянами всім спектром прав і свобод без утиску з боку держави, без дискримінації з боку державних органів, окремих посадовців або інших осіб. У такий спосіб саме ідея прав людини сформована як певний правовий ідеал, на досягнення якого орієнтований безпосередньо загальний розвиток національного законодавства, а способами його забезпечення є загальні принципи права.

На межі прав людини впливають також певні соціальні фактори, серед яких вирізняють: інтереси й потреби людини, справедливо збалансовані з інтересами й потребами суспільства, мораль, що домінує у відповідному суспільстві в певний час, і мета певного права людини та домірність її правореалізації.

У контексті вищезазначеного зупинимося на деяких умовах саме механізму забезпечення прав і свобод людини. «Слід погодитися з тим, – зазначає академік Ю. Шемшученко, – що забезпечення прав і свобод людини та громадянина залежить від багатьох факторів: ступеня демократичності владних інститутів держави, політичних, культурних та правових традицій; стану економіки; моральної атмосфери і злагоди в суспільстві, стану законності та правопорядку; механізмів, що забезпечують відповідальність держави перед особою, тощо. Саме у всьому комплексі ці фактори здатні забезпечувати на належному рівні права і свободи людини та громадянина» [2].

Логіка наших міркувань підводить до висновку: на сучасному етапі розвитку України саме проблема забезпечення прав і свобод громадянина набуває дуже особливого значення, адже в сучасному світі ступінь забезпеченості прав і свобод особи є тим ціннісним орієнтиром, який свідчить про досягнутий рівень демократії держави й загалом ступінь розвиненості суспільства. Тому саме держава повинна визнавати людину як найвищу соціальну цінність, встановлювати, легітимізувати, охороняти її права і свободи та забезпечувати їх фактичне здійснення.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права: навч. посібник / С. К. Бостан, С. Д. Гусарев, Н. М. Пархоменко та ін. Київ: ВЦ «Академія», 2013. С. 290.
2. Шемшученко Ю. С. Реалізація прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ: Юридична думка, 2007. С. 4.

Берднік Інна Володимирівна,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ВИКОРИСТАННЯ «ЖИВИХ ЩИТІВ» ЯК ОДНЕ З ПОРУШЕНЬ ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

У сучасних умовах розвитку суспільства, в умовах збройного конфлікту з РФ окремої уваги набуває питання захисту життя та здоров'я цивільного населення. Живий щит – військово-політичний термін, що описує навмисне використання розміщення цивільних осіб в/або навколо військових будівель для стримування противника від нападу на ці цілі. Цей термін також вживається щодо використання цивільних осіб (у буквальному сенсі) військовими під час нападів, змушуючи цивільних осіб йти перед солдатами.

Використання такої технології є незаконною для держав, які є учасниками Першої, Другої, Третьої і Четвертої Женевських конвенцій (ЖК) (Використання цивільних осіб та інших підзахисних осіб в якості «живих щитів» (ст. 23 (1) ЖК III; ст. 28 ЖК IV; ст. 51 (7) Додаткового протоколу I); норма 97 Звичаявого міжнародного гуманітарного права). Відповідно до ст. 8 (2) (b) Статуту Міжнародного кримінального суду, «використання присутності цивільної особи або іншої особи, що охороняється, для захисту від військових дій певних пунктів, районів або збройних сил» є військовим злочином під час міжнародних збройних конфліктів [1; 2].

За змістом положень Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164, використання «живих щитів» належить до серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, направлених проти людей (п. 5 Інструкції) [3].

Отже, вчинення таких дій має кваліфікуватися за ознаками ч. 1 ст. 438 (Порушення законів та звичаїв війни) Кримінального кодексу України, а за умови їх поєднання з умисним убивством – за ознаками ч. 2 цієї статті [4].

Проводячи розслідування, важливо зібрати всю наявну інформацію, яка допоможе визначити, чи використовував військовослужбовець рф (далі –комбатант) військовополонених (далі – захищених осіб) для досягнення військових цілей під час нападу чи оборони. Зазвичай це впливає з конкретних обставин використання захищених осіб як живого щита.

За будь-якої слідчої ситуації слідчий повинен спланувати з'ясування таких питань:

1. Загальна інформація про особу щодо:

(Питання ставляться для з'ясування загальної інформації щодо особи, її соціального статусу, способу життя, що в подальшому впливає на оцінку її показань.)

– її біографії, яка стосується професійної (освіта, професія, рід діяльності тощо), особистої ситуації та сімейного стану;

– місця фактичного проживання;

– стану здоров'я особи під час події, обставини якої досліджуються, і на даний час.

2. Загальний контекст ситуації:

1) опишіть обстановку в регіоні (населеному пункті, районі, за місцем проживання) напередодні;

2) чи мали місце військові дії в регіоні (населеному пункті, районі, за місцем проживання) напередодні? Якщо мали, то військові підрозділи яких держав брали участь у цих діях? Чому Ви так вважаєте (які розпізнавальні знаки, особливості військової форми чи озброєння про це свідчать)?

3) чи була територія Вашого проживання захоплена військовими підрозділами рф? Коли, від кого та яким чином Ви про це дізналися? Де перебували в той час? Як Ви сприймали таку інформацію?

3. Передумови використання захищених осіб як живого щита:

1) опишіть, що відбувалось у регіоні за місцем Вашого проживання (які події мали місце; відновіть хронологію розвитку подій у населеному пункті, регіоні; чи мали місце активні бойові дії; що саме відбувалось; де Ви перебували в цей час);

2) опишіть події в населеному пункті/регіоні у хронологічному порядку (які події мали місце; чи мали місце активні бойові дії; що саме відбувалось);

3) чи бачили Ви військових у населеному пункті? Опишіть їх (скільки їх було; їхня форма одягу; відмітні знаки; наявність та вид зброї; реміщення);

4) чи бачили Ви військову техніку в населеному пункті / регіоні? (кількість, вид техніки, наявність відмітних знаків на техніці, її переміщення);

5) у яких приміщеннях (зазначити відому адресу чи інші ознаки) розташувалися армійські підрозділи рф у населеному пункті? Яким чином та від кого Ви про це дізналися? (уточнити дату й час розташування).

4. Опис моменту використання захищених осіб як живого щита [5, с. 67]:

1) розкажіть, що відбувалося в день, коли Вас та Ваших сусідів (знайомих, мешканців міста) використали (намагалися використати) для прикриття переміщення (розміщення військових об'єктів) підрозділів армії рф?

2) уточніть час, місце, обставини таких подій:

– хто саме (якщо відомо, то уточнити ПІБ, військове звання, особливі прикмети, форму одягу) та яким чином залучив Вас та Ваших сусідів (знайомих, мешканців міста) для захисту від військових дій певних пунктів, районів або збройних сил рф? Які команди, накази та ким віддавалися? Які пропозиції та кому саме висловлювалися? Хто з Ваших сусідів (знайомих, мешканців міста), інших осіб при цьому був присутній?

– де саме відбувалися ці події? (Попросіть свідка вказати в метрах відстань по прямій до найближчого військового об'єкта. Чи були там солдати та скільки? Чи були військові машини? Зброя? Склади? Укріплення? Центри управління? Намагайтесь відобразити це якомога точніше та поясніть свідку, що це необхідно, аби мати повну картину того, що відбулося);

3) чи застосовували при цьому примус у вигляді погроз застосування зброї чи безпосереднього її застосування стосовно Вас чи інших захищених осіб? Ким саме та яким чином? Чи було спричинено Вам унаслідок таких дій фізичну, матеріальну чи моральну шкоду?

4) що відбувалося після цих подій (деталізуйте за хронологією подальші дії осіб, що застосовували примус, та обставини за участю свідка)?

Попросіть свідка описати час, коли мав місце примус та що відбувалося в тій області, коли атака відбулася (чи вівся вогонь якоюсь зі сторін, чи були переміщення військової техніки тощо);

5) яким чином Вас та Ваших сусідів (знайомих, мешканців міста), інших осіб використали (намагалися використати) як живий

щит для захисту від військових дій певних пунктів, районів або збройних сил?

6) чи була, на Вашу думку, досягнута ця мета?

7) чи було спричинено Вам або іншим особам тілесні ушкодження у зв'язку з використанням (намаганням використати) як живого щита для захисту від військових дій певних пунктів, районів або збройних сил? Чи зверталися у зв'язку з цим Ви або інші особи до медичних установ? Чи наявна відповідна медична документація? *(чи наявні в особі медичні документи, складені за результатами її огляду внаслідок її поранення чи загибелі інших осіб; отримати в особі відомості про медичний заклад, де здійснювався огляд особи, яка отримала тілесні ушкодження; особа має надати всю відому інформацію про кожну особу, наприклад, ім'я; дата народження; ким є для особи (наприклад, батьки, діти, сусід тощо); вказати контакти людей або де їх можна знайти);*

8) чи зверталися Ви до правоохоронних чи інших державних органів з приводу використання Вас та інших осіб як живого щита для захисту від військових дій певних пунктів, районів або збройних сил? Чим підтверджується таке звернення?

9) чи відомі Вам інші факти використання захищених осіб як живих щитів для захисту від військових дій певних пунктів, районів або збройних сил рф? Уточніть час, місце, яким чином та кого саме було використано (намагалися використати) з цією метою? Від кого та за яких обставин Вам стало про це відомо?

10) чи були інші очевидці, які могли б підтвердити та доповнити відомості про обставини використання захищених осіб як живих щитів? Назвіть їх ПІБ, іншу інформацію, що дозволить їх ідентифікувати;

11) чи маєте Ви фото- або відеоматеріали щодо подій у регіоні?

Таким чином, під час проведення допитів свідків/потерпілих важливо звертати увагу на такі аспекти: використання виконавцем цивільних, поранених чи військовополонених було вчинене в умовах збройного конфлікту міжнародного характеру та пов'язане з ним; комбатантом було здійснено умисні, цілеспрямовані дії з метою прикриття своїх військ, військових об'єктів з використанням захищених осіб як живого щита; основними способами залучення захищених осіб з метою використання як живого щита можуть бути примус чи обман.

Список використаних джерел

1. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. (набрав чинності 01.07.2022 р.). *Верховна Рада України. Офіційний веб-*

портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 30.05.2022).

2. The Elements of Crimes adopted at the 2010 Review Conference are replicated from the Official Records of the Review Conference of the Rome Statute of the International Criminal Court, Kampala, 31 May–11 June 2010 (International Criminal Court publication, RC/11). URL: <https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/336923d8-a6ad-40ec-ad7b-45bf9de73d56/0/elementsofcrimeseng.pdf> (дата звернення: 30.05.2022).

3. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 30.05.2022).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.05.2022).

5. Криміналістика: підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

Гіль Валерія Романівна,

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Задаля Дмитро Костянтинович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБИСТІ (ГРОМАДЯНСЬКІ) ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

На сучасному етапі розвитку українське суспільство прагне до побудови правової держави, основним принципом якої є правова захищеність людини. Саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1], що і закріплюється статтею 3 Конституції нашої держави. Правильне визначення сукупності особистих прав та свобод людини, характеристика їх змісту та меж значно сприятимуть розбудові громадянського суспільства та правової держави в Україні, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Права людини є об'єктом великої кількості наукових досліджень. Зокрема, до цієї теми зверталися В. Ф. Погорілко, С. П. Погребняк, О. Ф. Скакун, С. С. Сливка, М. Ф. Чудаков, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика та багато інших.

Як зазначає В. В. Кожан, попри те, що особисті права людини досліджували багато вчених, у науковій літературі вживають різні терміни на позначення цих прав, а саме: «громадянські» права, «особисті» пра-

ва, «фізичні» права, «основні» права людини, «невід’ємні» права, «індивідуальні» права тощо. Деякі науковці ставлять знак рівності між «особистими» та «громадянськими» правами, вживаючи їх так: особисті (громадянські) права чи громадянські (особисті) права, інші, навпаки, розмежовують особисті та громадянські права [2, с. 2]. Для цілей роботи вважаємо за можливе вживати поняття особисті та громадянські права як синонімічні та розуміти під цією категорією основоположні, невідчужувані, невід’ємні та природні можливості кожної людини, які належать їй від моменту народження та стосуються забезпечення її фізичної та морально-психологічної індивідуальності [2, с. 9].

Правова доктрина пропонує різні підходи до класифікації прав людини і громадянина. Так, наприклад, Н. В. Федіна пропонує виокремлювати основні та похідні. Основні права у свою чергу поділяються на особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні, культурні тощо [3, с. 67]. Подібну класифікацію підтримує також В. В. Кожан [2, с. 7] та називає найбільш значимою.

До особистих прав людини, з урахуванням їх природності, основоположності та невід’ємності належать такі: право на життя, право на гідність, право на свободу та право на особисту недоторканність. Подібний перелік прав є логічним, виходячи з положень статті 3 Конституції України.

Права та свободи особи закріплені в розділі II Конституції України [1]. Не вдаючись до їх перерахування, зазначимо, що вітчизняний Основний Закон відповідає світовим та європейським стандартам закріплення прав і свобод людини, відображаючи цінність прав для суспільства та прагнення до подальшої розбудови України як правової, соціальної держави.

Розглядаючи право на життя, В. В. Кожан звертає увагу на необхідність визначення моменту початку життя. Визначаючи момент початку життя, варто звернутися до Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров’я України від 29.03.2006 № 179, яка визначає ознаками життя серцебиття, пульсацію пуповини, певні рухи скелетних м’язів [4]. У юридичній літературі найбільш поширеною та обґрунтованою вважається позиція, згідно з якою початковим моментом життя людини є початок фізіологічних пологів [5, с. 391]. Дослідження права на життя є вкрай складною юридичною проблемою.

У правовому вимірі категорія гідності сприймається як визнання цінності людини в усіх урегульованих правом сферах суспільних

відносин: політичних, економічних, культурних, особистих, де для кожної особистості, суб'єкта права визнається і тим самим диференціюється цінність людини взагалі (людська гідність); цінність кожної індивідуальної особистості як сукупність неповторних рис окремої особистості (особиста гідність); цінність представника певної спільноти людей (гідність жінки, вченого, робітника); свідомість і почуття власної гідності. Гідність – це морально-етична категорія, що означає повагу і самоповагу людської особистості. Гідність – невід'ємна властивість людини, що належить їй незалежно від того, як вона сама і навколишні люди сприймають і оцінюють її особистість. Як вже зазначалося вище, в узагальненому вигляді право людини на людську гідність закріплено в Основному Законі – Конституції України, відповідно до ст. 3 якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, ст. 21, яка гарантує рівність всіх у своїй гідності, ст. 28, яка закріплює право кожного на повагу до гідності [1]. Окрім того, Конституцією України закріплено обов'язок кожного не посягати на гідність інших людей [1].

Право на свободу та особисту недоторканність закріплено статтею 29 Конституції. Право на свободу – це можливість вчиняти чи не вчиняти дії, що не заборонені законодавством. Право на особисту недоторканність – це закріплені в нормативно-правових актах заборони втручатися в певні сфери людського буття з боку держави, будь-яких організацій чи інших осіб [2, с. 9].

Отже, особисті (громадянські) права та свободи людини і громадянина – невід'ємний інститут кожної демократичної держави. Вони є одним з найбільш досліджуваних об'єктів науки конституційного права, містять широкий спектр можливостей особистості, які гарантують їй стабільне і захищене державою життя. Кожне з цих прав охороняє окремий аспект життєдіяльності людини, є окремим інститутом правового статусу особистості.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
2. Кожан В. В. Особисті права та свободи людини: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис....канд. юрид. наук. Львів. 2016. 23 с.
3. Федіна Н. В. Сучасні погляди на розуміння прав і свобод людини та громадянина в умовах реформування в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 65–74.

4. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text> (дата звернення 15.04.2022).

5. Каранікола О. П. Поняття та ознаки вбивства. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Том 26 (65). 2013. № 1. С. 388–393.

Глинська Наталія Валеріївна,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ УНОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕДУРИ ПІД ЧАС ВОЄНОГО СТАНУ В ЦАРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ (АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР)

Пріоритетність забезпечення прав та свобод людини як аксіологічний посил діяльності державних органів в правовій демократичній державі, закріплена у ч. 1 ст. 3 Конституції України (КУ) й підкреслена у Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 р., стає ще більш актуальним предметом забезпечення у час надзвичайних ситуацій. Утім, під час воєнного стану можливим є не лише обмеження прав та свобод людини з огляду на саму природу кримінального провадження, а й з огляду на існуючу загрозу порушення таких прав та свобод через надзвичайну ситуацію, вимушену необхідність певного спрощення кримінальної процедури.

У контексті концепції верховенства права, що базується на повазі до визнаних міжнародних та конституційних прав людини, в царині кримінального провадження непорушними мають залишатися такі ключові права особи, як право на справедливий судовий розгляд, право на ефективний правовий захист, зокрема від свавільного арешту чи затримання, що є фундаментальними гарантами справедливого судового розгляду в розумінні статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ). Як влучно зазначено розробниками посібника, присвяченого особливостям функціонування судів в умовах пандемії Covid-19 [1], верховенство права полягає не лише у формальному забезпеченні законності, а в справедливості, заснованій на визнанні та повному

прийнятті вищої цінності людської особистості, що має бути гарантоване інституціями, які забезпечують основу для його повноцінної реалізації. Навіть в умовах надзвичайної ситуації слід забезпечити загальну повагу до принципів верховенства права. Зокрема, посилення на стан надзвичайної ситуації «не може використовуватися для підризу демократичного конституційного ладу, а також не має бути спрямоване на знищення міжнародно визнаних прав людини та основних свобод», а «фактичне запровадження або продовження надзвичайного стану, що не відповідає положенням закону, є неприпустимим», а держави-учасниці «намагатимуться забезпечити, щоб юридичні гарантії, необхідні для підтримання верховенства права, залишались чинними під час надзвичайного стану».

Відповідно до статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП), статті 15 КЗПЛ держави можуть тимчасово обмежувати певні права в умовах надзвичайної ситуації. Однак певні права мають залишатися непорушними навіть у таких ситуаціях. До прав, відхилення від забезпечення яких не дозволяється, належать, зокрема, заборона катувань та жорстокого поводження, заборона рабства і примусової праці, право на життя та заборона зворотної дії кримінального законодавства (стаття 4.2 МПГПП та стаття 15.2 КЗПЛ); право на ефективний правовий захист, оскільки воно є невід'ємним для здійснення інших прав, які не можуть бути обмежені; основоположні принципи справедливого суду, що передбачають право на розгляд справи незалежним та неупередженим судом, презумпція невинуватості та право на доступ до адвоката; а також право заарештованих або затриманих осіб бути негайно переданими до (незалежного та неупередженого) судового органу для негайного вирішення питання щодо законності затримання та видання розпорядження про звільнення у разі незаконного затримання/реалізації права на перегляд рішення про правомірність утримання під вартою.

Застосування при надзвичайному стані заходів, що пов'язані із порушенням інших прав у царині кримінального судочинства, не може бути свавільним. Відповідні обмеження мають запроваджуватись законом, бути необхідними, пропорційними та недискримінаційними. Обмеження не повинні застосовуватись таким чином або такою мірою, що порушує саму суть права на справедливий суд. Відповідно до п. 70 Сіракузьких принципів щодо обмеження та звуження положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (Сіракузькі принципи) «відмова у реалізації певних

прав, що є основоположними з точки зору людської гідності, ніколи не може бути суворою необхідною у будь-якій можливій надзвичайній ситуації. Повага до цих основоположних прав є надзвичайно важливою для забезпечення реалізації прав, що не можуть бути обмежені». Варто акцентувати увагу на вирішальній ролі забезпечення державою ефективного судового контролю в разі встановлення певних екстраординарних обмежень прав та свобод особи під час будь-якого надзвичайного стану. Як зазначає Управління Верховного комісара з прав людини (ОНСНР), має існувати «цілеспрямований судовий нагляд за надзвичайними заходами або надзвичайним станом, аби забезпечити їхню відповідність обмеженням», передбаченим міжнародним правом.

Отже, з огляду на викладені положення та загальні засади кримінального провадження, сформулюємо основні аксіологічні стандарти, які мають бути дотримані в царині кримінального провадження при унормуванні кримінальної процедури під час воєнного стану:

1) в контексті концепції верховенства права, що базується на повазі до визнаних міжнародних та конституційних прав людини, в умовах воєнного часу непорушними мають залишатися такі ключові для царини кримінального провадження права особи, як право на свободу та особисту недоторканність, право на ефективний правовий захист, право на розгляд справи незалежним та неупередженим судом, презумпція невинуватості, право заарештованих або затриманих осіб бути негайно переданими до (незалежного та неупередженого) судового органу для вирішення питання щодо законності затримання та видання розпорядження про звільнення у разі незаконного затримання/реалізації права на перегляд рішення про правомірність утримання під вартою; рівність перед законом, право особи на повагу до його гідності, право не свідчити щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів;

2) застосування в умовах воєнного стану екстрених заходів, що обмежують права людини та основні свободи, не може бути свавільним. Відповідні обмеження мають запроваджуватись законом, бути необхідними, пропорційними та недискримінаційними, їх застосування допускається лише такою мірою, що не порушує саму суть права на справедливий суд;

3) вирішальна роль у забезпеченні правомірності застосування в разі встановлених під час будь-якого надзвичайного стану екстраординарних обмежень прав та законних інтересів учасників кримінального провадження належить «ефективному контролю, який зазвичай

має здійснюватися судовим органом, щонайменше як останньою інстанцією, оскільки судовий контроль надає найбільші гарантії незалежності, безсторонності та здійснення належного провадження забезпечення державою ефективного судового контролю»;

4) в разі певного спрощення порядку прийняття та процесуального оформлення рішень, ухвалення яких у змозі обмежувати права та законні інтереси учасників провадження, обов'язковою компонентною відповідної належної правової процедури реалізації компетентною особою дискреційних повноважень, передбачених законом, зокрема, має бути прийняття обґрунтованого та вмотивованого рішення з наведенням у його змісті правових та фактичних підстав його прийняття та сукупності необхідних і достатніх аргументів, що висвітлюють правильність усіх висновків, відображених у змісті відповідного процесуального акту.

Визначені стандарти виступають, з одного боку, аксіологічними векторами нормоутворення в царині кримінального провадження під час воєнного стану, з іншого боку – критеріями, під кутом зору яких може бути надана оцінка нещодавнім змінам національної кримінальної процедури.

Список використаних джерел

1. Особливості функціонування судів в умовах пандемії Covid-19: базовий посібник. Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, 2020.

Демиденко Дарія Сергіївна,

здобувач вищої освіти

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Планомірний розвиток юридичних наук у теоретичній та практичній площині супроводжувався вдосконаленням теоретико-правових підходів до встановлення юридичної сутності інституту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, адже вони вважаються найвищою соціальною цінністю. Ці категорії мають тісний зв'язок із демократією, громадянським суспільством, правовою державою, що характерні для України, а також є ключовими елементами правового статусу особи. При цьому вважається загальноприйнятим фундаментальність саме конституційних (основних) обов'язків людини і громадянина, адже вони є одним із засобів виконання дер-

жавою своїх функцій та покликані сприяти охороні конституційного ладу, прав та свобод людини і громадянина, забезпеченню економічної безпеки держави, законності та правопорядку. Однак, на відміну від інституту прав та свобод людини і громадянина, якому присвячена значна кількість наукових праць, дослідження інституту основних обов'язків передбачає фрагментарний характер.

Мета цієї роботи полягає в розробці суб'єктивної концепції конституційних обов'язків людини і громадянина, їх юридичної природи та визначення особливостей обов'язків людини і громадянина, які зазначені Конституцією України. Розглянути забезпечення та реалізацію основних обов'язків з урахуванням практичних моментів.

Одним із засобів реального формування громадянського суспільства, України як демократичної, правової, соціальної держави, є обов'язки, адже належне функціонування відносин у державі практично неможливе без виконання їх учасниками таких обов'язків. Крім того, взаємозв'язок між особою та суспільством, державою та громадянином заснований не лише на правах, а й на обов'язках, що у свою чергу свідчить про невід'ємність обов'язків як елементу правового статусу особи.

На думку В. Ф. Погорілка, В. Л. Федоренка, конституційно-правовий статус людини та громадянина вважається загальним правовим статусом відносно спеціального та індивідуального і окреслюється державною конституцією, конституційними законами. При цьому його базис становлять конституційні права, свободи і обов'язки людини та громадянина, а цей статус виділяється рівністю людини, громадянина перед законом [1, с. 35–36].

Згідно з позицією Ю. М. Годики, В. С. Журавського, конституційний (загальний) статус людини та громадянина є однаковим, єдиним для всіх. Такий статус має узагальнений і статичний характер, а його зміст складають права і обов'язки, які гарантуються Конституцією України (далі по тексту – КУ) [2, с. 4].

Тобто обов'язок людини та громадянина вважається невід'ємним елементом змісту конституційно-правового статусу особи. При цьому даний елемент має певні особливості, що вирізняють його серед інших елементів з огляду на специфіку реалізації. Стосовно прав і свобод, що окреслюють міру можливої поведінки, обов'язок визначає міру необхідної поведінки, тобто такої, яка повинна бути здійснена особою згідно з юридичною нормою. Обов'язки мають у переважній мірі позитивний характер, що обумовлено чіткою зако-

нодавчою регламентацією. Якщо права людини показує її можливість, то обов'язки – обмеження вказаних можливостей [2, с. 9].

Поряд з цим місце конституційних обов'язків у конституційно-правовому статусі людини та громадянина слід розглядати також крізь призму кількісного критерію. Перелік конституційних обов'язків людини та громадянина є обмеженим щодо прав і свобод, адже це обумовлено визначенням перших мінімальними вимогами, які висуваються державою до особи. Така мінімізація обов'язків є характерною для демократичних країн [3, с. 390]. Натомість країни з тоталітарним режимом (абсолютизм) закріплюють мінімальну кількість прав та переважну більшість обов'язків.

Конституційні обов'язки – вид та міра необхідної поведінки особи в суспільстві та державі задля задоволення життєво важливих духовних, матеріальних інтересів інших осіб, які передбачені основним законом, іншими законними актами. Тобто науковець ототожнює такі обов'язки активною поведінкою, регламентованою конституційними нормами, а обов'язок дотримуватися таких заборон відсутній.

Особливості конституційних обов'язків людини і громадянина, що складають їх сутність та природу: вид та міра належної поведінки; регулюються та охороняються положеннями міжнародних актів, конституції і деталізовані в законах, підзаконних актах; містять заборони та зобов'язання; передбачені в соціальній, політичній, економічній, екологічній сферах суспільно-державного життя; їх дотримання здійснюється в інтересах зобов'язаної особи, суспільства, держави задля забезпечення правопорядку в державі.

Підсумовуючи, варто наголосити щодо загальності конституційних обов'язків. Так, вони не є абсолютними, адже зміст деяких з них стосується не кожної особи, а певного сегменту суспільства. Загальність обов'язків, закріплених у Конституції, означає й загальність їх формулювань. Таке положення витікає із самої природи Конституції, оскільки в ній неможливо вмістити вичерпний перелік усіх обов'язків, до того ж це суперечить характеру основоположного юридичного документа.

Отже, на підставі вищевикладеного, конституційний обов'язок є необхідним елементом конституційно-правового статусу людини та громадянина, адже його важливість обумовлена превентивною функцією, завдяки якій шкода інтересам нівелюється. Невиконання відповідного конституційного обов'язку може спричинити виникнення суттєвих змін у правовому статусі людини та громадянина, впливати на конституційні права і свободи та на їх реалізацію в цілому.

Тому особливість полягає в тому, що конституційні обов'язки людини та громадянина – це передбачені міжнародними актами, Конституцією України та деталізовані іншими нормативно-правовими актами вид і міра належної обов'язкової правомірної поведінки суб'єктів правовідносин у формі заборон та зобов'язань, що мають домінуюче положення у всій системі юридичних обов'язків і здійснюють на неї певний вплив, визначають характер усіх інших юридичних обов'язків людини та громадянина, які закріплюються галузевим законодавством, з метою забезпечення інтересів суспільства, держави, особи.

Невиконання відповідного конституційного обов'язку може спричинити виникнення суттєвих змін у правовому статусі людини та громадянина, впливати на конституційні права і свободи та на їх реалізацію в цілому. Крім того, невиконання такого обов'язку надає правомірні підстави для застосування до винної особи юридичної відповідальності, що у свою чергу передбачає виникнення додаткового стимулу виконання основних обов'язків у інших осіб. Тобто питання вдосконалення інституту конституційних обов'язків є актуальним, а особливо є таким в умовах євроінтеграційного напрямку України.

Список використаних джерел

1. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: академічний курс: підручник. Т. 2. Київ: Юридична думка, 2006. 800 с.
2. Боярський О. О. Кофман Б. Я. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина як зміст її конституційно-правового статусу. *Соціальний калейдоскоп*. 2020. № 1. С. 1–12.
3. Сирота Д. І. Обов'язки громадян як один із центральних елементів їх правового статусу. *Форум права*. 2009. № 2. С. 389–393.

Дудченко Оксана Сергіївна,

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри правознавства вищого навчального закладу Укоопспілки
Полтавського університету економіки і торгівлі

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Трудова міграція завжди відігравала важливу роль в економічному житті кожної країни. Особливого масштабу вона набула на початку ХХІ століття. Враховуючи роль міжнародної трудової міграції для розвитку глобальної економіки, закономірно, що цей вид міграції посідає особливе місце в міжнародній співпраці держав на глобальному, регіональному та двосторонньому рівнях.

Захист прав трудових мігрантів передбачено в міжнародно-правових актах, що закріплюють основні права та свободи людини, зокрема Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 р. (редакція від 16 вересня 2005 р.), Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. (редакція від 02 жовтня 2013 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права й Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. та інші.

Загальною декларацією прав людини 1948 р. передбачено, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття [1]. Відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. держави, які беруть участь у цьому пакті, визнають право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема: 1) винагороду, що забезпечувала б як мінімум усім трудящим: а) справедливую зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, причому, зокрема, жінкам повинні гарантуватись умови праці, не гірші від тих, якими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю; б) задовільне існування для них самих та їхніх сімей відповідно до постанов цього пакту; 2) умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни; 3) однакову для всіх можливість просування по роботі на відповідні більш високі ступені виключно на підставі трудового стажу і кваліфікації; 4) відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу та оплачувану періодичну відпустку так само, як і винагороду за святкові дні [2]. Ці норми поширюються і на трудових мігрантів.

Безпосередньому захисту прав трудових мігрантів присвячені міжнародні акти, зокрема Конвенція Міжнародної організації праці «Про працівників-мігрантів» (переглянута 1949 р.) № 97, Конвенція про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення 1975 р., Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів 1977 р., Міжнародна конвенція ООН про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей 1990 р. та інші [3, с. 219].

Слушним є твердження С. М. Козіна щодо потреби ратифікації Україною ряду міжнародних актів щодо захисту прав трудових мігрантів, зокрема Конвенції про рівноправність громадян країни та іноземців у галузі відшкодування працівникам під час нещасних випадків 1925 р., Конвенції про працівників-мігрантів 1949 р., Конвенції

про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення 1975 р.; Конвенції про гідну працю домашніх працівників 2011 р. [4, с. 108]. Їх ратифікація удосконалила механізм захисту прав іноземних громадян, які працюють в Україні та українців, які працюють за кордоном.

Варто зазначити, Міжнародна конвенція ООН про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей 1990 р. є основним документом, що регламентує питання трудової міграції. Конвенція узагальнила досвід МОП та інших міжнародних організацій щодо захисту прав трудових мігрантів. Загалом вона не передбачає нових, особливих прав для трудових мігрантів, а її основне призначення – у закріпленні рівних прав і можливостей для працівників-мігрантів та працівників-громадян приймаючої держави.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 31.05.2022).
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 31.05.2022).
3. Гнатюк Т. Правове забезпечення працівників-мігрантів на міжнародному та національному рівнях. *Наукові записки*: збірник. Серія «Політологія і етнологія». Вип. 29. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2006. С. 219–236.
4. Козін С. М. До питання міжнародно-правового захисту прав трудових мігрантів. *Підприємство, господарство і право*, 2020. № 12. С. 104–109.

Жукова Віолетта Миколаївна,

студентка Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник:

Савищенко Вікторія Миколаївна,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

З проголошенням незалежності наша держава вступила на шлях демократичних перетворень, формування демократичної, соціальної, правової держави. Одним з головних ціннісних орієнтирів у вирішенні цих проблем є права і свободи людини і громадянина.

Конституція України закріпила як самостійний вид прав та свобод людини і громадянина систему економічних прав і свобод.

Вона передбачила також якісно нову систему гарантування економічних прав і свобод.

Але, незважаючи на проголошення в Україні великого каталогу прав та свобод, тих же економічних, вказана група прав залишається малодослідженою.

Незважаючи на сплеск наукових досліджень у сфері прав людини, у вітчизняній науці конституційного права фактично не існує комплексних наукових досліджень економічних прав та свобод людини і громадянина в Україні. Відсутній їх загальноновизнаний перелік, немає загального поняття таких прав, не існує єдності точок зору щодо галузевої належності економічних прав та свобод.

Тож варто почати з того, що економічні права та свободи – це можливості людини і громадянина у сфері виробництва, розподілу, обміну і використання матеріальних благ.

До економічних прав належать:

- право на підприємницьку діяльність;
- право на працю;
- право на страйк;
- право на відпочинок;
- право на приватну власність;
- право на підприємницьку діяльність.

Згідно зі ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види й межі монополії визначаються законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути: громадяни України, інших держав, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності; юридичні особи всіх форм власності.

Особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути зареєстровані як підприємці з правом здійснення відповідного виду діяльності до закінчення терміну, встановленого вироком суду.

Право на працю.

Стаття 43 Конституції України гарантує кожному:

- рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності;
- право на належні, безпечні і здорові умови праці;
- право на заробітну плату;
- право на своєчасне одержання винагороди за працю;
- захист від незаконного звільнення.

Порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці тягне адміністративну та кримінальну відповідальність.

Право на страйк та його реалізація.

Стаття 44 КУ вказує, що ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей. Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку. Заборона страйку можлива лише на підставі закону. Забороняється проведення страйку за умов, якщо припинення працівниками роботи створює загрозу життю і здоров'ю людей, довкіллю або перешкоджає запобіганню стихійному лиху, катастрофам, епідеміям чи ліквідації їх наслідків. Забороняється проведення страйку працівників органів прокуратури, суду, ЗСУ, органів державної влади тощо.

Право на відпочинок.

Стаття 45 Конституції України вказує, що кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час. Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом.

КЗпП встановлені такі види часу відпочинку:

- перерви протягом робочого дня (зміни);
- щоденний відпочинок (міжзмінна перерва);
- вихідні дні (щотижневий відпочинок);
- святкові і неробочі дні;
- відпустки;
- щотижневий безперервний відпочинок.

Відпочинок поряд з працею є основними соціальними становищами, у яких людина перебуває все своє життя, за винятком дитячого віку. Праця обов'язково повинна чергуватися з відпочинком.

Час відпочинку – це час, протягом якого робітники і службовці звільняються від виконання трудових обов’язків і можуть його використовувати на свій розсуд. Законом про працю передбачені такі види відпочинку: перерви в робочому дні; щоденний відпочинок; щотижневий безперервний відпочинок; щорічні неробочі дні; щорічні відпустки.

Протягом робочого дня робітникам і службовцям має бути надана перерва для відпочинку і харчування. Вона надається за 4 години після початку роботи і триває не більше двох годин. Мінімальна межа тривалості перерви в законі не визначена. Тому правилами внутрішнього трудового розпорядку і графіками змінності тривалість перерви встановлюється від 30 хвилин до однієї години.

Тож, підбиваючи підсумок, хочемо сказати, що економічні права і свободи є особливим об’єктом наукового вивчення, який має свої особливості та правову специфіку.

Список використаних джерел

1. Економічні права та свободи людини і громадянина в Україні: до теорії питання. Юридичні науки. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 175 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
3. Кодекс законів про працю України. Закон України від 10.12.1971. Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71. ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 2. Ст. 5.

Колб Олександр Григорович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу Національного університету «Львівська політехніка», заслужений юрист України;

Басараб Марта Юрївна,

студентка III курсу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

СУДОВА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ І ГАРАНТІЙ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ТА ОБВИНУВАЧЕНОГО

Як свідчить практика, посилення процесуальних гарантій реалізації прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному провадженні, а також удосконалення регулювання кримінальної процесуальної діяльності не може здійснюватися у відриві від

загальновизнаного міжнародного досвіду і практики Європейського Суду з прав людини як регулятора правових елементів підтримання правопорядку, охорони миру та безпеки людства [1, с. 129–140].

Саме тому набуття особою в кримінальному провадженні статусу підозрюваного та обвинуваченого передбачає надання йому права на захист, а в деяких випадках зобов'язує державу залучити безкоштовного захисника, що у свою чергу, як видається, порушує право вільного вибору захисника. Як з цього приводу слушно зауважив С. В. Оверчук, право особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, на вільний вибір захисника, відповідно до ст. 6 Конвенції про основоположні права і свободи людини та громадянина, не є абсолютним і може бути обмежено національним законодавством, виходячи з того, що Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) не вважає встановлення обмежень на вибір захисника порушенням конвенційного права особи в певних випадках [2, с. 13]. До таких, згідно з рішеннями ЄСПЛ, можна віднести:

- 1) надання безоплатної правової допомоги;
- 2) невідповідність кваліфікації захисника, що впливає на його здатність надати професійну, ефективну допомогу;
- 3) встановлення монопольного статусу адвокатів (їх об'єднань) в окремих видах проваджень або окремих судах;
- 4) визначення максимальної кількості захисників.

При цьому побажання обвинуваченого мають в обов'язковому порядку враховуватися при призначенні захисника [2, с. 13].

Серед концептуальних рішень ЄСПЛ, які у тому числі мають методологічно-прикладне значення для учасників кримінальних проваджень в Україні, та пов'язані з порушенням права особи на захист, можна назвати, зокрема, рішення цього суду по справах: «Deweerv.Belgium», «Minelli v. Switzerland», «Allenet de Ribemont v. France», «Shagin v. Ukraine», «Криволапов проти України», «Grabchu v. Ukraine». Сутність цих порушень, на думку ЄСПЛ, полягає в тому, що, якщо вина обвинуваченого не доведена на досудовому слідстві, то суд не може визнати таку особу винною та має постановити у зв'язку з цим виправдальний вирок [4, с. 57].

Показовим у цьому контексті можна назвати рішення ЄСПЛ у справі «Криволапов проти України», у якому цей суд констатував, що необережні публічні заяви представників держави щодо вини особи на етапі розслідування порушують принцип презумпції невинуватості та впливають на неупередженість суду. При цьому

ЄСПЛ наголосив, що, відповідно до усталеної прецедентної практики та як це витікає із змісту п. 2 ст. 6 Конвенції про основоположні права і свободи людини та громадянина, посадовим особам заборонено проголошувати особу винною до моменту її засудження судом. Поряд з цим ЄСПЛ звернув увагу на той факт, що вказані службовці можуть повідомляти громадськість про обставини розслідування, але лише за умови дотримання належної виваженості та обережності.

Знову ж таки, як свідчить практика, із презумпцією невинуватості особи тісно пов'язана також її можливість давати показання або відмовитися від їх дачі або відповідати на запитання. При цьому ЄСПЛ нагадує, що право на мовчання і його складову частину не свідчити проти самого себе є загально визнаними міжнародними нормами, що покладені в основу поняття справедливої процедури [3, с. 59].

Таким чином, проведений аналіз судової практики ЄСПЛ щодо механізмів удосконалення правового статусу і гарантій його реалізації для підозрюваного і обвинуваченого свідчить про те, що, незважаючи на детально прописані нормами кримінально-процесуального законодавства зарубіжних країн, включаючи Україну, щодо гарантій прав та свобод зазначених учасників кримінального провадження, на практиці встановлені у законі принципи досить часто не дотримуються, що стає юридичною підставою для Європейського суду з прав людини для скасування рішень національних судів та задоволення позовних вимог заявників [5, с. 30–41].

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О., Мазур М. В. Реалізація принципу верховенства права при застосуванні закону про кримінальну відповідальність: постановка проблеми, міжнародний і зарубіжний досвід. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2017. № 5. С. 129–140.
2. Оверчук С. В. Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2016. № 2 (14). С. 13.
3. Матвеева Л. Належна правова процедура та правові стандарти Європейського суду з прав людини. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*, 2020. Вип. 4. С. 54–64.
4. Справа «Криволапов проти України» (Заява № 5406/07): Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 02.10.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d94#Text (дата звернення 15.05.2022).
5. Шепітько М. В. Вплив міжнародно-правових актів на зміст злочинів проти правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2017. № 4 (91). С. 30–41.

Колб Олександр Григорович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу Національного університету «Львівська політехніка», заслужений юрист України;

Дерев'яний Всеволод-Ілля Володимирович,

студент III курсу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ВИДОЗМІНУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із ключових завдань, що визначені у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, є його приведення до міжнародних стандартів та найкращої позитивної практики. Тому досить важливо розглянути це питання через призму рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), які, відповідно до чинного законодавства України, є обов'язковими до виконання на її території [1, с. 129–140]. Як відомо, в основу рішень ЄСПЛ покладені концептуальні положення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у ст. 4 якої зазначено, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя. При цьому слід зазначити, що вказане правило є обов'язковим і для всіх учасників кримінального провадження, що логічно витікає зі змісту ст.ст. 42–54 КПК України.

Додатковим аргументом з цього приводу виступають деякі рішення ЄСПЛ. Зокрема, у справі «Аргіко проти Італії» цей Суд зазначив, що держава має право регламентувати доступ адвокатів до суду, а в деяких випадках і забороняти такий доступ певним особам, а також встановлювати умови, яким мають відповідати адвокати, що допускаються до Суду, а саме: держава може вимагати певної кваліфікації цих осіб. Поряд з цим Суд звернув увагу на той факт, що обмеження кількості адвокатів для одного обвинуваченого та заборона доступу адвокатів до Суду на підставі підозри в їх кримінальних контактах є сумісними з вимогами ст. 6 вказаної вище Конвенції, тобто є правомірними [2].

Концептуальне значення для законодавства України та правозастосовців має також рішення ЄСПЛ у справі «Мефтах та інші

проти Франції», у якому цей Суд зазначив, що особливий характер Касаційного суду Франції, який виправдовував подання усних аргументів при розгляді ним справи лише адвокатами відповідної спеціалізації та призначення як захисниками тільки професійних юристів, а не пересічних громадян, служить інтересам якості захисту, з огляду на тяжкість обвинувачень і складність справи. При цьому Суд констатував, що визначення переліку цих адвокатів не є порушенням вказаної вище Конвенції [3].

У контексті змісту предмета цього дослідження прикладний характер має й рішення ЄСПЛ у справі «Загородній проти України», у якому Суд дійшов висновку про те, що, хоча право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення на ефективний захист адвокатом не є абсолютним, воно становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду. При цьому особа, щодо якої висунуті кримінальні обвинувачення та яка не бажає захищатись особисто, повинна мати можливість скористатись юридичною допомогою за власним вибором, хоча таке право не може вважатись абсолютним. Виходячи з цього, національні суди можуть не враховувати вибір даної особи, коли існують відповідні та достатні підстави вважати, що того вимагають інтереси правосуддя. Більше того, Суд констатував, що законодавча вимога щодо наявності у захисника юридичної освіти не є порушенням вищезазначеного положення [4].

Таким чином, виходячи з проведеного аналізу, варто визнати, що реформування кримінального судочинства України об'єктивно обумовлено існуючою позитивною зарубіжною юридичною практикою [5, с. 77–84], а також рішеннями ЄСПЛ, які на сьогодні є одними із джерел, що регулюють правовий статус захисника в Україні.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О., Мазур М. В. Реалізація принципу верховенства права при застосуванні закону про кримінальну відповідальність: постановка проблеми, міжнародний і зарубіжний досвід. *Юридичний електронний науковий журнал*, 2017. № 5. С. 129–140.
2. Артико против Италии: Решение Европейского суда по правам человека от 13.05.1980. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO6472?ed=1980_05_13
3. Мефтах та інші проти Франції: Рішення Європейського суду з прав людини від 26.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_072#Text
4. Загородній проти України: рішення Європейського суду з прав людини, від 24.11.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_739#Text
5. Татаров Ю. О., Чернявський С. С. Участь захисника у кримінальному провадженні: проблеми законодавчого врегулювання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 77–84.

Колб Роксолана Олегівна,
кандидат юридичних наук,
спеціаліст акціонерного товариства комерційного банку «Приватбанк»;
Дучимінська Леся Миронівна,
начальник управління контрольно-перевірочної роботи
головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСОБАМИ БАНКІВСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Як свідчить практика та результати спеціальних наукових досліджень, порівняльне правознавство (а відтак, і застосування при цьому порівняльно-правового та інших методів пошуку), включно зі сферою пенсійного забезпечення, дає можливість: а) оцінити стан розвитку національної правової системи зі світовими тенденціями функціонування права [1, с. 6]; б) на основі зіставлення відібрати кращі зразки з правового досвіду для вдосконалення як національних правових систем, так і міжнародного законодавства; в) по-новому інтегрувати відповідні положення законодавства, що призводять до появи нових смислів, які реалізуються в людській діяльності; г) виявити спільні риси та особливості, взаємовплив, тенденції і закономірності розвитку законодавства різних країн в умовах інтеграційних процесів, які відбуваються нині в Європі та світі [2, с. 58].

Саме зазначені теоретичні підходи й були використані у цій роботі при з'ясуванні змісту міжнародно-правових актів щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері пенсійного забезпечення, зокрема засобами банківського контролю, з питань, що стосуються запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері. Крім цього, методологічне підґрунтя для виконання зазначеного завдання дослідження склали сучасні наукові розробки з означеної проблематики.

Важливість розгляду обумовленого питання в цій науковій роботі обумовлена ще й тим, що результати його дослідження дають відповідь на питання, чи варто вважати органи Пенсійного фонду України суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням у вказаній галузі суспільних відносин.

Як встановлено в ході проведення зазначеної наукової роботи, міжнародно-правові акти, що регулюють сферу діяльності органів пенсійного забезпечення громадян, та «частково» процес запобігання вчиненню у цій галузі суспільних відносин кримінальних

правопорушень, можна класифікувати на кілька умовних груп (враховуючи їх системний характер, взаємозв'язок, взаємодію та взаємообумовленість), а саме:

1. Міжнародно-правові джерела (Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права; інші). У ст. 2 Загальної декларації прав людини в контексті досліджуваної в цій роботі проблематики зазначено, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового або іншого стану, а у ст. 6 – про те, що кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності. Загальнозапобіжний захист мають й інші норми цієї Декларації (ст. 12 (про неможливість безпідставного втручання в особисте та сімейне життя); ст. 17 (про вільне володіння майном як одноособово, так і разом з іншими); ст. 29 (про тільки ті правообмеження, які встановлені законом з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших осіб); ін.).

У такому ж контексті сформульовані положення й інших міжнародно-правових актів.

2. Міжнародно-правові акти міжгалузевого значення та регулювання (Декларація ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях; Декларація ООН про злочинність та громадську безпеку; Декларація про права інвалідів; ін.). Зокрема, у Декларації ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях до питань, які мають певний стосунок до запобігання кримінальним правопорушенням у сфері пенсійного забезпечення та банківського контролю, з цього приводу можна віднести такі її норми:

а) пункт 1, відповідно до якого держави – члени цієї Декларації зобов'язані вживати ефективних та конкретних заходів боротьби з усіма формами зазначених суспільно небезпечних діянь, у тому числі як у сфері державного, так і приватного регулювання;

б) п. 4, у якому йдеться про недопущення у державах-учасниках, які ще не зробили цього, можливості відрахування з обкладених податком сум хабарів;

в) п. 6, згідно з яким у державах-учасниках мають розробляти або заохочувати розробку, у відповідних випадках, кодексів поведінки в галузі підприємницької діяльності, стандартів і оптимальної

практики, які забороняють хабарництво і пов'язані з ним протиправні дії при здійсненні міжнародних комерційних операцій.

3. Міжнародно-правові акти галузевого (конкретно-правового) спрямування (Директива Європейського Парламенту і ради ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних»; Директива Ради ЄС «Про запобігання використанню фінансової системи з відмивання грошей»; Європейська конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом; ін.). У ст. 5 останньої з Конвенцій закріплено положення про те, що кожна держава, яка її підписала, вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення того, щоб зацікавлені сторони, інтереси яких зачіпаються діями згідно з положеннями статей 2 та 3, мали ефективні засоби правового захисту для збереження їх прав.

У свою чергу, у Директиві Європейського Парламенту і Ради ЄС з питань обробки персональних даних з цього приводу зазначено, що системи обробки такої інформації повинні поважати їх основні права і свободи, особливо право на невтручання в особисте життя, і сприяти економічному і соціальному прогресу, розширенню торгівлі і добробуту людей, що, без сумніву, варто враховувати у ході організації заходів запобіжної діяльності, включаючи засоби банківського контролю [3, с. 56–60], у вказаній галузі суспільних відносин.

У цілому ж, як встановлено під час цього дослідження, у всіх кваліфікаційних групах міжнародно-правових актів з означеної проблематики їх пріоритетною спрямованістю є ефективне забезпечення природних [4, с. 129–133] та інших прав людини і громадянина у будь-якій сфері суспільної діяльності, включаючи сферу пенсійного забезпечення, що варто враховувати при розробці та реалізації заходів, спрямованих на запобігання кримінальним правопорушенням, що посягають на права пенсіонерів в Україні.

Список використаної джерел

1. Хавронюк М. І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: монографія. Київ: Істина, 2005. 264 с.
2. Кресін О. В. Порівняльне законодавство в Україні: сучасна проблематика та перспективи розвитку. *Міжнародне право і національне законодавство: зб. наук. праць*. Київ: Київ. міжнар. ун-т, 2003. Вип. 3. С. 52–58.
3. Колб Р. О. Банківська установа як суб'єкт запобігання злочинам: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: КПУ, 2021. 291 с.
4. Костенко О. М. Принцип соціального натуралізму та його значення для юриспруденції і кримінології. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 1. С. 129–133.

Котенко Тетяна Анатоліївна,
студентка Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
науковий керівник:

Кулініч Ольга Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ТА СИСТЕМА ЮРИДИЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ЇХ ЗАХИСТУ

Ефективний захист прав та свобод людини і громадянина є необхідною умовою для функціонування правової, демократичної держави. Важливу роль у цьому контексті належить діяльності органів конституційної юрисдикції щодо правової охорони Конституції, які мають забезпечувати її верховенство на території нашої держави.

Ця проблематика відображається в роботах Д. Белова, А. Головіна, П. Євграфова, М. Козюбри, Я. Мачужак, В. Погорілка, А. Селіванова, А. Стрижака, І. Тимченка, Ю. Тодики, В. Шаповала. Водночас питання про місце і роль органу конституційної юрисдикції в механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина в юридичній літературі залишаються недостатньо дослідженими.

Держава може вважатися правовою лише в тому випадку, коли в ній поважаються, забезпечуються, визнаються, гарантуються та захищаються права людини. З метою підвищення ролі прав та свобод людини і громадянина в Україні статтею 8 Конституції України задекларовано право щодо звернення до суду з метою захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, керуючись безпосередньо Конституцією України [1].

Одним із головних принципів існування та функціонування правової держави виступає верховенство конституції у системі нормативно-правових актів. Для забезпечення дотримання конституції в більшості держав створено інститути конституційного контролю, що виражаються в особі того чи іншого органу конституційної юстиції [2, 93]. Такий орган з'явився також в Україні з ухваленням Закону України «Про Конституційний Суд України» ще 1996 року.

Ухвалення цього закону відкрило шлях реального застосування в державі конституційної юстиції. «Створення єдиного органу конституційної юрисдикції можна вважати одним із найважливіших актів становлення Української держави як демократичного, правового та як важливий крок для побудови громадянського суспільства та входження до європейської та світової спільноти», – зазначав Л. Д. Кучма, экс-президент України [3, 12].

Статтею 147 Конституції України передбачено, що Конституційний Суд є єдиним органом конституційної юрисдикції [1]. Тим самим європейська модель конституційної юрисдикції задекларована і в Україні, визначальною ознакою якої є конституційний контроль, що здійснюється спеціалізованим судовим органом централізовано, не входить до системи судів загальної юрисдикції. Також відомо, що у другій основній (американській) моделі конституційний контроль є децентралізованим та здійснюється судами загальної юрисдикції.

Віднесення Конституційного Суду України насамперед до європейської моделі конституційної юрисдикції, що передбачає ширші повноваження конституційних судів, ніж встановлення відповідності конституції окремих правових актів, встановлює місце та роль єдиного органу конституційної юрисдикції у захисті свобод та прав людини.

Вагомою ознакою, що встановлює місце Конституційного Суду України в захисті прав та свобод прав людини, є його компетенція. Значення компетенції судів конституційного контролю, навіть за умови належності їх до однієї (у нашому випадку – європейської) системи конституційної юрисдикції, може бути різною, проте функція конституційного контролю у формі перевірки на відповідність конституції нормативно-правових актів є загальною для всіх.

Тому до факторів, що встановлюють значення Конституційного суду в захисті прав та свобод людини, слід віднести основні принципи (основи), на яких ґрунтуються його завдання та діяльність, покладаються на конституційний суд.

Але насамперед слід враховувати й те, що соціальні інтереси та зосередження уваги на проблематиці прав людини призвели до створення саме такого ефективного інструменту їхнього захисту, яким у багатьох країнах Європи були конституційні суди [4, 164].

Необхідно зазначити, що з метою дослідження можливості Конституційного Суду України щодо захисту прав та свобод людини розглядається в широкому розумінні та охоплює реалізацію, затвердження, оновлення, охорону й сам захист прав та свобод людини.

Функція захисту прав та свобод людини як визначального напряму діяльності Конституційного Суду України насамперед впливає з положень статті 3 Конституції України, згідно з якою людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, права та свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави, а утвердження та забезпечення прав і

свобод людини є головним обов'язком держави. А частиною 1 статті 55 Конституції України передбачено, що права та свободи людини і громадянина захищаються судом [1].

Тому можна стверджувати, що саме Конституцією України визначено затвердження та захист прав людини визначальним обов'язком держави та обумовлено максимально повне забезпечення правовими засобами охорони й захисту прав та свобод людини і громадянина. Однією з важливих інституційних гарантій щодо захисту прав людини в Україні є Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції нашої держави.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» функцією Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України, який є Основним Законом держави на всій території України [5]. Враховуючи вищевикладене, можна зазначити, що, забезпечуючи правову охорону Конституції України та здійснюючи таким чином її верховенство на всій території України, Конституційний Суд України тим самим сприяє реалізації й захисту прав та свобод людини і громадянина, які безпосередньо гарантовані у відповідних положеннях Конституції України.

Слід зазначити, що Конституційний Суд України, трактуючи норми Конституції України, має з'ясувати насамперед їхню сутність, спрямованість, ідею, що дозволить правильно розкривати їх зміст. У цьому випадку йдеться про належне забезпечення судом верховенства Конституції, насамперед верховенства поглядів, ідей, концепцій, які закріплені в ній у тій чи іншій формі [6].

Також слід пам'ятати про те, що право є явищем набагато динамічнішим від кращих і найконституційніших формул, і тому це має включати суто позитивістський підхід до його тлумачення та застосування [7, с. 33]. Крім того, необхідно врахувати, що зміст положень Конституції є фундаментальним, має саме філософський характер і тому таке явище, яким є Конституція, вимагає ще й філософського осмислення, ще й з позицій об'єктивної дійсності.

Значимість Конституційного Суду України в захисті основних прав та свобод людини значною мірою базується на основі верховенства права, є одним з основоположних у його діяльності. А це означає, що Конституційний Суд України має забезпечувати панування права в суспільстві, проте не лише в сенсі панування закону (принцип верховенства закону), а й у сенсі панування справедливості, свободи, моральності, рівності в законах та нормативно-правових актах.

У питанні дослідження такого явища як верховенство права у діяльності Конституційного Суду необхідно врахувати і позицію відомого вченого-юриста Г. Кельзена, який зазначив, що будь-який нормативний правовий акт, у якому міститься позитивне право хоча б у якійсь частині, є невизначеним, а суддя в такому разі хоч і не є законодавцем, проте він виступає творцем права .

З цього питання професор П. Рабинович дотримується позиції, згідно з якою суть принципу верховенства права полягає в підпорядкованості держави та її інститутів правам людини. Саме така думка узгоджується повністю з конституційним становищем, яке зазначає, що права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а затвердження та забезпечення прав і свобод виступає її головним обов'язком. Саме таке розуміння верховенства права дає підстави об'єктивно стверджувати, що вся діяльність Конституційного Суду України має бути спрямована на утвердження та забезпечення прав та свобод людини.

Також слід зазначити, що верховенство права становить зокрема право недержавного походження, об'єктивно зумовлене досягнутим рівнем культури та економіки людства, й відповідно має бути рівним і загальним для всіх. Тому, здійснюючи свою діяльність згідно з принципом верховенства права, Конституційний Суд України має ухвалювати рішення і з позиції природного права, вчення про яке зазначає, що саме позитивне право тоді діє, коли воно не суперечить природному праву. Тому, визначаючи місце й роль Конституційного Суду в захисті основних прав та свобод людини, треба передусім зазначити, що в основі цієї діяльності мають бути принципи верховенства права та верховенства Конституції.

Однією з форм захисту основних прав та свобод людини виступає конституційний контроль. Це є специфічною функцією спеціально наділених відповідними завданнями органів державної влади, до яких насамперед належать парламент, уряд, глава держави, спеціалізовані органи: квазісудові органи, конституційні суди та суди загальної юрисдикції. Проте зі становленням конституційних судів (як органів судової влади) конституційний судовий контроль почали ототожнювати з конституційним контролем. Це вже є ознакою значущості конституційних судів у забезпеченні захисту прав та свобод людини і верховенства Конституції.

Ще один конституційний контроль Конституційного Суду України стосується актів, які набрали чинності. Предметом такого

контролю виступають закони та інші нормативні правові акти Верховної Ради України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України, акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим через перевірку на відповідність їх Конституції України.

Наступною специфічною ознакою української моделі конституційного контролю є можливість захисту основних прав та свобод під час того, коли виникають колізії правових актів та коли їх нормами суперечливо регулюється порядок реалізації таких прав. Зазвичай під час такого нормоконтролю Конституційний Суд України не уповноважений усувати цю колізію правових актів. А коли виникає така ситуація, він припиняє виробництво в цій частині. Також слід врахувати, що усунення колізій у праві відбувається шляхом здійснення правотворчості чи прийняття колізійних норм.

Щодо Конституційного Суду України, то за таких обставин єдиний орган конституційної юрисдикції надав право визнавати неконституційними норми, що встановлюють різний порядок реалізації одних і тих самих конституційних прав і свобод, за умови, що вони дійсно обмежують можливості використання таких прав. Саме тому слід вважати, що тут Конституційний Суд України значною мірою має виступати як правотворець, оскільки з кількох обирає лише один порядок реалізації основних прав та свобод, а інші визначає не лише як неконституційні, а й як недійсні. Потрібно зауважити, що в інших випадках нормоконтролю безпосередньо право визнавати нормативний акт недійсним Конституційному Суду України не надається.

Підсумовуючи, слід зазначити, що саме Конституційний Суд України посідає провідне й водночас особливе місце в механізмі захисту основних прав та свобод людини. Саме він сприяє розкриттю суті змісту конституційних прав та свобод, надає можливість повної реалізації. Завдяки нормоконтролю він захищає права та свободи й усуває причини їх порушення. Рішення, практика та правові позиції Конституційного Суду України є орієнтиром у діяльності органів законодавчої, виконавчої та судової влади в питаннях, що стосуються прав та свобод. Захист прав та свобод залишається одним із головних завдань Конституційного Суду України та має здійснюватися ним через реалізацію сукупності його повноважень.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
2. Бакірова І. А. Конституційне звернення та конституційна скарга: переваги та недоліки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. № 1 (75). С. 93–102.

3. Константний А. В. Конституційні перетворення не можуть оминуги правового механізму судового захисту основних прав та свобод людини та громадянина. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 1. С. 12–18.

4. Шаповал В. М. Роль Конституційного Суду України у захисті прав людини. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2000. Ч. 1. С. 163–166.

5. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

6. Чернега Ю. Відновлення неконституційного порядку. *Закон та бізнес*. 2005.

7. Козюбра Н. І. Принципи верховенства права та верховенства Конституції: Співвідношення. Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика. 2000. С. 33–34.

Мельник Клим Олексійович,

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник:

Горбалінський Володимир Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Громадянські та політичні права закріплені у Загальній декларації прав людини. До цивільних і політичних прав належать такі права, як право на рівність перед законом, право на справедливий суд, свободу слова, пересування, зборів та об'єднань, право брати участь в управлінні власною країною. Ці права обов'язкової для дотримання форми виражені в ряді міжнародних інструментів у сфері прав людини, включно з Міжнародним пактом про громадянські та політичні права.

З метою моніторингу дотримання державами та учасниками вимог було створено Комітет ООН з прав людини, який займається наглядом за виконанням Міжнародного пакту про громадянські та політичні права у країнах-учасниках пакту. Усі держави-учасниці зобов'язані регулярно надавати Комітету доповіді щодо здійснення відповідних прав. Початкову доповідь держава має надати через рік після приєднання до Пакту, а потім – на запит Комітету (зазвичай кожні чотири роки). Комітет вивчає кожну доповідь і викладає свої міркування та рекомендації державі-учасниці у вигляді «заклучних зауважень» [1].

Щодо політичних прав ці принципово важливі конституційні положення означають, що:

1. Політичні права у зв'язку з їх закріпленням у Конституції набули найвищого конституційного статусу. Визнання, дотримання та захист цих прав стало обов'язком держави.

2. Здійснення політичних прав на об'єднання відповідно до перерахованих конституційних норм не повинно порушувати права інших осіб. Звідси політичні права не є абсолютними, не можуть використовуватися на шкоду іншим особам. Вони мають свої межі, які визначаються правами та законними інтересами інших осіб.

3. Політичні права є безпосередньо чинними, правозастосовними, можуть бути застосовані безпосередньо норми Конституції.

Слід зазначити, що у Конституції РФ містяться й інші принципово значущі положення щодо основних прав і свобод, які впливають на юридичну природу політичних прав.

Оскільки Конституція використовує терміни «права та свободи» та «основні права та свободи», то можливі права та свободи, які є основними чи конституційними. З цього постулату може бути висновок про те, що неосновні або неконституційні права і свободи мають нижчий правовий статус і є у зв'язку з цим «другосортними». Захист неосновних прав та свобод з боку держави пов'язаний з такими ж зусиллями, як захист основних прав і свобод. Різниця лише в тому, що юридичним фактом вступу особистості та держави в ті чи інші правовідносини у першому випадку є факт закріплення права в Конституції, а в другому юридичним фактом може бути та чи інша подія реального життя, що не впливає зі змісту нормативного правового акта. Отже, основні права та свободи породжують постійні правовідносини, а неосновні права та свободи – тимчасові [2].

Політичні права та свободи, визначені як «найважливіша категорія суб'єктивних прав і свобод громадянина», розглядаються «як забезпечена людині законом та публічною владою можливість участі (як індивідуально, так і колективно) у суспільно-політичному житті держави та здійснення державної влади». Це означає, що політичні права можуть бути як індивідуальними, так і колективними.

Основні права та свободи визначають зміст конституційно-правового статусу особи. Вони є основою інших численних неосновних прав та свобод. Основні права закріплюються у конституції держави та найважливіших міжнародних правових актах. Ці права створюють змогу виникнення інших, похідних прав.

У Конституції термін «права людини» вживається одночасно з терміном «свобода людини». Ці два терміни вживаються в нерозривній єдності, що свідчить про їхню близькість. Але вони не одне

й те саме. Загальноприйнято під свободою розуміти можливості особистості, дотримуючись заборон, здійснювати або не вчиняти певні дії, провини. Під правами розуміються можливості людини вчиняти конкретні дії, спрямовані на реалізацію того чи іншого права. Наприклад, стосовно права на об'єднання, це є водночас і правом, і свободою. Право на об'єднання як свобода передбачає наявність можливостей особистості користуватися цим правом чи ні. Право на об'єднання як право дає можливість людині вчиняти конкретні дії для реалізації цього права [3].

Таким чином, політичні права людини і громадянина засновані на політичній свободі і є встановленими конституційно-правовими нормами можливості (правомочності) активної участі громадян в управлінні державою та громадським життям, спрямованими на забезпечення впливу носіїв таких прав на діяльність суб'єктів політичної системи.

Список використаних джерел

1. Колісник В. П. Конституційне право України. Харків: Право, 2018. 486 с.
2. Гончаренко О. М. Права людини в Україні. Київ: Знання, 2018. 207 с.
3. Чушенко В. І., Засць І. Я. Конституційне право України: підручник. Київ: Ін Юре, 2017. 488 с.

Мільяченко Марія Русланівна,

студентка Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник:

Коришун Анатолій Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КУЛЬТУРНІ (ГУМАНІТАРНІ) ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Починаючи з прийняття перших міжнародних актів про права людини, постійно наголошується на важливості, взаємозв'язку та взаємодоповнюваності всіх прав і свобод людини: цивільних, політичних, економічних, соціальних і культурних. Культурні права, на жаль, часто характеризуються як недостатньо розвинені порівняно з іншими правами людини. Разом з тим недостатня увага до цих прав призводить до того, що вони розглядаються як права, що мають менш пріоритетне значення.

У багатьох сенсах культурні права є основними, коли йдеться про визнання та повагу до людської гідності, оскільки вони захища-

ють формування та вираження різних уявлень про світ – індивідуальних та колективних – і охоплюють свободи людини, що стосуються питань самобутності. Це зумовлює актуальність теми дослідження та виводить її у центр наукового дискурсу.

Окрім аспекти обраного питання у своїх працях досліджували Г. Зубенко, М. Хавронюк, І. Погорілко, Ю. Тодика та інші вітчизняні правники.

Як влучно зазначає Л. Терещенко, культурні (духовні або гуманітарні) права та свободи людини і громадянина – це міра можливої поведінки або діяльності особи щодо задоволення своїх законних потреб у сфері освіти, літературної, художньої, наукової та технічної діяльності. Це право на залучення до багатств світової культури і на їх збільшення власною творчою діяльністю [1, с. 262].

Культурні права належать до другого покоління прав людини, сформульованих у процесі боротьби народів за покращення свого культурного статусу.

Іноді культурні права визначають як ідеологічні або духовні права та свободи, що є цілком виправданим, адже реалізація культурних прав сприяє формуванню національної ідеології, духовному розвитку особи та нації.

Аналіз чинної Конституції [2] України дає підстави віднести до цієї групи прав: право на освіту (статті 43, 51, 53 Конституції); право на технічну, наукову та художню творчість (стаття 54 Конституції); право на результати своєї творчої та інтелектуальної діяльності (стаття 54 Конституції); право на використання здобутків культури та мистецтва (статті 11 та 54 Конституції) [2].

Важливе місце серед культурних прав має право на освіту. Державна політика у сфері освіти має створювати умови, які сприятимуть творчій самореалізації особистості, проте, як не прикро, на сьогодні система освіти в Україні має цілий ряд недоліків і потребує послідовного та глибокого реформування з урахуванням позитивного закордонного досвіду. З огляду на виклики сьогодення, освіта має формувати в людині здатність жити й ефективно діяти у глобальному середовищі. Проте пережитки радянського ладу, які досі притаманні системі адміністративно-правового регулювання в галузі української освіти, суттєво гальмують її розвиток, а як наслідок – і розвиток усього суспільства.

У найзагальнішому вигляді право на освіту полягає в гарантованій державою можливості громадян одержувати середню загальну,

середню спеціальну та вищу освіту в державних та комунальних навчальних закладах [1]. Законом України «Про освіту» передбачено, що право на освіту містить право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безкоштовну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України [3].

Важливою гарантією права на освіту є обов'язковість загальної середньої освіти. Окрім того, до гарантій належить надання державних пілг та стипендій учням та студентам, право на безкоштовне здобуття вищої освіти тощо. Представникам національних меншин гарантується право отримувати освіту рідною мовою [4].

Статтею 54 Конституції України передбачено загальну свободу літературної, художньої та технічної творчості [2].

Результатом творчої діяльності є дещо таке, що не існувало раніше, певні нематеріальні результати праці людини творчого характеру. Цей результат має бути оригінальним і новим, не має повторювати щось уже відоме. Суб'єктом творчої діяльності може бути лише людина. Творчість – процес усвідомлений, цілеспрямований і, як правило, передбачуваний. Вона властива людині в будь-якій сфері її доцільної діяльності. Водночас варто розуміти, що творча діяльність є більш широким поняттям, ніж інтелектуальна діяльність.

Хоча творчі починання властиві всім видам праці, але найширше вони втілюються у сфері інтелектуальної, духовної діяльності, тому у статті 47 Конституції України йдеться, зокрема, що свобода творчості гарантується захистом інтелектуальної власності громадян, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1].

Із вказаного випливає право людини та громадянина на результати своєї творчої та інтелектуальної діяльності, що закріплюється у ряді законів про право інтелектуальної власності, авторські права і пов'язані з ними майнові та немайнові права.

Право на користування культурною спадщиною, доступ до культурних цінностей є ще одним культурним правом. Це право є комплексним та, з огляду на Закон України «Про культуру» [5] містить у собі доступ до культурної спадщини, культурних благ та цінностей; створення закладів культури недержавної форми власності; об'єднання у творчі товариства, спілки, центри асоціації тощо; розвиток, збереження, пропагування культурної, творчої, мовної самобутності, обрядів та звичаїв; інші права, встановлені законодавством [6, с. 60].

Отже, культурні права пов'язані з широким колом таких питань, як самовираження та творчість, включно з різними матеріаль-

ними й нематеріальними видами мистецтва; інформація та комунікація; мова, самобутність і належність до різних громад; освіта і професійна підготовка; доступ, сприяння та участь у культурному житті; проведення культурних стратегій та доступ до матеріальної і нематеріальної культурної спадщини.

Культурні права захищають право кожної людини, взятої окремо й у спільноті з іншими людьми, а також груп людей розвивати й виявляти свої людські якості, власне бачення світу та сенс, який вони надають своєму існуванню та власному розвитку за допомогою, зокрема, цінностей, поглядів, переконань, мови, знання і мистецтв, інститутів та способів життя. Їх також можна розглядати як такі, що захищають доступ до культурної спадщини й ресурсів, які дозволяють здійснювати процеси ідентифікації та розвитку.

Вважаємо, що обрана для дослідження тема має значні перспективи для подальшої наукової розробки в силу важливості культурних прав та недостатньої їх дослідженості.

Список використаних джерел

1. Терещенко Л. В. Культурні права і свободи людини і громадянина. URL: <https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/Knyha-Hromadyanyn/3-KH-Hromadyanyn-i-osvita.pdf> (дата звернення: 26.05.2022).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*, 2019. № 38. Ст. 160.
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*, 2020. № 30. Ст. 119.
4. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25.06.1992 № 2494-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення: 25.05.2022).
5. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 25.05.2022).
6. Зубенко Г. В. Право користуватися культурною спадщиною, на доступ до культурних цінностей: поняття, структура, питання реалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2017. Вип. 24. С. 59–62.

Турецький Вячеслав Вікторович,
здобувач вищої освіти Академії Державної пенітенціарної служби

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК ПРОБЛЕМА ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВНИЧОЇ НАУКИ

Починаючи з кінця 90-х років ХХ століття, для національної системи права особливого значення набула Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, ухвалена в межах Ради

Європи, яка виступає правовою основою діяльності Європейського суду з прав людини. Наголосимо, що практика цього Страсбурзького суду має прецедентний характер, а тому після ратифікації 1997 року означеної Конвенції українська правнича діяльність, яка ґрунтувалась на позитивістському типі розуміння права і для якої судовий прецедент не міг розглядатися як джерело права, повинна була переосмислити значну частину положень національного правознавства, які, до того ж, мають фундаментальний характер. При цьому не можна обійти увагою і той факт, що 23 лютого 2006 року український парламент ухвалив Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», ст. 17 якого визнає Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод і практику Європейського суду з прав людини джерелом національного права [1].

Відзначимо, що зазвичай Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод сприймається через призму конституційного права (фактором чого багато в чому є предмет регулювання цього міжнародного договору – людські права). Однак таке сприйняття Конвенції, на нашу думку, не відповідає її сутності та сутності охоронюваного нею явища – людських прав.

Так, наприклад, доволі чітко й системно висвітлила питання Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод як джерела кримінального права С. Хилюк, присвятивши висвітленню цієї тематики низку наукових статей. Згадаємо, зокрема, такі наукові роботи вітчизняної авторки: «Правило *nullum crimen sine lege* в інтерпретації Європейського суду з прав людини» [2, с. 47–52], «Злочин і кара» у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод» [3].

Водночас положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (як і самі людські права) впливає не тільки на означені нами галузі права, а й є актом, що регулює відносини у всіх сферах національного права. Особливе значення має і для такої галузі права, як адміністративне право.

У пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (щодо вдосконалення процедури виконання рішень Європейського суду з прав людини)» відзначається, що «аналіз практики вирішення спорів Європейським судом з прав людини щодо порушення Україною в особі її органів норм Конвенції про захист прав людини і осново-

положних свобод свідчить про негативну тенденцію у діяльності всієї системи державних органів, унаслідок порушення окремими посадовими особами норм українського та міжнародного законодавства. При цьому значні витрати бере на себе і без того переважаний бюджет України, а не особи, які повинні нести персональну відповідальність за свої дії або бездіяльність, такий стан речей, безперечно, не кращим чином відображається на іміджі нашої Держави в очах світової спільноти» [4].

Наголосимо, що тривалий час перебування України у складі радянської держави з її командно-адміністративною системою не міг не позначитися на організації та здійсненні управлінської діяльності в межах нашої держави; надмірна бюрократизація адміністративної діяльності органів та посадових осіб публічної влади мала мало спільного з положенням про визнанням людини основною цінністю.

Доречно зазначити, що у ст. 3 Конституції України саме і знайшло відображення означене нами положення: людина проголошується як основна соціальна цінність [5]. Наголосимо, що не цінність сама по собі, а соціальна цінність, тобто така, що належить суспільству, певному колективу. А це на сьогодні не відповідає здобуткам правничої науки з такими цінностями, як людські права, конституційна демократія, людська гідність, правовладдя.

До того ж не слід забувати, що відмова від командно-адміністративного типу організації державного управління та перехід до сервісно орієнтованої держави вимагає від органів публічної влади інтенції на людських правах, кардинального відходу від усталених принципів діяльності і натомість сприйняття принципу правовладдя, що, у свою чергу, вказує на необхідність розуміння змісту цього принципу.

Не можемо не наголосити, що протягом останніх років було внесено зміни до чинного законодавства, що регулює діяльність органів публічної влади, зокрема органів державної виконавчої влади, у частині закріплення правовладдя (маємо на увазі принцип верховенства права; при цьому ми послуговуємось терміном «правовладдя» як адекватним перекладом з англійської the rule of law, яким і позначається аналізована доктрина, – правовладдя є надбанням англосаксонської системи права. Саме на цільності використання терміну «правовладдя» наголошує український правник С. Головатий, відзначаючи догматичну спрямованість вітчизняних досліджень «верховенства права», які обмежуються технічним сприйняттям двоскладового тер-

міну та відповідно з'ясуванням того, що є правом та що передбачає верховенство чи панування тощо як принципу їх діяльності.

При цьому вітчизняне законодавство при визначенні змісту принципу правовладдя застосовує банкетний спосіб викладення норми права у статті нормативно-правового акту, відсилаючи суб'єктів застосування юридичних норм до практики Європейського суду з прав людини.

Таким чином, означене вказує на актуальність дослідження практики Європейського суду з прав людини, зокрема як джерела адміністративного права.

Список використаних джерел

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
2. Хилюк С. В. Правило *nullum crimen sine lege* в інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 47–52.
3. Хилюк С. В. «Злочин і кара» у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. *Часопис Академії адвокатури (електронне видання)*. 2015. № 3.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (щодо вдосконалення процедури виконання рішень Європейського суду з прав людини)». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/351892>.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Хмеленко Катерина Михайлівна,

студентка Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник:

Наливайко Лариса Романівна,

доктор юридичних наук, проректор, професор кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Формування інституційної системи захисту прав дитини як цілісного елемента розпочалося після ратифікації Верховною Радою Конвенції ООН про права дитини 1991 року. Відповідно до Конституції України, окрім законів та інших нормативно-правових ак-

тів України, діяльність інституцій ґрунтується на положеннях та нормах міжнародно-правових договорів.

Щодо визначення понятійно-категоріального апарату. Законодавство України не містить визначення терміну «міжнародно-правовий стандарт», однак, згідно із Законом України «Про стандартизацію», стандарт – це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [1]. Відповідно міжнародно-правовий стандарт є міжнародним нормативним документом.

Міжнародний договір – це вид нормативно-правового документу, а відповідно до ст. 9 Конституції України міжнародні договори, затверджені, ратифіковані, прийняті чи приєднані Верховною Радою, відповідно до ст. 9 Конституції України, є частиною національного законодавства України. Тому поліцейські, прокурори, судді, адвокати та інші суб'єкти захисту прав дитини під час здійснення своїх обов'язків мають керуватися міжнародно-правовими стандартами. Імперативна норма про це закріплена у ст. 15 Закону України «Про міжнародні договори».

Після процедури ратифікації міжнародних договорів Україна імплементує міжнародно-правові стандарти. Імплементация у міжнародному праві – організаційно-правова діяльність держав з метою реалізації своїх міжнародних зобов'язань, вона передбачає введення в український правовий акт саме в незмінному вигляді положення міжнародного нормативного акта [2, с. 237]. Окрім імплементации, існує адаптація – форма правової гармонізації, сутність якої полягає в узгодженні та пристосуванні нормативно-правових актів національного законодавства до міжнародних, європейських або внутрішньодержавних правових стандартів [3, с. 113]. Усі суб'єкти захисту прав дитини мусять дотримуватися міжнародно-правових стандартів.

Для проведення дослідження пропонуємо міжнародно-правові стандарти розподілити за сферою правового регулювання на стандарти матеріального і процесуального права, а за суб'єктами встановлення [4, с. 82] – на акти ООН і Ради Європи.

Міжнародно-правові стандарти матеріального права. Норми Конвенції ООН про права дитини, прийнятої ООН 1989 року, лягли в основу Розділу II Конституції України, Законів України «Про

охорону дитинства», «Про запобігання та протидію домашньому насильству» тощо. Конвенція вважається основоположним документом у сфері захисту прав дитини, адже саме вона визначає основні права та свободи дитини, коло зобов'язань держави у сфері забезпечення й захисту прав дитини, загальні засади діяльності Комітету з прав дитини. Основоположні принципи й засади функціонування інституційної системи захисту прав дитини, сформульовані у Конвенції, є результатом верифікації норм та положень багатьох актів, серед яких Декларація про права дитини (Женевська декларація, 1924 р.), Декларація прав дитини (1959 р.), Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила», 1985 р.), Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974 р.) та ін.

На підставі Конвенції про права дитини було прийнято три факультативних протоколи до неї [5, с. 74]: Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень (19 грудня 2011 р.), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (25 травня 2000 р.) та Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (25 травня 2000 р.).

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії регулює сферу кримінального права і відповідно діяльність системи ювенальної юстиції («юстиції, дружньої до дитини»), яка спеціалізується на захисті прав дитини під час здійснення кримінального провадження. У Протоколі описуються конкретні злочини: торгівля дітьми, дитяча проституція та дитяча порнографія.

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (укладена у 2007 р. і ратифікована Україною у 2012 р.) також є документом зі сфери кримінального права. Конвенція Ради Європи деталізує злочини, що відповідають статтям Загальної частини та Особливої частини (Розділу IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» та Розділу XII «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності») Кримінального кодексу України: сексуальне насильство – ст. 18 Конвенції та ст.153 Кримінального кодексу, дитяча проституція – ст. 19 Кон-

венції та ст. 303 КК, дитяча порнографія – ст. 20 Конвенції та ст. 156¹ КК, ст. 301¹ КК, участь дитини у порнографічних виставах – ст. 21 Конвенції та ст. 301² КК, розбещення дитини – ст. 22 Конвенції та ст. 156 КК, домагання дитини для сексуальних цілей – ст. 23 Конвенції та ст. 156¹ КК, пособництво, спонукання та замах – ст. 24 Конвенції та ст. 15, 16, 68, 304 КК.

Також серед міжнародно-правових стандартів, що регулюють діяльність суб'єктів захисту прав дитини, окрім вищезгаданих, виділимо такі: Конвенція про кіберзлочинність (2001 р.) – укладена ООН, ратифікована Україною 2005 року: ст. 9 – правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією (сфера кримінального права); Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї... (2000 р.), Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974 р.), Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182, Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх («Ер-Рядські керівні принципи»), що регулюють діяльність ювенальної превенції та ін.

Частково сферу ювенальної юстиції регулює ратифікований Верховною Радою Римський статут міжнародного кримінального суду. Хоча у ст. 26 статуту зазначено, що справи, пов'язані з неповнолітніми, не є юрисдикцією цього суду, однак серед воєнних злочинів у ст. 8 визначається набір або вербування дітей у віці до 15 років до складу національних збройних сил або їх використання для активної участі в бойових діях [6]. Тому вважаємо, що здійснення правосуддя через скоєння такого злочину проти неповнолітнього підпадає під юрисдикцію міжнародного кримінального суду.

Міжнародно-правові стандарти процесуального права. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») – міжнародний договір, ратифікований Україною 1996 року, що регулює діяльність суб'єктів системи ювенальної юстиції під час здійснення всіх етапів кримінального провадження. У «Пекінських правилах» сформульована обов'язковість спеціальної підготовки кадрів (п. 6.3 «Пекінських правил»), що, на нашу думку, є закріпленням обов'язкового принципу професіоналізму, а розділи документа деталізують повноваження ювенальних поліцейських, суддів, прокурорів та адвокатів дитини, а також інституцій пенітенціарної системи.

Європейська конвенція про здійснення прав дітей – це міжнародно-правовий стандарт Ради Європи, що закріплює процесуальні права дитини, встановлює роль судових органів, представників дитини, національних органів щодо здійснення прав дітей та визначає деякі інші положення, пов’язані із захистом прав неповнолітніх. Якщо «Пекінські правила» стосуються лише кримінального процесу, то Європейська конвенція про здійснення прав дітей регулює як кримінальний, так і цивільний, адміністративний, господарський, міжнародний процеси.

Задля ефективної імплементації норм міжнародно-правових стандартів органи державної влади та Президент України видають відповідні нормативно-правові акти: Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року», Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, схвалена Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597, Наказ Міністерства юстиції України «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» від 21.01.2019 № 172/5/10 тощо.

Отже, міжнародно-правовий стандарт – це міжнародний нормативно-правовий документ, який має юридичну силу на території України у разі його ратифікації, приєднання, затвердження чи прийняття Верховною Радою і після відповідної процедури стає частиною національного законодавства. Інституційна система захисту прав дитини здійснює свої повноваження в межах, визначених національним законодавством, тому її суб’єкти керуються міжнародними стандартами матеріального та процесуального права під час здійснення своїх повноважень. У системі законодавства міжнародні договори посідають друге місце після Конституції України, відповідно органи влади проводять процес імплементації та адаптації їх норм до внутрішніх нормативно-правових актів.

Список використаних джерел

1. Про стандартизацію: Закон України від 05 червня 2014 року. № 31. *Відомості Верховної Ради України*, 2021. № 14. Ст. 119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text> (дата звернення: 29.05.2022).
2. Недов С. Поняття і принципи впровадження міжнародно-правових актів у кримінальне законодавство України. *Право і суспільство*. 2017. 239 с.
3. Прохоренко М. Впровадження стандартів НАТО у військове законодавство України як напрям реалізації національної правової політики. *Іннова-*

ційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства. Тернопіль, 2020. 113 с.

4. Крет Г. Критерії класифікації міжнародних правових стандартів і можливість їх застосування для систематизації міжнародних правових стандартів доказування. *Правова система: теорія і практика.* 2018. 83 с.

5. Томляк Т. Генезис принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2021. 80 с.

6. Римський статут міжнародного кримінального суду: Міжнародний документ від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Akylbekova Assel Batyrbaevna,

Master of Law Enforcement, Deputy Head, Department of General Legal Disciplines, Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev, Lieutenant Colonel of Police;

Uali Aigerim Izbastykyzy,

Master of Pedagogical Sciences, Lecturer of the Department of General Legal Disciplines, Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev, Lieutenant of Police

THE ESSENCE OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS

Modern international law is characterized by «concretization of universal standards of individual rights and freedoms, with which states should measure the treatment of their own citizens» [1].

Despite the fairly frequent use of the term «international standards» in regulatory documents and scientific publications, there is still no unambiguous definition of this category. The concept of «standard» comes from the English «standard» and means «norm, criterion»; in relation to law, the term «standard of law» is translated as «legal standard, requirement, legal criterion» [2]. The modern dictionary of foreign words «standard» is interpreted as «a standard, a sample, a model taken as the original when comparing other similar objects with them» [3]. In the dictionary of the Russian language, the concept of «standard» is defined as a typical type, a sample that should correspond to, satisfy something in its characteristics, properties, qualities; as something template, stencil [4].

Thus, a standard is understood as an element or unit used for comparison, to bring something into compliance. The standards establish requirements for the relevant processes, the order of implementation of certain actions. Standards in any field of human activity are developed on the basis of an agreement of interested parties and must be approved and recognized [6].

Defining the universal significance of international standards, lawyers characterize them as the minimum legal requirements necessary to create the basis for the normal existence of the international system as a whole or in any particular area, as recognized by the international community and enshrined in its documents legal norms or models of legal norms established by the agreement of the community of States [7]. In other words, international legal standards are considered as provisions enshrined in generally recognized acts, which establish the basic rights and freedoms, as well as the obligations of persons under the jurisdiction of the world community of States.

The concept of «standards», which has appeared since 1990 in the documents of the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) concerning the human dimension, was used in them in order not to create fundamentally new provisions in the system of European law, but to highlight and group the norms and principles underlying the legal status of a person. Standards are given a certain isolation as a group of provisions – principles in the common law system. Thus, standards in the field of personal rights are considered as norms-requirements for the regulation and protection of human rights enshrined in international legal documents [5]. As noted in the literature, the concept of «international human rights standards» is primarily applied and is applied as a norm of «customary law». At the same time, this concept is considered among the mandatory requirements contained in international treaties [8].

Thus, the concept of international standards includes not only the norms of international law, but also generally recognized norms (that is, norms recognized by a «fairly representative majority of States» that have the most general form of expression). The principles of international law are universal, being the foundation of the international legal order. The principles apply to any activity of States in the international arena. They determine the direction, essence and nature of international legal regulation in general. Standards are based on principles and accumulate them in relation to a specific branch of law, setting appropriate parameters. Thus, these categories can be correlated with each other as a regulatory justification and a system of requirements formed on its basis [5].

Sometimes generally recognized norms are called the basic principles of international law. Such norms, which constitute the normative basis of the entire system of international law, serve as its foundation, reflect the fundamental interests of States and peoples. Because of this, they are endowed with the property of imperativeness,

which means that deviation from these norms is recognized by the international community of States as unacceptable, since it can lead to damage to the interests of all States [9].

In this regard, some authors propose to consider standards as legal provisions-principles that express the most advanced legal concepts that determine the status of an individual [10], as principles of international law relating to a particular area of legal regulation [11]. O.N. Malinovsky notes that international standards in the field of human rights they expand the boundaries of universal principles, thereby creating a higher threshold for the degree of protection of the individual and protecting the sphere of her interests from uncontrolled interference by the state [12]. Judge of the European Court of Human Rights A.I. Kovler defines standards as a universal scale of values with which national legal realities are correlated [13].

Many authors consider international standards in the field of human rights as principles and norms of international law embodying universal values and having a significant impact on the development of national legal systems [14], as «rules expressed in the form of generally recognized principles and norms of international law in the field of human rights, which legally oblige States to create a legal, the political and social regime of ensuring human rights» [15].

Common to all the above points of view is an indication of the system-forming nature of international standards, their determining impact on the system of ensuring individual rights in all spheres of law, their priority over national legislation. The very meaning of the system of international standards in the field of human rights is that fundamental human rights and freedoms prevail over national sovereignty. At the same time, the purpose of creating international standards in the field of human rights is not the unification of national legislation in this area, but the creation of standard models that are used by states to develop their own legislation [15].

International human rights standards in a broad sense can be considered as a kind of model, «a civilization reference point for the development of the legal sphere of states» [16]. In this case, it may include not only the norms of law enshrined in certain sources, but also legal ideas and views.

Thus, international human rights standards are a collective category that accumulates and reflects the state of law in society at a certain stage of historical development. This concept is a generalized idea of the rights

and freedoms of man and citizen, an expression of the common values of all mankind in accordance with the current state of law and legal science, as well as the development of the ideals of legality and humanity [5]. Common legal values, the principle of the rule of law, the rule of law, recognition and observance of human rights and freedoms are the fundamental basis of legal standards of modern world civilization.

International standards are aimed at all or most States. And although, as already noted, when they are included in domestic legislation, of course, the objectively existing significant differences in national legislative systems should be taken into account, human rights standards bear the character of universality, not subject to change depending on a particular legal system, the peculiarities of the state structure, etc. At the same time, human rights standards have such a quality as the ability to build up; they can be expanded by each State in national legislation.

Thus, it is permissible to consider international standards of human rights and freedoms as generally recognized provisions of international acts of a binding and recommendatory nature, as well as principles of international law that enshrine fundamental rights of the individual, which are crucial for protecting a person from illegal and unjustified actions by the State, officials and other persons violating or restricting these rights, and also serving as a reference point for all States in regulating and ensuring the rights of their citizens.

References

1. Institute of human rights in Russia (1998), Saratov, P. 11.
2. Anglo-Russian Law Dictionary (2002), Ed. Adrianova, S. N, Berson, A. S. and Nikiforov, A. S., Moscow, P. 33.
3. Modern dictionary of foreign words (2007), Ed. Basch, L. M., Bobrow, A. V. and Vyacheslova, G. L. et al, P. 59.
4. Ozhegov, S. I. Russian dictionary. Ed. Shvedova, N. Y., Moscow, 1988, P. 622.
5. Ermishina, N. S. European standards of human rights and their role in ensuring the rights of the individual in the Russian criminal trial: dis. ... cand. jurid. Sciences, Saratov, 2012. PP. 11, 22, 24, 26, 27, 34.
6. Volkov, V. P. (2009), Problems of maintenance of the constitutional legality of the electoral process in order to strengthen Russian statehood. Moscow, P. 224.
7. Varpakhovskii, E. M. (2008), International legal standards for the protection of victims' rights, Irkutsk, P. 41.
8. Laptev, P. A. International legal procedures and controls for the protection of human rights and the protection of privacy. URL: http://www.libertarium.ru/libertarium/immunity_doc4 (accessed 23.04.2022).
9. Tiunov, A. (2001), Decisions of the Constitutional Court of the Russian Federation and international law, *Russian justice*, № 10. PP. 14–16.

10. Yagofarov, S. M. (2005), International Standards on Human Rights in the Russian criminal justice system: dis. ... cand. jurid. Sciences, Cheliabinsk, P. 5.
11. Avtonomov, A. S. (2007), International standards in the administration of justice, Moscow, P. 11.
12. Tiunov, A. (2001), Decisions of the Constitutional Court of the Russian Federation and international law, *Russian justice*, No 10, P. 7.
13. Proceedings of the seminar "10 years of the Constitution of Russia" (2003), Milan. URL: http://sartracc.ru/Pub_inter/russiamanual.pdf.
14. Kosolapov, M. F. (2014), The role of the Russian Constitution in the implementation of international standards in the domestic legal system: *International conference «The Constitution of the Russian Federation - the legal basis of the modern Russian state»* (Saratov, 19–20 September 2013), Saratov State Law Academy.
15. Kovalev, A. A. (2013), International protection of human rights, Moscow, P. 330.
16. Garaeva, G. F. (2010), European legal standards as a factor in the harmonization of international and national human rights protection mechanism. *National and international justice: theory, history and practice*: proceedings of the international scientific-practical conference (St. Petersburg, 20 May 2010), St. Petersburg, P. 210.
17. Sales, P. and Ekins, R. (2011), Right-Consistent Interpretation and the Human Rights Act 1998, *The Law Quarterly Review*, P. 222.

Notermans Ton,

PhD, Senior Lecturer of Tallinn University of Technology,
School of Business and Governance

ARE EU TRADE SANCTIONS ON RUSSIA WTO COMPATIBLE?

Trade sanctions for non-economic purposes have enjoyed increasing popularity as a tool of the EU's foreign policy. The increasing incidence of such measures, in addition to a more conflictual geopolitical constellation, is a reflection of the clarification of its objectives as well as the strengthening of the requirement of policy coherence in EU primary law with the 2009 Lisbon Treaty. Applied to its external relations, policy coherence demands that the EU's trade policy - Common Commercial Policy (CCP) in EU parlance – be “conducted in the context of the principles and objectives of the Union's external action”. (Article 207(1) Treaty on the Functioning of the EU, TFEU). Those principles and objectives in turn are described in article 21 of the Treaty on European Union (TEU) as advancing “democracy, the rule of law, the universality and indivisibility of human rights and fundamental freedoms, respect for human dignity, the principles of equality and

solidarity, and respect for the principles of the United Nations Charter and international law”.

EU trade sanctions on Russia were first imposed in response to its annexation of Crimea with Council Regulation No 833/2014, though they did not always sort a significant effect due to the presence of numerous loopholes [3]. The Russian invasion of Ukraine in February 2022 has prompted a total of six EU sanction packages up to now, with the latest one adopted in late May and involving a partial ban on the importation of Russian oil. The Russian Federation has announced that it will seek to challenge EU sanction in the WTO, though at the time of writing (June 2022) no formal request from Russia for consultation with the EU had been received by the WTO secretariat. It is important to note though that such a potential WTO challenge would not comprise the entire gamut of EU sanctions but only those that are directly trade relevant, and thus would fall under the purview of the WTO [4].

The WTO system is fairly unique in terms of international public law in that it imposes compulsory adjudication on its members and is equipped with a fairly effective enforcement mechanism. Adjudication takes place in the Dispute Settlement Mechanism (DSM). The DSM provides a two-tier litigation procedure. Cases are heard in the first instance by a Panel while appeals are heard by the Appellate Body. Retaliation must be proportionate but may involve different goods or service than the ones giving rise to the dispute. It is the right to suspend concession that, in the end, accounts for the rather effective enforcement of DSM rulings.

Contrary to a widespread view, trade liberalisation does not constitute the basic legal norm of the WTO system. While the legal order of the EU internal market is based on the norm that any regulatory measures of the members creating obstacles to trade are objectionable and hence would need to be justified under one of the recognised exceptions, i.e., essentially the security, health, environmental protection and consumer protection exceptions, the norm providing the foundation of the entire WTO framework is non-discrimination. Non-discrimination is specified into two separate legal principles. The most favoured nation norm (MFN) forbids discrimination on the border, while the national treatment (NT) norm, in turn, forbids discrimination behind the border. MFN is specified as the first article in the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) of 1947 and its revised version of 1994. The replacement of GATT as an organisation with the WTO on 1 January 1995, coincided with a

significant extension of the scope of international public trade law. The GATT agreement regulating trade in goods now was accompanied by the General Agreement on Trade in Services (GATS) and the agreement on Trade-Related Intellectual Property Rights (TRIPS), to form the three pillars of the WTO legal framework. As in GATT, MFN takes pride of place in both GATS article II and TRIPS article 4. MFN requires that a concession or privilege extended to one member be immediately and unconditionally extended to all members, such that all members would in effect be the “most favoured nation”.

NT, in turn, requires that once the foreign goods or services have entered the country, they be treated equally to like domestic products. NT applies not only to taxation but covers any, measure that might affect the competitive relation between imported and domestically produced goods. As is the case for MFN, NT provisions, in addition to GATT article III, are also included in GATS article XVII and TRIPS article III.

EU trade sanctions on the Russian Federation obviously are in violation of the non-discrimination principle. They violate MFN because like products from other member states are not subject to similar restrictions. They also constitute a violation of NT as they discriminate between Russian and domestic like products. Moreover, most EU sanction will also violate GATT article XI which forbids the use of quantitative restrictions.

The requirement to interpret a treaty in good faith according to article 26 of the Vienna Convention on the Law of Treaties (VCLT) means that article XXI must be read as containing an abuse clause. In the reading of the International Court of Justice (ICJ) good faith interpretation requires that “the purpose of the Treaty, and the intentions of the Parties in concluding it should prevail over its literal application. The principle of good faith obliges the Parties to apply it in a reasonable way and in such a manner that its purpose can be realized”. Applied to the GATT context, this means that an aims and effects test, such as the one specifically required by the chapeau of article XX GATT can hence be conducted. Does the measure in fact have the aim of protecting essential security interests, or is it a form of disguised protectionism that undermines the purpose of GATT? To do so it must also be enquired whether the measure in question can reasonably be said to contribute to protecting essential security interests. A first implication thus being that the EU will not be able to avoid DSM proceedings with reference to the self-judging nature of the article. What possibilities does the

interpretation of the Panel in DS512 then leave for a successful defence of the EU sanctions against a possible Russian challenge?

Finally, the EU would need to meet the two requirements of XXI.b.(iii). An “emergency in international relations” was defined by the panel in DS512 as “a situation of armed conflict, or of latent armed conflict, or of heightened tension or crisis, or of general instability engulfing and surrounding a state”. The panel report in DS567 (par. 7.245) further specified that: “while political and economic conflicts could sometimes be considered urgent and serious in a political sense, such conflicts will not be “emergenc[ies] in international relations” within the meaning of subparagraph (iii) unless they give rise to defence and military interests, or maintenance of law and public order interests.” Again, according to those definitions, the EU should have no problem arguing that the Russian invasion of Ukraine has created a emergency in international relations surrounding the EU. In addition, article XXI.b.(iii) requires that the measures must have been “taken in time of” such an emergency. But also this requirement should not prove to be an obstacle given that the first package of restrictive measures was adopted at a special European Council meeting of February 24, 2022 and Council Regulation No 833/2014 as amended by Council Regulation (EU) 2022/328 is dated February 25, 2022.

The Russian invasion of Ukraine has sparked an unprecedented wave of trade sanctions. Between late February and late June, the EU alone adopted six rounds of sanctions. As both the EU and Russia are WTO members such sanctions need to be WTO compatible. The EU sanctions clearly violate the non-discrimination norm of the WTO, and hence would need to be justified under the national security exception contained in article XXI,b(iii) of GATT. In order to be compatible with GATT article XXI,b(iii) the sanctions need to satisfy 4 requirements. (1) An emergency in international relations must exist. (2) Measures must be taken in time of that emergency. (3) The security interests of the state taking the measures must be affected. (4). The measures taken must stand in a plausible causal relation with the protection of security interests. As argued here, the trade-relevant EU measures satisfy all 4 requirements such that a Russian legal challenge will most likely be unsuccessful

References

1. Roger, L. P. (2011), The Self-Judging WTO Security Exception, *Utah Law*, 3, PP. 697–759.

2. Bader, B. M. (2017), Defining the Contours of the Public Morals Exception under article XX of the GATT 1994, *Journal of International Law and Trade Policy*, 18 (2), PP. 142–157.
3. Matej, B. and Hanousek, J. (2021), Imposing Sanctions versus Posing in Sanctioners' Clothes: the EU Sanctions against Russia and the Russian Counter-sanctions / in Peter, A.G. van Bergeijk (Ed.), *Research Handbook on Economic Sanctions*, Edward Elgar, Cheltenham.
4. Bogdanova, I. (2021), Targeted Economic Sanctions and WTO Law: Examining the Adequacy of the National Security Exception, *Legal Issues of Economic Integration*, 48 (2), PP. 171–200.
5. Michael, H. J. (1991), Vital Interests and the Law of GATT An Analysis of GATTs Security Exception, *Michigan Journal of International Law*, 2 (3), PP. 558–620.
6. Langille, J. (2020), The Trade–Labour Relationship in the Light of the WTO Appellate Body's Embrace of Pluralism, *International Labour Review*, 159 (4), PP. 569–89.
7. Mitchell, A. D. (2017), Sanctions and the World Trade Organization / in: Larissa van den Herik (Ed.), *Research Handbook on UN Sanctions and International Law*, Edward Elgar, Cheltenham.
8. Pantaleo, L. (2016), Sanctions Cases in the European Courts / in Matthew, H. and Paul, E. (Eds.), *Economic Sanctions and International Law*, Hart Publishing, Oxford.
9. Portela, C. (2021), Trade Preference Suspensions as Economic Sanctions, in Peter, A.G. van Bergeijk (Ed.), *Research Handbook on Economic Sanctions*, Edward Elgar, Cheltenham.
10. Sykes, K. (2021), *Animal Welfare and International Trade Law: The Impact of the WTO Seal Case*, Edward Elgar, Cheltenham.

СЕКЦІЯ 5 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

Боднар Ігор Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри
тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби;

Кондратов Дмитро Юрійович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОГО НАВЧАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛИ

Відповідно до ч. 3 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України одним із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, поряд зі встановленим порядком виконання та відбування покарання (режимом), пробацією, суспільно корисною працею, соціально-виховною роботою та громадським впливом, є загальноосвітнє та професійно-технічне навчання [1, с. 28].

Таким чином, виконуючи завдання з виправлення і ресоціалізації засуджених, професійно-технічне навчання одночасно виконує і загальні завдання, що стоять перед цією системою освіти. Зокрема, воно задовольняє потреби виробництва установ виконання покарань у кваліфікованих робітниках, сприяє підвищенню ефективності праці та поліпшенню якості продукції, що виробляють на підприємствах установ виконання покарань, уможливує отримання народним господарством після звільнення засуджених необхідних кадрів, підготовлених у системі профтехосвіти, які вже мають певний виробничий досвід.

Всебічний та гармонійний розвиток особи неможливий без навчання, що є гарантією реалізації засудженим свого права на працю, на свободу літературної, художньої та наукової творчості. Крім того, значення професійно-технічного навчання полягає в тому, що, надаючи можливість засудженим безкоштовно навчатися за рахунок держави та набувати певних професій, заохочуючи при цьому їх бажання до навчання, держава тим самим виявляє турботу про майбутнє засуджених, що свідчить про гуманізм кримінально-виконавчої політики нашої держави [2, с. 35].

В установах виконання покарань професійно-технічне навчання засуджених здійснюється для сприяння розвитку особи, з метою її

виправлення і ресоціалізації. Крім цього, воно дає систему знань, навичок та вмінь у галузі тієї чи іншої спеціальності, яка знадобиться тому чи іншому засудженому після звільнення. Проте нерідко відбувається так, що засоби, які виділяють на професійне навчання засуджених, виявляються витраченими марно, оскільки більшість професійних училищ установ виконання покарань орієнтовано на підготовку фахівців для роботи безпосередньо в установах виконання покарань, і отримана в цій установі спеціальність може не стати в нагоді засудженим у подальшому житті після відбуття покарання.

Зауважимо, що нова концепція професійно-технічної освіти засуджених передбачає створення загальноосвітньої бази підготовки і розширення профілю спеціальної підготовки, що допоможе розвитку здібностей та постійному оновленню знань. Метою безперервного професійно-технічного навчання засуджених є вдосконалення зв'язків між системою підготовки кадрів та виробництвом з тим, щоб засудженим, які здобувають професії в установах виконання покарань, було гарантовано працевлаштування після звільнення з місць позбавлення волі. У широкому значенні система безперервного навчання є єдністю основної підготовки й перепідготовки, загальної та професійної освіти, навчання і виробництва. Така єдність припускає впровадження праці у сферу початкової професійної підготовки шляхом створення навчальних центрів при установах виконання покарань, які здійснюють підготовку кваліфікованих робітників різного рівня. Зокрема, на думку деяких учених, навчальні центри можуть створюватися на базі діючих у кожній установі виконання покарань професійних училищ або їх філій, оскільки вони мають необхідне навчально-методичне й технічне оснащення і професійно підготовлені педагогічні кадри.

Професійне навчання засуджених проводиться серед тих, хто не має професії, або з метою оволодіння суміжною професією чи підвищення виробничої кваліфікації. Відповідно до чинного законодавства професійно-технічна освіта здійснюється в рамках освітніх програм встановленого зразка. Навчання професії здійснюють за загальними освітніми стандартами і програмами, адаптованими до умов позбавлення волі з урахуванням специфіки тих, хто навчається, вимог режиму та розпорядку дня. Така форма підготовки робітничих кадрів є найбільш фундаментальною, що надає можливість засудженим після звільнення більш успішно адаптуватися до умов цивільного життя та ринкових відносин.

У цих умовах професійно-технічні центри повинні стати державними професійно-технічними навчальними закладами першого або другого атестаційного рівня, що здійснюють первинну професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації робітників з числа осіб, засуджених до позбавлення волі. Головним завданням центрів є забезпечення реалізації права засуджених на здобуття професії відповідно до їх покликання, інтересів та здібностей з метою поліпшення їх адаптації після звільнення з місць позбавлення волі, а також задоволення потреб установи виконання покарань і ринку праці у кваліфікованих робітничих кадрах [3].

В установах виконання покарань для засуджених, які не мають робітничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані у цій установі, надається можливість підготовки на курсах професійного навчання робітників на виробництві.

Як ми вже зазначали, професійна підготовка засуджених в установах виконання покарань проводиться насамперед з метою забезпечення потреб цих установ та підприємств у кваліфікованих робітничих кадрах, а також соціальної адаптації засуджених як одного з важливих аспектів їх підготовки до звільнення та надання можливості працевлаштування за отриманою професією на волі. Потреби у таких робітниках повинні визначатися також з урахуванням потреб регіону з використанням ресурсів державної служби зайнятості.

Організується професійне навчання засуджених безпосередньо на виробництві установи виконання покарань, а також у школах при ній. Основними формами професійного навчання на виробництві є: індивідуальне, бригадне і курсове навчання. Для вивчення обов'язкових курсів спеціальних, загальнотехнічних та інших дисциплін однієї чи споріднених спеціальностей засуджені, яких навчають груповим або індивідуальним методом, поєднуються у навчальні групи.

Організація професійно-технічного навчання засуджених має свої особливості залежно від рівня безпеки виправної колонії. У виправних колоніях максимального рівня безпеки для засуджених, які відбувають довічне позбавлення волі, професійно-технічні училища не створюються. Засуджені отримують професійну підготовку у процесі трудової діяльності безпосередньо на виробництві у формі індивідуального чи групового навчання.

Принагідно зауважимо, що нині актуальним напрямом професійної освіти є перспектива впровадження спеціальних програм

професійного навчання для засуджених неповнолітніх. Проте це питання потребує окремого наукового вивчення й вироблення практичних рекомендацій. Підлітки, як показує практика роботи установ виконання покарань, мають низький рівень інтелектуального розвитку, що негативно впливає на засвоєння ними професійно-технічних знань, до того ж деякі з них не мають базової середньої освіти.

На наш погляд, вихід із цієї проблеми вбачається у розробці спеціальних програм надання професійних навичок, які не потребують тривалого навчання та вивчення складних (для вищезазначеної категорії дітей) професійних дисциплін. Потреби в таких робітниках мають визначатися у першу чергу потребами регіону з використанням ресурсів державної служби зайнятості.

Зазначимо, що в цілому щодо організації професійно-технічного навчання засуджених в установах виконання покарань України на сьогодні пріоритетним напрямом залишається подальший розвиток мережі професійно-технічних навчальних закладів.

Проведені дослідження та анкетування засуджених дають підстави охарактеризувати на теперішній час стан організації професійної підготовки засуджених в установах та навчальних закладах як позитивний. Проте, на нашу думку, необхідно вирішити питання щодо створення умов і запровадження дистанційного навчання засуджених як частини їх професійного навчання. У зв'язку з цим необхідно суттєво підсилювати освітній компонент роботи установ виконання покарань, адже позбавлення волі – це не тільки кара за вчинений злочин, його можна і потрібно використовувати для навчання та ресоціалізації засудженого, адаптації до нових умов життя. Особливо це актуально для розвитку молодого покоління, яке ще не звикло до праці та має споживацькі інтереси.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г., Лучко С. В., Пузирьов М. С. Соціальна робота із засудженими в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Богатирьова. Київ: ВД «Дакор», 2013. 200 с.
2. Василенко К. І. Соціально-виховна робота в системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених у виправних колоніях України середнього рівня безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 229 с.
3. Про затвердження Положення про навчальний центр при кримінально-виконавчій установі закритого типу: наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції України від 19.12.2013 р. № 1794/2691/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2192-13> (дата звернення: 20.05.2022).

Вайда Тарас Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної
фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВРАХУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЙ В УСКЛАДНЕНИХ УМОВАХ

Актуальність проблеми. У сучасних умовах проблема забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України (надалі – НПУ) постійно залишається одним з актуальних завдань МВС України. За узагальненою статистикою міністерства, щороку від злочинців потерпає більше тисячі працівників поліції (серед них є і жінки), деякі з них під час виконання службових обов'язків загинули. Тому фахова підготовка поліцейського до ефективних (а значить безпечних) дій в ускладнених екстремальних ситуаціях нами вважається як один із вагомих складових компонентів його професійної готовності до виконання покладених на підрозділи поліції передбачених завдань боротьби із злочинністю, забезпечення захисту життя і здоров'я громадян, їх законних інтересів та власності від злочинних посягань [1; 2, с. 58–60].

Як показує практика, в разі недостатнього розвитку цього компонента особистісної готовності працівник НПУ вимушений розраховувати більшу мірою на випадковість або можливий сприятливий збіг обставин, ніж на надійність своїх фахових знань і вмінь та професійну майстерність, а це призводить до збільшення ймовірності його загибелі чи смерті [3].

Аналіз публікацій з проблеми. Особливе значення у виборі тактики дій поліцейського в екстремальних ситуаціях відіграє його фізична підготовленість та стійкий психомоторний стан до негативного впливу зовнішніх небезпек, а також уміння прогнозувати поведінку правопорушника й обирати адекватні створеній ситуації оперативні методи та прийоми залежно від зазначених чинників. У процесі дослідження порушеної проблеми нами опрацьовано посібники та публікації науковців і фахівців-практиків у галузі спеціальної фізичної, тактико-спеціальної та вогневої підготовки, зокрема: А. І. Черкашина та Я. Г. Бондаренка щодо комплексного підходу в організації підготовки та несення служби працівниками патрульної поліції; В. І. Плиська щодо основних засад правильної (безпечної) організації

поєдинку з правопорушником, озброєним ножом та пістолетом; С. Є. Бутова, С. М. Решка щодо методики навчання працівників поліції прийомам захисту від холодної та вогнепальної зброї та ін. У попередніх дослідженнях нами було розглянуто окремі підходи у розв'язанні порушеної проблеми, зокрема таких її аспектів, як удосконалення шляхів формування у курсантів ЗВО МВС України стійкого психоемоційного стану до дії зовнішніх небезпек (на прикладі спеціальної фізичної підготовки), подальше уточнення змісту та значення інтелектуального компонента вказаного особистісного утворення правоохоронця, обґрунтовано необхідність урахування поведінкових рис злочинців при формуванні працівниками НПУ тактики дій в екстремальних умовах тощо.

Разом з тим, на наш погляд, вимагає подальшого розгляду питання щодо поняття екстремальності поліцейської/правоохоронної діяльності, необхідність урахування сучасних факторів її впливу на ефективність дій працівника поліції в цих ускладнених умовах.

Результати дослідження. У загальному розумінні екстремальними називають ситуації, що викликають у людини (працівника поліції) значні труднощі, зобов'язують її до повного, часто граничного напруження наявних сил і прояву всіх можливостей особи для виконання поставленого завдання. Загальновідомо, що правоохоронна діяльність насичена значною кількістю таких складних ситуацій (цілодобове припинення правопорушень, вчинюваних резонансних злочинів тощо), котрі відрізняються наявністю екстремальних факторів з урахуванням специфіки несення служби окремими підрозділами поліції, особливостей необхідних дій поліцейських чи наряду поліції на місці події тощо (часто характеризуються силовим впливом на інших людей, їх протиправну поведінку/діяльність), кожен з яких і всі вони разом роблять ситуацію екстремальною.

Фактори впливу на створення/загострення екстремальної ситуації можуть мати як об'єктивний, так і суб'єктивний (психологічний) характер: *об'єктивні* обумовлюють складність виконання правоохоронних завдань (наприклад, невизначеність обстановки на місці події), необхідність оперативного вирішення проблем щодо зміцнення законності, підтримання в суспільстві належного правопорядку, активізації боротьби із злочинністю; *суб'єктивні* обумовлені розумінням поліцейським того, що зміцнення правопорядку і боротьба із злочинністю мають прямий зв'язок з подоланням психологічних труднощів конкретної особи-правоохоронця (наявного

страху, недостатня фахова підготовка, низький рівень фізичної, вогневої, тактичної підготовки та ін.) [4, с. 376–384].

Останніми десятиліттями спостерігається тенденція підвищення екстремальності правоохоронної діяльності, особливо у зв'язку зі зростанням в окремих регіонах/населених пунктах протиправної активності та кримінальної винахідливості злочинців, використанням ними зброї та інших сучасних засобів для скоєння злочинів, випадки групового бандитизму, організованої злочинності тощо. Це породило по суті новий вид правоохоронної діяльності – *службово-бойову діяльність правоохоронців* (поліцейських, нацгвардійців тощо).

Особливо високим рівнем екстремальності характеризуються надзвичайні ситуації та обставини несення служби – явища та фактори природного, техногенного або соціального характеру, які нерідко порушують нормальне життя населення, публічну безпеку та громадський порядок на певній території. Це дії стихійних сил природи (землетруси, урагани, лісові пожежі, селі, епідемії та епізоотії тощо), аварійні зміни техносфери (аварії на хімічних, екологічно небезпечних виробництвах, атомних електростанціях, катастрофи транспорту та руйнування будівель тощо) та соціальні катаклізми (масові заворушення в окремих населених пунктах, терористичні акти, захоплення заручників і літаків, дії незаконних збройних формувань, групова протидія силам правопорядку та ін.) [5, с. 126–133].

Збільшення труднощів під час несення служби та їх перетворення в екстремальні ситуації визначається наявністю конкретних особливостей і *факторів* навколишньої обстановки чи перешкод у здійсненні правоохоронної діяльності. Їх кількість у службово-бойовій діяльності доволі значна, разом з тим можна виділити *три основні групи*: 1) обставинні; 2) діяльнісні; 3) особистісні [4, с. 376–384]. Розглянемо більш детально складові компоненти цих груп.

1. До *обставинних факторів екстремальної ситуації належать*: 1) значне порушення громадського порядку, яке спостерігається поліцейським під час несення служби із забезпечення публічного порядку; 2) людські втрати, розруха, які трапилися внаслідок аварій, катастроф та ін.: руйнування будівель і споруд, знищення транспортних засобів, майна громадян чи державної власності, культурно-мистецьких цінностей, загибель людей, трупи, жертви, бачення горя людей, їхніх страждань, відсутність можливостей для

задоволення їх первинних потреб, заклики до надання допомоги та ін.; 3) загальна дезорганізація життя на окремій території, у населеному пункті, на дорозі та ін., незвична поведінка громадян (паніка, натовпи, біженці, істерія, агресивність тощо); 4) активність правопорушників та їх протидія поліції – опір працівникові поліції під час виконання ним своїх обов'язків з боку окремих осіб і особливо кримінального елемента. У зонах надзвичайних обставин це проявляється в активізації випадків мародерства, крадіжок, грабежів, розбоїв, бандитизму, використання злочинцями мирних громадян для прикриття свого відходу тощо; 5) безпосередні загрози життю та здоров'ю працівника поліції – активно проявляється під час надзвичайних обставин і застосування злочинцями зброї/фізичної сили; 6) шантаж – перешкоджання працівникові поліції в реалізації його повноважень з боку кримінального елемента з метою отримання особистої вигоди чи уникнення відповідальності шляхом погроз йому особисто, його сім'ї, іншим громадянам; 7) новизна, незвичність, невизначеність, раптовість виникнення криміногенної ситуації і стрімкий розвиток подій.

2. Діяльнісні фактори екстремальної ситуації – це: 1) розуміння важливої соціальної значущості подій (зокрема, резонансних злочинів), що відбуваються в населеному пункті/регіоні, і необхідність дій поліцейського з особливою відповідальністю; 2) усвідомлення правоохоронцем необхідності особистого втручання у виконання складного завдання, потреба особистої участі та прояву/застосування поліцейських заходів примусу в умовах ускладненої ситуації (обмеженість часу, перевага правопорушників тощо), відповідальність за рівень безпеки громадян, обов'язок припинити правопорушення, прояв сміливості, повної мобілізації сил та можливостей; 3) розуміння необхідності розв'язання складної проблеми на шляху до досягнення потрібного результату; 4) усвідомлення відповідальності за свої рішення, вчинки, дії та досягнення необхідного професійного результату; 5) розуміння значної ціни фахової помилки, якщо її припуститься поліцейський; 6) професійний колективізм, солідарність з колегами, що виявляється в розумінні необхідності діяти спільно в команді, узгоджувати свої дії з товаришами по службі та спорідненими підрозділами, не підводити один одного, надавати взаємну підтримку, виручати, наслідувати передовий досвід інших та показувати власний приклад; 7) небезпеки та ризику для здоров'я, життя громадян, котрі перебувають у зоні подій, успіх власних дій та ді-

яльності колег (застосування зброї, уникнення зриву виконуваної групою операції та ін.); 8) приклад старших колег, начальників, командирів – розуміння необхідності діяти, як вони, якщо їхні дії у складних і небезпечних умовах професійні, мужні і навпаки, робити висновок та діяти інакше, якщо вони не такі, а обов'язок та совість підказують правоохоронцю необхідність іншої поведінки та дій; 9) дефіцит часу для підготовки, прийняття рішень та досягнення необхідного результату; 10) недостатня матеріально-технічна забезпеченість запланованих або безпосередньо вчинюваних дій (наявність та віра поліцейського щодо наділеності державою достатнім обсягом професійних повноважень, наданих для виконання поставлених завдань; наявні засоби особистого захисту, зброя, спецзасоби, технічні засоби, засоби зв'язку, транспорт, резервні можливості отримання додаткової допомоги тощо); 11) великі й тривалі навантаження за відсутності адекватного відпочинку; 12) невдачі, що можуть виникати не тільки до початку правоохоронних заходів, а й під час безпосередніх дій поліцейського.

3. *Особистісні фактори екстремальної ситуації, пов'язані з особливостями самого працівника поліції:* 1) відсутність інтересу до виконуваної роботи, поставленого завдання, доручення. Робота з інтересом примножує сили, а без нього – змушує постійно примушувати себе, долати внутрішні труднощі додатковою мобілізацією своїх сил; 2) відсутність особистого досвіду перебування в ускладнених умовах з наявністю характерних ознак усіх описаних вище екстремальних факторів, виконання завдань у таких умовах та подолання труднощів; 3) невпевненість у своїй професійній майстерності, недостатній рівень наявних знань та відпрацьованих навичок фахових дій, необхідних для успішного виконання запланованого та безпосередньо виконуваного завдання; 4) сумніви у своїх особистих якостях і здатності впоратися з майбутніми труднощами (рішучості, сміливості, мужності, стійкості, волі, фізичних якостях, витривалості, самовладанні, винахідливості, спритності та ін.); 5) невпевненість у правильності ухваленого рішення – боротьба професійних та моральних мотивів, вибір одного з яких важко дається правоохоронцю (наприклад, обрання одного з варіантів розв'язання конфлікту, боротьба гідного і негідного мотивів, дії в ситуації, що не піддається вирішенню, – не повністю законні способи і прийоми дій чи дії суворо й педантично в рамках законності). Тут існує не тільки коливання, а й професійно та морально неповноцінний вибір

(за наявності в поліцейського совісті), що призводять до великих внутрішніх переживань і навантажень; 6) сумніви щодо надійності колег, керівника підрозділу (цей фактор дуже ускладнює дії поліцейського, особливо в ситуаціях ризику, небезпеки); 7) нерозуміння значення подій, що відбуваються, їх причин, а також вимог щодо дій самого поліцейського в цій ситуації. Цей фактор пов'язаний з очікуванням чогось страшного для особи (неприємностей, несподіванок тощо), вимагає постійної настороженості, підвищеної зібраності, готовності до будь-якого розвитку подій, діє виснажливо; 8) внутрішня неготовність, неповна змобілізованість своїх сил та можливостей перед та під час виконання відповідального завдання в екстремальній ситуації за іншими показниками. Ця внутрішня розосередженість не дозволяє повністю й ефективно реалізувати свої можливості та визначає особливу неготовність в разі зіткнення з такими екстремальними факторами; 9) втома вимагає посилення вольової напруженості для підтримання належної якості роботи й доведення справи до логічного завершення; 10) помилки, які майже завжди ускладнюють роботу й досягнення мети (наприклад, необережне слово слідчого може зірвати наладжений контакт і довірливі взаємини з допитуваною особою; недоліки у виявленні та фіксації слідів під час огляду місця події можуть зробити малоефективними всі подальші зусилля з використання зібраних інших у достатньому обсязі доказових матеріалів.

Отже, правильне розуміння поліцейськими ризиків та небезпек правоохоронної діяльності дає можливість завчасно провести ґрунтовну підготовку необхідного матеріально-технічного забезпечення, сформувати індивідуальну психологічну готовність в особового складу органу/підрозділу НПУ до ефективних дій на місці події, уникаючи таким чином втрат серед особового складу поліцейського підрозділу.

Враховуючи обставинні, діяльнісні та особистісні фактори екстремальної ситуації, здійснення службово-бойової діяльності правоохоронців стане більш безпечною як для поліцейських, так і для суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII (із змінами в редакції від 01.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19> (дата звернення: 04.02.2022).

2. Вайда Т. С., Кузнецов О. І. Формування у майбутніх правоохоронців стійкого психоемоційного стану до дії зовнішніх небезпек (на прикладі спеціа-

льної фізичної підготовки). *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 лютого 2009 р.). Одеса: ОДУВС, 2009. С. 58–60.

3. Плиско В. И. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности. Киев: Рио МВД Украины, 1991. 128 с.

4. Столяренко А. М. Юридическая педагогика. Курс лекций. Москва: Экмос, 2000. С. 376–384.

5. Вайда Т. С. Особливості психологічної роботи з особовим складом органів (підрозділів) Національної поліції України у різних надзвичайних ситуаціях екстремального характеру. *Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України*: матеріали VII всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 29 листопада 2021 року). Харків: Національна академія Національної гвардії України, 2021. С. 126–133.

Гарасим Павло Степанович,

докторант Національного університету «Львівська політехніка»

ПРО ДЕЯКІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Як свідчать практика й результати спеціальних наукових досліджень [1, с. 223–230], у сьогоденні України, як, власне, і попередніми роками (1991–2003 рр. та 2004–2021 рр.) однією із суттєвих прогалин і водночас професійних «вад», які трапляються під час здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань, є відсутність, а подекуди ігнорування його суб'єктами науково обґрунтованих та адаптивних (перевірених) на практиці методологій проведення будь-якого моніторингу [2, с. 115–127].

Як результат: такі перевірки зводяться, як правило, до констатації та опису офіційно оприлюднених на державному рівні юридично значущих фактів, а не до відповідного реагування на них, як це передбачено чинним кримінально-процесуальним законодавством України (зокрема, шляхом внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення в Єдиний реєстр досудових розслідувань (ст. 214 КПК)) [3, с. 164–183].

І це можна віднести до ще однієї з детермінант, які негативно впливають на рівень та ефективність громадського контролю, що здійснюється у сфері виконання покарань України та має спрощений предмет, який охоплює не весь процес виконання – відбування покарань, а лише його незначний аспект, а саме – дотримання прав засуджених

під час відбування кримінальних покарань (це витікає з назви та змісту ст. 25 КВК), залишаючи поза межами цього моніторингу і процес виконання цих покарань, і законні інтереси осіб, які відбувають покарання (ст. 7 КВК), і форми здійснення такого виду суспільної діяльності та інші змістовні складові кримінально-виконавчих правовідносин, що виникають у зв'язку з цим [4, с. 34–45].

І в Статуті ООН, і в Статуті Ради Європи, і в інших міжнародних договорах, згоду на які надала Верховна Рада України, основоположними принципами міжнародного права закріплені ті, що визнають права людини і громадянина найвищою соціальною цінністю та передбачають необхідність здійснення демократичного цивільного контролю за їх дотриманням усіма державами – учасницями таких неурядових громадських об'єднань.

Водночас варто зазначити, що Україна досі досить безвідповідально ставиться до виконання як своїх міжнародно-правових зобов'язань, так і до реалізації на практиці національних превентивних правових механізмів з означеної проблематики. Зокрема, без будь-яких обґрунтувань і пояснень 2015 року в нашій державі був скасований спеціальний Закон «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», який тільки в окремих деталях відображений при ухваленні Закону України «Про Національну поліцію» та «Про Національну безпеку», але залишив осторонь сферу виконання покарань.

І це теж можна віднести до тих детермінант, які вкрай негативно впливають на ефективність громадського контролю у сфері виконання покарань [5, с. 274–280].

Результати проведеного аналізу законодавчих актів, які регулюють порядок і умови здійснення суспільного моніторингу за процесом виконання – відбування покарань, дають підстави стверджувати, що без усунення, нейтралізації, блокування тощо детермінант, які негативно впливають на стан даного виду суспільної діяльності, об'єктивно ускладнена можливість підвищення ефективності громадського контролю та вдосконалення правових засад його здійснення в сучасних умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України.

Список використаних джерел

1. Колб О. Г., Махніцький О. І. Зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3 (9). С. 223–230.

2. Карчевський М. В. Перспективи правового регулювання в контексті гіпотези розвитку технологій трансгуманізму. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 1. С. 115–127.

3. Батиргарєєва В. С., Бабенко А. М. Вплив установ виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. *Право України*. 2020. С. 164–183.

4. Колб О. Г., Колб І. О. Громадський контроль у механізмі нагляду за дотриманням прав засуджених до позбавлення волі. *Вісник Прокуратури*, 2014. № 7 (157). С. 34–45.

5. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*, 2020. № 1. С. 274–280.

Годлевська-Коновалова Альона Вікторівна,

кандидат юридичних наук, прокурор

Бучанської окружної прокуратури Київської області;

Ковальчук Володимир Степанович,

начальник відділу ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань

та інформаційно-аналітичної роботи Волинської обласної прокуратури

ПРО ДЕЯКІ ЗМІСТОВНІ ЕЛЕМЕНТИ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ОРГАНАМИ ПРОКУРАТУРИ

Як показали результати вивчення наукової літератури, у кримінології під спеціально-кримінологічними запобіганнями кримінальним правопорушенням, у тому числі які здійснюються органами прокуратури, розуміють сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і спричиняють злочинність, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [1, с. 144]. При цьому, на відміну від інших різновидів запобіжної діяльності, заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам чинять вплив: 1) не тільки після вчинення злочину, а й частіше до нього; 2) у сфері, яка лише частково регулюється правом; 3) засобами, що мають виключно цільове запобіжне призначення; 4) інколи паралельно з іншими засобами та видами запобіжної діяльності, але частіше після них [2, с. 329].

Виходячи з цього, деякі вчені діяльність, пов'язану зі спеціально-кримінологічними запобіганнями, що здійснюються, у тому числі органами прокуратури, поділили на такі напрями: а) кримінологічну профілактику; б) відвернення злочинів; в) припинення злочинів. При цьому під кримінологічною профілактикою зазначе-

ні автори розуміють сукупність заходів щодо завчасного виявлення та усунення негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути, і детермінувати злочинність або її окремі види [1, с. 144].

Другий напрям спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, суб'єктом якого є органи прокуратури, передбачає діяльність щодо відвернення суспільно-небезпечних посягань, яка, у свою чергу, передбачає сукупність заходів, спрямованих на окремі групи та конкретних осіб, які виконують злочинні наміри, замислюють вчинення злочинів і позитивно сприймають злочинний спосіб життя, з метою дискредитування злочинної поведінки, добровільної відмови від злочинної мотивації та наміру або продовження злочинної діяльності [1, с. 144]. При цьому, як свідчить практика, відвернення кримінальних правопорушень має місце тоді, коли протиправна поведінка проходить етап від моменту формування злочинного мотиву до початку виконання суспільно-небезпечного та караного діяння [1, с. 144–145].

Виходячи з цього, заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинній мотивації, суб'єктом реалізації яких є в тому числі органи прокуратури, на науковому рівні поділяють на:

а) заходи переорієнтації антисуспільної настанови (спеціальні економічні та соціально-психологічні програми; кримінологічна поінформованість населення; заходи, спрямовані на формування у громадян антикримінальної культури; т. ін.);

б) активні контрзаходи (переконання; різні форми примусу; застереження; попередження тощо) [1, с. 145].

Третій напрям спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, який забезпечується органами прокуратури, – а це припинення суспільно-небезпечних діянь – у науці визначається як сукупність видів діяльності, спрямованих на недопущення завершення розпочатого кримінального правопорушення і здійснення спеціальних заходів [1, с. 145], які в теорії та на практиці містять такі заходи:

1) заходи опанування (здійснюються з метою досягнення добровільної відмови особи від продовження злочинної діяльності);

2) заходи обережності (застосовуються для того, щоб створити умови, які виключають можливість чи перешкоджають продовженню розпочатої злочинної діяльності (посилення прокурорського нагляду; зміна режиму перевірок, які здійснюються прокурорами; розроблення термінового зв'язку населення з органами прокуратури; т. ін.);

3) заходи активного втручання (передбачають негайну реакцію органів прокуратури у випадках, коли діяння потягне за собою безпосереднє посягання (затримання особи під час готування (ст. 14 КК України) чи замаху на кримінальне правопорушення (ст. 15 КК України), або створення умов для перетворення розпочатої діяльності та невдале готування чи замах на кримінальне правопорушення тощо)) [1, с. 145].

Саме зазначені підходи й мають складати зміст спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, суб'єктом реалізації відповідних заходів якого виступають органи прокуратури [3, с. 166–169]. Поряд з цим варто констатувати, що без внесення відповідних змін у ст. 36 КПК України щодо надання прокурорам чітких повноважень з означеного питання неможливо об'єктивно підвищити рівень такого виду діяльності органів прокуратури, враховуючи, що відповідно до п. 14 ст. 92 Конституції України їх діяльність визначається виключно законами.

Список використаних джерел

1. Кримінологія: підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2014. 440 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
3. Годлевська-Коновалова А. В. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: КПУ, 2019. 263 с.

Денисенко Катерина Вікторівна,

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби;

Борко Ірина Сергіївна,

здобувач вищої освіти Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України та запровадження воєнного стану освітній процес у закладах освіти був тимчасово зупинений. На початку квітня заклади освіти, зокрема заклади вищої освіти, почали відновлювати освітній процес у дистанційній формі за допомогою різноманітних

онлайн-платформ, додатків та соціальних мереж, використання яких передбачає наявність в учасників освітнього процесу можливості реалізувати свої цифрові та інформаційні права, що в умовах воєнного стану часто порушуються. Відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» право на освіту належить до переліку тих прав, які можуть зазнавати обмежень у період воєнного стану.

Зміст цифрових та інформаційних прав людини є ширшим, аніж просто користування мережею «Інтернет» через мобільний телефон або ноутбук. Цифрові права – це права окремих осіб, які стосуються доступу до комп'ютера та можливості використовувати, створювати та публікувати цифрові медіа. Цифрові права також можуть стосуватися дозволу на добросовісне використання цифрових матеріалів, захищених авторським правом [1].

Інформаційні права – це гарантовані державою можливості особи задовольняти свої потреби в отриманні, використанні, поширенні, охороні й захисті необхідного для життєдіяльності обсягу інформації, комунікаційні права, право на безпечне інформаційне середовище тощо [2, с. 28].

Таким чином, цифрові та інформаційні права людини – це свого роду інструментарій для якісного та ефективного навчання людини, які допомагають їй розвивати свою особистість як у загальному, так і в професійному напрямках.

Однак в умовах воєнного стану та постійних бойових дій з боку окупантів спостерігаються дії, що є порушенням цифрових та інформаційних прав людини. Першого травня Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України повідомила, що окупанти відключили зв'язок та інтернет в Херсонській та частині Запорізької областей [3]. Росія постійно намагається приєднати українські інтернет-мережі до власної, підконтрольної спецслужбам системи, щоб заблокувати доступ до українських ресурсів і повністю контролювати дії українців у мережі [4].

Ще одним порушенням інформаційних прав учасників освітнього процесу на окупованих територіях є блокування інформації, пов'язаної тим чи іншим чином з українською мовою, літературою, історією. За даними освітнього омбудсмена України Сергія Горбачова, на окупованих у 2022 році українських територіях окупанти намагаються організувати освітній процес російською мовою за освітніми стандартами та навчальними планами так званих «Інр» та «Днр» з виключен-

ням з освітнього процесу всіх навчальних дисциплін, визначених Державними стандартами, зокрема: українська мова, українська література, історія України тощо. Натомість запроваджують дисципліни, які пропагують агресію та ненависть до України [5].

Такі дії російських окупантів ускладнюють можливість для здобувачів вищої освіти навчатися, отримувати знання, здобувати відповідні ступені та кваліфікації, а для працівників закладів освіти – дистанційно працювати. Це є порушенням таких прав людини, як право на освіту, право на працю, а також цифрових прав – доступу до мережі «Інтернет» та інформаційних прав – права на інформацію та комунікацію.

У зв'язку з цим виникає потреба створення умов для забезпечення цифрових та інформаційних прав учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану.

31 березня 2022 року відбулось засідання Комітету з питань цифрової трансформації, під час якого народні депутати розглянули законопроект № 7227 «Про внесення змін до Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності організації роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг в умовах воєнного стану». Ухвалення проекту вказаного Закону забезпечить стале функціонування електронної комунікаційної мережі держави в умовах воєнного стану та не допустить втручання ворожих сил у її функціонування. У разі невиконання окремими постачальниками електронних комунікаційних мереж та/або послуг розпоряджень Національного центру оперативно-технічного управління електронними комунікаційними мережами України такі постачальники будуть позбавлені можливості здійснювати діяльність у сфері електронних комунікацій відповідним рішенням регуляторного органу [6].

Важливим було б надання жителям України, особливо районів активних бойових дій та окупаційних районів, можливості підключення до мережі Starlink. Ця система нині успішно допомагає військовим Збройних Сил України перебувати на зв'язку. А тому надання доступу до такої технології цивільним громадянам є актуальним не лише в питанні забезпечення прав учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти.

Однак система користування мережею Starlink не гарантує, що окупанти не матимуть змоги посягати на безпечне інформаційне

середовище, а тому необхідним є створення гарантій кібербезпеки громадян України в умовах воєнного стану.

Для реалізації вищезазначеного доцільним є співпраця Міністерства цифрової трансформації України з Міністерством освіти і науки України для розроблення організаційно-правових засад забезпечення й захисту цифрових та інформаційних прав учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. What is digital rights: an article. URL: <https://www.google.com/amp/s/www.techtarget.com/whatis/definition/digital-rights%3famp=1> (дата звернення: 14.05.2022).

2. Ткачук Н. І. Інформаційні права і свободи людини і громадянина в Україні: визначення термінів, співвідношення понять. *Інформація і право*, 2018. № 2 (25). С. 17–30.

3. Окупанти відключили зв'язок та інтернет в Херсонській та частині Запорізької областей: вебсайт Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/okupanti-vidklyuchili-zv-yazok-ta-internet-v-khersonskii-ta-chastini-zaporizkoyi-oblastei> (дата звернення: 14.05.2022).

4. Окупанти шантажем і погрозами змушують українських провайдерів підключатися до російських мереж: вебсайт Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/okupanti-shantazhem-i-pogrozami-zmushuyut-ukrayinskikh-provaiderv-pidklyuchatisya-dorosiiskikh-merezh> (дата звернення: 14.05.2022).

5. Освітяни на тимчасово окупованих територіях потребують підтримки держави: вебсайт Освітнього омбудсмена України. URL: <https://eo.gov.ua/osvitiany-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriakh-potrebiut-pidtrymky-derzhavy/2022/04/06/> (дата звернення: 14.05.2022).

6. Комітет з питань цифрової трансформації рекомендує парламенту прийняти законопроект щодо підвищення ефективності організації роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг в умовах воєнного стану: офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221141.html> (дата звернення: 14.05.2022).

Джужа Олександр Миколайович,

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності та захисту прав
інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ;

Тичина Дмитро Михайлович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний
науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ

СТРУКТУРА ТА МЕХАНІЗМ РОЗРОБКИ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ПРОГНОЗІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

При кримінологічному прогнозуванні пенітенціарної злочинності слід враховувати низку таких показників:

- по-перше, модель повинна розглядатися не як початок, а як кінець дослідження;
- по-друге, прогностична модель має випереджати свій оригінал;
- по-третє, конструкція моделі має бути універсальною.

Тому якщо включити в модель дуже багато параметрів майбутньої злочинності, то можна зіткнутися зі складним математичним апаратом, що ускладнює дослідження. Якщо ж побудувати занадто спрощену модель, це може передбачити подальший хід явища настільки, щоб отримати потрібні результати [1, с. 197–198].

Найбільш прийнятною моделлю під час прогнозування пенітенціарної злочинності є побудова моделі – сценарію для окремого регіону [2, с. 119–121].

З урахуванням викладеного структура та механізм розробки кримінологічних прогнозів пенітенціарної злочинності можуть бути представлені таким чином:

- уточнення завдання на прогноз (характер, масштаби, об'єкт, час запобігання проблемі тощо), формування цілей та завдань, робочих гіпотез дослідження, визначення методів дослідження – передпрогностична орієнтація;
- збір даних прогностичного фонду за заявками у практичних органах та установах виконання покарання та за матеріалами наукової (спеціальної) літератури;
- побудова базової вихідної моделі прогнозованого явища методами системного аналізу з використанням кількісних значень показників за основними параметрами моделі;
- побудова динамічних рядів розвитку кількісних показників злочинності в місцях позбавлення волі досліджуваного регіону як

основи майбутньої моделі екстраполяції; можливе узагальнення цього матеріалу як прогностичних передмодельних сценаріїв;

- побудова попередніх пошукових моделей злочинності у місцях позбавлення волі методами аналізу даних прогностичного фону з конкретизацією мінімального та максимального та найімовірніших значень (за умови припущення збереження існуючих тенденцій);

- побудова нормативних моделей злочинності в місцях позбавлення волі методами нормативних прогностичних розробок (сценарію, матриці тощо);

- уточнення (тобто відносна верифікація) моделей, бажано методами опитування експертів;

- побудова остаточної серії пошукових та нормативних моделей;

- вироблення практичних рекомендацій для планування та управління на основі опору пошукових та нормативних моделей. Для уточнення рекомендацій можливе ще одне опитування експертів;

- побудова серії поствірогідних прогностичних моделей-сценаріїв;

- експертиза прогнозу та рекомендацій, їх уточнення та доопрацювання.

Даючи характеристику конкретних методик прогнозування злочинності в місцях позбавлення волі, зазначимо, що з розробки середньострокових і довгострокових прогнозів найбільш апробованими є такі методики:

- 1) методика прогнозування за деталізованими показниками шляхом побудови та аналітичного вирівнювання динамічних рядів рівнів злочинності методом найменших квадратів;

- 2) методика, заснована на експертних оцінках передбачуваної зміни злочинності в майбутньому;

- 3) методика, що базується на розробці моделей злочинності перспективного періоду.

Профілактичний напрям роботи правоохоронних органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю, у тому числі в УВП, зобов'язує їх не лише запобігати злочинності загалом, а й не допускати окремих злочинів [3, с. 169–170].

Саме це викликає необхідність передбачення поведінки окремих осіб, насамперед тих, хто відбуває покарання.

Індивідуальне прогнозування розглядається сучасною кримінологією як передбачення можливої поведінки окремої особи (у тому числі засудженої) протягом певного періоду та на певній території (УВП).

Мета такого прогнозування полягає в тому, щоб встановити, чи є підстави вважати, що конкретна особа вчинить злочин, які обставини можуть сприяти вчиненню злочину цією особою. Стосовно кримінально-виконавчої системи мета індивідуального прогнозування в УВП полягає в отриманні інформації (відомостей) про можливу поведінку засудженого як під час відбування покарання, так і після звільнення від нього протягом певного терміну. Щодо цього загальна методика прогнозування конкретизується наукою кримінально-виконавчого права, пенітенціарною психологією та педагогікою.

Для успішного практичного здійснення індивідуального прогнозування необхідно вирішити низку питань.

По-перше, в УВП мають бути налагоджені збір та обробка інформації про особу тих засуджених, щодо яких проводиться прогноз поведінки. Для цього потрібна науково розроблена методика вивчення особистості засуджених та її змін у результаті виправного впливу.

Важливо пам'ятати, що вивчення особи є основою індивідуального прогнозування [4, с. 116]. Встановивши зв'язок між внутрішніми характеристиками особи засудженого та особливостями її зовнішньої поведінки, можна виявити такі якості, як особистий інтерес, потреби, мотиви, каяття у вчиненому тощо. Використовуючи інші дані про вік, освіту, професійні якості та інше, можна скласти модель поведінки індивіда.

По-друге, необхідно максимально використовувати досягнення соціології, психології, педагогіки у сфері вивчення особи та прогнозування її поведінки. Дуже важливим є глибоке соціально-психологічне та педагого-правове вивчення осіб [5, с. 54–55], які відбувають покарання, пізнання їх потреб, цілей, бажань, прагнень, волі, які зрештою визначають поведінку людини в теперішньому та майбутньому.

По-третє, потрібна спеціальна підготовка співробітників УВП з метою освоєння як теоретичних, так і практичних основ індивідуального прогнозування, оскільки більшість співробітників не мають достатніх знань для здійснення прогнозування [6, с. 316–317]. Це негативно позначається на роботі із засудженими, запобіганні рецидивним правопорушенням.

Іншими словами, індивідуальне прогнозування має на меті передбачити таку поведінку, яка пов'язана з необхідністю організації та цілеспрямованої індивідуальної профілактики [7].

Розробляючи прогноз поведінки конкретної особи, співробітник УВП має у своєму розпорядженні великі можливості: спостереження

за засудженими здійснюється тривалий час, аналізується його поведінка, ставлення до вчиненого злочину, вимог режиму, праці, навчання як загальноосвітнього, так і професійно-технічного тощо.

Засудженого в УВП знає більшість співробітників, тому кожен з них може висловити свою суб'єктивну думку про можливу поведінку засудженого в майбутньому як під час відбування покарання, так і після звільнення з УВП. Врахування цих думок може бути як експертний індивідуальний прогноз.

Виправні установи у своїй практичній діяльності використовують індивідуальне прогнозування (як правило, під час підготовки засуджених до умовно-дострокового звільнення).

За індивідуального прогнозування важливо визначити термін прогнозу. Дослідження свідчать, що індивідуальне прогнозування вимагає тривалого вивчення поведінки засудженого, обліку його вчинків як останнім часом, так і за тривалий період минулого часу. Було встановлено, що на точність прогнозу впливають багато обставин.

По-перше, необхідне глибоке та всебічне вивчення особи з позицій різних галузей знань. По-друге, треба знати конкретний термін, на який прогнозується поведінка. По-третє, потрібні характеристики на засудженого не лише за період перебування в УВП, а й до засудження. По-четверте, необхідно знати обстановку, умови, в яких буде засуджений після звільнення з місць позбавлення волі.

Встановлено, що термін індивідуального прогнозування може дорівнювати максимально двом–трьом рокам. Середній термін прогнозування становить один–два роки, а короткий – до шести місяців [6, с. 794].

На якість індивідуального прогнозування впливає кількість факторів, що враховуються під час прогнозування. Чим більше факторів враховано, тим якіснішим є прогноз. Якість прогнозу пов'язана з вагомістю цих факторів.

У процесі складання прогнозу мають бути враховані чинники, які умовно можна об'єднати в кілька груп. До першої групи належать фактори, що характеризують поведінку засудженого під час відбування покарання (наявність заохочень та стягнень, участь у самодіяльних організаціях, ставлення до адміністрації УВП тощо); до другої належить ставлення до праці; до третьої – зв'язок засудженого із зовнішнім світом (наявність близьких родичів або побачення з ними тощо); до четвертої – фактори, що характеризують

особу засудженого з урахуванням його освітнього та культурного рівня, прагнень, бажань тощо.

Для досягнення якості індивідуального прогнозу велике значення має узагальнення незалежних характеристик, коли єдиного засудженого характеризують незалежно один від одного співробітники різних служб УВП. Така робота має бути планомірною. Отже, плани індивідуальної роботи з такими особами мають будувати на основі індивідуальних прогнозів.

Список використаних джерел

1. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Кримінологія «свого часу»: наукові розвідки. Харків: Право, 2021. 272 с.
2. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний виміри: монографія. Одеса: Одеський держ. ун-т внутр. справ, 2014. 416 с.
3. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній: монографія / В. В. Коваленко, О. М. Джужа, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. В. В. Коваленка. Київ: Атіка-Н, 2011. 368 с.
4. Ломброзо Ч. Новейшие успехи науки о преступнике: монография / пер.: С. Л. Раппопорт; под ред. Н. К. Мартынова. Санкт-Петербург, 1892. 165 с.
5. Быстрых В. И. Социально-правовая характеристика неправомерного поведения осужденных в ИТУ: монография. Рязань: РВШ МВД СССР, 1987. 120 с.
6. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): навч. посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. 620 с.
7. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

Ільченко Іван Петрович,

студент I курсу ОС «Магістр»

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Актуальність теми дослідження зумовлена дослідженням функціонування інституту матеріальної відповідальності працівника як суб'єкта трудових відносин, з одного боку, та роботодавця, з іншого, з метою встановлення особливостей їх правового статусу та визначення основних відмінностей, що наявні між ними.

Варто розпочати з того, що трудове право України регулює не тільки особливості здійснення трудових відносин між роботодав-

цем та працівником, а також торкається питання встановлення відповідальності таких сторін у разі невідповідності їх поведінки встановленим правилам та нормам у сфері праці.

Для реалізації притягнення до відповідальності у сфері трудових відносин існують засоби впливу на суб'єктів, що застосовуються для примушування дотримуватись відповідних правил і сприяють відновленню порушених прав та інтересів відповідного суб'єкта за допомогою застосування індивідуального й державного впливу.

Такі заходи впливу реалізуються за допомогою застосування відповідальності, що може бути матеріальною та дисциплінарною.

У навчальній літературі матеріальна відповідальність сторін трудового договору визначається як обов'язок однієї сторони трудового договору (працівника або роботодавця) відшкодувати шкоду, заподіяну другій стороні внаслідок винного протиправного невиконання чи неналежного виконання своїх трудових обов'язків [2].

Як зазначає Л. О. Гайдаренко, матеріальна відповідальність працівника як об'єкт правового регулювання має особливе значення і для сторін трудових відносин, і для держави. У рамках цього регулювання не тільки реалізуються функції права, орієнтовані на захист законних інтересів сторін трудового договору, а й розкривається участь у ньому держави, яка є гарантом дотримання цих інтересів як на законодавчому рівні, так і на правозастосовному рівні, коли може об'єктивно знадобитися контроль дотримання вимог норм законодавства [4].

Варто погодитися з думкою В. Б. Луцика, який не погоджується з позиціями науковців, які вважають одним з видів юридичної відповідальності матеріальну відповідальність у трудових відносинах.

У частині 3 статті 130 Кодексу законів про працю України сказано, що за наявності зазначених підстав і умов матеріальна відповідальність може бути покладена незалежно від притягнення працівника до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності [3].

Вищенаведена норма дає нам змогу переконатись, що все-таки матеріальну відповідальність учасників трудових відносин не варто прирівнювати до одного з видів юридичної відповідальності, які встановлені чинним законодавством, оскільки прямо передбачену законодавцем матеріальну відповідальність роботодавець може застосувати до винного працівника, незважаючи на факт притягнення його до інших видів відповідальності, тому це підтверджує

хібність точки зору прихильників позиції, що виділяють таку відповідальність як окремий різновид юридичної.

Тому варто зазначити, що юридична відповідальність та матеріальна відповідальність, що застосовується до учасників трудових відносин, обидві проявляються в осуді винної особи і призводять до покладення на працівника негативних наслідків та можуть накладатись на винного суб'єкта одночасно, тобто незалежно одна від одної.

Зрозуміло, що, коли йдеться про матеріальну відповідальність учасників трудових відносин, переважно вона стосується працівника, на якого покладено виконання функцій та завдань, передбачених трудовим договором.

Однак поряд з можливістю притягнення до такої відповідальності працівника паралельно існує й матеріальна відповідальність роботодавця за відповідні протиправні дії.

На думку Л. О. Гайдаренка, у зв'язку з тим, що відсутні загалом поняття й процедура матеріальної відповідальності роботодавця, це дає йому неабияку владу, а його становище вважається привілейованим [4].

О. М. Лук'янчиков вказує, що матеріальна відповідальність роботодавця може бути як компенсаційною, так і штрафною, а працівник завжди несе матеріальну відповідальність компенсаційного характеру [4].

З приводу вищенаведеного твердження можна додати те, що матеріальну відповідальність у вигляді штрафу роботодавець нестиме внаслідок порушення ним встановлених обов'язкових норм, що регулюють відносини організації праці, у цьому випадку більшість його дій не призводять до погіршення матеріального становища працівників, що не можна сказати про матеріальну відповідальність працівника перед роботодавцем, коли дії працівника завжди завдають негативні наслідки майнового характеру для роботодавця.

Крім того, варто зауважити, що не слід виділяти матеріальну відповідальність роботодавця та матеріальну відповідальність працівника в один спільний інститут трудових правовідносин, навіть попри те, що ці види відповідальності мають багато спільного, зважаючи на їх правову природу виникнення та компенсаційну сутність відшкодування.

Але незважаючи на це, різниця між такими видами стягнень полягає в різному порядку встановлення шкоди, яка відшкодовується ними, також у різних підставах притягнення до такої відпові-

дальності, різні обставини врахування яких дає змогу зменшувати розмір такої відповідальності, а також різниться сам підхід для встановлення в діях таких суб'єктів вини.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що під матеріальною відповідальністю сторін трудових відносин варто розуміти як врегульовані нормами трудового права індивідуальні трудові відносини з матеріальною відповідальністю працівників і роботодавця. Як ми встановили вище, попри відносну схожість в існуванні таких видів відповідальності суб'єктів трудових відносин, не варто рахувати матеріальну відповідальність роботодавця та матеріальну відповідальність працівника як один спільний інститут трудових правовідносин, враховуючи їх правову природу виникнення та компенсаційну сутність відшкодування.

Список використаної джерел

1. Обручков Р. І. Відповідальність у трудовому праві: загальний аналіз. Новітні кримінально-правові дослідження-2015: зб. наук. праць. Миколаїв: Іліон, 2015. С. 267–272.
2. Луцик В. Б. Щодо поняття матеріальної відповідальності сторін трудових відносин. *Правове життя сучасної України*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 15 травня 2020 р.). Одеса, 2020. Т. 2. С. 217–219.
3. Кодекс законів про працю України: затв. Законом № 322-VIII від 10.12.1971 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
4. Гайдаренко Л. О. Матеріальна відповідальність працівника: поняття та особливості. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 2. С. 33–38.

Кленка Дар'я Ігорівна,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИНЕСЕННЯ РІШЕНЬ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Соціально-політичні умови, в яких опинилась наша держава, зумовили істотне оновлення національного кримінального процесуального законодавства. Зокрема, Законом України (далі – ЗУ) «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» частину 6 ст. 110 чинного КПК доповнено

новим абзацом, відповідно до якого у разі необхідності постанова слідчого, прокурора виготовляється в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка ухвалила відповідне процесуальне рішення, або створюється з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до статті 106-1 цього Кодексу.

Позначені законодавчі зміни можна оцінити як позитивні та розглядати як ще одну сходинку на шляху цифрової трансформації кримінального провадження. Безперечно, перехід від паперового документообігу до електронного є необхідною відповіддю на запити сьогодення. Крім того, електронний документообіг є одним з інструментів забезпечення процесуальної економії [1]. Водночас, незважаючи на в цілому позитивну оцінку позначених законодавчих змін, необхідно звернути увагу на окремі проблемні питання, які можуть виникнути у процесі застосування абзацу 2 ч. 6 ст. 110 КПК.

По-перше, створення електронної постанови передбачає надсилання такої постанови в електронному вигляді. У цьому сенсі принциповим вважаємо уточнення, що таке листування має відбуватися за допомогою офіційної електронної пошти слідчого, прокурора, а за можливості й адресата (або, якщо особа вже залучалася до кримінального провадження, за допомогою електронної адреси, яку вона повідомила).

По-друге, виникає запитання щодо підтвердження отримання такої постанови адресатом, адже відповідно до ч. 7 ст. 110 КПК постанова слідчого, дізнавача, прокурора, ухвалена в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується. Логічним є припущення, що за аналогією з ч. 2 ст. 136 КПК у такому випадку підтвердженням отримання рішення слідчого, прокурора може бути тільки відповідь на електронний лист слідчого або прокурора адресатом. Водночас такий порядок видається неефективним та може бути використаний особою з метою зловживання своїми права та умисного ухилення від виконання постанови. Тож має бути розроблений механізм, який зможе мінімізувати зловживання як з боку обвинувачення, так і інших учасників кримінального провадження.

Так, наприклад, питання щодо надсилання учасникам судового процесу (кримінального провадження) текстів судових повісток у вигляді SMS-повідомлень, вирішується шляхом подання учасником

судового процесу заяви про бажання отримання судових повісток саме у формі SMS-повідомлень. У такому випадку, навіть якщо особа з об'єктивних чи суб'єктивних причин не ознайомилася з такою повісткою, вважається належним чином повідомлена про час та дату судового засідання. Вважаємо, що аналогічний механізм може бути застосований і до врегулювання питання щодо направлення рішень слідчого, прокурора в електронному вигляді. Тобто за письмовою заявою особи відповідні постанови можуть надсилатись в електронному вигляді на вказану адресу електронної пошти. Водночас варто зауважити, що такий порядок можуть застосовувати лише до осіб, які вже залучені до кримінального провадження.

На додаток варто звернути увагу на положення, відповідно до якого електронну постанову слідчого, прокурора створюють з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування. З цього приводу зазначимо таке. Позитивний досвід пілотної системи eCase став підставою для ухвалення ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування». Крім того, спільним наказом Національного антикорупційного бюро України, Офісом Генерального прокурора, Радою суддів України та Вищим антикорупційним судом від 15 грудня 2021 р. № 175/390/57/72 затверджено Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «iКейс» (далі – Положення).

Водночас певний подив викликає той факт, що така система запроваджується виключно у кримінальних провадженнях, досудове розслідування в яких здійснюється детективами Національного антикорупційного бюро України (п. 1 Положення). Адже за логікою ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» функціонування системи має бути запроваджено в усіх органах досудового розслідування. Таким чином, слідчі не всіх органів досудового розслідування на сьогоднішній день мають доступ до Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, а отже, не можуть використовувати таку систему для створення електронних рішень.

Підкреслимо, що запровадження електронного кримінального провадження значно прискорює, спрощує та здешевлює процеси розслідування кримінальних правопорушень, підвищує його ефек-

тивність, знижує корупційні ризики. У зв'язку з цим видається необхідним розробка Положення про інформаційну телекомунікаційну систему досудового розслідування, яким би унормовувалося функціонування такої системи для всі органів досудового розслідування, прокурорів та судів.

Підкреслимо, що електронний документообіг у кримінальному провадженні є не химерним майбутнім, це реалії сьогодення, тому описані проблемні питання мають бути якнайшвидше вирішені законодавцем. Крім того, цілком доречним видається розширення процесуальних документів, які можуть бути ухвалені в електронному вигляді, зокрема доручення слідчого, прокурора, клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій або про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів; у перспективі на майбутнє можливим видається й складання протоколів слідчих (розшукових) дій в електронному вигляді. У зв'язку з цим необхідною видається розробка проєктів змін до чинного кримінального процесуального законодавства.

Колб Олександр Григорович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРО ДЕЯКІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ НА ВЛАСНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Судячи з інформації, яка оприлюднена у друкованих і електронних засобах масової інформації, включно з мережею «Інтернет», протиправні діяння, що стосуються посягань на власність фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного часу (з лютого 2022 року), мають місце практично у всіх регіонах України. З огляду на це, як видається, варто на вказану проблему поглянути як з точки зору кримінально-правової кваліфікації, так і запобіжної діяльності [1, с. 156–165].

Проте, як показує практика досудового слідства, вирішити це питання існуючими у Кримінальному кодексі (КК) України засобами досить складно [2, с. 17–30]. Сутність цієї проблеми полягає у наступному.

Згідно з положеннями чинного КК за вчинення шахрайських та подібних кримінально-карних діянь передбачена відповідальність у таких його нормах: а) ст. 190 «Шахрайство»; б) ст. 192 «Привлас-

нення, розтрата майна або заволодіння шляхом зловживання службовим становищем»; в) ст. 192 «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживань довірою»; г) ст. 193 «Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї»; г) ст. 206-2 «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації»; д) ст. 212 «Ухилення від сплати податків, зборів, (обов'язкових) платежів»; е) 212-1 «Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; е) інші статті КК.

Водночас застосувати вказані та інші норми КК у тих випадках, мова про які велась у цій роботі вище, на сьогодні практично неможливо. І ось чому.

Як це витікає зі змісту ч. 1 ст. 2 КК підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом. Разом з тим, якщо виходити з вимог формальної логіки та буквально зі змісту існуючої на сьогодні, зокрема, волонтерської діяльності, то таких підстав у діяннях членів таких організацій (крім, звичайно, випадків крадіжок та інших тому подібних суспільно небезпечних діянь, що визначені як кримінально карані у КК) немає. А застосовувати при цьому аналогію закону КК України (ч. 4 ст. 3) забороняє.

У першу чергу, це стосується об'єкта кримінального правопорушення, а саме: власник майна, яке він передає волонтеру (або такій організації), добровільно відмовляється від права на свою власність. Натомість ні волонтер або організація, законні інтереси якої він представляє, а в подальшому – фізична (потерпілий) чи юридична особа (військова частина тощо) таке право не набуває у силу відсутності чіткої організації бухгалтерського обліку з цих питань та звітності про обіг отриманого від власника майна. Так, на жаль, сформована на сьогодні в Україні практика волонтерської діяльності, яка не передбачає здійснення всіх визначених Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» процедур – а, це, у свою чергу, виступає однією з детермінант, яка обумовлює вчинення різноманітних протиправних діянь у зазначеній сфері суспільних відносин [3, с. 274–280].

Як видається, враховуючи велику суспільну небезпеку вказаних вище правопорушень, а також різноманітність їх протиправних про-

явів, логічно було б КК України доповнити ст. 193-1 «Незаконне привласнення майна волонтерів» та викласти її в такій редакції:

«1. Незаконне привласнення майна, отриманого від волонтерів та їх організацій, особою, яка є членом волонтерської організації, що зареєстрована в установленому законом порядку, –

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років із конфіскацією майна.

2. Ті ж дії, що вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років із конфіскацією майна.

3. Ті ж дії, що вчинені в особливо великих розмірах, –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років із конфіскацією майна».

Звичайно, що запропонований у цій науковій роботі підхід є не безспірним. Водночас цілком очевидним з цього приводу є й інший висновок: злочинність – динамічна система, яка постійно видозмінюється [4, с. 333–340], а отже, суспільство і держава зобов'язані своєчасно та ефективно реагувати на її прояви в будь-яких формах, у тому числі шляхом застосування відповідних запобіжних заходів, особливо в умовах формування та реалізації сучасної воєнної політики України [5, с. 130–136].

Список використаних джерел

1. Вознюк А. А. Концептуальні засади запобігання суспільно небезпечним діянням. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2016. № 2 (99). С. 156–165.

2. Оболенцев В. Ф. Держава Україна як система: системний підхід до запобігання корупції. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 138. С. 161–168.

3. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274–280.

4. Кваша О. О. Значення філософської категорії причинності у кримінально-правових дослідженнях : традиції та сучасність. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 333–340.

5. Луценко Ю. В. Правові засади формування та реалізації воєнної політики України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2018. № 4. С. 130–136.

Колб Олександр Григорович,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»;

Однороз Юлія Андріївна,
студентка III курсу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИДОЗМІНИ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ В УКРАЇНІ

Як свідчить практика, впродовж існування кримінального процесу в кожній державі світу, незалежно від належності її до тієї чи іншої правової системи, доказування викликало та продовжує викликати найбільше труднощів у правозастосовній діяльності практикуючих юристів [1, с. 17–18]. Крім цього, результати аналізу сучасних наукових праць, присвячених теорії доказування, дають підстави виокремити в ній три основні наукові концепції з означених питань.

До першої з них слід віднести концепцію, зміст якої полягає в розумінні доказування як кримінальної процесуальної діяльності, пов'язаної зі збиранням, перевіркою та оцінкою доказів [2, с. 132]. При цьому особливістю наукового підходу, закріпленого в цій концепції, є те, що серед прибічників немає єдності думок щодо багатьох її наукових і правових категорій. Окремі з них намагаються доповнити зазначені три елементи доказування (збирання, перевірка й оцінка) іншими або ж замінити їх новими, не змінюючи при цьому її змісту. У свою чергу, інші прихильники цієї концепції визнають суб'єктами доказування не лише сторони кримінального провадження, а й суд [2, с. 132]. Як видається, з таким підходом погодитись не можна, позаяк, згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством України, суд не є суб'єктом доказування, а чинить судочинство. Зокрема, як це витікає зі змісту ст. 30 КПК України, у кримінальному правосудді здійснюється лише судом, згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом.

Наступною є теоретична концепція кримінального процесуального доказування, одним із авторів якої є В. П. Гмирко [3, с. 23]. На думку її інших представників, у науці вітчизняного кримінального процесу існує нестикування та «розрив» між діяльнісним позиціонуванням доказування та недіяльнісною практикою його теоретичного опанування (осмислення) [4, с. 36]. Виходячи з цього, В. П. Гмирко сформулював власний авторський проєктний погляд

на діяльність доказування як на структуру певним чином організованих і взаємозв'язаних сімох «функціональних місць», а саме:

- 1) мета діяльності доказування;
- 2) вихідний матеріал діяльності доказування;
- 3) спосіб діяльності доказування;
- 4) засоби діяльності доказування;
- 5) носії діяльності доказування;
- 6) перетворювальний процес діяльності доказування;
- 7) продукт діяльності доказування та розкриває їх зміст [3, с. 52–53].

Знову ж таки, якщо виходити із сучасних наукових розробок та існуючої процесуальної практики, з позицією В. П. Гмирка можна погодитися.

Поряд з цим існує і третя наукова концепція кримінального процесуального доказування, сутність якої полягає в тому, що будь-яка «методологія», включно з процедурою доказування, є сукупністю обмежень, добровільно прийнятих на себе дослідником [5, с. 286–288]. На переконання її прихильників, наявність такої методології є не виправданою перевагою одного методу над іншими, а це, у свою чергу, призводить до збіднення можливостей не тільки під час дослідження, а й до спрощення процесу, пов'язаного з виявленням предмета доказування. Як видається, з такою позицією науковців погодитися не можна, позаяк при такому підході порушуються не тільки загальні засади кримінального провадження, що закріплені у ст. 7 КПК України, а й встановлений порядок доказування, що зазначений у главі 4 розділу I вказаного Кодексу.

Отже, виходячи з отриманих результатів дослідження, можна констатувати, що перед вітчизняною кримінальною процесуальною наукою стоїть важливе завдання щодо розробки цілісної та дієздатної концепції доказування загалом, з урахуванням законодавчо визначених правил і процедур, а в частині речових доказів яка б розкривала його сутність й відповідала моделі змішаного кримінального процесу України.

Список використаних джерел

1. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та віктимізації в Україні: монографія. Харків: Юрайт, 2016. 116 с.
2. Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 234 с.
3. Гримко В. П. Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристика, класифікація: конспект проблемної лекції / ред. В. П. Гримко. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2012. 63 с.

4. Луцик В. В., Савченко В. А., Самарін В. І. Сучасний кримінальний процес країн Європи: монографія. Харків: Право, 2018. 792 с.

5. Міхесенко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України: підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Либідь, 1999. 534 с.

Колб Олександр Григорович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»;

Свищо Вікторія Сергіївна,

студентка III курсу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Як показали результати вивчення наукової літератури, поняття суб'єктів кримінального переслідування майже не досліджувалось на доктринальному рівні та не міститься в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України. Як у зв'язку з цим слушно зауважив І. В. Гловюк, це може пояснюватись різними підходами до поняття та сутності кримінального переслідування. Водночас цілком очевидним є той факт, що дослідження повноважень суб'єктів кримінального переслідування під час досудового розслідування та в суді першої інстанції неможливе без з'ясування самої суті поняття «суб'єкт кримінального переслідування» [1, с. 354]. Поряд з цим варто звернути увагу на той факт, що серед науковців мають усе-таки місце непоодинокі спроби сформулювати визначення зазначеного поняття. Окремі науковці визначають суб'єктів кримінального переслідування як учасників кримінального процесу, діяльність яких спрямована на формулювання та підтримання в суді обґрунтованого і вмотивованого обвинувачення конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення [2, с. 120]. Як видається, з таким підходом можна погодитись лише частково, враховуючи, що суд, крім обвинувальних вироків, ухвалює також і оправдальні рішення по суті кримінального провадження (ст. 373 КПК України).

Як встановлено під час цього дослідження, особливе місце та роль серед учасників кримінального провадження належить прокурору (ст. 36 КПК). Зокрема, чинний КПК України наділяє прокурора достатніми повноваженнями для реалізації кримінального переслідування на стадії досудового розслідування, а також для

доведення твердження щодо винуватості особи в суді. Крім того, ст. 3 КПК України відносить прокурора до сторони обвинувачення, що також є підтвердженням покладення на нього функції кримінального переслідування.

Серед них необхідно виокремити ту, що пов'язана з обов'язком доказування обставин, які необхідно встановити у кожному кримінальному провадженні, в тому числі щодо події кримінального правопорушення та винуватості особи (ст. 92 КПК). Іншою важливою функцією прокурора є його процесуальне керівництво у кримінальному провадженні (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК) [3, с. 184].

Поряд з цим варто мати на увазі, що у кримінальному провадженні вирішальне місце та роль має орган досудового розслідування, його керівник та слідчий, які несуть персональну відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій (ст.ст. 38-40 КПК).

До суб'єктів кримінального переслідування належать також оперативні підрозділи. Згідно з ч. 1 та 2 ст. 41 КПК України зазначені підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, детектива Національного антикорупційного бюро України або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. При цьому слід зазначити, що під час виконання доручень слідчого та прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого (ст. 41 КПК), але не має права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [3, с. 190].

Водночас чи не вирішальне значення у кримінальному провадженні серед усіх учасників процесу кримінального переслідування має потерпілий від кримінального правопорушення (ст.ст. 55–59 КПК). Як у зв'язку з цим слушно зауважив Д. О. Пилипенко, потерпілий у кримінальному провадженні наділений відповідними правами та обов'язками, одним з яких є право на кримінальне переслідування (обвинувачення) особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Крім того, на думку автора, реалізація функції обвинувачення потерпілим також не може бути обов'язком, оскільки відповідно до ст. 25 КПК України цей обов'язок покладено на представників держави у кримінальному провадженні [4, с. 32].

Отже, виходячи з результатів проведеного аналізу, можна зробити висновок про те, що суб'єкти кримінального переслідування –

це такі учасники кримінального провадження, діяльність яких спрямована на формулювання та підтримання в суді обґрунтованого і вмотивованого обвинувачення конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення або в його відсутності [5, с. 17–18]. Враховуючи, що в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України зазначене поняття не визначено, варто у зв'язку з цим здійснити це в невідкладні терміни, виходячи з існуючої практики й необхідності підвищення рівня та ефективності захисту прав особи, суспільства і держави кримінально-процесуальними засобами у сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу 2012 р.: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 712 с.
2. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: Нац. юрид. академ. ім. Ярослава Мудрого, 2014. 201 с.
3. Глинська Н. В. Інструментарій оцінки кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування і прокурора. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. праць. Харків: Право, 2010. Вип. 20. С. 182–194.
4. Пилипенко Д. О. Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк: Донецьк. юрид. ін-т МВС України, 2014. 203 с.
5. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та віктимізації в Україні: монографія. Харків: Юрайт, 2016. 116 с.

Копотун Ігор Миколайович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка);

Рудик Микола Миколайович,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

Нині складно уявити життя без автомобільного транспорту, адже автомобілі стали не лише предметом розкоші, вони перетворилися на об'єктивну необхідність. Про це яскраво свідчить статистика. Наприклад, порівняно з 2000-ми роками кількість машин на автошляхах України зросла майже в чотири рази. Сучасна автомобільна транспо-

ртна система України налічує понад 9,2 млн транспортних засобів, серед яких: 6,9 млн легкових автомобілів, близько 250 тис. автобусів, 1,3 млн вантажних автомобілів і понад 840 тис. одиниць мототранспорту. Крім того, ідеться про суттєве збільшення швидкості сучасного автотранспорту й появу значної кількості недосвідчених водіїв. Усе вказане в сукупності призвело до істотного збільшення кількості ДТП в Україні, а отже, до зростання рівня смертності (особливо серед молоді віком від 20 до 35 років). Тому забезпечення безпеки на автотранспорті стало пріоритетом для держави.

В умовах сьогодення дорожньо-транспортна аварійність у нашій країні є однією з найгостріших соціально-економічних проблем та характеризується надзвичайно високим рівнем ризику виникнення дорожньо-транспортних пригод і тяжкістю їх наслідків. За 2014–2021 роки в Україні зареєстровано близько 800 тис. ДТП, у яких загинуло 29,7 тис. і травмовано 240,4 тис. осіб. У 2019 році зафіксовано зростання кількості ДТП на 5,1 % і травмованих у них осіб – на 6,4 % порівняно з 2018 роком. Особливо тривожним є те, що понад 42,6 % загиблих у ДТП 2021 року – пішоходи й велосипедисти. Велике занепокоєння викликає те, що за останній період на дорогах України загинуло 1,5 тис. дітей віком до 18 років, а ДТП в Україні є першою за поширеністю причиною смерті молоді віком від 15 до 24 років та другою за поширеністю причиною смерті дітей віком від 5 до 14 років [1].

Такі масштабні наслідки ДТП, а також відсутність сталого прогресу у справі їх профілактики (спорадичні успіхи на цій ниві завше є нестабільними та швидкоплинними) зумовлюють постановку питання про побудову державної стратегії безпеки дорожнього руху, яка ґрунтуватиметься на засадах науковості, послідовності, безперервності, соціальної спрямованості, економічної доцільності. Це завдання передбачає розробку широкого спектру правових, організаційних, інформаційних та інших заходів, спрямованих на радикальне зменшення кількості ДТП й рівня дорожнього травматизму в довгостроковій перспективі. Але найпершим кроком до окресленої мети має стати забезпечення плідного наукового підґрунтя.

У даному контексті роль науки тим вагоміша, що сфера БДР знаходиться на стику багатьох галузей і дисциплін. Нею охоплені економічні, правові, соціальні, управлінські, комунікативні, техніко-технологічні, фізіологічні, психологічні та інші аспекти людського існування. Вона пов'язана з розв'язанням величезного масиву

наукомістких проблем, які виникають у найрізноманітніших площинах сучасного життя. Така багатоплановість проблематики вимагає застосування обширного наукового інструментарію з різних галузей знань: від класичної механіки до макросоціології, від містобудування до медицини [2].

Транспортна галузь не стала винятком: ключові процеси її функціонування (включно із забезпеченням безпеки) завжди протікають у канві, торованій правом, а тому значною мірою обумовлюються станом науково-правових досліджень. Останні сприяють удосконаленню існуючого правового базису, визначають зміст галузевих концепцій, формують загальне уявлення про принципи, цілі, пріоритети, форми та методи втілення національної політики транспорту.

Сьогодні, коли питання розробки стратегії БДР нарешті почало переходити в практичну площину, постає нагальна необхідність узагальнення та систематизації знань, накопичених у цій сфері вітчизняною правовою наукою. Причому, з огляду на прискорену динаміку еволюції дорожньо-транспортного комплексу (протягом останніх десятиліть об'єктивні умови його роботи зазнали неабияких змін), найбільший інтерес становлять дослідження нової доби – доби державної незалежності.

До радянського періоду належать такі монографічні праці, як: «Боротьба з дорожньо-транспортними пригодами та правопорушеннями на транспортний засіб у СРСР» (м. Москва, 1965 р.), автор дослідження – І. Г. Маландин; «Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки руху й експлуатації транспорту» (м. Тбілісі, 1973 р.), автор дослідження – Г. В. Цуцкиридзе; «Правові та організаційні проблеми удосконалення загальнодержавної системи забезпечення безпеки дорожнього руху» (м. Москва, 1973 р.), автор дослідження – В. В. Лук'янов; «Кримінально-правова боротьба зі злочинними порушеннями правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту або міського електротранспорту» (м. Москва, 1977 р.), автор дослідження – Р. Г. Мацюя; «Причини, умови автотранспортних злочинів та питання профілактики» (м. Ленінград, 1975 р.), автор дослідження – Д. С. Ковальов; «Кримінальна відповідальність за порушення діючих на транспорті правил» (м. Москва, 1985 р.), автор дослідження – І. В. Скірський; «Боротьба органів внутрішніх справ з дорожньо-транспортними

злочинами, пов'язаними із заподіянням шкоди пішоходам» (м. Київ, 1987 р.), автор дослідження – В. А. Мисливий.

Уперше найбільш ґрунтовне дослідження проблем запобігання таким кримінальним правопорушенням було проведене М. Т. Задояним – «Кримінологічна характеристика й профілактика крадіжок і угонів автотранспортних засобів органами внутрішніх справ (за матеріалами Української Радянської Соціалістичної Республіки)», підготовленого 1991 р. на базі Академії МВС СРСР. Серед проблем організації діяльності ОВС щодо запобігання таким злочинам виокремлено питання взаємодії підрозділів карного розшуку, слідства та інших служб [3].

Як показує бібліографічний аналіз, з початку 90-х рр. ХХ ст. і до наших днів основна увага правничого загалу (передовсім учених, які переймаються питаннями дорожньої безпеки) прикута до проблем застосування державного примусу. З одного боку, це пояснюється залишковим «відлунням» радянської правової доктрини, котра постулювала примус як першочерговий інструмент впливу на волю та свідомість громадян. З іншого – обумовлюється надзвичайною гостротою проблематики БДР: катастрофічні масштаби дорожнього травматизму вимагають негайного поліпшення ситуації, а в умовах існуючої економічної нестабільності швидкий ефект здатні забезпечити тільки примусові заходи. Тож саме на їх розгляді роблять акцент більшість сучасних правників.

Список використаних джерел

1. Про виконання Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року (2018 р.). *Міністерство інфраструктури України*, 2019. URL: <https://mtu.gov.ua/news/29050.html>; Про затвердження Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року: постанова Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2020 р. № 1287. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1287-2020-%D0%BF#Text>
2. Гуржій Т. О. Адміністративно-правові проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні : монографія. Кіровоград: Тимченко, 2010. 440 с.
3. Задояный М. Т. Криминологическая характеристика и профилактика краж и угон автотранспортных средств органами внутренних дел (по материалам Украинской ССР): дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 1991. 195 с.

Ніцимна Світлана Олексіївна,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

НОРМАТИВНІ ПІДСТАВИ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Конституцією України визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. [1]

Правовою основою військового обов'язку і військової служби є Конституція України, Закони України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію», інші закони України, а також прийняті відповідно до них укази Президента України та інші нормативно-правові акти щодо забезпечення обороноздатності держави, виконання військового обов'язку, проходження військової служби, служби у військовому резерві та статусу військовослужбовців, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2].

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [2] військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби.

Військова служба має такі ознаки:

здійснюється специфічною організацією, що засновується державою, військовою організацією держави;

порядок і умови вступу (залучення) до військової організації, перебування у ній і виходу з неї визначає держава;

військова організація держави призначена для захисту держави від зовнішнього посягання спеціальними військовими методами, що припускають застосування засобів озброєної боротьби;

внутрішнє облаштування військової організації, порядок управління нею, призначення її керівників і встановлення відміннос-

тей осіб, які до неї входять, від іншого населення країни визначає держава;

фінансування військової організації відбувається за кошти державного бюджету [3, с. 146].

Проходження військової служби здійснюється:

громадянами України – у добровільному порядку (за контрактом) або за призовом;

іноземцями та особами без громадянства – у добровільному порядку (за контрактом) на посадах, що підлягають заміщенню військовослужбовцями рядового, сержантського і старшинського складу Збройних Сил України.

Строкову військову службу громадяни України проходять відповідно до законів України у Збройних Силах України та інших військових формуваннях з метою здобуття військово-облікової спеціальності, набуття практичних навичок і умінь для збройного захисту Вітчизни.

Виконання військового обов'язку в запасі полягає в дотриманні військовозобов'язаними порядку і правил військового обліку, проходженні зборів для збереження та вдосконалення знань, навичок і вмінь, необхідних для виконання обов'язків військової служби в особливий період.

Громадяни України можуть проходити службу у військовому резерві Збройних Сил України або інших військових формувань. Порядок відбору та прийняття на службу у військовому резерві, строки, умови та порядок її проходження, а також підстави та порядок звільнення із служби визначаються цим Законом, відповідними положеннями про проходження громадянами України служби у військовому резерві, що затверджуються Президентом України, та іншими нормативно-правовими актами.

Громадяни, які проходять військову службу, є військовослужбовцями Збройних Сил України. Початок і закінчення проходження військової служби, строки військової служби, а також граничний вік перебування на ній визначено Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Виконання військового обов'язку в особливий період здійснюється з особливостями, визначеними законодавством. Відповідно до Закону України «Про оборону України» у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення

воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його Верховній Раді України на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни [4].

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2022 р.).
2. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 20.01.2022 р.).
3. Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні: підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 312 с.
4. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 20.01.2022 р.).

Олійник Владислав Станіславович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Розвиток конституціоналізму в Україні на сучасному етапі є складним та багатоаспектним, що зумовлено становленням демократичної конституційної державності. Модифікація форм правління як спроба оптимізації організації державної влади не в усіх випадках давала бажані результати. Крім того, вітчизняні дослідники не завжди роблять акцент на основній меті функціонування держави – забезпеченні прав людини і основоположних свобод та сталого розвитку суспільства.

Інколи конституціоналізм пов'язується з усіма державно-правовими явищами, однак менше приділяється уваги їх сутності, зв'язку конституційних положень з політико-правовою реальністю.

Саме слово «конституціоналізм», на думку Г. Дж. Бермана, було винайдено наприкінці XVIII–початку XIX ст. для позначення головним чином американської доктрини верховенства писаної конституції над видаваними законами. Однак реальність нового конституціоналізму в повному розумінні слова уперше виявила себе в міських правових системах Західної Європи в XIX ст. [1].

Світове співтовариство має досить багатий досвід формування системи конституціоналізму. Однак в Україні конституціоналізм є порівняно новою дефініцією, що не має єдиного визначення і порізному інтерпретується в юридичній літературі.

Як справедливо відзначає М. П. Орзїх, «конституціоналізм не одержав інтегральної характеристики, а лише має поліваріантний елементний набір на зразок дефініції конституційного ладу» [2].

Проблеми меж тлумачення органами конституційної юрисдикції Конституції і законів, помилок у рішеннях цих органів, чинники, які впливають на результативність правотлумачувальної діяльності, правова природа рішень конституційних судів – усе це проблеми, що повинні бути предметом подальших наукових досліджень, вирішення яких має прямий вихід на практичне функціонування конституційної юстиції. При цьому слід враховувати досвід інших країн, узагальнювати вітчизняні наробки. У становленні конституціоналізму в Україні на демократичних засадах велика роль належить юридичним кадрам, які в процесі законодавчої та охоронної діяльності можуть безпосередньо втілювати ідеї конституціоналізму.

У зв'язку з цим стоїть завдання підвищувати кваліфікацію юристів, поліпшувати викладання конституційного права в усіх юридичних вишах України. Необхідно формувати у студентів-юристів світогляд, який базується на наробках світового конституціоналізму і вітчизняної практики.

Процес розвитку і вдосконалення системи конституційного регулювання в сучасній Україні пов'язаний з цілим рядом факторів, серед яких особливу роль відіграє не тільки загальноновизнаний аспект «якості» конституційного законодавства (на це абсолютно чітко звертає увагу такий вітчизняний фахівець, як О. Ющик, котрий зазначає, що саме від якості законодавства і законодавчого процесу залежить те, яким чином право функціонує в суспільстві й виконує свою регулятивну функцію), що відображає об'єктивно-правовий вимір конституційного регулювання, а й суб'єктивний аспект, що стосується сприйняття цінностей конституційного регулювання, культивування всебічного розуміння й визнання соціального призначення конституції, поваги до неї, а також до тих інститутів, які встановлюються чинним конституційним правом України. Зважаючи на це, до групи базових питань, які нині досліджуються науковою конституційного права, потрапляє і проблема утвердження

конституціоналізму як незаперечної цінності суспільно-правового розвитку [3]. При цьому йдеться не про безпідставне розширення сфери конституційно-правових досліджень, про небезпеку чого цілком справедливо попереджав В. Тацій, а про вивчення тих необхідних детермінант, тих принципів, які на практиці визначають як конституційний розвиток, так і конкретні процеси конституційного регулювання [4]. Справді, якщо конституційне право не можна уявити без цілісної системи загальноновизнаних ідей та ідеалів конституціоналізму, які формують правосвідомість учасників конституційно-правових відносин і визначають сутність цих правовідносин, то цілком логічно, що й весь процес конституційного регулювання має досліджуватися в тому числі й у контексті становлення правосвідомості учасників конституційно-правових відносин, утвердження універсальних цінностей конституціоналізму, формування нового типу правової культури.

На сучасному етапі формування конституціоналізму в Україні визначають такі проблеми: по-перше, сучасна державотворча і правотворча практика України дедалі більш переконливо засвідчує проблему «розриву» між об'єктивним рівнем розвитку суспільних відносин і тими правовими нормами, які покликані їх урегулювати. Унаслідок цього поглиблюється диференціація між «фактичною» і «юридичною» конституцією, що своєю чергою поступово нівелює роль конституційного права (і права в цілому) в житті й розвитку суспільства. Однією з причин такого розриву є відсутність або нерозвиненість на рівні сучасної правової культури суспільства цінностей конституціоналізму. Це означає, що конституціоналізм в Україні тільки набуває ознак невід'ємного елемента правової культури і правової свідомості суспільства (нині під поняттям «правова свідомість» ми маємо на увазі «оцінку права, яка існує в суспільстві, відображає критику діючого права, формує певні надії і побажання до правової сфери, її змін, яка визначає, що вважати правомірним і неправомірним»). По-друге, подальший розвиток конституційного права України не може не враховувати й суб'єктивний елемент його реалізації, адже в багатьох випадках проблема полягає не стільки у відсутності або суперечливості тих чи інших конституційних норм, скільки в банальному небажанні їх виконувати або ж їх реалізовувати.

З цієї причини конституціоналізм має стверджуватись в Україні не тільки шляхом удосконалення чинного конституційного законо-

давства, наповнення його новими загальновизнаними гуманістичними принципами і цінностями, розробкою нових конституційних процедур, які б дозволили посилити гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні тощо, а й через становлення нового типу правової культури, одним з найважливіших елементів якої є конституціоналізм, його цінності і принципи. По-третє, процес конституційного регулювання будь-яких суспільних відносин не може здійснюватися виключно на основі примусово-репресивної моделі, коли головною причиною дотримання конституції є наявність жорстких і реальних санкцій, які невідворотно застосовуються у разі її порушення. Не заперечуючи і не применшуючи ролі інститутів конституційної відповідальності, варто звернути увагу й на те, що в розвинених демократичних державах часто головним стимулом дотримання конституції є повага до неї, а також незаперечне визнання конституціоналізму як базисної цінності та правової культури і правової свідомості [5].

Отже, можна зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку конституціоналізму в Україні існує багато проблем.

Так, наприклад, необхідні суттєві перетворення у сфері конституційної юстиції, яка може істотно впливати не тільки на охоронні, а й на всі інші елементи конституціоналізму. Необхідно насамперед теоретично обґрунтувати і законодавчо закріпити коло суб'єктів такої відповідальності, підстави її застосування, процесуально-процедурний механізм реалізації та наслідки.

Список використаних джерел

1. Берман Г. Дж. Западная традиция права: Эпоха формирования. Москва: Изд-во МГУ, 1998. С. 370.
2. Орзіх М. П. Сучасний конституціоналізм – мета конституційної реформи в Україні. *Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (жовтень, 2000)*. Одеса: Юридична література, 2001. С. 135.
3. Ющик О. І. До питання методології пізнання законодавчого процесу в Україні. *Право України*. 2016. № 10. С. 89–95.
4. Тацій В. Актуальні питання розвитку вітчизняного конституціоналізму на сучасному етапі державотворення. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 3 (54). С. 41.
5. Загальна теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищих навч. закл. / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків, 2019. С. 550.

Паламарчук Іван Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного
та приватного права факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

ЩОДО ПИТАНЬ ПРОХОДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до пункту 17 частини першої статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України публічна служба – це діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [1].

Тому з урахуванням розгалуженості функціональних напрямків діяльності держави існують різні види публічної служби, тих самих службовців, які взяли на себе зобов'язання реалізовувати державну політику в тій чи іншій сфері публічних інтересів.

Таким чином, задля реалізації державної політики з питань виконання кримінальних покарань було утворено як вид публічної служби – службу в Державній кримінально-виконавчій службі України (далі – ДКВС України).

Згідно з частиною другою статті 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (далі – Закон № 2713-IV) служба в ДКВС України є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України [2].

Також відомо, що службу в ДКВС України проходять як державні службовці, так і особи рядового і начальницького складу (частина перша статті 14 Закону № 2713-IV) [2].

Відповідно до частини п'ятої статті 23 Закону № 2713-IV порядок та умови проходження служби, передбачені для поліцейських, поширюються на осіб рядового і начальницького складу ДКВС України [2].

Правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в Національній поліції України визначає Закон України «Про Національну поліцію» (далі – Закон № 580-VIII) [3]. При цьому Закон № 580-VIII врегульовує питання проходження служби та здійснення повноважень поліцейськими як у мирний час, так і під час дії воєнного стану.

Проте Законом № 580-VIII фактично не визначено відносини службової дисципліни (прав, обов'язків, повноважень) осіб рядового і начальницького складу в повсякденній діяльності, тим паче зважаючи на необхідність виконання службових обов'язків в умовах дії воєнного стану.

Сутність службової дисципліни, обов'язки осіб рядового і начальницького складу стосовно її дотримання, види заохочень та дисциплінарних стягнень, порядок і права начальників щодо їх застосування, а також порядок оскарження дисциплінарних стягнень визначає Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України, затверджений Законом України від 22.02.2006 № 3460-IV (далі – Дисциплінарний статут) як у мирний час, так і під час дії воєнного стану [4].

При цьому деякі питання проходження служби особами рядового і начальницького складу в умовах воєнної надзвичайної ситуації державного рівня, тобто в умовах воєнного стану, є неврегульованими.

Практична реалізація питань проходження служби осіб рядового і начальницького складу ДКВС України в умовах воєнного стану призводить до вирішення питання щодо визначення місця проходження служби зазначених осіб, що зумовлено інтересами служби, тобто публічними інтересами.

Тим паче в умовах активних бойових дій визначення місця проходження служби та подальшого підпорядкування може здійснюватися без дотримання необхідного порядку попереднього документального оформлення такого рішення, що є в зазначених умовах недоцільним.

Тому практичне знання та вміле використання повноважень, наданих Дисциплінарним статутом, дає можливість особі начальницького складу не втрачаючи дорогоцінного часу на узгодженість своїх дій – діяти самостійно та рішуче, що може бути продиктовано обставинами, в яких опинилася та чи інша особа рядового чи начальницького складу.

Слід зазначити, що відповідно до частин першої і другої статті 3 Дисциплінарного статуту начальник – це особа начальницького складу, яка має право віддавати накази та розпорядження, застосовувати заохочення і накладати дисциплінарні стягнення або порушувати клопотання про це перед старшим прямим начальником. Начальники, яким особи рядового і начальницького складу підпорядковані по службі хоча б тимчасово, якщо про це оголошено наказом, вважаються прямими [4].

Також Дисциплінарним статутом по суті врегульовано питання узгодженості статусів між особами начальницького складу. При цьому подібні питання можуть поставати в результаті раптового виключення зі складу будь-якого підрозділу їхнього керівника (зникнення безвісти, смерть і т.п.), що в подальшому породжує необхідність у визначенні іншого відповідального керівника та прийняття ним відповідного рішення стосовно подальших дій підлеглих.

Дисциплінарним статутом (частини четверта, п'ята та сьома статті 3) визначено, що:

особи рядового і начальницького складу, які займають рівні посади та не підпорядковані одна одній по службі, можуть бути старшими чи молодшими, що визначається згідно із спеціальним званням;

у разі спільного виконання службових обов'язків особами рядового і начальницького складу, які не підпорядковані одна одній по службі, старшою вважається особа, яка визначена начальником або займає вищу посаду. За рівних посад начальником є старший за спеціальним званням;

начальники в межах наданих їм повноважень можуть видавати накази, які є обов'язковими для виконання [4].

Тобто законодавцем фактично допускається можливість настання обставин, за яких особи рядового і начальницького складу повинні діяти самостійно на власний розсуд.

Тому службова дисципліна базується на високій свідомості та зобов'язує кожну особу рядового і начальницького складу стійко переносити всі труднощі та обмеження, пов'язані зі службою (абзац восьмий частини першої статті 7 Дисциплінарного статуту) [4].

Також зазначаємо, що відповідно до абзаців третього та четвертого пункту 3 описово-мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 17.03.2004 № 7-рп/2004 у справі № 1-13/2004 визначено службу, зокрема, осіб, які перебувають на службі в правоохоронних органах, у тому числі в Державному департаменті України з питань виконання покарань, як таку, що пов'язана з ризиком для життя і здоров'я, підвищеними вимогами до дисципліни, професійної придатності, фахових, фізичних, вольових та інших якостей [5].

Таким чином, Дисциплінарним статутом та Законом № 580-VIII допускається можливість визначення особі рядового або начальницького складу місця проходження служби в умовах воєнного стану, виключно з урахуванням інтересів служби та обстановки подій, в яких такі особи перебувають. При цьому саме документальне оформлення

таких рішень однозначно буде приводитися по факту у відповідність до прийнятих рішень, якщо воно відповідало вимогам Присяги.

Тож особливий характер служби в ДКВС України та зазначені вимоги Дисциплінарного статуту в умовах дії воєнного стану дають підстави для раціонального та доцільного визначення місця проходження служби осіб рядового і начальницького складу безпосередньо наказами їхніх прямих начальників, але з обґрунтованим та доцільним урахуванням інтересів служби та дотриманням зазначених принципів цивільного захисту. При цьому зазначені накази можуть бути як усні, так і письмові.

Тому публічна служба по своїй суті є тим видом складених трудових правовідносин, що зумовлено фактично служінням ідеям та інтересам українського народу, держави – служінню, яким публічні службовці взяли на себе зобов'язання у вигляді Присяги. Отже, дії, рішення та вчинки таких службовців не можуть мати чіткої регламентації, але мають відповідати вимогам складеної ними Присяги.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35. С. 1358.
2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. С. 1214.
3. Про Національну поліцію від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. С. 1970.
4. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України від 22.02.2006 № 3460-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 29. С. 1062.
5. Рішення Конституційного Суду України від 17.03.2004 № 7-рп/2004 у справі № 1-13/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 12. Т. 1. С. 208.

Пащенко Олександр Олександрович,

доктор юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ЩОДО ДОКТРИНАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ

Переважна частина внутрішньої політики держави реалізується через право, законотворчий процес, винесення політико-правових рішень, втілюється у нормативні форми і спирається на міжнародно-правові принципи. Правова політика охоплює систему правових

ідей, цілей, принципів і завдань, котрі реалізуються завдяки праву та й у галузі дії права [1, с. 76]. Її важливою складовою є боротьба зі злочинністю, у межах якої, своєю чергою, виокремлюються кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, кримінально-виконавчий та кримінологічний напрями (підсистеми).

Більшість учених підходить до визначення кримінально-виконавчої політики неоднаково. З точки зору М. Ю. Кутєпова – це напрям правової політики держави у сфері протидії злочинності, що полягає у цілеспрямованій, узгодженій діяльності держави та суспільства у сфері формування стратегічних і тактичних завдань діяльності органів та установ виконання покарань, практичної реалізації цих завдань з метою оптимізації процесів виконання/відбування покарань, застосування засобів виправного впливу на засуджених [2, с. 7]. Є. І. Огородник визначає її як напрям правової політики держави у сфері протидії злочинності, що розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі виконання кримінальних покарань, виробляє засоби досягнення виправлення та ресоціалізації осіб, що відбувають покарання [3, с. 6]. О. О. Шкута пише, що це визначення основних напрямів, форм, методів і засобів правотворчої та правозастосовної діяльності відповідних державних органів, громадських інститутів та окремих громадян у сфері виконання покарань і пробації та реалізації заходів соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [4, с. 18]. В. Ф. Пузирний пише, що кримінально-виконавча (пенітенціарна) політика – це частина державної політики з протидії злочинності, яка реалізується за допомогою механізмів державного управління, поєднує його форми і методи з принципами, ідеями, доктринальними положеннями, цілями, завданнями у сфері виконання та відбування кримінальних покарань [5, с. 33]. Як бачимо, у цьому визначенні поєднується наголос на реалізації цієї політики «за допомогою механізмів державного управління» та «поєднанні його форм і методів з принципами ... завданнями у сфері виконання та відбування кримінальних покарань». І. І. Митрофанов вказує, що в державній політиці у сфері виконання покарань визначаються керівні положення, ідеї, принципи, завдання, функції, об'єкти, суб'єкти і т.д., що відображають її загальну спрямованість і найістотніші риси [6, с. 237].

Більш розгорнуте визначення дає В. Г. Хашев – це комплекс заходів державного, громадського, приватного та іншого характеру, спрямованих на виконання та відбування кримінальних покарань, створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави. Як бачимо, правник ширше (ніж зазначені вище науковці) підходить до визначення суб'єктів відповідних заходів, включаючи до них не лише державу [7, с. 4].

Також досліджуване поняття визначається як напрям діяльності державних і громадських органів у галузі виконання кримінальних покарань [8, с. 8; 9, с. 11].

У зв'язку з наведеним слід зазначити таке. Відомо, що науки (так само, як і галузі права) поділяються на фундаментальні та прикладні. Перші – завжди є первинними, базисними для своєї групи (сім'ї) та містять у собі вихідний логіко-юридичний матеріал, що складає підґрунтя для других [10, с. 42; 11, с. 56; 12, с. 192]. Основою наук кримінального циклу (блоку) є кримінальне право. Інші ж науки цього циклу, безумовно володіючи елементом фундаментальності, виконують, однак, функцію прикладних, оскільки покликані забезпечити реалізацію приписів, що розробляються фундаментальною наукою. З цього слідує, що «всередині» блоку науки знаходяться не лише в стані координації, а й у стані субординації [10, с. 42, 43; 11, с. 56]. Вочевидь, однією з таких прикладних наук кримінального циклу є наука кримінально-виконавчого права. З огляду на це, поняття, що генеруються такою наукою, мають належним чином корелюватися з поняттями, що створюються наукою кримінального права. Тому визначення кримінально-виконавчої політики має цілком узгоджуватися з визначенням кримінально-правової політики, яке формується в межах науки кримінального права. Своєю чергою, ознаки, що утворюють зміст поняття кримінально-виконавчої політики, мають бути похідними від основних (суттєвих) ознак, що є притаманними дефініції кримінально-правової політики, оскільки, як зауважує М. І. Панов, поняття у прикладних науках повинні мати підпорядкований характер щодо кримінально-правових понять [10, с. 44].

Викладене дозволяє зробити висновок, що визначення кримінально-виконавчої політики можна давати лише після дослідження поняття кримінально-правової політики та виділення його сутнісних ознак.

Список використаних джерел

1. Панов М. І., Герасіна Л. М. Правова політика як універсальний феномен соціального буття. *Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства.* / упоряд.: Н. О. Гугорова, Ю. П. Дзюба; відп. за вип. Ю. П. Дзюба. Київ: Ін Юре, 2010. С. 75–85.
2. Кутєпов М. Ю. Кримінологічні засади формування кримінально-виконавчої політики України на сучасному етапі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. 16 с.
3. Огородник Є. І. Механізм реалізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 16 с.
4. Шкута О. О. Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь, 2018. 38 с.
5. Пузирний В. Ф. Концептуальні засади адміністративної діяльності органів та установ Державної пенітенціарної служби України: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 454 с.
6. Митрофанов І. І. Вчення про механізм реалізації кримінальної відповідальності: монографія. Кременчук: Видавець ПП Щербатих О. В., 2012. 448 с.
7. Хашев В. Г. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Кримінально-виконавче право». Дніпро: Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 17 с. https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/kvp_23_15.1.pdf (дата звернення: 16.05.2022).
8. Кримінально-виконавче право України (Загальна та Особлива частини): навч. посібник / О. М. Джужа, С. Я. Фаренюк, В. О. Корчинський та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 448 с.
9. Назимко Є. С., Данілевський А. О., Данілевська Ю. О., Гранкіна В. І. Кримінально-виконавче право України: навч. посібник; за заг. ред. Є. С. Назимка. Київ: Дакор, 2020. 210 с.
10. Панов Н. И. Методологические аспекты формирования понятийного аппарата юридической науки. *Панов М. И. Вибрані наукові праці з проблем правознавства.* С. 31–45.
11. Панов Н. И. О соотношении и взаимосвязи понятийных аппаратов юридических наук. *Панов М. И. Вибрані наукові праці з проблем правознавства.* С. 53–57.
12. Панов Н. И. Понятийные аппараты наук криминального цикла: соотношение и взаимосвязь. *Панов М. И. Вибрані наукові праці з проблем правознавства.* С. 189–198.

Пирожик Олександр Веніамінович,
депутат Волинської обласної ради, уповноважений з антикорупційної
діяльності комунального підприємства «Волинський обласний
фтизіопульмонологічний медичний центр» Волинської обласної ради

ЗАПОБІГАННЯ ПОСЯГАННЯМ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Як це витікає зі змісту ст. 1 Закону України «Про критичну інфраструктуру», одним з її необхідних елементів є інформаційна безпека об'єктів цієї інфраструктури. Додатковим аргументом з цього приводу виступає той факт, що в цьому законодавчому акті вперше закріплений такий термін, як «безпека критичної інфраструктури».

Враховуючи відсутність практичного досвіду його реалізації на території нашої держави, важливо у зв'язку з цим звернутись до позитивного зарубіжного досвіду з означеної проблематики [1, с. 39–48]. Зокрема, у цьому контексті досить цікавими є законодавчі та прикладні підходи, які вироблені в Естонській Республіці. У 2007 році російські хакери на деякий час вивели з ладу сайти парламенту, держустанов цієї держави, банків та ЗМІ. Після цього Естонія почала вживати ряд невідкладних заходів для зміцнення своєї безпеки у віртуальному просторі. Вже 2008 року в країні успішно запровадили цифрову програму e-Health, а в Таллінні відкрили Об'єднаний центр передових технологій з кібероборони НАТО, який Альянсу запропонувала Естонія одразу після приєднання до НАТО у 2004-му. 2014 року Естонська Республіка стала першою у світі країною, яка запровадила електронне резиденство (Eresidency), а з 2017 року посідає найвищу позицію в Європі та п'яте місце у світі у Глобальному індексі кібербезпеки (GCI). Саме з цих міркувань на початку серпня 2018 року в естонській армії з'явився підрозділ, що відповідає за кібербезпеку країни [2].

Варто мати на увазі, що не кожен член НАТО має власні кібервійська, а тому поява власного підрозділу кіберкомандування в Естонії – є не тільки прикладом відданості приписам НАТО, який 2016 року визнав кіберпростір полем проведення військових операцій на рівні з повітрям, сушею та морем, а й динамічним продовження тих тенденцій, які стали наслідком створення як власних кібервійськ, так і аналогічних підрозділів у Франції (2016 рік) і Німеччині (2017 рік).

Також слід зазначити, що поряд із детальним правовим регулюванням діяльності, що стосується посягання на інформаційну

безпеку, важливу роль за кордоном (і це необхідно врахувати Україні при реформуванні чинного законодавства) відіграють створені спільно з НАТО та Євросоюзом організації координації зусиль, до яких належить Центр передового досвіду спільної кібербезпеки НАТО, Європейське агентство з оперативного управління великими ІТ-системами та інші, можливості яких досить інтенсивно використовують естонські фахівці з кібербезпеки.

Беззаперечним у цьому сенсі можна назвати досвід Естонії в захисті персональних даних, який здійснюється на підставі відповідних положень концепції «Посольств даних» в іноземних країнах (наприклад, у Люксембурзі, де заархівовані мережі стратегічно важливої інформації – так звана «хмарна політика» уряду Естонської Республіки) [3].

Отже, естонський досвід протидії та запобігання посяганням на національну безпеку в інформаційній сфері дозволяє зробити кілька суттєвих висновків, важливих для сучасних реформ у зазначеній сфері відносин в Україні, а саме:

1. Україні необхідно скористатися позитивним досвідом Естонської Республіки в питаннях протидії та запобігання кібератакам Російської Федерації – як найбільш прийнятним для українських реалій. Безумовно, корисним при цьому буде й відповідний досвід США, Канади, Великобританії, Франції, Швеції, Фінляндії та інших країн, які не нехтують своєю безпекою і надають достатню увагу питанням формування власних систем забезпечення інформаційної безпеки, а також змісту і соціально-правовій природі джерел, що посягають на національну безпеку держави [4, с. 78–115].

2. Слід оперативно і невідкладно запровадити такий досвід, включаючи нормативно-правову базу, мережу державних і недержавних інституцій та механізмів не лише протидії, а й запобігання посяганням на національну безпеку в інформаційній сфері.

3. Досвід Естонії з питань кібербезпеки – це приклад політичної волі влади, яка обрала чіткі орієнтири безпекової політики держави [3].

4. Поза всяким сумнівом, досвід Естонії є корисним і застосовним для України при подоланні кризових явищ в інформаційній сфері та ухваленні нормативно-правових актів, адже розвинена інформаційна інфраструктура, детальна Стратегія кібербезпеки, яку ухвалюють на кожні 4 роки, надійна система захисту персональних даних, дієві та мобільні державні й недержавні інституції у сфері забезпечення інформаційної безпеки дали можливість Естонії буквально за десятиліття стати передовою інформаційно захищеною країною Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Колб О. Г., Пирожик О. В. Щодо змісту понять «інформаційна зброя» та «інформаційний тероризм» – як джерел посягань на національну безпеку України. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 1 (15). С. 39–48.
2. Біляєва Я. Командувач кібервійськ Естонії: «У кібервимірі кількість не завжди має значення». *Deutsche Welle: блог*. URL: <https://p.dw.com/p/33GnH>.
3. Вдовиченко В. А., Чабанюк Т. С. Бренд країни як інструмент зовнішньої політики Естонії: досвід для України. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/34694/>.
4. Колб О. Г., Пирожик О. В., Дучимінська Л. М., Колб Р. О., Кухарчук Д. С. Про зміст і соціально-правову природу деяких джерел, що посягають на національну безпеку України. Деліктологія: монографія / за заг. ред. І. М. Копотуна, С. В. Петкова, Р. Поліан. Кюновіце: Академія ГУСПОЛ, 2020. Т. 3. С. 78–115.

Плахтій Віктор Миколайович,

аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології Академії Державної пенітенціарної служби;

Царюк Сергій Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент,
перший проректор Академії Державної пенітенціарної служби

СТАН ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТЕНДЕНЦІЙ ЇЇ РОЗВИТКУ

У сучасних реаліях геополітичного життя суспільства актуальним стає питання виконання основних зовнішніх та внутрішніх функцій держав світу, особливо у сфері забезпечення національної безпеки. У сучасних реаліях проведення повномасштабної війни щодо нашої держави актуальним постає питання дотримання міжнародного та національного законодавства під час проходження військової служби в Збройних Силах України. Стан справ у цій сфері не тільки позитивно впливає на військову дисципліну у військових частинах, які знаходяться в зоні в зоні проведення бойових дій, а також і у військових часинах, які перебувають у пунктах постійної дислокації.

Для аналізу сучасних показників військової злочинності в умовах збройної агресії проти України слід звернути увагу на стан справ у цій сфері в довоєнний час.

Статистичні дані Центрального управління військової служби правопорядку вказують на доволі велику кількість вчинених злочинів. У 2015 році було виявлено 754 кримінальних правопорушення,

у 2016-му – вже 1022, у 2017-му – 1250, у 2019-му – 1092, проте 2020 року відбулось їх незначне зменшення – 940 кримінальних правопорушень. Переважну частку з них складають військові злочини (ст. 401-435 КК України), в тому числі самовільне залишення військової частини (ст. 407 КК України), зростання кількості яких переважно й викликали зростання всього обсягу злочинності військовослужбовців – 553 в 2020 році. Наступну групу складають злочини, пов’язані з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) – 28 у 2020 році; злочини проти авторитету органів державної влади (ст. 338-360 КК України) – 13 у 2020 році; злочини, пов’язані з обігом наркотичних речовин (ст. 305-327 КК України), – 56 у 2020 році; злочини у сфері службової діяльності (ст. 364-370 КК України) – 28 у 2020 році; інші злочини – 154 у 2020 році.

Військовими злочинами визнаються злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов’язаними та резервістами під час проходження зборів.

Найбільш поширеним військовим злочином є самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України). Вчинення військовослужбовцями військових злочинів і зокрема злочинів, пов’язаних із самовільним залишенням військових частин, місць служби та дезертирством, негативно впливає на стан правопорядку у ЗС України, створює суттєві перешкоди для якісного та своєчасного виконання покладених на них завдань з оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Враховуючи довготривалі бойові дії, які до 24 лютого 2022 року проходили на сході України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, окремо слід відзначити злочини, пов’язані з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України), що на той час, як і сьогодні, стало надзвичайно гострою проблемою. В умовах складної ситуації в Україні вкрай важливим є розгляд проблем та питань незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, що незаконно надходили з окремих районів Донецької та Луганської областей. Ефективне розв’язання цієї проблеми залежить від вдалої роботи правоохоронних органів, у тому числі Військової служби правопорядку з виявлення та розслідування пов’язаних із цим злочинів, обов’язковою умовою чого є знання

кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за такі злочини, тлумачення таких норм.

Злочини проти авторитету органів державної влади, органів державного самоврядування та об'єднань громадян – суспільно небезпечні протиправні діяння, що посягають на авторитет України як суверенної держави; суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування органів влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, виконання ними своїх функцій щодо забезпечення прав і свобод громадян, громадського порядку; відносини у сфері державної правоохоронної діяльності із забезпечення правопорядку, боротьби із злочинністю та правопорушеннями (ст. 338-360 КК України).

Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів – це діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів (ст. 305-327 КК України).

Злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, – це суспільно небезпечні та протиправні діяння, які посягають на встановлений порядок реалізації службовими особами своїх повноважень (управлінських функцій) у межах наданих їм прав та покладених на них обов'язків, якими заподіюється шкода правам, свободам чи правоохоронюваним (законним) інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, а також авторитету органів влади, об'єднань громадян, суб'єктів господарювання, інших юридичних осіб, від імені та (або) в інтересах яких діють службові особи.

До цих злочинів належали: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст.364-1 КК України); перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України); службове підроблення (ст. 366 КК України); службова недбалість (ст. 367 КК України); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України); незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України); підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від

організаційно-правової форми (ст.368-3 КК України); підкуп особи, яка надає публічні послуги (368-4 КК України); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України); зловживання впливом (ст. 369-2 КК України); провокація підкупу (ст. 370 КК України) [1, с. 353–354; 2, с. 606–607].

Слід зазначити, що згідно зі змінами до Кримінального кодексу України розділ 19 «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» був доповнений ст. 435-1. «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю», яка спрямована на захист честі і гідності, здоров'я, майна військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьких родичів чи членів сім'ї. Також зазначений розділ було доповнено ст. 436-2. «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників», яка встановлює кримінальну відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація певної категорії осіб [3].

У свою чергу зазначений стан справ поставив перед законодавцем завдання про створення надійної системи стримування протиправних проявів осіб, які проходять військову службу в органах настановах Міністерства оборони України. Одним з аспектів усунення цієї проблеми стало реформування законодавства у сфері діяльності «Військової служби правопорядку у Збройних Силах України» з метою зменшення кількості злочинів, які вчиняються військовослужбовцями.

Як висновок слід зазначити, що розв'язання Російською Федерацією повномасштабної війни 24.02.2022 р. проти України суттєво вплинуло на кількісно-якісні показники не лише загальнокримінальної злочинності, а й кримінальних правопорушень у стратегічно важливих сферах, однією з яких є встановлений порядок проходження військової служби та захисту національних інтересів України.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник: конспект лекцій. / Г. В. Дідківська, Ю. В. Нікітін, С. С. Мірошніченко та ін. Вінниця: Твори, 2021. 412 с.

2. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. / А. А. Васильєв, О. О. Житний, Є. О. Гладкова та ін. Харків: Право, 2020. 656 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2110-IX. Інформаційно-пошукова система "Законодавство України" / Верховна рада України. Дата оновлення: 20.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n14> (дата звернення: 21.05.2022).

Пузирьов Михайло Сергійович,

доктор юридичних наук, старший дослідник, начальник відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва Академії Державної пенітенціарної служби;

Самофалов Олександр Леонідович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ДО ПИТАННЯ ПРО МАТЕРІАЛЬНУ ТА ФОРМАЛЬНУ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

Принципи диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, закріплені у ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України [1], набувають особливого значення у справі організації виправлення і ресоціалізації засуджених, про що свідчать нормативно-правові акти стратегічного планування у сфері реформування пенітенціарної системи України останніх років [2; 3].

Пенітенціарна теорія і практика підтверджують той факт, що найбільший стимулюючий ефект на засуджених чинить така форма прогресивної системи виконання покарань, як умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (УДЗ).

Зазначимо, що під УДЗ необхідно розуміти один з видів звільнення від відбування покарання і водночас одну з форм прогресивної системи виконання покарання, суть якого полягає в достроковому звільненні засудженого від подальшого реального відбування покарання за умови дотримання під час невідбутої частини покарання певних вимог, установлених законом.

Водночас аналіз спеціальних юридичних досліджень свідчить про неоднозначність поглядів учених на цей заохочувальний інсти-

тут [4, с. 199–202], тому для подальшого дослідження УДЗ необхідно з'ясувати підстави його застосування.

Застосування УДЗ вимагає обов'язкової наявності двох підстав, які в юридичній літературі зазвичай називають *матеріальною* (фактичною) та *формальною* (правовою). Єдність матеріальної та формальної підстав є тією основою, за наявності якої може бути ухвалено рішення про зміну правового статусу засудженого. Таке поєднання підстав цього виду звільнення від відбування покарання забезпечує досягнення цілей покарання й дозволяє докладно вивчити засудженого, а останньому надає час довести своє виправлення.

Для зручності і кращого сприйняття проаналізуємо зазначені обставини для УДЗ на підставі аналізу норм чинного законодавства.

Відповідно до ч. 2 ст. 81 Кримінального кодексу (КК) України УДЗ може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення.

Також законодавець установив диференційовані строки, по відбутті яких можливе застосування УДЗ. Зокрема, згідно з ч. 3 ст. 81 КК України УДЗ може бути застосоване після фактичного відбуття засудженням:

- 1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, а також за необережний тяжкий злочин;

- 2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний нетяжкий злочин або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисне кримінальне правопорушення і до погашення або зняття суди-

мості знову вчинила умисне кримінальне правопорушення, за яке вона засуджена до позбавлення волі;

3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисне кримінальне правопорушення протягом невідбутої частини покарання [5].

Аналізуючи вищевказану диференціацію строків, варто погодитися з українською дослідницею інститутів заохочення у кримінально-виконавчому праві Н. В. Коломієць у тому, що встановлення законодавцем різних строків пояснюється такими обставинами: 1) ступінь тяжкості злочину, форми вини (п.п. 1–3 ч. 3 ст. 81 КК України); 2) наявність пенітенціарного рецидиву, що міститься в діянні засудженого (п. 2 ч. 3 ст. 81 КК України); 3) попереднє застосування УДЗ (п. 3 ч. 3 ст. 81 КК України) [4, с. 212].

На відміну від формальної, *матеріальна* підстава відображає якісну характеристику та полягає в тому, що засуджена особа виправилась і це доведено нею під час відбування покарання. При цьому слід зазначити, що окремі вчені не погоджуються з думкою, згідно з якою підставою УДЗ є виправлення засудженого під час відбування покарання, оскільки вона нібито не узгоджується з умовним характером цього звільнення. Зокрема, як уважає О. В. Дашенко, якщо особа виправилася, логічно остаточно звільнити її від заходів кримінально-правового впливу, оскільки продовження реалізації кримінальної відповідальності в цих випадках вочевидь недоцільне [6, с. 9]. Аналогічно розмірковує Ю. М. Ткачевський: якщо засуджений виправився – навіщо його звільняти умовно? На думку вченого, УДЗ має застосовуватися до осіб, які твердо стали на шлях виправлення [7, с. 467]. Можна погодитися з недосконалістю законодавчого формулювання, адже, кажучи про наявність підстави для УДЗ, мається на увазі не остаточно виправлення засудженого, а лише можливість такого виправлення поза режимом відбування покарання.

Слід наголосити, що це не єдині недоліки у формулюванні матеріальної підстави досліджуваної форми прогресивної системи виконання покарань. Аналіз правозастосовної практики засвідчує, що суди не завжди чітко розуміють, що складає матеріальну підставу УДЗ, й замість констатації доведеності виправлення зазначають повне, остаточно або тверде становлення на шлях виправлення.

Наведемо приклади з практики. Рішенням Володимир-Волинського міського суду Волинської області особа була умовно-достроково звільнена від відбування покарання у виді виправних робіт з огляду на те, що за час відбування покарання вона повністю стала на шлях виправлення [8]. У постанові Миколаївського районного суду Миколаївської області зазначається, що засудженого можна звільнити умовно-достроково від покарання, як такого, що твердо став на шлях виправлення [9].

Окрім цього, слід зауважити, що матеріальна підстава УДЗ, викладена у ч. 2 ст. 81 КК України (зокрема, «...якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення»), має невизначений характер, оскільки не містить тлумачення (як і кримінально-виконавче законодавство, інші нормативно-правові (у т. ч. відомчі) акти) таких критеріїв, як сумлінна поведінка і ставлення до праці. Як, скажімо, відрізнити «сумлінну» (ст. 81 КК України) поведінку від «правослухняної» (ст. 5 КВК України) (ці терміни, до речі, є в чинному кримінальному і кримінально-виконавчому законодавстві, і від правильного їх визначення та застосування прямо залежать зміни правового статусу засудженого). Очевидно, що така ситуація не сприяє виправленню засудженого і створює складнощі в роботі судів при застосуванні зазначеного заохочувального інституту.

Із практики діяльності виправних колоній України випливає, що при застосуванні до засудженого відповідних форм прогресивної системи (зокрема, ст. 81, 82 КК України, ст. 100, 101 КВК України) адміністрація колонії не звертає суттєвої уваги на відповідний ступінь виправлення (головне, щоб засуджений не мав не погашених або не знятих заходів стягнення; тобто його поведінка має бути просто правослухняною), а керується формальними підставами. Тобто більшою мірою застосування до засудженого УДЗ, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі залежить від строків, зазначених відповідно у ч. 3 ст. 81, ч. 4 ст. 82 КК України, ч. 1 ст. 101 КВК України.

Зазначимо, що зарубіжна пенітенціарна практика за цим напрямом схожа, і головна відмінність у застосуванні відповідних форм прогресивної системи полягає в різних строках за умов правослухняної поведінки засуджених (тобто відсутності в нього не погашених або не знятих заходів стягнення) [10].

У зв'язку з вищенаведеною ситуацією у вітчизняному правозастосуванні, у судовій та пенітенціарній практиці залишаються суттєві розходження з приводу того, які критерії та показники є визна-

чальними при ухваленні рішення про застосування тієї чи іншої форми прогресивної системи. Як наслідок, це негативно впливає на дотримання принципів законності, справедливості, гуманізму та перешкоджає процесу виправлення і ресоціалізації засуджених. Тому слід конкретизувати показники оцінки поведінки засуджених, які відповідають їх УДЗ.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
2. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80> (дата звернення: 20.05.2022).
3. Проект Стратегії реформування пенітенціарної системи до 2026 року. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/m/povidomlennya-pro-provedennya-elektronnih-konsultatsiy-z-gromadskisty-schodo-proektu-rozporyadjennya-kabinetu-ministriv-ukraini-pro-shvalennya-strategii-reformuvannya-penitentsiarnoi-sistemi-do-2026-roku-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-20222024-roki-sch> (дата звернення: 20.05.2022).
4. Коломієць Н. В. Заохочення у кримінально-виконавчому праві: теоретико-прикладний аспект: монографія. Чернівці, 2017. 393 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
6. Дашенко О. В. Умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2009. 20 с.
7. Ткачевский Ю. М. Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания. *Избранные труды / составление канд. юрид. наук, доц. А. В. Пашковской; вступительные статьи докт. юрид. наук, проф. В. С. Комисарова, докт. юрид. наук, проф. Н. Е. Крыловой*. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2010. 597 с.
8. Архів Володимир-Волинського міського суду Волинської області. Справа № 5-42/07 за 2007 р.
9. Архів Миколаївського районного суду Миколаївської області. Справа № 5-01-02/10 за 2010 р.
10. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 514 с.

Ребало Микола Миколайович,
кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри
теорії та історії держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС: ПОЗИТИВИ ТА НЕДОЛІКИ

Масштаби і глибина інтеграційних процесів у сучасній Європі підтверджують унікальність Європейського Союзу (далі – ЄС) порівняно з іншими світовими та регіональними організаціями. Звертаючись до історії, згадаємо, що ЄС утворено 25 березня 1951 року, коли лідери Франції, ФРН, Бельгії, Нідерландів, Люксембургу та Італії підписали Договір про заснування Європейської спільноти з вугілля і сталі (далі – Співтовариство) [1]. Його основним завданням, як зазначено у ст. 2 Договору про функціонування ЄС (далі – Римський договір), стало сприяння розвитку економіки на всій території Співтовариства [2].

Разом з тим поступальна динаміка розвитку ЄС об'єктивно вимагала координації економік, лібералізації торгівлі, свободи пересування робочої сили і капіталу. Важливу роль у західноєвропейській інтеграції відіграло підписання в травні 1992 року Угоди між ЄС та Європейською асоціацією вільної торгівлі про створення 1994 року Європейського економічного простору. Варто зазначити, що Римський договір сприяв накопиченню в економіці західноєвропейських країн елементів взаємозалежності. З Римським договором пов'язано також створення європейської соціальної політики, яка передбачає гармонізацію систем соціального забезпечення, професійного навчання та формування європейського законодавства про працю.

Створення економічного і валютного союзу сприяло підписанню Маастрихтського договору, що привело до економічного зближення держав-членів ЄС. Очікувалося, що введення *євро* забезпечить значне підвищення економічного і фінансового потенціалу. Цьому мали сприяти такі критерії: максимальний рівень інфляції повинен не перевищувати 1,5 відсотки; банківські відсоткові ставки за довгостроковими кредитами не мають бути більшими ніж на 2 відсотки; поточний дефіцит держбюджету повинен підтримуватися в межах 5 відсотків сукупного валового продукту кожної країни й інше [3]. Більшості держав виконання цих критеріїв давалося з великими труднощами. Тільки Німеччина і Люксембург відповідали

їм через три роки після підписання Маастрихтського договору. Однак у травні 1998 р. Європейська комісія дійшла висновку, що всі країни ЄС, окрім Греції, відповідають вимогам, які пред'являють до кандидатів у валютний союз.

Розширення ЄС 2004 року призвело до загострення стану в країнах, які мали невисокі показники в економіці. Передбачалося, що економічна ефективність розширення ЄС для країн Східної Європи проявиться у зростанні доходів населення. Очікувалося, що диспропорція у вигодах на початковому етапі компенсується реалізацією довгострокових економічних програм ЄС. На практиці ж таке розширення призвело до зниження рівня доходів на душу населення в більшості країн-членів ЄС. Після знакового для ЄС саміту в Німці (Франція, 2000 р.) вдалося узгодити рішення про інституційну реформу. Але прихильники активного розвитку інтеграції ЄС піддали різкій критиці ухвалені у цьому договорі заходи та визнали їх недостатньо радикальними. Наприклад, невдоволення викликав механізм ухвалення рішень Радою міністрів ЄС, який став ускладненим і менш прозорим. Висловлювали претензії щодо реалізації рішень Європейського парламенту, на який покладено завдання безпосереднього представлення інтересів населення країн-членів ЄС й інше.

У цих умовах позначилися різні підходи щодо європейської інтеграції та розширення ЄС, особливо з боку Франції та Німеччини, які прагнули відігравати роль локомотива цих процесів. Берлін усе більше прагнув узяти на себе функції сполучної ланки між Сходом і Заходом і тим самим підтримував розширення ЄС. Париж у розширенні ЄС відчував загрозу своєму провідному політичному становищу, що змусило його бути більш активним захисником інституційного поглиблення Європейського Союзу.

Економічний ефект від розширення Європейського Союзу для країн Центральної та Східної Європи був більш істотним, ніж для країн Західної Європи. Дискусії про економічну ціну розширення зони інтеграції серед експертів ще не закінчилися. Але є спільна думка держав-членів стосовно того, що вектор прийняття країн Центральної та Східної Європи до ЄС є об'єктивно необхідним. У зв'язку з тим, що в ЄС увійшли держави з перехідною економікою, виникли завдання щодо координації макроекономічної політики учасників єдиного внутрішнього ринку. Велику роль тут відіграли прямі інвестиції. Завдяки цьому в новоприйнятих країнах швидше відбувся процес адаптації суб'єктів виробничої діяльності до нови-

тніх технологій та організації праці, встановлених у ЄС. Слід звернути увагу також і на сприйняття населенням країн-членів ЄС (Західна Європа) інтеграційних процесів і на відповідність їх інтересам та запитам громадян ЄС. Реакція на цей процес не завжди була позитивною. У Данському референдумі 1992 року більшість громадян країни проголосували проти ратифікації Маастрихтського договору.

Окрім того, розширення ЄС призвело до зовсім не передбачуваних наслідків. Особливо це стосується Туреччини, яка з 1964 року є асоційованим членом ЄС. Сьогодні Туреччина багато в чому проводить стару («османську») зовнішню і внутрішню політику. Це стосується проблеми Кіпру, взаємин з Грецією і Болгарією, вірмено-турецьких відносин та політики стосовно етнічних меншин (курдське питання). Такий стан, безсумнівно, гальмує процес прийняття її до ЄС. Однак Турецька Республіка протягом усього ХХ століття зуміла, граючи на розбіжностях великих держав, домогтися поліпшення своїх позицій у світі.

Спроби ухвалити Конституцію ЄС також не дали позитивного результату. У дискусії, яка відбувалася на початку ХХІ ст. навколо Конституції ЄС, спостерігалось те, що національні уряди, парламенти і громадяни були зацікавлені перш за все в розподілі сфер впливу, які не сприяли б процесам розмивання державного суверенітету. Копенгагенські критерії, яких дотримувалися країни-кандидати, зберігали непорушність державного суверенітету.

Таким чином, за наявності викладених вище недоліків інтеграційного процесу ЄС усе-таки трансформація Європи в другій половині ХХ століття є, безсумнівно, історією успіху. Значна частина цього успіху – заслуга процесу регіональної інтеграції. Сьогодні всім жителям Євросоюзу доступні: вільне переміщення через кордони, переваги загального ринку, єдина валюта. У цілому на просторі ЄС існують розвинені економіки й системи соціального захисту, що забезпечують високий рівень життя населення. Країни-члени ЄС демонструють багаторічний досвід делегування суверенітету задля успішного використання можливостей глобалізації та мінімізації її ризиків. Євросоюз є ефективним прикладом організації регіональної підсистеми міжнародних відносин.

Список використаних джерел

1. Договір про заснування Європейської спільноти з вугілля і сталі: міжнародний документ від 25.03.1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_026#Text (дата звернення: 03.05.2022).

2. Договір про функціонування Європейського Союзу: міжнародний документ від 23.03.1957 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU10267.html (дата звернення: 04.05.2022).

3. Договір про Європейський Союз: міжнародний документ від 07.02.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text (дата звернення: 04.05.2022).

Сайчин Олександр Сергійович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності Херсонського державного університету

ВЗАЄМОДІЯ МІЖ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, КАРНОГО РОЗШУКУ, ДЕПАРТАМЕНТУ СТРАТЕГІЧНИХ РОЗСЛІДУВАНЬ, ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ СКОЄНІ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ ОСІБ, ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ, АВТОРИТЕТАМИ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ ТА ВОРАМИ В ЗАКОНІ

На сьогодні діяльність організованих злочинних груп характеризується вчиненням великої кількості злочинів з використанням надсучасних технічних засобів та новітньої зброї, що дає можливість злочинцям чітко координувати свої дії, легко долати опір, швидко зникати з місця скоєння злочину, не залишаючи жодних слідів злочинної діяльності. Вказане не дозволяє правоохоронцям швидко розкривати злочини, виявляти сліди злочинної діяльності, ефективно протидіяти злочинній діяльності, висувати правильні слідчі версії. Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, полягають насамперед у виконанні специфічних завдань, пов'язаних із встановленням і доказуванням саме ознак організованості злочинної групи. Це тактичні завдання розслідування, оскільки вони є проміжними на шляху виконання кінцевих (стратегічних) завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України [1, с. 274].

Аналіз функціональної ролі членів організованої групи дозволяє виявити місце і роль кожного учасника в організованій злочинній групі та в учиненні ними конкретних злочинів. При цьому найважливіше значення набуває характеристика дій з реалізації тієї чи іншої функції, тобто вирішення питання, що конкретно зроблено кожним членом групи і яким чином [2, с. 312].

Проте в організованій злочинній групі місце і роль кожного з учасників можуть бути зрозумілі тільки у взаємозв'язку його дій з діями інших членів, які можуть перебувати в місцях позбавлення волі. Саме тому під час розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, важливим є встановлення зв'язків між усіма членами злочинного угруповання. У процесі встановлення таких зв'язків важливим є виявлення лідера організованої злочинної групи, який є ключовою фігурою у злочинній групі для визнання її організованою. Докази існування стійких зв'язків між членами групи можуть бути отримані в результаті допитів свідків з найближчого оточення підозрюваних, які володіють інформацією про стабільні соціальні контакти між ними. Але найбільшу цінність мають покази тих підозрюваних, яких вдалося схилити до співробітництва зі слідством (як правило, це члени злочинної групи, які виконували другорядні функції). Проведеним дослідженням встановлено, що організовані злочинні групи цілеспрямовано займаються розробкою заходів захисту від викриття та притягнення їх до кримінальної відповідальності, застосовуючи власну розвідку та контррозвідку, використовуючи сучасні технічні засоби. Лідери й організатори злочинів загальнокримінальної спрямованості у сфері економіки та обігу наркотиків з метою уникнення викриття приділяють велику увагу отриманню відомостей про діяльність слідчих підрозділів, чинять активну протидію їм за допомогою прямих погроз, підкупу, шантажу. Вони також розробляють спроби схилити працівників зазначених підрозділів до співпраці зі злочинними структурами [3, с. 23].

У криміналістичній літературі звертають увагу на те, що від самого початку розслідування групових злочинів необхідно доручати спеціально створеним слідчо-оперативним групам. Водночас така організація розслідування має переваги, що дає змогу вирішити і питання взаємодії слідчого з оперативними підрозділами. Під час формування слідчо-оперативної групи необхідно передбачити участь оперативних співробітників спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, що сприятиме більш швидкому виявленню ознак та слідів вчинення злочину саме організованою групою.

Слідчі ситуації можуть бути різноманітні й частіше пов'язані з керівництвом злочинної групи з місць позбавлення волі (відбування покарання). Наприклад, з оперативних підрозділів карного розшуку, УСР, ДБР до слідчих та прокурорів надходить інформація

про те, що в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах чи установах виконання покарань злочинною сходкою призначена особа, яка здійснює підвищений злочинний вплив, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі вора в законі, що організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення діяльності ОЗУ чи ЗО як у місцях позбавлення волі, так і на волі.

Або з тих самих джерел надходить інформація про те, що встановлена особа звернулася до завідомо винного правопорушника, який має здійснювати підвищений злочинний вплив, зокрема до особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», з метою застосування нею такого впливу для розв'язання кримінально-правового, цивільно-правового, адміністративно-правового або господарчо-правового конфлікту. Така особа може впливати на конфліктні ситуації як конкретними діями, так і бездіяльністю, використовуючи свій статус та авторитет у злочинній спільноті.

Або особами, які перебувають у статусі суб'єктів підвищеного злочинного впливу та мають статус «вора в законі», проведені заходи злочинного зібрання (сходки), під час яких відбулась «коронація» авторитету злочинного світу з отриманням у вказаній субкультурі звання «вор у законі» з делегуванням їй певних злочинних функцій.

До цієї ситуації вважається за необхідне дати деякі пояснення.

Феномен появи в Україні осіб зі статусом вора в законі в криміналістиці тільки починають досліджувати. Зазначають, що ці особи постійно можуть не проживати на одному місці, вони й раніше відвідували нашу державу у зв'язку з тим, що в Росії, Грузії та Україні діють однакові закони протидії особам, які мають цей злочинний статус (вори в законі). У списку МВС та РНБО їх налічується 557 осіб, переважно вони живуть на території Росії, але це розкидана по всій планеті верхівка пострадянського злочинного світу. 36 з них на початок 2021 року постійно проживали в Україні, 21 з них є громадянами України, 9 перебувають у місцях позбавлення волі. Серед них найбільш відомі: Слюсаренко Олексій Тимофійович – «Дубина», 1929 р.н., відмовився від цього статусу, помер 2017 року; Артур Ярошевський – «Артур» – відбував довічне ув'язнення, помер у в'язниці; «Шарік, Шеремет» – Шеремет Ва-

лерій Андрійович, 1949 р.н., із сином відбували покарання в Німеччині (термін ув'язнення закінчився 2013 року), нині Шеремет і син звільнені й живуть у м. Одесі; Хівренко Микола Леонідович – «Хівря», «Хохол», «Герцог», 1950 р.н., відбував покарання в колонії № 54 м. Сокаль під Львовом (строк покарання – 15 років, початок – з 27.11.2003 року, звільнився); Антадзе Автандил – «Авто», 1959 р.н., відбував покарання у Вінницькій області (2013 року закінчився термін покарання); Дрібний Володимир – «Полтава», 1938 р.н., помер 2020 року; Омар Бекаєв – «Омар Уфимський» – депортований у січні 2013 року до Росії, де він заочно засуджений до 7 років позбавлення волі.

Решта має стосунок до України. Це: 1. Кухилава Антимос Хухутійович – «Антимос», «Антик», 1956 р.н., абхазець, жив в Одесі за підробленими документами (депортований 2011 року); 2. Мамедов (Пахомов) Сергій Олександрович – «Мамед», 1967 р.н., помер 23.11.2011 року; 3. Лисенко Сергій Іванович – «Лера Сумской», 1954 р.н., живе у Сумах; 4. Крамаренко В'ячеслав Васильович – «Крамар», «Микола», «Бєс», 1957 р.н., живе в Полтаві; 5. Русан Василь Олександрович – «Вася Ушастий», 1974 р.н., живе в Києві та Одесі, наймолодший «злочин в законі» України; 6. Сальников Олексій Вікторович – «Льоня Краснодарський», 1973 р.н., живе в Луганську.

Ще 111 людей – кримінальні авторитети рангом нижче, переважно уродженці Північного Кавказу і Закавказзя, нібито причетні до організації в Україні злочинних банд. Маючи найвищий статус у злочинній ієрархії злочинного світу, вори в законі під час затримання правоохоронними органами завжди підтверджують свій статус. Цього вимагає їхнє звання і статус. Крім того, згідно з «поняттями» – неофіційними правилами пострадянської організованої злочинності – статус злочинця є визнанням достоїнств і авторитету, а не чимось, що варто приховувати. Тому інформація про «коронацію» нового правопорушника поширюється моментально як у злочинному світі, так і серед правоохоронних органів та ЗМІ, які відстежують ці події [6].

За всю історію існування цього інституту жінок-злочинниць у законі не існувало. Але вкрай небезпечні та авторитетні у злочинному світі особи жіночої статі були. Це і «Сонька золотая ручка» (Шейндля-Сура Лейба Соломониак Блувштейн), і «Каліна мать воров» (Каліна Никифорова, жінка вора в законі «Япончика» –

В'ячеслава Іванькова), і «Аглая» (Аглая Демидова, жінка вора в законі «Жигана» – Івана Трифонова) та інші. Нині жінок-авторитетів у злочинному світі не спостерігається.

Для подібних ситуацій характерними є такі слідчі дії:

- аналіз оперативної інформації та ухвалення прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;

- розроблення сумісного з оперативними підрозділами місць позбавлення волі плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;

- направлення запиту до різних правоохоронних органів, які мають інформацію, яка підтверджує інформацію про те: а) де і коли відбувалася коронація вора в законі; б) хто був на ній присутній та надавав рекомендації на цю особу; в) яку сферу контролю у злочинному світі йому делеговано; г) яким чином вор в законі виконує свої статусні обов'язки та який має вплив на злочинну спільноту; д) його найближчі зв'язки та уразливі особи, які можуть свідчити про його діяльність; є) з ким з осіб, які мають статус вора в законі, постійно підтримує стосунки; ж) коли та в який час востаннє відвідував зібрання (сходку) воров у законі, та які питання там вирішувалися; з) якщо перебував за кордоном, то в якій країні і з якою метою; і) наявність оперативної та процесуальної інформації стосовно вора в законі у представників закордонних правоохоронних органів;

- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;

- освідчування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;

- обшук помешкання чи за місцем підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;

- допити свідків – очевидців, інших свідків;

- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Після ухвалення кримінально-правових норм протидії ворами в законі у 2020 році майже всі особи, які мали такий злочинний статус, покинули територію нашої держави і нині перебувають за межами України, проте продовжують впливати на злочинну спільноту, ОЗУ, ЗО.

Нам складно відповісти на питання, які докази будуть використувати при визнанні особи винною згідно з Примітками 2 п. 6 ст. 255, ч. 3 ст. 255-1 та 255-3, треба ще додатково проаналізувати вироки за 37 кримінальними провадженнями цієї категорії правопорушень, подивитись, які докази для суду є переконливими і допустимими, а які ні. Вказані аспекти повинні вивчати науковці в галузі кримінології, на дослідження яких ми й будемо спиратися.

Список використаних джерел

1. Іванчишин І. І. Організоване злочинне угруповання як об'єкт криміналістичного дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 253–279.
2. Чурилов Д. В. Розслідування правопорушень, які вчиняються суб'єктами підвищеного злочинного впливу та ворами в законі: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 237 с.
3. Гула Л. Ф. Організаційно-правові та тактичні основи діяльності підрозділів ОВС у протидії злочинам, що вчиняються організованими злочинними групами: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 37 с.
4. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. Москва, 1997. 342 с.
5. Мировська А. В. Особливості розслідування злочинів, які вчинені організованими злочинними групами. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертизи*. Київ. 46 с.
6. Саїнчин О. С. Амністія злодіїв в законі у Грузії – можливий дестабілізаційний фактор криміногенної обстановки в Україні: Матеріали Міжнародного науково-практичного симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18-19 листопада 2016 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького, 2016. С. 254–256.

Самофалов Леонід Прохорович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби;

Легка Ірина Володимирівна,

аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЗАСАДИ ГЛАСНОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Судовий процес має відповідати основним засадам судочинства, визначеним Конституцією України у ст. 129 [1], забезпечуючи тим самим реалізацію універсальних основоположних принципів та вимог, визначених у системі міжнародно-правових механізмів захисту прав і свобод людини, серед яких незалежність та безсторон-

ність суду; верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості та ін.

Гласність судового процесу – одна з тих основних засад судочинства, які закріплені на рівні конституційного закону і які відповідно до правової позиції Конституційного Суду України є конституційними гарантіями права на судовий захист [2].

Одна з характеристик і особливостей правової природи гласності судового процесу саме як конституційної засади полягає в тому, що вона не обмежується публічністю/прилюдністю/відкритістю судового розгляду, а є значно ширшою за змістом правовою категорією конституційного права, що позначає невід'ємну властивість процесу відправлення правосуддя і притаманна демократичному судовому процесу незалежно від того, здійснюється розгляд конкретної справи у відкритому чи закритому судовому засіданні, адже позначає відсутність таємності у всіх аспектах здійснення судочинства (процедури розгляду, самого факту розгляду судової справи, ходу та результатів розгляду тощо), крім встановлених законом випадків, викликаних необхідністю охорони державної або іншої охоронюваної законом таємниці.

Вважаємо, що гласність судового процесу є основною та необхідною умовою розгляду справи незалежним і неупередженим судом, базовою гарантією демократичності процедури відправлення правосуддя. Більше того, гласність судового процесу виступає тією складовою, без дотримання якої всі у своїй сукупності гарантії права на справедливий суд залишатимуться під загрозою декларативності. Для прикладу, за відсутності гласності судочинства, в умовах таємного розгляду справи, де прихованим є порядок, зміст і послідовність вчинення процесуальних дій як учасниками справи, так і судом, відсутній доступ до інформації про здійснення судами правосуддя, питання відправлення правосуддя та процес встановлення істини у справі є не суспільним інтересом, а лише обмеженого кола осіб тощо, навряд чи можна без сумнівів стверджувати про дотримання вимог верховенства права, рівності перед законом і судом, незалежності та безсторонності суду, належних умов реалізації інших основоположних принципів та демократичної процедури судочинства в цілому, а відтак навряд чи йтиметься про забезпечення права особи на справедливий суд.

У своїй практиці Європейський суд з прав людини послідовно нагадує, що публічний характер судового провадження захищає сторін від таємного здійснення правосуддя без громадського контролю; публічність надає здійсненню правосуддя прозорості, чим сприяє досягненню мети справедливого судового розгляду. У справі «Ріпан проти Австрії» з приводу публічності судового розгляду Суд також зауважив, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не призначена для гарантування прав, які є теоретичними чи ілюзорними, а, навпаки, гарантує права, які є практичними та ефективними (п. 27 Рішення у зазначеній справі) [3].

В аспекті визначення ролі гласності судового процесу як конституційної засади в забезпеченні права на справедливий судовий розгляд окремої уваги та аналізу потребують також питання сучасних світових стандартів гласності правосуддя, критеріїв легітимних обмежень реалізації гласності судового процесу, визначення балансу публічних та приватних інтересів у забезпеченні гласності судочинства, запобігання можливого конфлікту прав та інтересів з погляду сучасної національної практики реалізації конституційної засади гласності судового розгляду та ін.

Йдеться, наприклад, про відомі в практиці проблемні питання меж реалізацією засади гласності судового процесу та пошуку балансу між однаково цінними гарантіями публічного судового розгляду та справедливим і неупередженим процесом здійснення правосуддя. Ця проблематика є давно відомою та дискутованою в практиці та юридичній доктрині США [4, 5], де задля запобігання зростаючої проблеми «упередженої публічності» («prejudicial publicity») судовою практикою було сформульовано правила визначення «чіткої та наявної небезпеки» для здійснення правосуддя, що передбачає критерії таких випадків, за яких необхідним є обмеження «права громадськості та преси знати» в інтересах справедливого та неупередженого судового розгляду кримінальних справ (американська доктрина, що отримала назву «right to know», ґрунтується на конституційній гарантії «свободи преси» і надає громадськості та пресі «право знати») [6, с. 201, 211].

Окреслені питання реалізації конституційної засади гласності судового процесу в аспекті забезпечення права на справедливий суд, безумовно, мають свою практичну та доктринальну цінність, що обумовлює їх актуальність для подальшого аналізу та опрацювання, формулювання власного авторського бачення вирішення

наєвних правових проблем з огляду на національний досвід реалізації засади гласності судового процесу.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.05.2022).
2. Рішення Конституційного Суду України: від 02.11.2011 р. № 13-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-11#Text> (дата звернення: 29.05.2022).
3. Case of Riepan v. Austria: Judgment of the European Court of Human Rights. URL: <https://jurinfo.jep.gov.co/normograma/compilacion/docs/pdf/CASE%20OF%20RIEPAN%20v.%20AUSTRIA.pdf> (дата звернення: 29.05.2022).
4. Thomas J. McCarthy. Fair Trial and Prejudicial Publicity: A Need for Reform, 17 Hastings L.J. 79. 1965. URL: https://repository.uchastings.edu/hastings_law_journal/vol17/iss1/6 (дата звернення: 25.05.2022).
5. Bakhshay S., Haney C. The media's impact on the right to a fair trial: A content analysis of pretrial publicity in capital cases. Psychology, Public Policy, and Law, 2018. 24(3). PP. 326–340. URL: <https://doi.org/10.1037/law0000174> (дата звернення: 25.05.2022).
6. Hubert L. Will, Free Press vs. Fair Trial, 12 DePaul L. Rev. 197, 1963. URL: <https://via.library.depaul.edu/law-review/vol12/iss2/3> (дата звернення: 25.05.2022).

Сікун Антон Миколайович,

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби;

Хоменко Дар'я Юрївна,

курсант III курсу Академії Державної пенітенціарної служби

ТРУДОВІ ПРАВА ТА ГАРАНТІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року стало чорною плямою в історії України. На жаль, життя наших громадян змінилося. Разом із цим змінились і різні суспільні сфери життя, в тому числі законодавство, яке вимушене було підлаштовуватись під умови війни.

Як показала практика, трудове законодавство не було готове до регулювання трудових правовідносин в умовах активних бойових дій. Кодекс законів про працю України [1] не передбачав спеціальних умов щодо сьогоденних реалій. А Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII передбачав лише запровадження трудової повинності. А саме в ч. 2 ст. 8 зазначається, що в умовах правового режиму воєнного стану можуть запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не за-

лучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб. За працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада). Порядок залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт та питання їхнього соціального захисту з урахуванням вимог закону визначаються Кабінетом Міністрів України [2]. При цьому в ч. 3 ст. 20 вказано, що у процесі трудової діяльності осіб, щодо яких запроваджена трудова повинність, забезпечується дотримання таких стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний термін відпустки та час відпочинку між змінами, максимальний робочий час, врахування стану здоров'я особи тощо. На час залучення працюючої особи до виконання трудової повинності поза місцем її роботи за трудовим договором за нею після закінчення виконання таких робіт зберігається відповідне робоче місце (посада) [2].

Але з перших днів почали виникати питання як у працівників, так і в роботодавців, наприклад, як подати заяву про звільнення або відпустку, якщо підприємство не працювало в цей період; як робити облік робочого часу, осіб, місцезнаходження яких невідомо, і ще багато іншого.

Тому законотворець, намагаючись дати відповідь на всі поставлені питання, ухвалив Закон України «Про організацію трудових правовідносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2136-ІХ. Цей Закон визначає особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Ч. 2 та 3 ст. 1 цього Закону зазначають, що на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до статей 43, 44 Конституції України. У період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю у частині відносин, врегульованих цим Законом [3].

Також цей Закон передбачає, що трудовий договір можуть укладати в будь-якій формі за згодою сторін та відступати від норм ст. 24 КЗпП.

У період дії воєнного стану норми частини третьої статті 32 Кодексу законів про працю України та інших законів України щодо повідомлення працівнику про зміну істотних умов праці не застосовуються. Це означає, що про зміну істотних умов праці працівників можуть попередити відразу після прийняття роботодавцем відповідного рішення про таку зміну, але не пізніше допуску до роботи зі зміненими умовами праці.

Змінились також особливості розірвання трудового договору як за ініціативи роботодавця, так і працівника.

Збільшена нормальна тривалість робочого часу із 40 годин на тиждень до 60, а також скорочена тривалість робочого часу не може перевищувати 50 годин на тиждень.

Збільшення на період воєнного стану нормальної тривалості робочого часу до 60 годин на тиждень є, в першу чергу, правом роботодавця, а не обов'язком, що також варто враховувати.

Як вказано в коментарі Мінекономіки до цього закону, збільшення робочого часу має бути обґрунтоване насамперед потребою ефективної діяльності відповідного підприємства, установи, організації в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення [4].

Правом роботодавця визначено можливість скорочення тривалості щотижневого безперервного відпочинку із 42 годин до 24 годин.

Зміни відбулись і щодо роботи в нічний час, а також визначено особливості залучення до роботи деяких категорій працівників.

Протягом дії воєнного стану роботодавець звільнений від обов'язку надавати працівнику відпустки тривалістю більш ніж 24 дні, коли більша тривалість відпустки передбачена працівнику законодавством, колективним і трудовим договором. Якщо тривалість щорічної основної відпустки працівника становить більше 24 календарних днів, різниця днів відпустки не втрачається, а має бути надана після закінчення дії воєнного стану. Водночас Закон

№ 2136-IX не призупиняє і не скасовує ст. 9-1 КЗпП, а самі норми цієї статті не суперечать положенням Закону № 2136-IX.

Згідно зі ст. 9-1 КЗпП підприємства, установи, організації в межах своїх повноважень і за рахунок власних коштів можуть встановлювати додаткові порівняно із законодавством трудові й соціально-побутові пільги для працівників.

Отже, з урахуванням особливостей організації праці та умов господарської діяльності в межах своїх повноважень, за рахунок власних коштів роботодавця має право надати працівникам у період дії воєнного стану основні оплачувані щорічні відпустки тривалістю більше ніж 24 дні. Надання відпустки більшої тривалості ніж 24 дні в період дії воєнного стану є правом, а не обов'язком роботодавця.

Також цим Законом введено нове поняття – призупинення дії трудового договору. А саме призупинення дії трудового договору – це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором.

У зв'язку з призупиненням дії трудового договору працівник звільняється від обов'язку виконувати роботу, визначену трудовим договором, а роботодавець звільняється від обов'язку забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи.

Хоча Верховна Рада України і ввела певні обмеження та регулювання трудових відносин під час дії правового режиму воєнного стану, але все одно залишаються проблемні та спірні питання, такі як регулювання електронного листування між працівником та роботодавцем, розслідування нещасних випадків в умовах воєнного стану та інші, які потребують подальшого вивчення та вирішення.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Дата оновлення: 07.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08> (дата звернення: 08.05.2022).

2. Про правовий режим воєнного стану: закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 27.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top> (дата звернення 08.05.2022).

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення 04.05.2022).

4. Коментар Міністерства економіки до Закону України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення 04.05.2022).

Тюфтій Сергій Миколайович,
Начальник Територіально відокремленого відділення
«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби України»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ПОВ'ЯЗАНОГО ЗІ СТАНОМ ЗДОРОВ'Я

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і напрям діяльності держави. Саме тому головним обов'язком держави є забезпечення прав і свобод людини.

Правовий статус особи – це система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права координує свою поведінку в суспільстві [1, с. 377].

Загальновідомо, що змістом покарання у виді позбавлення волі є ізоляція засудженої особи від суспільства та поміщення її до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Тому ізоляцію особи від суспільства треба розглядати як комплекс правообмежень, оскільки обмеження чи звуження її прав обумовлене саме ізоляцією [2, с. 5].

Положення ч. 3 ст. 63 Конституції України встановлюють, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду [3].

В юридичній науці виділяють і розрізняють основні види правового статусу: а) загальний правовий статус; б) спеціальний правовий статус; в) індивідуальний правовий статус. Зміст правового статусу, виходячи з теорії права, становлять суб'єктивні права, законні інтереси та обов'язки.

Необхідно зазначити, що особа набуває правового статусу засудженого після набрання чинності вироком суду до його закінчення. Під час відбування будь-якого покарання держава піклується про реалізацію прав і свобод засуджених, яких вони не були законно позбавлені.

Нагальною проблемою сьогодення є реалізація прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі на медико-санітарне забезпечення під час перебування в умовах ізоляції.

Конституція України у ст. 49 визначає право на охорону здоров'я, медичну допомогу [3]. Підтвердження реалізації цього права засудженими до позбавлення волі ми знаходимо в нормах діючого Кримінально-виконавчого кодексу України, а саме у ст. 107, яка закріплює права та обов'язки засуджених до позбавлення волі [4].

Слід звернути увагу, що на теперішній час держава створює сприятливі умови для доступного та ефективного медичного обслуговування. На нашу думку, гуманізація системи виконання покарань у сфері медико-санітарного забезпечення засуджених має такі прояви.

По-перше, у наданні засудженому права самостійно обирати лікаря та рекомендовані методи лікування.

По-друге, отримувати лікування в закладах охорони здоров'я, які мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України та не віднесені до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

По-третє, отримання медичних послуг як на платній, так і на безкоштовній основі.

По-четверте, засуджені, які страждають на розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів та ін., за їхньою письмовою згодою можуть пройти курс лікування від вказаних захворювань.

Здоров'я засуджених є пріоритетом у кримінально-виконавчій сфері. Загальновизначено, що медичні послуги можуть надавати в закладах охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби, перелік яких затверджується наказом Міністерства юстиції України від 21.03.2013 року № 499/5 [5].

У разі неможливості надання лікарських послуг у закладах охорони здоров'я установ виконання покарань засудженого розміщують під вартою службою екстреної медичної допомоги в заклад загальнодержавної системи охорони здоров'я.

Також слід зазначити, що держава вимагає від засудженого виконувати правила особистої і загальної гігієни, вимоги санітарії.

Натомість варто зауважити, що засуджені, які захворіли в УВП на тяжку або психічну хворобу, підлягають медичному обстеженню з метою підготовки та подання до суду матеріалів для вирішення питання про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання. Огляд здійснюють лікарсько-консультативні комісії. Від результатів медичного обстеження, прийнятого рішення комісією та суду, буде залежати звільнення особи від відбування покарання. При вирішенні цього питання суд враховує тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи. У цьому випадку можна вести мову про зміну правового статусу засудженого на звільненого від відбування покарання у зв'язку з хворобою.

Як визначає діючий Кримінальний кодекс (далі – КК) України, звільнені особи у разі одужання мають бути направлені для відбування покарання, якщо не закінчилися строки давності, передбачені статтями 49 або 80 КК України, або відсутні інші підстави для звільнення від покарання [6].

Надаючи медичну допомогу засудженим, УВП як державні інституції в межах своїх можливостей повинні діяти з максимальною ефективною, що, у свою чергу, збереже здоров'я засуджених в умовах ізоляції та існування значної кількості потенційних загроз, крім того, з огляду на значну кількість засуджених, хворих на небезпечні, інфекційні хвороби, профілакує їх поширення як серед засуджених, так і серед інших осіб, розширить можливість працевлаштування засуджених на підприємствах УВП, залучення їх до групових, масових заходів виховного характеру [7, с. 72].

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що нині адміністрація УВП піклується про охорону здоров'я засуджених до позбавлення волі, проте є нагальна потреба у підвищенні якості медико-санітарного забезпечення, а для цього потрібно не тільки законодавче втручання, а й матеріальне забезпечення.

Список використаних джерел

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
2. Права та законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: монографія / К.А. Автухов, А.П. Гель, О.Г. Колб та ін.; за заг. ред. А.Х. Степанюка. Харків: Право, 2015. 246 с.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.05.2022).
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3. Ст. 21.
5. Про затвердження Переліку закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України: затверджений наказом Міністерства юстиції України: затв. наказом М-ва юстиції України від 21.03.2013 № 499/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-13#Text> (дата звернення: 16.05.2022).
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
7. Кубрак Р.М., Тютьгій С.М. До питання забезпечення права засуджених на медичну допомогу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 47. Т. 2. С. 69–73.

Шикір Дмитро Олександрович,

студент I курсу ОС «Магістр»

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ІНСТИТУТУ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю реформування та лібералізації антикорупційного законодавства в контексті інституту запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Потенційний конфлікт інтересів – у особи наявний приватний інтерес у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень [1, ст. 1].

Реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій [1, ст. 1].

Реальний конфлікт інтересів є явищем більш небезпечним для суспільних відносин, ніж потенційний конфлікт інтересів. Але реальному конфлікту інтересів завжди передують потенційний конфлікт інтересів [2, с. 146].

Задля збільшення ефективності антикорупційної політики та зменшення кількості корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень доцільно внести такі зміни до Розділу V ЗУ «Про запобігання корупції».

По-перше, на мою думку, доцільно прибрати поділ конфлікту інтересів на потенційний та реальний, оскільки сам факт настання конфлікту інтересів є загрозою виникнення корупційних ризиків, і тому для спрощення процедури запобігання та врегулювання конфлікту інтересів особою, в якій конфлікт інтересів виник, їй варто чітко розуміти, що цей факт є небезпечним і потребує негайного усунення. У свою чергу наявність двох видів конфлікту інтересів може заплутати особу, в якій цей конфлікт виник, і яка не дуже розуміється на різниці між потенційним та реальним конфліктом інтересів.

Наприклад, особа, в якій виник реальний конфлікт інтересів, що несе загрозу виникнення корупційних ризиків, може помилково вважати, що цей конфлікт інтересів є потенційним і тому не несе великого ризику настання корупційної ситуації.

Отже, варто змінити Розділ V ЗУ «Про запобігання корупції» шляхом виключення поділу конфлікту інтересів на потенційний та реальний і введення єдиного терміну «конфлікт інтересів» з відповідними критеріями, який буде загальним щодо всіх проявів конфлікту інтересів.

По-друге, відповідно до абз. 1 ч. 3 ст. 28 ЗУ «Про запобігання корупції» (далі Закону) безпосередній керівник особи або керівник органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади протягом двох робочих днів після отримання повідомлення про наявність у підлеглої йому особи реального чи потенційного конфлікту інтересів, приймає рішення щодо врегулювання конфлікту інтересів, про що повідомляє відповідній особі [1].

Вважаю, що для збільшення ефективності та лібералізації процедури врегулювання конфлікту інтересів шляхом повідомлення працівником, який підозрює що в нього виник чи може виникнути конфлікт інтересів, свого безпосереднього керівника про факт конфлікту інтересів, потрібно формулювання «протягом двох робочих днів після отримання повідомлення» змінити на формулювання «протягом одного робочого дня після отримання повідомлення».

На мою думку, ця зміна буде корисною з точки зору того, що ризик вчинення корупційного правопорушення внаслідок виникнення конфлікту інтересів протягом очікування відповіді від керівника буде зменшений удвічі, оскільки відповідь, відповідно до запропонованих мною змін, керівник буде зобов'язаний надати удвічі швидше порівняно з чинним положенням абз. 1 ч. 3 ст. 28 Закону.

По-третє, відповідно до абз. 2 ч. 3 ст. 28 Закону Національне агентство у випадку одержання від особи повідомлення про наявність у неї реального, потенційного конфлікту інтересів упродовж семи робочих днів роз'яснює такій особі порядок її дій щодо врегулювання конфлікту інтересів [1].

Вважаю, що період, протягом якого Національне агентство повинно надати відповідь щодо врегулювання конфлікту інтересів для працівника, є занадто великим.

Тому для збільшення ефективності та лібералізації процедури врегулювання конфлікту інтересів шляхом роз'яснення Національним агенством працівнику дій, які той повинен вчинити для врегулювання конфлікту інтересів, на мою думку, варто зменшити строк, протягом якого Національне агенство зобов'язане надати таку відповідь із 7 (семи) днів до 2 (двох) днів.

Така зміна положення абз. 2 ч. 3 ст. 28 Закону значно зменшить ризик виникнення корупційної дії працівником, в якого виник кон-

флікт інтересів і який звернувся до Національного агентства з проханням роз'яснити порядок дій щодо врегулювання конфлікту інтересів, оскільки працівник отримає порядок дій, які необхідно вчинити для врегулювання конфлікту інтересів у значно коротший строк, ніж як це передбачено чинним Законом.

По-четверте, відповідно до абз. 3 ч. 2 ст. 35-1 Закону, якщо неучасть особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняної до неї особи, яка входить до складу колегіального органу, у прийнятті рішень цим органом призведе до втрати правомочності цього органу, участь такої особи у прийнятті рішень має здійснюватися під зовнішнім контролем. Рішення про здійснення зовнішнього контролю приймається відповідним колегіальним органом [1].

Вважаю, що для збільшення ефективності та лібералізації процедури врегулювання конфлікту інтересів, що виник у діяльності окремих категорій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, потрібно чітко визначити в Законі, хто має право здійснювати такий зовнішній контроль.

На мою думку, такий зовнішній контроль можуть здійснювати:

1. у діяльності Президента України – Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Верховний Суд, з огляду на поділ влади в Україні на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову;
2. у діяльності народних депутатів України – Голова Верховної Ради України, Президент України, Кабінет Міністрів України та Верховний Суд;
3. у діяльності членів Кабінету Міністрів України – Прем'єр-міністр України, Президент України, Верховна Рада України та Верховний Суд;
4. у діяльності керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, – Прем'єр-міністр України, керівник центрального органу виконавчої влади;
5. у діяльності суддів – Президент України, Верховна Рада України, голова Вищої Ради правосуддя, голова відповідного суду, в якому працює суддя, в якого виник конфлікт інтересів;
6. у діяльності суддів Конституційного Суду України – Президент України, Верховна Рада України, голова Конституційного Суду України;
7. у діяльності голів обласних та районних рад, міських, сільських, селищних голів – заступник або секретар відповідної ради;
8. у діяльності заступників голів обласних та районних рад, міських, сільських, селищних голів – голова або секретар відповідної ради;
9. у діяльності секретарів міських, сільських, селищних рад – голова або заступник голови відповідної ради;
10. у дія-

льності депутатів місцевих рад – голова, заступник голови або секретар відповідної ради.

По-п'яте, відповідно до ч. 1 ст. 36 Закону особи, зазначені в пункті 1, підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону, зобов'язані протягом 60 днів після призначення (обрання) на посаду передати в управління іншій особі належні їм підприємства та корпоративні права в порядку, встановленому законом [1].

Вважаю, що для збільшення ефективності та лібералізації запобігання конфлікту інтересів у зв'язку з наявністю в особи підприємств чи корпоративних прав варто змінити формулювання «зобов'язані протягом 60 днів після призначення (обрання) на посаду передати в управління іншій особі належні їм підприємства та корпоративні права» на формулювання «зобов'язані протягом 30 днів після призначення (обрання) на посаду передати в управління іншій особі належні їм підприємства та корпоративні права».

Така зміна, на мою думку, значно зменшить ризик виникнення конфлікту інтересів в особи, зазначеної в пункті 1, підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону, що володіє підприємствами чи корпоративними правами, оскільки строк, протягом якого вона зобов'язана буде передати належні їй підприємства та корпоративні права, які можуть стати причиною для виникнення конфлікту інтересів та корупційних діянь, буде зменшено вдвічі.

Таким чином, чим швидше особа, зазначена в пункті 1, підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону, що володіє підприємствами чи корпоративними правами, які можуть стати причиною для виникнення конфлікту інтересів та корупційних діянь, передасть їх за встановленою Законом процедурою, тим меншим буде ризик виникнення конфлікту інтересів та корупційних діянь.

По-шосте, відповідно до ч. 2 ст. 34 Закону звільнення особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняної до неї особи із займаної посади у зв'язку з наявністю конфлікту інтересів здійснюється у разі, якщо реальний чи потенційний конфлікт інтересів у її діяльності має постійний характер і не може бути врегульований в інший спосіб, у тому числі через відсутність її згоди на переведення або на позбавлення приватного інтересу [1].

На мою думку, ч. 2 ст. 34 Закону варто прибрати та замінити звільнення як спосіб врегулювання конфлікту інтересів на відсторонення особи від виконання своїх професійних обов'язків на період, доки не буде врегульовано конфлікт інтересів без збереження заробітної плати.

Ця зміна допоможе уникнути зловживань роботодавця, який під приводом виникнення конфлікту інтересів та начебто неможливістю його врегулювати іншим способом може звільнити незручного працівника.

Таким чином, заміна звільнення на відсторонення як спосіб врегулювання конфлікту інтересів значно спростить вирішення конфлікту інтересів та унеможливить зловживання роботодавця щодо працівника.

Отже, з усього вищезазначеного можемо зробити висновок, що інститут запобігання та врегулювання конфлікту інтересів потребує певних змін, зазначених мною у цій роботі, з метою лібералізації антикорупційного законодавства України.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання корупції». *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49, ст. 2056.
2. Гудков Д. В. Конфлікт інтересів та шляхи його врегулювання в національному законодавстві. *Право і суспільство*. 2014. № 1–2. С. 120–124.

Яковець Ірина Станіславівна,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

«БОЛІ» УКРАЇНСЬКОЇ ПРОБАЦІЇ

У 2010 році Й. Дурнеску опублікував висновки свого дослідження під красномовною назвою «Болі пробації: ефективна практика та права людини» щодо Румунії [1]. У цій статті досліджується досвід правопорушників під час перебування під наглядом пробації та аналізуються «болі пробації» у зв'язку з прагненнями до реабілітації. Стаття складається з двох основних частин. У першій частині статті за допомогою тематичного аналізу досліджено досвід випробувальних осіб, виокремлено вісім різних видів випробування. У другій частині статті ці «болі випробування» розглядаються з двох різних точок зору: прав людини та моделі хорошого життя. Висновок полягає в тому, що ці дві точки зору підтримують одна одну й можуть допомогти зменшити розчарування та позбавлення, які переживають особи, що перебувають на випробувальному терміні. Застосовуючи ці дві точки зору, служби пробації можуть подолати перешкоди на шляху до відмови та отримати більшу легітимність в очах отримувачів пробації.

Саме для визначення того, які умови перебування в пробації в Україні є найбільш відчутними для засуджених, було проведено опитування таких осіб.

Показово 37,5% (36 суб'єктів) не стикнулися з будь-якими обмеженнями під час перебування на пробації, 31,2% (30 суб'єктів) зазначили, що відбування покарання та заборона виїзду за кордон позбавили можливості знайти високооплачувану роботу та забезпечити належне матеріальне утримання; 21% (20 суб'єктів) вказали, що зіткнулися з обмеженнями у плануванні свого часу та пересування; 6,2% (6 суб'єктів) зазначили про труднощі, пов'язані з роботою, а саме про необхідність постійно відпрошуватися в роботодавця в день реєстрації та для проходження пробаційних програм. Решта суб'єктів вказали на окремі незручності, пов'язані з особливостями відбування покарання, наприклад: віддаленість місця реєстрації, неможливість працевлаштуватися через необхідність з'являтися на реєстрацію тощо.

100% (96 суб'єктів) вказали, що працівники пробації ніколи не порушували їхні права під час перебування на пробації.

Під час обговорення вчиненого правопорушення індивідуально з інспектором або у групі 48% (46 суб'єктів) відчували сором, незручність, негативний стан, хвилювання. Окремі суб'єкти вказали на болючість цієї теми для обговорення і пригадування самого факту вчинення злочину. 18% (17 суб'єктів) відчували провину, розкаяння за злочин, пригнічення; 9,3% (9 суб'єктів) – вказали на підтримку та розуміння, довіру з боку інспектора, спокій; 14,5% (14 суб'єктів) зазначили, що нічого не відчували, в тому числі сорому. Інші відповіді стосувалися одиничних випадків проживання певних емоцій та почуттів, наприклад, злість та образу на себе та ін.

71% (68 суб'єктів) опитуваних вказали, що факт надсилання працівником пробації запитів до підприємств, установ та організацій ніяк не вплинув на їх життя; 7,2% (7 суб'єктів) вказали, що запит не надсилався; 6% (6 суб'єктів) почували сором, осуд з боку колег і роботодавця. Окремі суб'єкти вказали на те, що це спонукало їх замислитися над тим, що скоєно. Разом з тим кілька суб'єктів зазначили, що такі запити могли б негативно вплинути на роботу.

Аналогічний розподіл відповідей було отримано стосовно впливу на життя суб'єкта факту відвідування працівником пробації місця проживання, а саме: 68,7% (66 суб'єктів) заперечили будь-який вплив на життя, оскільки рідні й близькі знали про факт вчинення правопорушення; 11,5% (11 суб'єктів) вказали, що працівник

пробації не відвідував їх за місцем проживання, 8,3% (8 суб'єктів) вказали, що поширилася інформація, яку вони не хотіли б розголошувати, виникли запитання від сусідів.

82% (79 суб'єктів) ствердили, що не відчували ознак стигматизації. Окремі опитувані вказали, що відчували такі ознаки в місцях позбавлення волі.

70,8% (68 суб'єктів) не вважають громадські роботи принизливими на противагу 24% (23 суб'єктам), які відповіли стверджувально на це запитання. 5,2% (5 суб'єктів) не змогли визначитися з відповіддю.

30% (28 суб'єктів) мали можливість систематично відвідувати психолога; 6,2% (6 суб'єктів) отримали разову консультацію на початку відбування покарання; 27% (26 суб'єктів) вказали, що вони не потребують консультації у психолога; 15 (15,5%) не мали консультації або можливості звернутися до психолога; 7,2% (7 суб'єктів) отримували консультації незалежних психологів, у тому числі психолога ЦСССДМ.

Цитування суб'єктів з означеного питання: «Я мав можливість отримати консультацію від психолога. Під час спілкування мені було комфортно», «Консультація виправдала мої очікування, навіть більше, я дізнався багато нового та корисного для себе» «Це була можливість поліпшити свій психічний і емоційний стан: перепади настрою, втоми і втрати життєвих сил, розібратися в потребах і бажаннях, прийняти правильне рішення...», «Усвідомив шкідливий вплив алкоголю та навчився, як керувати своїми емоціями», «Хоч хтось мене вислухав», «Дякую психологу за підтримку, для мене це було необхідно, під час зустрічей було дуже приємно і комфортно».

На думку респондентів, найбільший дискомфорт під час перебування на обліку в органі пробації викликала необхідність з'являтися на реєстрацію, відпрошуватися у керівництва, обмеженістю права виїзду за кордон, страхом пропустити дату реєстрації, віддаленість місця реєстрації від місця проживання та обмеження транспортного сполучення, почуття провини та сорому, про що вказали 28% (27 суб'єктів) з опитаних. Переважна більшість правопорушників (48%) вказали, що не відчували жодних ознак дискомфорту під час перебування на обліку.

Лише 18,7% (18 суб'єктів) порушували встановлені законом і покладені судом обов'язки, з них на трьох було складено адміністративний протокол. Усі вказали на справедливі дії працівника пробації щодо винесеного за даним фактом попередження. Решта опи-

туваних, які взяли участь в опитуванні, не порушувала покладені судом обов'язки.

Таким чином, можна констатувати, що переважна більшість обмежень, які стають відчутними для суб'єктів пробації, мають моральний характер і не стосуються значної зміни правил їх життя. Це вказує на визначальну роль саме соціально-виховної роботи в протидії рецидивам правопорушень, а не на каральні елементи призначеного покарання чи випробування.

Список використаних джерел

1. Pains of Probation: Effective Practice and Human Rights// https://www.researchgate.net/publication/44572982_Pains_of_Probation_Effective_Practice_and_Human_Rights

Skakov Aydarkan Baydekovich,

Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Barimbek Beisenov, Professor of the Department of Criminal Law and Organization of Punishments Execution, Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after.

Sh. Kabybayeva, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honorary Worker of Education of the Republic of Kazakhstan

IMPROVEMENT OF CRIMINAL, CRIMINAL-PROCEDURAL AND CRIMINAL-EXECUTIVE LEGISLATION WILL INCREASE THE EFFICIENCY OF KAZAKHSTAN'S CRIMINAL POLICY

One of the main activities of any country is creation of the necessary conditions in order to ensure the security of an individual, society and the state, their protection from any criminal encroachments. Implementation of this task is carried out by the state through its criminal policy, which in turn has three component areas: criminal-legal, criminal-procedural and criminal-executive policy. It is possible and necessary to determine the degree of effectiveness of the implemented criminal policy only on the basis of the results of all its components and the development of modern preventive measures to prevent crime.

Speaking about the formation of a new criminal policy in Kazakhstan, it should be noted that the circumstances that catalyze this process are the fundamental changes that have taken place in the life of a person, society and the state. For example, starting from the 1st January 2015, the Criminal, Criminal Procedure and Penal Codes of the Republic of Kazakhstan came into force, which, judging by the amendments made to

them, can be considered as new laws, not improved versions of old normative legal acts. It should be noted here that when developing the above bills, the working groups encountered problems of a legal, organizational and managerial nature, most of which could be solved by developing a unified concept of the country's criminal policy. However, each working group went its own way, at the same time coordinating their draft laws with the newly created Criminal Code. As a result, in our opinion, there are some shortcomings in all the developed Laws.

I would like to dwell on some of them.

So, speaking about the Criminal Code of Kazakhstan, the following shortcomings should be noted. Firstly, in our opinion, a new legal institution, a criminal offense, was incorrectly put into effect. This fact violated the forward trend in the development of the country's criminal policy towards its humanization. Instead of achieving this strategic goal of the criminal policy pursued by Kazakhstan, we observe the reverse process: from the category of administrative offenses they turn into criminal offenses, the public danger of which becomes much higher. That is, almost twenty years of work of a legislator, scientists, law enforcement officers to decriminalize certain crimes that do not have an increased public danger, turned out to be in vain. Such application of the institution of a criminal offense, in our opinion, will lead to a tightening of the national criminal legislation, an increase in the number of persons prosecuted, and other negative consequences that will not contribute to crime prevention, increased security and the improvement of society. In our deep conviction, it would be necessary to leave previously decriminalized criminal offenses within the scope of administrative legislation.

Another important problem not solved by the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is the preservation of legal norms that have been transferred from the previous legislation. In particular, the Law retains not only the types of punishments, but also contains a mechanism for the execution of certain of them, which are the subject of penal legislation regulation. Here we mean the rules for the execution of restrictions on freedom, probation, arrest, etc. Failure to transfer these novels to the Penal Code will lead to the fact that a legislator will return to this problem again.

The third problem that a legislator should solve is the material support for certain types of punishment execution. For example, the mechanism for executing an arrest has not yet been determined. Where will this type of punishment be carried out? Are there financial resources for their implementation? The proposal to execute the arrest in

pre-trial detention centers, insulators, so-called receivers, is physically impossible. A pertinent question arises: should the list of types of punishments include arrest, restriction of freedom, correctional labor, etc., executing of which is impossible due to lack of funding. Moreover, execution of certain types of punishments is almost the same (restriction of freedom and corrective labor. – A. S.). It suggests the inexpediency of their introduction into the legislation. Perhaps we should take into account the experience of Germany in this matter and leave only three types of punishment: a fine, community service and imprisonment.

As for death penalty abolishing, everything is not so simple. It is our deep conviction that death penalty abolishing in conditions of the most severe economic crisis, unemployment, pandemic, etc. is premature. Only death penalty as an exceptional measure of punishment has the most effective potential to prevent crime. The fear of being executed deters criminals from committing grave and especially grave crimes.

Further. Speaking about Criminal Procedure Code, it should be noted that the problem of implementing the adversarial principle in criminal proceedings has not been resolved. The parties in the process do not have equal status. In practice this leads to an unfair court decision. The court does not examine all the circumstances of the case in detail. We propose to expand lawyers' legal status by giving them the right to establish, fix and withdraw evidence confirming defendant's innocence. At the same time, lawyer's right to present this evidence at any stage of legal proceedings, including court proceedings, should be preserved.

In order to assist the defense side, the adoption of the Law of the Republic of Kazakhstan "On a Private Detective" should be accelerated. At the same time, this institution should be given the right to conduct operational-search activities. In addition, the adoption of this law will ensure retired law enforcement officers' employment. In addition, it is necessary to consider the issue of depriving the Prosecutor's Office of the function of supreme supervision, which it has retained since the existence of an absolute monarchy.

Focusing on the Penal Code of the Republic of Kazakhstan, it should be noted that this Law, in our opinion, is also not without flaws. In particular, there will be problems when conducting probation control in relation to persons sentenced to restriction of freedom, conditionally convicted and released on parole. This is due to the fact that only court is empowered to establish a list of duties for the person being tested. In our opinion, it would be right to give the probation authority (probation

service) the authority to independently determine the terms of reference for the persons being tested, depending on the severity of the crime committed, the personality of the convict and other criteria that characterize him. The court must only assign a certain type of punishment.

The Penal Code of Kazakhstan details the mechanism for implementing a progressive system of executing imprisonment. In the earlier acting Penal Code issued 1997, almost all elements of the progressive system are presented: changing the conditions of detention within the same correctional institution (strict, ordinary, light and preferential conditions of detention); changing the type of an institution; replacing the type of punishment and parole. However, there was no legal mechanism for their implementation. The new Law, in general, eliminated the gaps in the wide application of the progressive system of convicts' staged detention. In future, in our opinion, it will be possible to extend this institution to the execution of punishments alternative to deprivation of liberty (fine, community service, correctional labor, etc.).

Thus, the above allows us to draw a number of conclusions:

1) at present, one of the most important areas of criminal policy pursued by the Republic of Kazakhstan is the widespread introduction of criminal penalties alternative to imprisonment;

2) in order to improve the penal legislation of the Republic of Kazakhstan, it is proposed to develop a new draft law – "On Sentences Executing and the Probation Service". One draft law should regulate the types of punishments (from fines to imprisonment and the death penalty), types of penal bodies and institutions that are part of the penitentiary (penal) system, the procedure for the execution (serving) of all types of criminal punishments, as well as social adaptation and rehabilitation of persons who find themselves in the field of criminal proceedings, etc.

The author also proposes a new name for the bill - the Law of the Republic of Kazakhstan "On Sentences Executing and the Probation Service". The name of the draft of Penal Code proposed by us most fully reveals the legal essence of the new normative legal act.

The implementation of the novelties specified in the Penal Code of the Republic of Kazakhstan urgently requires the creation of an independent state body – the Agency for Sentences Executing and the Probation Service.

СЕКЦІЯ 6 ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Базелюк Вікторія Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент, молодший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України,
асистент кафедри кримінального права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОСЯГАННЯ НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

На сьогодні міжнародною спільнотою розроблений досить широкий список процедур та правил, спрямованих на захист культурних цінностей. Це пов'язане з тим, що у світі постійно відбуваються військові сутички. Усі, напевно, пам'ятають нещодавні та іноді й незавершені конфлікти в Європі, на Середньому Сході, у Центральній Азії та Африці. Проте нині ця ситуація стосується і України.

Ще з 2014 року об'єкти культурної спадщини нашої держави почали зазнавати пошкоджень, руйнувань, а також викрадень за кордон унаслідок конфліктів. Розпочалося все з протестів на Майдані, анексії Криму та вторгнення росії спочатку на територію Донбасу, а з 24 лютого 2022 року і повномасштабного вторгнення на територію України.

На жаль, Україна виявилася не готовою до належного захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. На деяких об'єктах були відсутні розпізнавальні знаки; не було вжито спеціальних заходів архітектурного характеру (для попередження та полегшення боротьби з руйнуваннями та пожежами); не було створено резервів матеріалів, необхідних для евакуації рухомих експонатів та захисту нерухомих культурних цінностей; на багатьох об'єктах не було планів евакуації на випадок збройного конфлікту; не було створено спеціальних служб, які повинні були б здійснювати захисні заходи щодо культурних цінностей під час збройного конфлікту; у багатьох військовослужбовців та працівників культури був недостатній рівень знань у галузі міжнародного гуманітарного права.

У зв'язку з цим, за попередніми даними Українського культурного фонду, станом на 18 квітня 2022 року Міністерством культури зафіксовано 200 знищених та пошкоджених об'єктів культури [5].

Станом на 2 травня 2022 року ЮНЕСКО підтвердило пошкодження або знищення 120 культурних об'єктів, серед яких 51 – релігійні об'єкти, 24 – історичні будівлі, 15 – пам'ятники, 13 – будівлі, призначені для культурних заходів, 10 – музеї, 7 – бібліотеки. Проте цей список неповний, оскільки деякі дані нині не перевірені. Наскільки відомо, об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО на цей час не зазнали пошкоджень.

Окрім знищення, гострою є загроза незаконного привласнення і вивезення рухомих культурних цінностей з музеїв України на територію росії, зокрема на тимчасово окупованих територіях та в зонах активних бойових дій.

Як реакція на дії рф щодо знищення культурної спадщини України: у багатьох містах нерухомі пам'ятки намагаються захистити, обкладаючи останні мішками з піском, пластиком чи дошками. У Києві станом на середину квітня завдяки волонтерам, підприємцям та громадськості таким способом було захищено 28 об'єктів [1]. У Львові частина об'єктів культурної спадщини була демонтована та переміщена до укриттів, а церковні вітражі, фонтани, статуї та пам'ятники, які неможливо демонтувати, захистили пластиком, дерев'яними конструкціями або іншими матеріалами. Захистити львівські пам'ятки допомагають європейські організації. Зокрема з Польщі до Львова було відправлено два вагони із захисними матеріалами [4].

Окрім того, всі об'єкти культурної спадщини архівуються в цифровому вигляді волонтерами міжнародного проєкту «Врятувати українську культурну спадщину онлайн». Команда загалом налічує більше тисячі фахівців з архівування, програмістів та комп'ютерників-аматорів.

Незабаром після військового вторгнення російської федерації ЮНЕСКО оголосила про намір позначити емблемою Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року ключові історичні об'єкти України [3]. До речі, державами-учасницями зазначеної Конвенції є і Україна, і росія. Гаазька конвенція містить також два протоколи, перший з яких було внесено 14 травня 1954 року, він набрав чинності 7 серпня 1956 року. Серед підписантів цього протоколу є і Україна, і росія. Другий протокол був внесений 26 березня 1999 року, набрав чинності 9 березня 2004 року. Україна приєдналася до Другого протоколу 30 квітня 2020 року, а набрав чинності він 30 червня 2020 року. Таке приєд-

нання відкриває для України додаткові можливості щодо захисту культурних цінностей та допоможе тиснути на росію, надаючи можливість запровадження кримінальної відповідальності за посягання на об'єкти культурної спадщини. Однак росія так і не приєдналася до цього протоколу, хоча ЮНЕСКО закликала рф дотримуватися зобов'язань Гаазької конвенції 1954 року і ратифікувати Другий протокол до неї. Відповідну декларацію ЮНЕСКО ухвалило 18 березня 2022 року на другому позачерговому засіданні Комітету з охорони культурної спадщини. Згідно з цим документом росія має припинити будь-які форми незаконного привласнення, пограбування і вандалізму культурних цінностей, а також утриматися від реквізиції рухомих культурних цінностей з території України. Водночас Україні запропонували в тісній співпраці з ЮНЕСКО якомога швидше позначити ключові об'єкти культурної спадщини захисною емблемою Гаазької конвенції 1954 року (зображення Блакитного щита). У документі було запропоновано всім державам-членам, ЮНЕСКО і відповідним експертним організаціям з питань культурної спадщини надавати на прохання України поради чи підтримку щодо захисту і охорони її культурної спадщини. ЮНЕСКО також висловила готовність надати статус посиленого захисту (enhanced protection) основним об'єктам культурної спадщини України згідно з положеннями Гаазької конвенції 1954 року і протоколів до неї, а також ухвалила рішення про надання невідкладної підтримки Україні, зокрема фінансової [6].

Окрім того, у ст. 8 (2)(b)(ix) Римського статуту Міжнародного кримінального суду передбачено окремий військовий злочин – «умисне завдання ударів по будівлях, що мають релігійне, освітнє, культурне, наукове чи благодійне призначення, історичних пам'яток, госпітальх та місцях зосередження хворих і поранених, за умови, що вони не є військовими цілями» [2]. Тому, якщо Україна не зможе притягнути до кримінальної відповідальності військових злочинців, цим займатиметься Міжнародний кримінальний суд у Гаазі.

Список використаних джерел

1. Кречетова Д. На захисті від «русского мира»: як рятують українські пам'ятки і чому Київ лишив монумент Незалежності відкритим. Українська правда. 16 квітня 2022 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/04/16/248266/>.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

3. Hickley C. Unesco 'gravely concerned' about damage to Ukrainian cultural heritage. *The Art Newspaper - International art news*. 4 березня 2022 р.

4. Holland O. 'Concerned' Ukrainian locals help protect Lviv's historic statues. CNN. 4 березня 2022. URL: <https://edition.cnn.com/style/article/lviv-ukraine-statues-wrapped-heritage-protection/index.html>.

5. «Це воєнні злочини». В Україні зруйновані та пошкоджені 200 об'єктів культурної спадщини. 18 квітня 2022. URL: <https://nv.ua/ukr/art/v-ukrajini-zruynovani-ta-poshkodzheni-200-ob-yektiv-kulturnoji-spadshchini-tkachenko-novini-ukrajini-50234845.html>.

6. ЮНЕСКО закликало росіян припинити руйнування культурних цінностей в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-yunesko-zaklikalo-rosiyan-ripiniti-rujnuvannya-kulturnih-cinnostej-v-ukrayini>.

Рожко Ігор Юрійович,

студент 2-го курсу ступеня «Магістр» Академії адвокатури України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗОПЛАТНОЮ ПРАВОВОЮ ДОПОМОГОЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РФ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ НИМИ ПРОТИПРАВНИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

З огляду на проведення в Україні воєнних дій безоплатна правова допомога з боку держави є досить актуальною та відіграє важливу роль у забезпеченні, охороні та захисті прав і свобод людини та громадянина, адже значно збільшилась кількість осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу (далі – БВПД) з боку держави. Водночас збільшилась кількість воєнних злочинів та випадків притягнення до кримінальної відповідальності російських солдатів, які порушують закони та звичаї війни, що передбачені міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України.

Показовою щодо цього питання є справа військовослужбовця рф сержанта В. Шишимаріна, якого вироком Солом'янського районного суду міста Києва обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 438 Кримінального кодексу України, та призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Для здійснення захисту йому призначили адвоката В. Овсяннікова, який надавав обвинуваченому БВПД.

Надання такої допомоги особам, які обвинувачуються у вчиненні воєнних злочинів на території України, потребує особливого вивчення у світлі норм національного права, міжнародних договорів та моральних засад.

Стаття 59 Конституції України містить норму, якою передбачено право на професійну правничу допомогу, яка у передбачених законом випадках має надаватися безоплатно [1].

Конституційний суд України наголошував, що право на БВПД є одним із невід'ємних прав людини і має загальний характер. У розумінні конституційної гарантії права кожного на правову допомогу поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Згідно з положеннями Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та нормами Кримінального процесуального кодексу України БВПД надається всім особам, які обвинувачуються у вчиненні особливо тяжких злочинів.

Отже, національне законодавство не передбачає виняткових обставин, які б унеможливили надання адвокатом БВПД у кримінальних справах щодо захисту осіб, в яких участь адвоката обов'язкова. Проте навіть якщо внести зміни до законодавства в частині виокремлення військових злочинців як таких, що не можуть бути віднесені до категорій осіб, яким надається БВПД, то такі зміни не будуть ефективними, оскільки, навіть якщо припустити, що військові злочинці не матимуть права на БВПД відповідно до норм національного законодавства, вони все рівно будуть мати право на таку допомогу відповідно до Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ).

У параграфі 3 пункту (с) статті 6 ЄКПЛ мова йде про те, що всі особи, обвинувачені у кримінальних злочинах, мають принаймні право захищатися особисто або звертатися за правничою допомогою до адвоката за своїм вибором та на власний розсуд, або за браком достатніх коштів для оплати правничої допомоги захисника одержувати таку допомогу безоплатно [2].

Також потрібно враховувати те, що у кримінальному судочинстві кожен, хто не має достатніх коштів на оплату послуг адвоката, має право на отримання БВПД у тому випадку, якщо того вимагають інтереси правосуддя (характер та складність обвинувачення, правові наслідки, суворість можливої санкції та здатність обвинуваченого адекватно захищатися особисто). З цього випливає

обов'язок держави забезпечити надання безоплатної правової допомоги як одного з компонентів справедливого судочинства.

У Рішенні ЄСПЛ від 12 січня 2012 року у справі «Довженко проти України» (*Dovzhenko v. Ukraine*, заява №36650/03), суд встановив, що через серйозність звинувачень проти заявника та можливу санкцію, яка передбачала найсуворіший вид покарання, інтереси правосуддя вимагали обов'язкової участі в цій справі захисника.

Також доцільно зазначити, що згідно з Правилами адвокатської етики адвокат у своїй професійній діяльності зобов'язаний виходити з принципу переваги інтересів клієнтів перед своїми. Зокрема адвокат не має права прийняти доручення клієнта за умови особистого конфлікту інтересів адвоката чи пов'язаних з ним осіб з інтересами клієнта у випадках, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», або подібних до них такою мірою, що це може вплинути на об'єктивність і незалежність адвоката під час виконання доручення, зокрема, коли виконання доручення суперечитиме релігійним, політичним та іншим сталим переконанням адвоката [4].

Тому надання адвокатом БВПД військовослужбовцям рф, які обвинувачуються в порушенні законів та звичаїв війни, можливе за умови дотримання адвокатом Правил адвокатської етики.

Отже, міжнародно-правові зобов'язання, які взяла на себе Україна під час ратифікації ЄКПЛ та рекомендацій Ради Європи, містять надання БВПД у кримінальних провадженнях, зокрема і особам, які обвинувачуються у вчиненні воєнних злочинів. Внесення прав цих осіб до БВПД на рівні закону свідчить про наближення українського законодавства до загальноєвропейських стандартів захисту прав людини в демократичному світі, адже відстоює найвищі інтереси правосуддя.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 року № 245к/96-ВР із змінами, внесеними згідно із Законом України № 1401-VIII від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. С. 532.

2. Європейська конвенція з прав людини (Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Правила адвокатської етики: Затверджені звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>

Самофалов Леонід Прохорович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії
та історії держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби

ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Проблема співвідношення права і держави набуває особливого значення в Україні під час воєнного стану. Давно відомо, що закон і публічна влада виникають одночасно і мають призначення забезпечити нормальні умови життя людей, узгоджувати їхні інтереси. Держава і право приносять у життя, особливо у складні часи, організуючі начала, мають регламентувати процеси, які швидко змінюються.

Взагалі в юридичній літературі існують різні підходи до питання співвідношення держави і права. Одним з них є естатичний, що виходить з пріоритету держави над правом. Право розглядається як продукт державної діяльності, що набуває певного значення у цей час для українського суспільства. Головна умова цього підходу – політична практика. Іншим підходом є врахування природно-правових поглядів. Прихильники школи природного права виходять з обмеження держави правом. З позиції цього підходу праву належить пріоритет порівняно з державою, що, на наш погляд, в умовах війни з агресором повинно мати обмеження в реалізаціях цієї наукової ідеї.

Є й інші підходи, зокрема такий, що полягає в тому, що між державою і правом немає однозначного причинно-наслідкового характеру (державу народжує право, або з права народжується держава). У цьому підході можна виявити глибинні зв'язки між державою і правом, уникнути однобічності, розібратись у ролі права для держави і держави в забезпеченні права. З точки зору науковості цей підхід має суттєве значення, але у зв'язку з агресивними діями Росії проти нашого народу й держави ми не робимо наголос на його актуальності.

На державу покладається захист прав, свобод та інтересів усіх громадян, їх соціальний захист, врегулювання протиріч у суспільстві. Водночас держава – це гарант захисту людини, її життя як найвищої соціальної цінності. А в період загрози країні з боку агресивних держав, а також у мирний час здійснює комплекс військових, політичних економічних, міжнародних, правових заходів, спрямова-

них на ефективну відсіч ворогу, що ми бачимо нині. Правова політика держави охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства. Безумовно, у період війни діяльність держави не завжди є зрозумілою для пересічного громадянина, особливо коли розкрадаються народні кошти, привласнюється гуманітарна допомога посадовими та іншими особами. Так, наприклад, за повідомленнями інфоагентств, на 5 травня 2022 року в Україні було порушено 14 кримінальних проваджень за розкрадання гуманітарних вантажів. Є приклади, коли в цей важкий час вивозять за кордон десятки мільйонів валютних коштів. А з повідомлень у новинах УНІАН від 18.05.2022 дізналися, що на Запоріжжі викрито канал збуту зброї. Затримано співробітника ДСНС. У Львівській області волонтери виявили виготовлені ними бронезилети та передані армії, які були передані в продаж. Приклади свідчать про те, що держава і право, їх вплив мають бути задіяні для запобігання таких діянь, а також жорсткого покарання винних. «Право формується за неодмінної участі держави, воно є безпосереднім продуктом, результатом державної діяльності [1, с.143]. Це значить, що право і законодавство у военний час повинно мати не тільки справедливий характер, а й бути в міру жорстким до ворогів країни.

Право відносно самостійне і як явище цивілізації та культури: а) обмежує в демократичному суспільстві державну владу; б) впроваджує державну владу через процесуальну і процедурну форми; в) дозволяє державним органам відповідні дії; г) організовує побудову, структуру, вдосконалення і розвиток державних органів, визначає їх функціонування, г) надає державним органам престижності й автономності [2, с. 17].

Усе це вказує на величезні можливості держави у правовій сфері в період війни.

Російська агресія дала підстави Україні звернутися в міжнародні судові організації для притягнення держави РФ за воєнні злочини до юридичної відповідальності, для чого нашим державним органам треба багато зусиль, співпраці з різними світовими структурами. Міністр юстиції Д. Малюська вказував, що для перших вироків щодо воєнних злочинів РФ знадобиться для міжнародної юриспруденції у кращому випадку 1–2 роки, а взагалі цей процес може тривати 6–8 років.

На наш погляд, треба вносити зміни в кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство України в напрямку спрощення

його застосування стосовно військових злочинів, водночас встановити більш жорсткі санкції.

Під час війн і в довоєнний час виникло багато проблем державно-правового характеру. Зокрема треба було ще вісім років тому денонсувати договір про уникнення подвійного оподаткування з РФ; розібратися з розкраданням запасів держрезерву, підвищити відповідальність за мародерство, особливо з боку тих осіб, які мають владні чи громадські та військові обов'язки.

На завершення треба додати, що війна дала можливості деяким посадовим особам провести, наприклад, звільнення працівників поліції зі служби за різними необґрунтованими підставами. Зокрема, у Чернігівській області було звільнено більше 150 осіб.

Підбиваючи підсумки, можна констатувати, що роль держави і права в умовах російської агресії є визначальними, існують усі можливості посилити законодавче регулювання в країні та підвищити відповідальність за протиправні дії, особливо щодо посадових осіб.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права: підручник / кол. авт., кер. авт.кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерников. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 468 с.

2. Добренська Н. В. Взаємозв'язок і взаємодія суспільства, держави та права. *Право і суспільство*. 2016. № 1 (2). С. 14–18.

Татієв Садіг Рза Огли,

доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
начальник кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права
та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби;

Личик Олександр Володимирович,

здобувач вищої освіти ступеня магістр
Академії Державної пенітенціарної служби

ШТРИХИ ДО ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

На найвищому законодавчому рівні в Україні визначається, що людина, її життя, здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека визначаються найвищою соціальною цінністю [1]. Вказаний принцип неухильно повинен дотримуватись на всіх етапах кримінального провадження щодо суб'єктів провадження. Розглядаючи заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, варто зазначити, що нині існує низка проблем стосовно належного захисту найвищої соціальної цінності в рамках криміна-

льного процесу, адже, по-перше, відсутній ефективний процесуальний механізм заходів забезпечення безпеки, який надавав би впевненість учасників кримінального провадження в тому, що вони можуть співпрацювати з правоохоронними органами стосовно досягнення цілей правосуддя; по-друге, відсутнє належне й гарантоване фінансування таких заходів, що унеможливило повною мірою реалізувати навіть той пакет заходів, який передбачений законодавцем.

Підтримуємо В. Я. Шапакидзе в тому, що процесуальна безпека суб'єктів кримінального провадження складається з фізичної, психологічної та матеріальної безпеки [2, с. 8]. І кожна складова потребує значних фінансових витрат.

Безсумнівно, належне матеріальне забезпечення заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є одним з головних елементів досягнення мети такого захисту.

Законодавець неодноразово виносив законопроекти з метою оновлення й ухвалення нового закону на зміну чинному з 1993 року, проте законопроект так і не було прийнято, тому нині в законодавстві маємо закон тридцятилітньої давності, який давно втратив свою ефективність і довіру населення.

Проведений аналіз необхідних ресурсів для належного забезпечення захисту учасників кримінального провадження згідно з переліком заходів, визначених статтею 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (далі – Закон України) [3] викриває такі проблеми.

Особиста охорона, охорона житла і майна (тут і далі курсив наш. – Т. С., Л. О.). З метою забезпечення особистої охорони особи потрібно чотири–шість професійних охоронців. Як свідчить пояснювальна записка до проекту Закону України «Про заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження», який був відкликаний Верховною Радою, щоб забезпечити особисту охорону на одну особу в рік потрібно виділити з державного бюджету декілька мільйонів гривень [4].

Для забезпечення захисту житла і майна потрібно встановити ще спеціальне обладнання, зокрема: 1) датчики відчинення дверей – у разі несанкціонованого відчинення дверей відправляє сигнал правоохоронним органам; 2) зчитувач – за допомогою електронного ключа ставить та знімає об'єкт з охорони; 3) датчики руху – виявляє рухи на об'єкті охорони. Встановлення такого обладнання на

двокімнатну квартиру згідно з даними поліції охорони коштує приблизно 11000–12000 гривень, крім того, рік обслуговування такого обладнання коштує 4200 грн [5].

Видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку. У Законі України нічого не вказано про те, які саме спеціальні засоби індивідуального захисту та сповіщення про небезпеку можуть видаватися для осіб, які підпадають під цей захід. Відповідно до статті 42 Закону України «Про Національну поліцію» до спеціальних засобів належить значна кількість предметів, проте використання деяких з них цивільними громадянами є недопустимим [6]. На нашу думку, найбільш доцільним у цьому випадку є видача: 1) засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії (Терен 4М) [7]; 2) електрошокових пристроїв контактної дії [8]; 3) засіб сповіщення; 4) зброї травматичної дії [9]. Один комплект таких засобів буде коштувати не менше 20 тис. грн.

Використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження. На виконання вказаного заходу потрібно витратити значні суми, адже, окрім виплати зарплатні працівникам, які будуть безпосередньо займатись їх виконанням, потрібно забезпечити відповідні органи необхідним технічним обладнанням, яке допоможе ефективно здійснювати перелічені заходи.

Заміна документів та зміна зовнішності. У середньостатистичного жителя України присутні такі документи, які підлягають заміні в рамках застосування заходів забезпечення безпеки: 1) паспорт громадянина України; 2) реєстраційний номер облікової картки платника податків; 3) паспорт для виїзду за кордон; 4) водійське посвідчення; 5) документи про освіту. Розрахуємо вартість зміни названих документів: 1) згідно з даними Державної міграційної служби видача нового паспорта протягом 10 робочих днів буде коштувати 498 грн [10]; 2) видача протягом 7 робочих днів нового паспорта для виїзду за кордон коштуватиме 1085 грн [11]; 3) видача водійського посвідчення – 243 грн [12]. Як бачимо, зміна документів для особи обійдеться щонайменше у 1800 грн, якщо в особи немає інших документів, які потребують заміни.

Послуги зміни зовнішності обійдуться значно дорожче. У рамках забезпечення захисту учаснику кримінального провадження можуть застосовуватися здебільшого зміни в обличчі особи, яка підпадає під захист. У кожному конкретному випадку кількість не-

обхідних операцій та їх вартість можуть суттєво змінюватися. Проаналізуємо вартість найменшого пакета операцій, необхідного для зміни зовнішнього вигляду, до яких належать: 1) ринопластика – 4000 \$; 2) корекція губ – 800 \$; 3) блефаропластика – 1300 \$; 4) підтяжка обличчя та шиї – 3500 \$. У перерахунку на українську гривню такий пакет послуг обійдеться мінімум у 250 тис. гривень [13].

Зміна місця роботи або навчання. Згідно зі статтею 12 цього Закону України, якщо не можна усунути небезпеку для особи інакшим чином як зміною місця роботи чи навчання, цій особі допомагають влаштуватися на нове місце роботи або навчання, при цьому, якщо на новому місці роботи заробітна плата менша, ніж була на попередньому місці роботи, цій особі виплачується компенсація [3]. Точно вирахувати витрати на виконання такого заходу не можна, оскільки він є індивідуальним для кожного конкретного випадку.

Переселення в інше місце проживання. Щоб орендувати двокімнатну квартиру для проживання сім'ї, яка підпала під захист у межах кримінального провадження, потрібні значні грошові видатки. Ціни на оренду житла в Україні коливаються від 4000 до 10000 гривень і більше залежно від міста, кількості кімнат та інших моментів [14]. Рік оренди за найнижчою ціною складатиме 48000 грн. Не виключається також придбання нового житлового приміщення в іншому регіоні, ціна якого коливається від кількох десятків тисяч до кількох сотень тисяч доларів.

Поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення. Вказаний захід також є доволі фінансово витратним, адже потрібно виплачувати заробітну плату працівникам таких установ та проводити інші виплати, які потрібні для діяльності цих установ. Точно розрахувати вказані суми не вдається можливим, адже витрати, пов'язані з його реалізацією, не є сталими, але можна припустити, що суми також доволі значні, зважаючи хоча б на те, що з 1 січня поточного року встановлена мінімальна заробітна плата в розмірі 6500 грн [15]. За рік потрібно буде витратити не менше 78000 грн тільки на виплату зарплати для одного працівника такого закладу.

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що на забезпечення заходів забезпечення безпеки потрібно витрачати значні фінансові ресурси, що викликано необхідністю убезпечити цих осіб від незаконного впливу на них. За нашими суб'єктивними розрахунками для забезпечення належного захисту одного учасника кримінально-

го провадження потрібно витратити щонайменше 3 млн гривень, при тому, що нами бралися до уваги лише найнижчі необхідні суми по кожному із заходів та не враховувались витрати на реалізацію тих заходів, витрати на які можуть змінюватися в залежності від конкретної ситуації.

Зважаючи на суми, які держава повинна витратити на належний захист учасників кримінального провадження, вважаємо за необхідне здійснювати цільове фінансування їх державним бюджетом, що передбачає виділення окремої статті в Законі України «Про Державний бюджет України» на фінансування цих заходів, що одночасно підвищить довіру населення до правоохоронної системи в частині забезпечення їхньої безпеки як учасників кримінального провадження. Крім того, пропонується кожного наступного року встановлювати достатній обсяг фінансування з урахуванням інфляції, рівня злочинності та інших факторів, але ця сума не повинна бути меншою за відповідну суму бюджету за минулий рік. Також пропонується забезпечувати виділення коштів на регіональному рівні, в областях з найбільшим рівнем злочинності, для підтримки необхідних заходів у межах відповідної територіальної громади.

Агресія Російської Федерації проти України на початку 2022 року показала різке зростання вчинюваних кримінальних правопорушень як з боку окупантів, так і з боку громадян України (мародерство, незаконний обіг зброї, наркотичних засобів та ін.). Аналіз фабул вчинених кримінальних правопорушень дає нам підстави запропонувати зміни у відповідні закони про право надання захисту особам, які сприяють виявленню, розслідуванню та розкриттю таких правопорушень в обов'язковому порядку. Додатково пропонуємо матеріально заохочувати, а також ініціювати нагородження спеціальними державними нагородами вказаних осіб.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 03.02.2022).

2. Шапакидзе В. Я. Обеспечение процессуальной безопасности частных лиц в досудебном уголовном производстве: автореф. дис. ... канд. юр. наук.: 12:00:09. Волгоград, 2003. 28 с.

3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993. Дата оновлення: 24.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення: 03.02.2022).

4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах пра-

восуддя». *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/826404> (дата звернення: 03.02.2022).

5. Охорона квартир та об'єктів. *Сайт поліції охорони*. URL: <https://securitypolice.com.ua/index.php/poslugu/okhorona-kvartyr> (дата звернення: 03.02.2022).

6. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. Дата оновлення: 01.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 05.02.2022).

7. Газовий балончик Терен 4М. (Напис з екрана). URL: http://shock.in.ua/flumfilka-grodo-minko-1?gclid=Cj0KCQiAgP6PBhDmARIsAPWMq6n_uSiLND95Q-tLM_5u_amueT6Mh0p0AzHbPRMhVpIlldRqDX73mVcaAouzeALw_wcB (дата звернення: 05.02.2022).

8. Електрошокери. (Напис з екрана). URL: <https://pitbio.com/defense/elektroshoker/> (дата звернення: 05.02.2022).

9. Спецпристрій ПМП 9 мм РА. (Напис з екрана). URL: <https://zbroya.store/spetsustrojstvo-pmr-9-mm-ra> (дата звернення: 21.02.2022).

10. Оформлення паспорта громадянина України у формі картки (у разі обміну паспорта, замість втраченого або викраденого). *Сайт Державної міграційної служби*. URL: <https://dmsu.gov.ua/poslugi/pasport-gromadyanina-ukrajini/id-oformlennya-pasporta-gromadyanina-ukrajini-u-formi-kartki-u-razi-obminu-pasporta-zamist-vtrachenogo-abo-vikradenogo.html> (дата звернення: 06.02.2022).

11. Видача паспорта громадянина України для виїзду за кордон. *Сайт Державної міграційної служби*. URL: <https://dmsu.gov.ua/poslugi/dokumentid-lya-vijzdu-za-kordon/vidacha-pasporta-gromadyanina-ukrajini-dlya-vijzdu-za-kordon.html> (дата звернення: 06.02.2022).

12. Видача посвідчення водія на право керування транспортними засобами. *Головний сервісний центр МВС*. URL: <https://hsc.gov.ua/index/poslugi/vidacha-posvidchennya-vodiya/vidacha-posvidchennya-vodiya-na-pravo-keruvannya-transportnimi-zasobami/> (дата звернення: 06.02.2022).

13. Ціни на послуги пластичного хірурга. (Напис з екрана). URL: <https://plastart.com.ua/ourprise> (дата звернення: 06.02.2022).

14. Оренда квартири. (Напис з екрана). URL: https://dom.ria.com/uk/search?category=1&realty_type=2&operation=3&state_id=6&city_id=6&price_cur=1&wo_dupl=0&inspected=0&sort=inspected_sort&period=0¬FirstFloor=0¬LastFloor=0&firstInteraction=false&page=0&type=list&with_newbuilds=0&limit=20&client=searchV2&ch=209_f_2,209_t_2,235_t_10000,246_244 (дата звернення: 06.02.2022).

15. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02.12.2021 № 1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (дата звернення: 15.02.2022).

СЕКЦІЯ 7

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ ТА МАЙБУТНЄ

Брюховецька Марина Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства вищого навчального закладу Укоопспілки Полтавського університету економіки і торгівлі

ВПЛИВ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ТРУДОВІ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ

Цифрова економіка та її стрімкий розвиток суттєво впливає на виникнення та розширення нових видів правовідносин. Інноваційні технології певним чином модернізують нову реальність, що потребує адаптації практично всіх інститутів права. У таких умовах виникає очевидна необхідність у створенні чіткого механізму правового регулювання.

У науковій літературі під поняттям «інформаційні технології» розуміють комплекс взаємозалежних інформаційних процесів [1].

Крім того, у міжнародній літературі визначається, що інформаційні технології (ІТ) охоплюють будь-яку форму технології, тобто будь-яке обладнання чи техніку, що використовуються компанією, установою чи будь-якою іншою організацією, яка систематизує та опрацьовує інформацію. Такий процес охоплює обчислювальні, телекомунікаційні технології, а також побутові електронні засоби користування та мовлення, оскільки він стає все більш цифровим. За останні десятки років технології поширилися практично у всіх сферах суспільства, а також майже нерозривно взаємопов'язали галузі суспільного життя: промисловість, освіту, медицину, науку, професійну дистанційну роботу, розваги та бізнес [2].

Таким чином, доречним оформленням правовідносин, що виникли на підставі роботи у сфері використання інформаційних технологій, став договір.

К. В. Єфремова розглядає зміст інтернет-відносин та наголошує на тому, що їх регулювання є важливим напрямком роботи юристів. Необхідно чітко визначити основні поняття вказаних відносин, способи їх регулювання, звернути увагу на їх суб'єктивний склад [3, с. 8].

Слушно зазначає О. Е. Сімсон, що більшість компаній працюють у різних країнах, тому такий формат роботи суттєво впливає на

оформлення правовідносин. Вказана специфіка явно відображається на договорах, що укладаються між такими суб'єктами. Вчений вказує на той факт, що ІТ-право України ще тільки розвивається, а також має свої особливості, які впливають із стану ІТ-ринку. В Україні за рівнем експорту ІТ-галузь посідає третє місце. Практично у 54 % замовником послуг є Сполучені Штати Америки, які складають більше половини обсягу світового ринку ІТ-послуг [4].

І. Коваль зазначає, що правова форма договірних взаємовідносин у межах залучення виключних прав до інноваційної діяльності має створювати умови для зниження ризиків у правовідносинах інтелектуальної власності. Разом з тим учена наголошує на необхідності законодавчого регулювання, а також функціональної та спеціалізованої законодавчої бази [5, с. 52].

К. Кустовська, аналізуючи правову природу договору інформаційних технологій, зазначає, що він є різновидом договору підряду. Слушною є думка щодо того, що важлива передумова для кінцевих бажаних результатів – належне та вчасне оформлення договірних правовідносин у сфері виробництва інформаційної продукції, виконання належним чином кожною стороною прийнятих на себе зобов'язань [6].

Як свідчить статистика, складена Державною службою з питань праці, найбільшу кількість порушень у сфері працевлаштування працівників вчиняють ІТ-компанії. З метою неукладення трудових договорів компанії використовують обхід закону. Наприклад, укладають контракти з фізичними особами-підприємцями, за умови чого можливий фактичний допуск до роботи працівників без укладення трудового договору, ведення тіньової податкової документації й приховування реального розміру заробітної плати [7, с. 81].

Таким чином, укладення ІТ-договору є найдоречнішим способом врегулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з наданням відповідних послуг та виконання роботи. Разом з тим вказаний вид договору потребує чіткої регламентації та визначення окремих положеннями Цивільного кодексу України.

Список використаних джерел

1. Фірсова О. Д. Інформаційні технології як фактор соціальної трансформації суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=629>
2. Information Technology. M. Grauer, in *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2001. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/agricultural-and-biological-sciences/information-technology>

3. Єфремова К. В. До перспектив правового регулювання інтернет-правовідносин: господарсько-правовий аспект. *Право та інноваційне суспільство*. 2014. № 1. С. 5–11.

4. Сімсон О. Е. IT-право як концепція. Місце IT-права в системі права. 2017. URL: <http://aphd.ua/publication-389/>

5. Коваль І. Законодавче регулювання договірних відносин у сфері інтелектуальної власності: стан і напрями розвитку. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. № 3. С. 46–54.

6. Кустовська К. Особливості договірно-правового інформаційного забезпечення інформаційної діяльності в Україні. Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації. URL: <https://orukonf.at.ua/2016-1/4.pdf>

7. Лукаш С. С. Захист прав учасників трудових правовідносин в IT-сфері. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: матеріали XII Міжнародної наук.-практ. Конференції (24–25 трав. 2019 р.)*. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2019. С. 80–83.

Квасник Ольга Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені І. А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»;

Пушкарський Вадим Геннадійович,

старший викладач кафедри правової та спеціальної підготовки Територіально відокремленого відділення «Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАОЧНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Зі зміною статусу та значущості інтелектуального розвитку суспільства відбувається диференціація оцінки освітніх ресурсів, змінюється індекс статусу освіти. Саме на неї покладається особлива відповідальність, бо в умовах швидкісних трансформацій високоінформативного суспільства необхідні висококомпетентні та конкурентоспроможні фахівці.

Сучасні умови функціонування освітнього простору та збереження ефективних освітніх умов, інтенсивний перехід на дистанційну форму навчання викликали низку питань, зокрема унормування нормативно-правового, критеріального та інших факторів функціонування вищої освіти. Питання щодо індивідуалізації освітнього процесу, якісного та доступного освітнього контенту викликають низку змін за участю інформаційних технологій та простору їхнього функціонування, зокрема дистанційний формат здобуття

вищої освіти постав пріоритетним ключем до отримання документів, що підтверджують результати навчання.

Воєнний стан, введений Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022, на виконання вимог Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року № 1556-VII, Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.03.2022 року № 235, Наказу Міністерства освіти і науки України від 10.03.2022 року № 265, Листа Міністерства освіти і науки України від 10.03.2022 року № 1/3417-22 визначив дистанційну форму, а також технології, що її забезпечують основними інструментами для забезпечення виконання навчального плану здобувачами вищої освіти, якості освітнього процесу.

Процес навчання здобувачів характеризується специфічним підходом у взаємодії її суб'єктів, зокрема навчання на відстані відбувається за допомогою освітніх платформ, інтернет-комунікацій, додатків та програм, застосунків, що підлаштовуються під технічні можливості гаджетів здобувачів, покликані ініціювати безперервність процесу навчання, його якість та індивідуалізацію, наочність та доказовість, практичну спрямованість – гнучких адаптивних сучасних інформаційних технологій. І. Булах було визначено, що «інформаційна технологія являє собою систему засобів та методик, що забезпечують оптимізацію роботи з інформацією на базі комп'ютерної техніки» [2, с. 26]. Натомість С. М. Сало потрактував інформаційно-комунікаційні технології (Information and Communication Technologies, ICT) як сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її користувачів [3]. Погоджуємося з науковцями, що ключові особливості таких ресурсів покликані продемонструвати, довести, унаочнити когнітивний пласт навчального контенту.

Наочність є показником простоти і зрозумілості для конкретної людини того психічного образу, який у неї виникає в процесі сприймання, пам'яті, мислення та уяви. Рівень наочності образу прямо пропорційно залежний від рівня розвитку її пізнавальних здібностей, інтересів і схильностей; від потреби й бажання побачити, почути, відчувати цей об'єкт, зрозуміти його, створити яскравий, зрозумілий образ цього об'єкта. Проте засоби наочності відрізняються і залежать передусім від специфіки навчання певній професії, навчального плану, програми конкретної дисципліни, викладача, технічних його можливостей та інше.

Тому засоби наочності мають певну класифікацію, за різними критеріями, що обумовлює їхні особливості та спеціальні умови для забезпечення ефективного застосування в освітньому процесі здобувачів вищої освіти, зокрема освіти дорослих. Серед сучасних ресурсів наочності можна вказати потокові презентації, використання інфографіки, постери, хмари слів, ментальні, інтелектуальні карти, графічну фасилітацію тощо.

Серед інноваційних методів наочності та візуалізації інформації навчального призначення можна назвати асоціативні опорні сигнали, графі навчальної інформації, продукційні моделі, фреймові моделі, граф-схеми, конспекти-схеми, карти пам'яті, метаплани, логіко-сміслові моделі, кластерні карти, концептуальні таблиці, фішбоуни, маршрутні карти, алгоритми і досить популярний сьогодні комікс. Такі інструменти засновані на особливостях системної комунікації на відстані, особливостях кодування та декодування інформації особистістю та представником конкретної спільноти. Кодування інформації у візуальних образах відбувається за рахунок організації або реорганізації різних навчальних елементів у єдине ціле, образності, завдяки якій вербальний зміст перетворюється у стереотип чи знак, символ, віртуальний образ тощо.

Класифікацію засобів створення наочних образів можна представити у вигляді алгоритму (рис. 1).

Найбільшої популярності для забезпечення наочності процесу здобуття вищої освіти здобули такі інформаційно-технічні інструменти, як: презентація (потокова) із можливістю працювати системно, командно; інфографіка, що підтверджує факт її застосування для стислого висвітлення актуальної інформації Міністерством освіти і науки України; ментальна карта, хмара слів, покликані систематизувати та прослідкувати множинність і багатогранність явищ та інше; робота з мультимедіа, постерами та скринкастами, відео-скрайбінг тощо.

Програми та застосунки, що допомагають створювати потрібні ресурси наочності та візуалізації інформації в освітньому процесі, є безкоштовними, з простим в освоєнні інтерфейсом, доволі ефективними функціями та якісними елементами. Серед таких програм можна виділити Презі, Канву, Гуглслайд, Візіо, Крійтлі, Какоо, Пікточат, Майндмепі та інші.

Рисунок 1. Алгоритм створення наочних образів

Сучасні інформаційні технології забезпечують якість інформаційного контенту під час дистанційного формату навчання здобувачів вищої освіти завдяки його візуалізації, наочності, кодуванню та декодуванню її складових. Сучасні форми представлення інформації в освітньому процесі здобувачів вищої освіти покликані вплинути на ефективність його результатів.

Список використаних джерел

1. Указ президента України № 64/2022 від 24.02.2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
2. Булах І. Є. Теорія і методика комп'ютерного тестування успішності навчання (на матеріалах медичних навчальних закладів). Київ: Київський ун-т ім. Т. Шевченка, 1995. 430 с.
3. Сало С. М. Інформаційно-комунікаційні технології в контексті сучасних міжнародних відносин. URL: <https://cutt.ly/DRISeP5>
4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 10.03.2022 року № 265. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-nakaziv-ministerstva-ovsiti-i-nauki-ukrayini-vid-29122021-510-k-ta-vid-10032022-52-k>
5. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. URL: http://conf.fizmat.tnpu.edu.ua/media/arhive/10.11.2019_7S8Ht7R.pdf

Литвин Андрій Вікторович,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності;

Руденко Лариса Анатоліївна,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ПЕРСПЕКТИВНА МОДЕЛЬ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Поширення цифрових технологій, діджиталізація повсякденного життя вимагає від науковців і педагогів переосмислення освітнього потенціалу ІКТ та відповідного коригування своєї роботи. У контексті інформатизації освіти необхідно переглянути і скоригувати зміст освітньо-професійних програм (цілей навчання) та напрями використання ІКТ в усіх аспектах діяльності конкретного закладу. З огляду на це, потрібно визначитися з моделлю інформатизації ЗВО, яка має враховувати інформаційні процеси в галузі підготовки фахівців, напрями застосування ІКТ у професійній діяльності; вимоги стейкхолдерів, а також інтереси студентів і досвід науково-педагогічних працівників [3].

Рамкова програма ЄС пропонує кілька альтернативних моделей інформатизації освіти. Зокрема, стосовно вищої освіти найбільш перспективними визнано дві з них.

Усе більшого поширення у світі (Німеччина, Сполучені Штати, Франція, Японія та ін.) набувають віртуальні університети разом з удосконаленням освітніх ІКТ. У США віртуальні ЗВО пропонують більше 300 курсів дистанційного навчання студентів на різних рівнях. На жаль, констатуємо, що в Україні віртуальні заклади не набули достатнього поширення, що пояснюється такими причинами: відсутністю необхідної підтримки з боку державних органів, нормативної бази щодо створення та розвитку системи цих закладів; необхідністю значних витрат на початковому етапі їх роботи; браком необхідного технічного оснащення; відсутністю педагогів, компетентних в організації подібного навчання; невиворобленістю механізмів стимулювання віртуальних закладів освіти.

Розповсюдження перспективних форм і технологій електронного навчання, організованого на принципах відкритої освіти, нині суттєво впливає на характер і темпи модернізації вищої освіти [1]. Їх упровадження – складний процес, що потребує низки заходів. Однак можливості ІКТ сприяють реалізації ефективного, повноцінного освітнього процесу в різних непередбачуваних, кризових обставинах. Цей потен-

ціал був використаний українськими закладами, зокрема Львівським державним університетом безпеки життєдіяльності, під час організації дистанційного навчання в період пандемії COVID-19, а також активно використовується нині, в умовах воєнного стану.

Найбільш доцільною, на наш погляд, моделлю застосування ІКТ є інформаційно-освітнє середовище ЗВО, оскільки її реалізація дає змогу інтегрувати позитивні сторони всіх варіантів інформатизації вищої школи. Як зазначає М. Коваль, *інформаційно-освітнє середовище ЗВО* – це дидактично доцільна система апаратно-програмних засобів, електронних навчально-методичних комплексів та організаційно-педагогічних умов використання ІКТ, які сприяють налагодженню інтерактивної взаємодії здобувачів освіти, викладачів та електронних освітніх ресурсів, задоволенню потреб в інформаційних послугах і навчальному контенті, оптимізації інформаційного, організаційного та науково-методичного забезпечення всіх напрямів освітнього процесу, а також управління структурами ЗВО [2, с. 93].

Для проєктування, створення та правильної реалізації ІОС необхідно чітко розуміти ключові засади, мету (призначення), завдання, основні напрями функціонування, оптимальний склад та передбачені результати впровадження ІКТ, визначити провідні інформаційні та навчально-виховні рішення, яких дотримуватиметься науково-педагогічний колектив. Усі ці концептуальні засади треба заздалегідь узгодити із затвердженою стратегією (концепцією) розвитку закладу вищої освіти, акредитованими освітніми програмами, а також науково-методичним забезпеченням професійної підготовки майбутніх фахівців в цілому. Погоджуємося з тим, що це «складне науково-методичне, організаційно-управлінське та техніко-технологічне завдання, яке дозволяє ЗВО <...> модернізувати технологічну базу, перейти до інноваційних педагогічних технологій і освітньої діяльності, що відповідає вимогам часу» [2, с. 429].

Під час підготовки фахівців в інформаційно-освітньому середовищі надається перевага активним та інтерактивним методам, адаптованим до використання ІКТ, до яких належать методи комп'ютерного моделювання, програмування освітньої діяльності, електронне тестування, методи проблемно та проєктно орієнтованого навчання з ІКТ, ігрові освітні технології тощо. До пріоритетних шляхів впровадження ІКТ у вищу освіту віднесемо такі:

- відкриті онлайн-курси, віртуальні практикуми і віддалені лабораторії;

- електронні підручники, посібники і конспекти лекцій, реалізовані на цифрових платформах (у віртуальному навчальному середовищі);
- технології персоналізованого та «перевернутого» (flipped) навчання;
- хмарні освітні технології та мобільні додатки, що підтримують використання в освітньому процесі особистих пристроїв (bring your own device);
- прикладні ІКТ професійного призначення та «розумні» об'єкти (3D-принтери, віртуальна та доповнена реальність тощо);
- інноваційні технології аналізу освітнього процесу, в тому числі засоби оцінювання академічних досягнень і портфоліо студентів;
- соціальні медіа та професійні спільноти, що розширюють і консолідуєть практику використання ІКТ [2, с. 319].

Особливої ваги набувають науково-педагогічні дослідження в царині комп'ютерної педагогіки і впровадження методик використання інноваційних освітніх технологій на базі ІКТ [4, с. 55]. Це вимагає цілеспрямованого розвитку ІКТ-компетентності, часто навіть додаткової підготовки викладачів та інших працівників ЗВО. У найближчій перспективі ІОС кожного закладу наповнюватимуть електронні навчально-методичні комплекси з єдиною структурою та методикою використання, які міститимуть повний обсяг відомостей з кожної дисципліни і профілю підготовки.

Провідні завдання використання ІКТ в усіх напрямках діяльності закладу, передусім освітньому, доцільно сформулювати у комплексній Програмі інформатизації ЗВО, узгодженій з державними цільовими програмами і доктринами. У ній слід викласти: основні цілі, завдання й етапи інформатизації; нормативну базу; основні заходи і перспективний план розвитку інфраструктури, організаційно-методичного та науково-методичного забезпечення ІКТ-систем і комп'ютерно орієнтованих технологій; заходи із забезпечення кібербезпеки; детальний план підвищення ІКТ-компетентності педагогічних і допоміжних кадрів. Важливим документом, який забезпечує продумане впровадження ІКТ, є «Положення про інформаційно-освітнє середовище ЗВО». Він визначає порядок проектування, реалізації, розвитку та моніторингу архітектури ІОС на рівні закладу. Ухвалення цих документів сприятиме швидкій модернізації вищої школи, ефективному впровадженню ІКТ в освіту, розвитку інформаційної та медійної грамотності студентів, що забезпечує створення стійкої інноваційної системи професійної підготовки фахівців відповідно до вимог національних стандартів освіти.

Отже, на сучасному етапі інформатизація вищої школи передбачає ґрунтовне оновлення поглядів на завдання та напрями використання ІКТ в усіх аспектах діяльності закладів вищої освіти. Це потребує обирання й затвердження певної моделі інформатизації ЗВО, а також підготовки і схвалення Програми інформатизації закладу, що описує комплекс заходів усіх служб і підрозділів закладу, спрямованих на реалізацію ІКТ.

Серед моделей інформатизації найбільш перспективним вважаємо створення інформаційно-освітнього середовища ЗВО. Професійна підготовка, реалізована в цьому середовищі, дає змогу підвищити інтенсивність і якість навчання та виховання майбутніх фахівців завдяки долученню до невичерпних ресурсів єдиного інформаційного освітнього простору й оптимізації організаційно-педагогічних умов використання ІКТ.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. Київ: Атіка, 2008. 684 с.
2. Коваль М. С. Система професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти: монографія. Львів: ПАІС, 2019. 544 с.
3. Литвин А. В. Вплив інформатизації закладів освіти на педагогічні інновації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*: зб. наук. праць / Редада. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2015. № 16 (23). С. 158–163.
4. Литвин А. В. Інформатизація освіти і інформаційна складова професійної підготовки спеціалістів у ПТНЗ: прогностичний аспект. *Імідж сучасного педагога*. 2012. № 5 (124). С. 51–55.

Рєпіна Юлія Сергіївна,

кандидат економічних наук, доцент, науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ І ПРОТИДІЯ ЇХ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНИ

Жодна галузь економіки України нині не ізольована від сучасного загальноосвітнього тренду на використання комп'ютерної техніки, її засобів та можливостей для задоволення максимальної кількості за найкращої якості потреб людини при найменших витратах ресурсів.

Саме за рівнем інформатизації визначаються перспективи побудови інформаційного суспільства в будь-якій країні світу, та при його зростанні спостерігаються позитивні зрушення в економічному, соціальному, правовому та ін. напрямках розвитку певної країни.

Найрепрезентативніший показник конкурентоспроможності було розроблено міжнародною економічною організацією – Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) у 1986 р. – *Індекс глобальної конкурентоспроможності* (The Global Competitiveness Index). Для визначення рейтингу конкурентоспроможності всі країни за допомогою спеціальної методики, яка використовує багатofакторні векторні моделі, що зведені в 12 агрегованих груп показників, ранжуються за кількістю набраних балів. У такий спосіб визначається місце країни в конкурентоздатній ієрархії. Щороку публікується Глобальний Звіт про конкурентоспроможність. За наявними на сьогодні даними, Україна посіла в 2019 році 85 місце із 141 країни (в 2018 р. – 83 місце із 140 країн; в 2017 р. – 81 місце із 137 країн). Однією зі складових зазначеного індексу є впровадження інформаційних технологій, за яким Україна на 2019 року посідала 78 місце [1].

За *Індексом розвитку електронного уряду ООН* (The UN Global E-Government Development Index), який оцінює готовність і можливості національних державних структур у використанні інформаційних технологій для надання громадянам державних послуг, у 2020 році Україна посіла 69 місце у світі серед 193 країн-членів ООН (у 2018 році Україна посіла 82 місце із 193 країн-членів ООН) [2]. За цим показником спостерігається позитивна динаміка розвитку в Україні.

Кожна особистість зазнає впливу використання інформаційно-телекомунікаційних технологій (далі – ІКТ). Доступність персональних комп'ютерів, що утвердилась у 90-х рр. минулого століття (так звана «домашня комп'ютерна революція»), призвела до їх застосування як для виконання виробничих завдань, так і для задоволення побутових потреб більшості українців. Поява інтернет-зв'язку, глобального інформаційного простору та мобільних пристроїв, здатних надавати своїм користувачам майже повний спектр можливостей користування ІКТ, але в будь-якому місці і в будь-який час, призвела до того, що сумарно людство провело в інтернеті понад 1,3 млрд років лише за 2020 рік [3]. Нині велику популярність серед українців мають соціальні онлайн-мережі – інтернет-платформи, для підтримки спілкування соціальних контактів у мережі «Інтернет», яка діє на основі певного технологічного алгоритму, а також правил та законо-

мірностей здійснення соціальної комунікації між усіма користувачами [4, с. 186]. За даними щорічного звіту Global Digital 2021, 4,2 млрд людей, що становлять більше половини населення світу, користуються соціальними мережами [3]. В Україні кількість користувачів соціальних мереж у 2021 р. досягла 26 мільйонів, нині в них зареєстровані 60 відсотків населення країни [5]. У науковій літературі запропоновані класифікації соціальних мереж за різними критеріями, зокрема автори «Енциклопедії соціогуманітарної інформології» [4, с. 187–189] відповідно до базових алгоритмів управління комунікаціями на мережевих онлайн-платформах виділяють такі типи соціальних медіа, як: контактні соціальні онлайн-мережі (Facebook – найпопулярніша серед них як у світі (більше ніж 2,7 млрд користувачів), так і в Україні (59 % користувачів із загальної аудиторії українських користувачів соціальних мереж), мікроблоги (типовий приклад – Twitter, яким користуються 6 % української аудиторії), відеохостинги (найзабезуваніший – глобальна соціальна мережа YouTube (майже 2,3 млрд користувачів у світі), до якої виявляють інтерес 43 % національної аудиторії), месенджери (Telegram – 500 млн користувачів по всьому світу і 17 % – серед користувачів соціальних мереж в Україні, а також Facebook Messenger, WhatsApp, Viber, які також є дуже популярними в нашій країні) тощо.

Нині соціальні мережі стали важливим джерелом отримання новин в Україні. Їх перегляд – звичайна щоденна справа багатьох українців, особливо з початку широкомасштабної збройного вторгнення РФ в Україну, чому значно сприяла оперативність оновлення та зрозумілість їх контенту. Проте їх використання часто має наслідком відмову від інших джерел інформації, насамперед офіційних. Спостерігається значне перевищення кількості переглядів відеороликів популярних блогерів «із правдою про війну Росії з Україною» над переглядами брифінгів представників державної влади України. На жаль, унаслідок відсутності критичного мислення, знань, зокрема щодо інструментів інформаційної війни, прийомів маніпулювання суспільною свідомістю, методів пропаганди, а також за несформованої здатності орієнтуватися в інформаційному просторі у значній частини української аудиторії інформація, яка поширюється за допомогою соціальних мереж, сприймається нею неадекватно. Таким чином, поширюється відверта дезінформація, яка має на меті посилення панічних настроїв у населення та недовіри до української влади і ЗСУ.

На жаль, в умовах активної фази збройної агресії РФ проти України як ІКТ взагалі, так і соціальні мережі перетворилися на знаряддя вчинення кримінальних правопорушень, зокрема пов'язаних із тероризмом та пропагандою війни. Усвідомлюючи це, Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України, зокрема до статей 114², 161, 435¹, 436².

Інформаційна безпека є невід'ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки. Унаслідок неналежного правового регулювання останніми роками спостерігалась низка негативних явищ, які створювали реальні та потенційні загрози інформаційній безпеці людини і громадянина, суспільства і держави. Ці загрози стали істотним фактором, що безпосередньо підривав інформаційну безпеку держави в умовах збройної агресії РФ проти України, що триває з 2014 року. З плином часу РФ посилює свою агресивну політику, зокрема ведучи широкомасштабну глибинну інформаційну війну проти нашої держави, вагомою складовою якої були і залишаються прояви ворожої пропаганди, що негативно впливають на суспільну свідомість в Україні. Особливу небезпеку являють собою виготовлення та поширення в Україні інформаційних матеріалів, спрямованих на пряме чи опосередковане виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 р., глорифікація осіб, які її здійснювали [6]. З метою протидії засобами кримінально-правового впливу ворожим інформаційним впливам в умовах триваючої гібридної війни РФ з Україною було ухвалено Закон України № 2110-IX від 03.03.2022 р.

Ряд громадян України іноді необдумано та небезпечно здійснюють допомогу ворогу шляхом поширення інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, а також інформації про переміщення, рух або розташування ЗСУ чи інших військових формувань України [7]. Саме з метою встановлення справедливого покарання для осіб, які здійснюють такі дії, були ухвалені Закони України № 2160-IX від 24.03.2022 р., № 2178-IX від 01.04.2022 р.

Головнокомандувач ЗСУ закликав усіх, особливо блогерів з великими аудиторіями, утриматися від публічних оцінок бойових дій, логістики, забезпечення і рішень командирів. Лише військове керівництво володіє всією повнотою інформації та використовує її для відбиття агресії. Запорукою успішного знищення противника є нерозповсюдження цієї інформації [8].

Серед завдань, які покладено на Центр протидії дезінформації (далі – Центр) – робочий орган РНБО України, зокрема, є: розроблення методології виявлення загрозливих інформаційних матеріалів маніпулятивного та дезінформаційного характеру; сприяння взаємодії держави та інституцій громадянського суспільства щодо протидії дезінформації та деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, організація та участь в інформаційно-просвітницьких заходах з питань підвищення медіаграмотності суспільства; вивчення, узагальнення й аналіз досвіду інших держав і міжнародних організацій з протидії дезінформації та підготовка пропозицій щодо його використання в Україні. На офіційному вебсайті Центру розміщено заклик: «Не дай себе перемогти, читай лише достовірну інформацію!» [9].

Жахливе повномасштабне вторгнення РФ в Україну супроводжується поширенням недостовірної інформації, зокрема шляхом використання інформаційно-телекомунікаційних технологій і соціальних мереж. Українська держава визнала існування проблеми. Подолати її можливо шляхом широкої роз'яснювальної роботи, формування суспільної думки щодо перебільшеного значення віртуального життя, інформування про можливі досугові активності в реальному житті, переваги живого спілкування, оманливість знайомств і спілкування в соціальних мережах, ризики налагодження подібних контактів. Міністерство культури та інформаційної політики України склало «Правила поведінки з інформацією під час війни» [10].

Слід зазначити, що за допомогою українських ЗМІ відбувається інформування суспільства про необхідність і важливість «інформаційної гігієни під час війни», дотримання особистої кібербезпеки тощо. Можна навести, на наш погляд, дуже вдалі заклики: «Споживай інформацію відповідально!», «Мовчання у соціальних мережах збереже життя!», «Не ведись на фейки!», «Довіряй лише перевіреним джерелам», поради («надійні», «чинні») щодо користування соціальними мережами. Засоби розповсюдження відповідної інформації: телебачення (інформаційний марафон «Єдині новини» та ін.), радіо, мережа «Інтернет» і, звісно, соціальні мережі національних ЗМІ. Сподіваємося, що рівень свідомого використання ІКТ в українському суспільстві значно підвищиться, а також зникне легковажне сприйняття інформації та безвідповідальне її продукування й поширення соціальними мережами, насамперед завдяки названим та іншим заходам. Це стане запорукою надійного захисту нашого суспільства й держави від небажаного інформаційного впливу.

Список використаних джерел

1. The Global Competitiveness Report 2019. Insight Report / ed. K. Schwab. World Economic Forum, 2019. 650 p. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення: 27.05.2022 р.).
2. Інформація про розвиток механізмів електронного урядування, стан інформатизації, цифровізації, цифрового розвитку та забезпечення розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційних ресурсів України. Додаток 1 до листа Міністерства цифрової трансформації України № 1/10-2-150-2021 від 20.04.2021 р. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/dopovid_i_pro_stan_informatizatsii_2. (дата звернення: 27.05.2022 р.).
3. Куренкова О. Соцмережі – 2021: ТікТок старшає, Facebook – переважно жіночий, а стрічку ми гортаємо 400 мільйонів років // hromadske.ua [16 березня, 2021 10:54] URL: <https://hromadske.ua/posts/socmerezhi-2021-tiktok-starshaye-facebook-perevazhno-zhinochiji-a-strichku-mi-gortayemo-400-miljoniv-rokiv> (дата звернення: 27.05.2022 р.).
4. Енциклопедія соціогуманітарної інформології / коорд. проекту та заг. ред. проф. К. І. Беляков. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. 436 с.
5. Кондратенко М. За рік карантину кількість українців у соцмережах зросла на сім мільйонів. URL: <https://p.dw.com/p/3qkD3> (дата звернення: 27.05.2022 р.).
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)»: Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції) від 18.02.2021 № 5102. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5102&skl=10 (дата звернення: 27.05.2022 р.).
7. Головнок.rada.gov.ua/ pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5102&skl=10 (дата звернення: 27.05.2022 р.).
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому розповсюдженню інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» : Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому розповсюдженню інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану від 22.03.2022 р. № 7189. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7189&skl=10 (дата звернення: 27.05.2022 р.) командувач ЗС України / CinC AF of Ukraine // Facebook. Офіційна сторінка Головнокомандувача Збройних Сил України. URL: <https://fb.watch/dh5YV6EKr/> (дата звернення: 27.05.2022 р.).
9. Центр протидії дезінформації при РНБО України: вебсайт. URL: <https://cpd.gov.ua/documents/про-центр/> (дата звернення: 27.05.2022 р.).

10. Правила поведження з інформацією під час війни. Міністерство культури та інформаційної політики України: вебсайт. URL: <https://mkp.gov.ua/news/6946.html> (дата звернення: 27.05.2022 р.).

Третяк Олена Станіславівна,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Янченко Тамара Василівна,

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ТА ЙОГО ТЕХНОЛОГІЙ В ІСТОРИЧНОМУ РАКУРСІ

Широке запровадження останнім часом технологій дистанційного навчання сприяло виникненню проблем, що пов'язані з: готовністю науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти працювати в умовах дистанційного навчання; необхідністю розробки алгоритму дистанційних навчальних курсів; аналізом позитивних і негативних аспектів дистанційного навчання; пошуком й опануванням онлайн-сервісів, придатних для дистанційного навчання; розробкою навчально-методичних матеріалів і методичних рекомендацій.

Треба зазначити, що сутність і технології, методи дистанційного навчання вже ставали предметом досліджень В. Осадчого [9], В. Плюща, Ю. Равліва [10], М. Карпенка [4], М. М'ястковської [6], О. Огієнко [7], Т. Пилаєвої [9], Т. Янченко [12], в яких висвітлено тенденції та історію розвитку дистанційної освіти, вітчизняний і зарубіжний досвід. На дистанційній формі навчання в закладах вищої освіти України й зарубіжних країн акцентували увагу І. Ушкаленко та Ю. Зелінська [11].

Розглянемо зміст понять «дистанційна освіта» та «дистанційне навчання».

Ознаки дистанційної освіти та дистанційного навчання визначено на сайті Асоціації дистанційного навчання США:

1. Дистанційна освіта (Distance Education) являє собою загальний термін, що використовується для визначення фізичної відстані між учителями й учнями (викладачами і студентами) під час освітнього процесу. Усі комунікації здійснюються завдяки різним типам електронних засобів у режимі реального або затриманого часу. Місце організації освітнього процесу не має значення.

2. Застосування інформаційних технологій (та інфраструктури) під час навчальних заходів, які забезпечують зв'язок учителів та учнів (викладачів і студентів), що перебувають у різних місцях [8].

Зазначимо, що багато фахівців розглядають поняття «дистанційне навчання» і «дистанційна освіта» як синонімічні. Разом з тим у науковій літературі більш поширеною є точка зору, згідно з якою вони не є ідентичними.

У Концепції розвитку дистанційної освіти в Україні зазначено, що це форма навчання, рівноцінна очній, вечірній, заочній та екстернату, яка реалізується переважно за технологіями дистанційного навчання [4].

Такий формат навчання – передача знань за опосередкованої взаємодії двох віддалених один від одного учасників освітнього процесу (педагога і здобувача освіти) – вже і не зовсім новий. Аналіз сучасних досліджень [6; 10; 11; 12] засвідчив, що більшість науковців пов'язують розвиток дистанційної освіти насамперед з генезою інформаційних та комунікаційних технологій. Дослідник О. Муковіз [5] виокремлює три етапи розвитку дистанційного навчання у світовій педагогіці залежно від використання в освітньому процесі засобів комунікації та технічних засобів навчання.

Перший етап (1836–1950 рр.) – кореспондентське навчання, подібне до самонавчання, у якому переважає односторонній зв'язок. Для кореспондентського навчання характерним є використання односторонніх радіо- і телетрансляцій, аудіо- і відеозаписів тощо. Цей період розпочався у 1836 р., коли воно вперше було запроваджено в Лондонському університеті. Пізніше кореспондентське навчання доповнилося використанням нових засобів інформації: радіо – у 1930-х рр., телебачення – у 1950-х рр. і мультимедіа, що успішно використовуються і дотепер [5, с. 109].

Другий етап (1950 – 1970 рр.) – кейс-навчання, у якому переважає двосторонній зв'язок: навчання по телефону, інтерактивні відео-, радіо- та телетрансляції, мультимедіа, комп'ютерні програми, електронна пошта тощо. Цей етап характеризується розвитком радянської системи заочного (кореспондентського) навчання з 1920-х рр., коли було створено низку заочних відділень при політехнічних та педагогічних інститутах. Історія розвитку дистанційної форми навчання показала, що заочне навчання за радянської доби вважається попередником третього покоління кореспондентського дистанційного навчання, яке бере свій початок з Відкритого університету Великобританії у 1969 р. Саме там уперше в дистанційній освіті стали

застосовувати комплексний підхід до навчання. Було розроблено велику кількість якісних посібників, які призначалися спеціально для дистанційної форми, одностороння взаємодія університету зі студентами здійснювалася через друковані матеріали та за рахунок радіо- і телепередач. Двостороння взаємодія здійснювалася за допомогою очних консультацій, короткострокових курсів і, звичайно ж, листування. Така модель була досить дорога на підготовчому етапі, але зі створенням усіх потрібних матеріалів та програм на навчання кожного нового студента програма вже не вимагала значних витрат.

Третій етап (1970 – 1990 рр.) – трансляційне навчання, за якого відбувається багатосторонній зв'язок між студентом, викладачем, закладом освіти й навчальними матеріалами. Він став можливим з використанням мережі «Інтернет», високошвидкісних ліній зв'язку, сучасного програмного забезпечення, завдяки яким стали можливими інтернет-конференції, форуми, електронні бесіди (chats) та ін. Технології навчання стали гнучкими у просторі та в часі. Третій етап розвитку навчання на відстані збігається з початком глобалізації освіти у світі [5, с. 110].

Дослідники [1, с. 4; 7, с. 9–10] вважають, що розвиток дистанційної освіти розпочався у 1840 р., коли англійський учений і педагог Ісаак Пітман (він відомий насамперед як розробник однієї з найпоширеніших систем стенографії [14]) запропонував навчати студентів стенографії за допомогою поштових відправлень і став автором першого дистанційного курсу. І. Пітман відправляв листівки, що містили тексти, усім, хто бажав вивчити стенографію [14]. Важливою, на нашу думку, для визнання цього нововведення як початку дистанційної освіти є наявність у ньому зворотного зв'язку. Студенти надсилали транскрипції текстів викладачу й одержували від нього виправлення та оцінки.

Зазначимо, що запровадження дистанційного навчання сприяло поширенню освіти серед жінок. У 1877 р. університет Св. Андрія в Шотландії запропонував програму кореспондентського навчання для жінок на здобуття освітнього ступеня бакалавра мистецтв, яка діяла протягом 55 років. За цією програмою навчалися жінки в усьому світі, навіть у Палестині, Кенії та Китаї [9, с. 114].

Офіційного статусу ця форма навчання набула в 1891 р. у США, коли при Чиказькому університеті відомий дослідник стародавньої та біблійної історії і педагог Вільям Рейні Харпер (він був першим ректором Чиказького університету) заснував відділ дистанційного навчання [13].

Науковці вважають, що першою та найбільш тривалою фазою розвитку дистанційної форми навчання є «заочне навчання» (з кінця XIX ст. до нашого часу), яке спирається на використання друкованих матеріалів і поштову систему за невеликої додаткової фінансової підтримки з боку студентів або без неї. Друга фаза – «дистанційне навчання» (кінець 1960-х р. XX ст. – середина 1990-х р. XX ст.) характеризується розробкою навчальних дисциплін, їх методичним забезпеченням та використанням друкованих і аудіовізуальних засобів навчання. Третя фаза – «гнучке навчання» (від середини 90-х р. XX ст. до нашого часу), яке може бути організоване за допомогою високоякісних носіїв інформації, засобів мультимедіа з підвищеною інтерактивністю та доступністю, що постійно розширює діапазон навчально-педагогічних ресурсів [10, с. 25].

Упровадження дистанційного навчання або його елементів в Україні відбувається в контексті процесу інтеграції національної системи освіти в європейський освітній простір [12]. На думку дослідників [2; 7; 12], цей процес розпочався в Україні від середини 1990-х років, значно пізніше, ніж в інших країнах Європи, і відбувався за несприятливих умов: низький рівень інформатизації суспільства, низька забезпеченість комп'ютерною технікою закладів освіти, майже повна відсутність інфраструктури та інструментарію для створення інформаційно-освітнього середовища, відсутність власних теоретичних розробок з питань дистанційного навчання [2].

Сучасні українські дослідники Л. Власенко та Н. Шинкаренко [3] визначають кілька видів дистанційного навчання. Критерієм цього поділу є педагогічні методи та прийоми, які використовують під час дистанційної форми навчання:

методи навчання за допомогою взаємодії слухача з освітніми ресурсами за мінімальної участі викладача і студентів (самонавчання). Для розвитку цих методів характерний мультимедійний підхід, коли за допомогою різноманітних засобів створюють освітні ресурси: друковані, аудіо-, відеоматеріали та навчальні матеріали, що надходять з комп'ютерних мереж;

методи індивідуалізованого викладання і навчання, для яких характерні взаємодія одного студента з одним викладачем. Ці методи реалізують у дистанційній освіті переважно за допомогою таких технологій, як телефон, електронна пошта.

методи, в основі яких лежить надання студентам навчального матеріалу викладачем чи тьютором (навчання «один до багатьох»).

Ці методи, властиві традиційній освітній системі, одержують новий розвиток на базі сучасних інформаційних технологій;

методи, для яких характерна активна взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу («багато до багатьох»). Розвиток цих методів пов'язаний з проведенням навчальних колективних дискусій і конференцій [3].

Насамкінець можна констатувати, що використання в освітньому процесі сучасних педагогічних технологій і засобів масової комунікації сприяє розвитку в Україні різних форм організації навчання, зокрема й дистанційної освіти, яка забезпечує можливості для навчання упродовж життя, формування індивідуальної освітньої траєкторії студента або курсанта. Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій, зміна запитів суспільства стимулюють перехід системи освіти від гасла «освіта – на все життя» до концепції «навчання впродовж життя», яка сприяє виникненню нових способів і методів навчання, прийомів пізнавальної діяльності, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, принципово інших підходів до форм та засобів передачі інформації.

Список використаних джерел

1. Бублик В. В. Шляхами дистанційної освіти та електронного навчання. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Комп'ютерні науки*. 2018. Т. 1. С. 4–9.
2. Василенко Ю. М. Становлення та розвиток дистанційного навчання в Україні. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer28/612.pdf> (дата звернення: 12.04.2022).
3. Власенко Л. В., Шинкаренко Н. В. Методи дистанційного навчання. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5006/3/methods7.pdf> (дата звернення: 21.04.2022).
4. Карпенко М. М. Розвиток дистанційного навчання як відповідь на сучасні виклики для України. URL: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/18-1435918091.pdf> (дата звернення: 03.04.2022).
5. Муковіз О. П. Розвиток дистанційного навчання у педагогічній теорії та практиці. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 12. С. 109–114.
6. Мясковська М. О. Світові тенденції розвитку дистанційної освіти та перспективи для України. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. 2015. Вип. 21. С. 256–258.
7. Огієнко О. І. Дистанційна педагогічна освіта: вітчизняний та зарубіжний досвід: методичні рекомендації. URL: http://ipood.com.ua/data/NDR/Information_technology/2012_Ogienko_recomend.pdf (дата звернення: 15.04.2022).
8. Осадчий В. В. Методи, форми та засоби професійної підготовки учителів-тьюторів в умовах дистанційної форми навчання. URL: https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-06/10_ov_vdft.pdf (дата звернення: 12.04.2022).

9. Пилаєва Т. Історія розвитку дистанційної освіти в світі. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 147. С. 114–118.

10. Плющ В. М., Равлів Ю. А. Становлення дистанційного навчання в Україні. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2018. Вип. 37. С. 24–30.

11. Ушкаленко І. М., Зелінська Ю. С. Дистанційна форма навчання у вищих навчальних закладах України та інших країнах світу. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/4_2018/63.pdf (дата звернення: 14.04.2022).

12. Янченко Т. В. До витоків становлення дистанційної освіти. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: здобутки і стратегії*: зб. тез Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 трав. 2020 р.). Київ: Ін-тут педагогіки НАПН України, 2020. С. 61–64.

13. History. The University of Chicago. URL: <https://history.uchicago.edu> (дата звернення: 14.04.2022).

14. Sir Isaac Pitman. The knight of the pen. *Australian town and country journal*. 1894. 9 Jun. P. 31. URL: <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/71214835> (дата звернення: 14.04.2022).

Чебоненко Станіслав Олегович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

проректор Академії Державної пенітенціарної служби

ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Одним із викликів сучасного світу стала потреба запровадження в закладах вищої освіти дистанційного навчання. Треба зазначити, що сутність і технології, методи дистанційного навчання вже ставали предметом дослідження Л. Власенка, Н. Шинкаренка [4], О. Третяк, С. Чебоненка, І. Мошти [7] та ін. Шляхи становлення й розвитку дистанційного навчання в Україні, зокрема електронного навчання, розглядали В. Бублик [2], Ю. Василенко [3] та ін. О. Муковіз [5] переймався педагогічними теоріями розвитку дистанційного навчання.

Водночас, незважаючи на наявність у сучасній педагогіці досліджень, присвячених запровадженню дистанційного навчання в систему вищої освіти, розвиток дистанційного навчання в Україні потребує вирішення комплексу питань, що пов'язані з дидактичними принципами дистанційного навчання.

У педагогіці існує значна кількість визначень поняття «дистанційна освіта», у більшості з них увагу зосереджено на таких її ознаках: віддалення педагога та здобувачів освіти під час освітнього процесу, використання сучасних телекомунікаційних засобів нав-

чання для їхньої взаємодії, можливість двосторонньої комунікації, практика індивідуальних і групових форм навчання. Ірландський дослідник Д. Кіган, узагальнюючи визначення дистанційної форми навчання, сформулював її найбільш характерні ознаки:

1. Постійне відокремлення педагога від студента протягом усього освітнього процесу.

2. Заклади освіти самостійно визначають організаційну структуру освітнього процесу, здійснюють планування, розробляють навчальний матеріал, забезпечують ним студентів.

3. Широке використання технічних засобів навчання (аудіо- та відеозасобів, комп'ютерів), що забезпечує прямий та зворотний зв'язок викладачів і студентів, донесення змісту навчальної дисципліни до здобувачів освіти [6].

Під «дистанційним навчанням» українські науковці В. Биков та В. Кухаренко розуміють форму організації освітнього процесу, за якої її активні учасники досягають цілей навчання, здійснюючи навчальну взаємодію принципово й переважно екстериторіально (тобто на відстані, що не дозволяє і не передбачає безпосередньо педагогічну взаємодію учасників віч-на-віч інакше, ніж коли учасники територіально перебувають поза межами можливої безпосередньої навчальної взаємодії та коли в процесі навчання їхня особиста присутність у певних навчальних приміщеннях закладу освіти не є обов'язковою) [1, с. 11].

У «Положенні про дистанційне навчання» [6] під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається переважно за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

За технологією подання інформації дистанційне навчання поділяється на синхронне і асинхронне навчання (М. Ушкаленко та ін.) [8].

Синхронне навчання – це таке навчання, у процесі якого студент одночасно бере участь у навчальних заходах (таких як вебінари і віртуальні класи) зі своїми викладачами і однокурсниками. Найбільш технічно складними є синхронні комунікації (вони здійснюються в режимі реального часу).

Існує кілька видів синхронних комунікацій: відеоконференції (односторонні і двосторонні); аудіоконференції; чат (текстові кон-

ференції); миттєвий обмін повідомленнями; спільне використання програмних засобів; віртуальний клас [8].

Для успішного застосування технологій синхронного спілкування, як правило, потрібна локальна чи велика корпоративна мережа або високошвидкісне з'єднання з інтернетом. Менших технологічних ресурсів вимагає опосередковане або асинхронне навчання.

Асинхронне навчання не вимагає від студентів участі в навчальних заходах одночасно з іншими однокурсниками. Замість цього студентам надається можливість опрацювати матеріал курсу у своєму темпі й відповідно до власного графіка.

До асинхронних видів комунікацій належать: електронна пошта, форум, блог, Web-сторінка.

Незважаючи на наявність специфічно інформаційних технологій у системі дистанційного навчання в закладах вищої освіти, її основу складають традиційні форми й методи, адаптовані до нових умов (лекції, практичні заняття, семінари, консультації тощо).

Для дистанційної освіти, як і для традиційного навчання, застосовні п'ять дидактичних методів навчання, розроблених відомим дидактом І. Лернером, а саме: інформаційно-рецептивний, репродуктивний, проблемний, евристичний і дослідницький. Через їх використання у відповідних поєднаннях охоплюється вся сукупність педагогічних актів взаємодії викладача та студентів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що більшість викладачів закладів вищої освіти в умовах дистанційного навчання надають перевагу системі дистанційного навчання Google Classroom та платформі Zoom. На нашу думку, це зумовлено низкою причин: безкоштовність, можливість поєднувати індивідуальні та групові форми організації освітнього процесу, наявність зворотного зв'язку тощо.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю., Кухаренко В. М., Сиротенко Н. Г., Рибалко О. В., Богачов Ю. М. Технологія створення дистанційного курсу: навч. посіб. Київ: Міленіум, 2008. 324 с.
2. Бублик В. В. Шляхами дистанційної освіти та електронного навчання. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Комп'ютерні науки*. 2018. Т. 1. С. 4–9.
3. Василенко Ю. М. Становлення та розвиток дистанційного навчання в Україні. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer28/612.pdf> (дата звернення: 12.12.2021).

4. Власенко Л. В., Шинкаренко Н. В. Методи дистанційного навчання. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5006/3/methods7.pdf> (дата звернення: 21.04.2022).

5. Муковіз О. П. Розвиток дистанційного навчання у педагогічній теорії та практиці. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 12. С. 109–114.

6. Мясковська М. О. Світові тенденції розвитку дистанційної освіти та перспективи для України. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. 2015. Вип. 21. С. 256–258.

7. Третяк О. С., Чебоненко С. О., Мошта І. М. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2021. № 1 (6). С. 133–147.

8. Ушкаленко І. М., Зелінська Ю. С. Дистанційна форма навчання у вищих навчальних закладах України та інших країнах світу. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/4_2018/63.pdf (дата звернення: 14.04.2022).

Шумейко Зінаїда Євгенівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ КУРСАНТІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Відповідно до Указу Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021 з 01 по 30 листопада 2021 року Міністерством цифрової трансформації була проведена масштабна інформаційна кампанія «Місяць цифрової грамотності». Вона була спрямована на підвищення рівня цифрової грамотності та кіберобізнаності населення України, розвиток і вдосконалення цифрових навичок, а також формування здатності протистояти кібершахрайству й кіберзлочинам. Уважаємо, що такі ініціативи набувають особливого значення в умовах російсько-української війни, а отже, усі зусилля викладачів і вчителів закладів середньої і вищої освіти мають спрямовуватися на формування цифрової грамотності молодого покоління українців.

Зазначимо, що ще 2016 року Кабінет Міністрів України започаткував проєкт «Цифровий порядок денний України 2020» («Digital Agenda for Ukraine 2020»), а 17 січня 2018 року було схвалено Концепцію та План дій розвитку цифрової економіки в Україні, у яких наголошено на актуальності формування наскрізної (кросплатформової) цифрової компетентності, що передбачає опанування навчальних предметів через використання «цифрових» технологій.

Аналіз державних документів і наукових праць [1; 2] дає підстави вважати цифрову грамотність складним системним феноменом, що має такі складники: комп'ютерна грамотність (computer literacy), яка передбачає ефективне використання електронних пристроїв та програмного забезпечення; інформаційна грамотність (information literacy), що охоплює навички самостійного пошуку, аналізу, критичного осмислення інформаційних даних; компетентне користування соціальними медіа (socialmedia literacy); використання мережевих технологій (network literacy) з розумінням основ мережевої безпеки і стандартів нетикету.

Д. Белшоу (D. Belshaw) у праці «Основні елементи цифрової грамотності» (The Essential elements of digital literacies) [4] виокремлює вісім ключових компонентів цифрової грамотності як основу ефективного функціонування людини в цифровому середовищі, а саме: культурний, когнітивний, конструктивний, комунікативний, критичний, громадянський, а також упевнене користування та креативність.

У контексті навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», яка входить до циклу загальної підготовки майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України, викладач має широкі можливості для формування цифрової грамотності курсантів, що в перспективі дасть їм змогу стати висококваліфікованим, компетентним спеціалістом, який буде за-требуваним на ринку праці.

Перед початком опанування цього навчального курсу викладач має з'ясувати рівень сформованості в майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України навичок самостійної роботи, зокрема вміння користуватися онлайн-словниками та онлайн-енциклопедіями, працювати з різними видами джерел, шукати інформацію й оформлювати результати наукових досліджень. Наголосимо, що упродовж попереднього десятиліття в мережі «Інтернет» з'явилося чимало сайтів, сторінок, груп, тренажерів, які присвячені мовним питанням. Варто спрямовувати курсантів на використання онлайн-джерел з мовних питань, що створені науковими установами чи фахівцями-науковцями, а також формувати в них уміння критично осмислювати й перевіряти інформацію з мовних спільнот у соціальних мережах та з інтернет-сайтів.

Особливого значення набуває повторення теоретичного мовного матеріалу й систематизація знань курсантів з певної теми. Це можна зробити різними шляхами: опрацюванням теоретичного ма-

теріалу в підручнику, прослуховуванням лекції викладача в аудиторії, виголошенням доповідей курсантів чи самостійного перегляду вдома відеозаписів, запропонованих викладачем. Нам імпонує останній з описаних шляхів, оскільки він дає змогу здобувачам освіти неодноразово звертатися до відеоматеріалів, переглядати їх у вільний час, при цьому важливим вважаємо подальше обговорення основних аспектів проблеми під час аудиторного заняття. Викладач може як створювати власні відеоматеріали, так і пропонувати для перегляду ті, що подані на каналі «Youtube» (наприклад, лекції і виступи П. Гриценка, І. Ющука, О. Пономарева, І. Фаріон тощо). Наголосимо, що викладач має попередньо переконатися в науковості матеріалів і достовірності обраного джерела.

Ще одним варіантом є надання курсантам тексту лекції: це може бути інтерактивна лекція чи лекція в текстовому форматі, що супроводжується мультимедійною презентацією. Викладач навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» може розмістити ці матеріали на платформі moodle чи в googleclass. Виконані завдання курсанти можуть надсилати на електронну пошту викладача, у moodle чи googleclass, якщо вони працюють в асинхронному режимі, або ж виконувати й обговорювати безпосередньо під час заняття.

У контексті навчального курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» важливу роль відіграють тренувальні вправи, які варто поєднувати з методами демонстрації, ілюстрації, пояснення, бесіди, розповіді. Особливого значення набуває візуалізація навчального матеріалу: викладач може використовувати інфографіку, ментальні карти, кроссенси – як ті, що вже наявні в мережі, так і створені власноруч.

У контексті самостійної роботи курсантів можна реалізувати принципи індивідуалізації й диференціації навчання: викладач у googleclass розміщує творчі завдання, а здобувачі освіти їх виконують, пишуть коментарі до виконаних завдань одногрупників.

Підсумковий контроль теж можна організувати і провести за допомогою googleforms. Суттєвим недоліком описаного підходу є мінімізація міжособистісного спілкування, що негативно позначається на розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України. Для подолання цього недоліку науковці-методисти рекомендують застосовувати інтерактивні методи, основними ознаками яких вони

вважають діалогічність, рівноправну взаємодію викладача і здобувачів, атмосферу успішності, свідоме регулювання й активізацію своєї поведінки, формування пізнавальної самостійності курсантів. На думку С. Товкайло, інтерактивні методи на занятті з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» сприяють розвитку комунікативних здібностей здобувачів освіти, що допомагає усувати психологічні бар'єри, демократично спілкуватися один з одним, установлювати сприятливий психологічний клімат у групі, критично й творчо мислити, ухвалювати правильні рішення [3, с. 399]. Тому викладач має можливість організувати аудіо- та відеоконференції, дискусії, віртуальні екскурсії, проводити соціолінгвістичний експеримент, використовувати технології проблемного й проєктного навчання, кейс-стаді.

На Національній платформі з цифрової грамотності (<https://osvita.diiia.gov.ua/>) у вільному доступі викладено 50+ освітніх онлайн-серіалів з різних тем: «Базові цифрові навички», «Штучний інтелект», «Цифрові навички для вчителів», «Кіберняні» тощо. Їх доцільно запропонувати для перегляду курсантам у межах самостійної роботи чи в контексті певних тем із практичних занять, пропонувати до цих серіалів завдання мовного характеру.

Отже, сформованість цифрової грамотності в курсантів – майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби – сприятиме загалом підвищенню ефективності освітнього процесу в закладах вищої освіти, а також інтенсифікації формування вмінь зі створення, пошуку, оброблення, обміну інформацією для навчання й приватного користування. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні практичних аспектів формування цифрової грамотності майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: моногр. Київ: Атіка, 2008. 684 с.
2. Національний тест на цифрову грамотність. URL: <https://osvita.diiia.gov.ua/digigram> (дата доступу: 10.05.2022).
3. Товкайло С.Р. Використання інтерактивних технологій на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) в системі підготовки студентів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 31. С. 398–400.
4. Belshaw D. The Essential elements of digital literacies. URL: <http://digitalliteraci.es/>. (дата звернення: 11.05.2022).

Шумовецька Світлана Павлівна,
доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького;

Голярдик Наталія Анатоліївна,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького;

Макогончук Наталія Віталіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького

**МУЛЬТИМЕДІЙНІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ: ДОСВІД
ВИКОРИСТАННЯ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ
ДИСЦИПЛІН «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ», «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ
СПРЯМУВАННЯМ» І «СУЧАСНА КОМУНІКАЦІЯ»**

Сучасний етап розвитку освіти характеризується широким впровадженням у навчальний процес комп'ютерних технологій. Комп'ютерні технології навчання – це сукупність методів, прийомів, способів подання інформації та навчання за допомогою комп'ютерної техніки, засобів телекомунікаційного зв'язку й інтерактивного програмного продукту, що моделюють частину функцій педагога зі збору та подання інформації, організації контролю та управління пізнавальною діяльністю курсантів.

Комп'ютерні технології дозволяють вийти на новий рівень навчання, відкривають раніше невідомі можливості як для викладача, так і для курсантів. Насамперед зазначені засоби допомагають збільшити кількість наочної зорової інформації, що, зі свого боку, дозволяє підвищити ефективність отримання знань курсантами. За даними вчених, більше 60 % інформації надходить через зір і слух, які є найпотужнішими та найефективнішими каналами передавання і прийому інформації. Саме тому чим різноманітнішим на навчальних заняттях буде подання інформації, тим ефективнішим виявиться процес її засвоєння.

У наш час питанням впровадження сучасних інформаційних технологій присвячено роботи багатьох учених. Зокрема Ю. Балуєва розкрила особливості мультимедійної презентації основних понять лінгвістики тексту на уроках української мови у старшій школі [1], О. Іванова висвітлила сутність та вимоги до створення мультимедійних засобів навчання у вищому навчально-

му закладі [2]. Можливості мультимедійних засобів навчання під час викладання окремих навчальних дисциплін, вплив мультимедійних засобів на комунікації в освіті окреслили М. Бак [3], Н. Грабар [4], О. Литвиненко [5], О. Мокрогуз [6] та ін. Учені підкреслюють, що збільшення інформаційного навантаження на навчальних заняттях змушує замислитися над тим, як підтримати інтерес студентів до предмета, активність протягом усього заняття. На думку вчених, використання інформаційних технологій, у тому числі мультимедійних презентацій, дозволяє значно підвищити ефективність навчального процесу та якості навчання.

Мультимедійні технології – спосіб підготовки електронних документів, що містять візуальні та звукові ефекти, мультипрограмування різних ситуацій. Мультимедійна презентація може містити текстові матеріали, фотографії, малюнки, слайд-шоу, звукове оформлення, дикторський супровід, відеофрагменти і анімацію, тривимірну графіку. Мультимедійна презентація дає унікальні можливості для інтенсифікації процесу навчання різних предметів, а також створення методик, орієнтованих на розвиток особистості курсанта.

Мультимедійні засоби дозволяють викладачу значно розширити можливості подання різного типу інформації. За дидактично правильного підходу вони активізують увагу курсантів, підсилюють їхню мотивацію, розвивають пізнавальний інтерес. Насамперед мультимедійні засоби можуть допомогти інтенсифікувати навчальний процес за рахунок підвищення темпу, індивідуалізації навчання, моделювання ситуацій, збільшення активного часу кожного курсанта та посилення наочності.

Окрім цього, найважливіша дидактична функція мультимедійної презентації зумовлена тим, що послідовність подання візуальних компонентів визначає порядок сприйняття навчального матеріалу. Презентації дають можливість подати у привабливому вигляді – наочно та компактно – різноманітну навчальну інформацію; допомагають методично правильно розподілити увагу курсантів; додатково регламентують дії курсанта, дисциплінують його, істотно зменшують ефект «розбігання очей», знижують можливе відволікання від роботи; забезпечують інтерактивність навчання, коли курсант є не пасивним слухачем, а активним діячем.

Викладач має унікальну можливість інтенсифікувати процес навчання, зробити його більш наочним і динамічним. Використання інформаційних технологій на заняттях сприяє підвищенню якості знань. Презентації дозволяють ілюструвати найважливіші поняття, причому робити це наочно і швидко, що підвищує та активізує

пізнавальну активність курсантів. Окрім того, є можливість оптимально поєднувати практичні та аналітичні види діяльності відповідно до індивідуальних особливостей кожного курсанта.

Використовуючи комп'ютерну техніку, викладач інтенсифікує процес навчання, роблячи його більш наочним і динамічним. Ефективне використання комп'ютера на занятті, вміле поєднання педагогічної майстерності та можливостей комп'ютерної техніки дозволяє викладачу підвищувати якість знань курсантів. Перевага комп'ютерної презентації полягає також у полегшенні праці викладача, допомагає впорядкувати та зберегти наочний матеріал, необхідний для конкретного заняття.

Наочний матеріал, поданий через мультимедійну презентацію, допомагає підвищити рівень засвоєння навчального матеріалу та розвивати пізнавальний інтерес курсантів. Мультимедійна презентація дає можливість продемонструвати справжній артефакт, визначні зразки живопису чи архітектури. Це сприяє не тільки кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу, а й допомагає забезпечити оптимальне включення та адаптацію нового матеріалу до вже відомого курсанту. У такий спосіб, формуючи послідовно «живе споглядання» навчальної культурознавчої інформації, можна не тільки використовувати природні властивості зорового апарату курсантів, а й розвивати їхній пізнавальний інтерес.

Під час використання мультимедійних презентацій важливо враховувати, що зорове сприйняття є, по суті, лише початком засвоєння. Знання, вміння і навички курсантів можна сформувати тільки в результаті їхніх активних зусиль, дій. Використання мультимедійних презентацій на заняттях з «Історії України та української культури», «Української мови за професійним спрямуванням», «Сучасної комунікації» не може бути ефективним, якщо воно не супроводжується активною пізнавальною діяльністю курсантів. З огляду на це, необхідно ретельно продумувати, як використовувати демонстраційний матеріал у конкретній навчальній роботі, як активізувати пізнавальну діяльність і розвивати їхній пізнавальний інтерес.

Загалом заняття із застосуванням мультимедійних презентацій викликають зацікавленість у курсантів, спонукають працювати всіх. На лекційних і семінарських заняттях використання мультимедіа перетворює їх у творчий процес, дозволяє здійснити принципи розвивального навчання, формувати й розвивати пізнавальну мотивацію курсантів до отримання нових знань, допомагає створювати умови успішності кожного курсанта на занятті, значно покращує чіткість в організації роботи групи.

Не можна скидати з рахунку і психологічний фактор: сучасній молодій людині набагато цікавіше сприймати інформацію саме в такій формі, ніж за допомогою застарілих схем і таблиць. Під час використання мультимедійних презентацій інформація подається не статичною неозвученою картинкою, а динамічними відео-і звуко-рядом, що значно підвищує пізнавальний інтерес курсантів та ефективність засвоєння ними матеріалу, інтерактивні ж елементи навчальних програм дозволяють перейти від пасивного засвоєння до активного, оскільки курсанти мають можливість самостійно моделювати явища і процеси, сприймати інформацію не лінійно, а з поверненням за необхідності до того чи іншого фрагмента.

Отже, застосування мультимедійних презентацій дозволяє вдосконалити способи подання навчального матеріалу у вищій школі: використання мультимедіа на лекційних та семінарських заняттях перетворює їх у творчий процес, дозволяє дотримуватись принципів розвивального навчання, формувати й розвивати пізнавальну мотивацію курсантів до здобуття нових знань, допомагає створювати умови для успішної навчальної діяльності кожного курсанта на занятті, значно покращує чіткість в організації роботи навчальної групи. Використання мультимедійних презентацій допомагає привнести ефект додаткової наочності в заняття, що сприяє засвоєнню курсантами матеріалу швидше і в більшому обсязі. Загалом використання на заняттях мультимедійних презентацій піднімає процес навчання на якісно новий рівень, значно підвищує якість знань курсантів.

Список використаних джерел:

1. Балуєва Ю. Мультимедійна презентація основних понять лінгвістики тексту на уроках української мови в старшій школі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 24 (2). С. 5–11.
2. Іванова О. В. Мультимедійні засоби навчання у ВНЗ: сутність та вимоги до їх створення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 22 (5). С. 234–238.
3. Бак М. Мультимедійні засоби навчання: можливості й реалії впровадження. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія*. 2015. Вип. 37. С. 5–7.
4. Грабар Н. Мультимедійні технології та їхній вплив на комунікацію в освіті. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 6. С. 20–22.
5. Литвиненко О. О. Мультимедійне середовище: сутність та структура. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2011. Вип. 32. С. 200–207.
6. Мокрогуз О. Мультимедійні засоби на уроках у масовій практиці навчання історії. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 3. С. 96–99.

СЕКЦІЯ 8

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Богомазова Софія Андріївна,
фахівець (з гендерної рівності),
студентка аспірантури спеціальності 053 «Психологія»
Національного університету цивільного захисту України;

науковий керівник:
Перелигіна Ліна Анатоліївна,
доктор біологічних наук, професор
Національного університету цивільного захисту України

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Питання забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків в Україні постає як фактор, що впливає на успішну реалізацію гендерної політики, подолання дискримінації за ознакою статі, дотриманню принципу рівності та визначення ключових напрямів діяльності на шляху до євроінтеграції держави.

Орієнтація України на стандарти Європейського Союзу з питань забезпечення гендерної рівності та протидії дискримінації за ознакою статі нині містить ряд реформ, що пов'язані із впровадженням у діяльність органів державної влади України європейських стандартів, методів та принципів професійної діяльності держслужбовців.

У 2015 році на засіданні саміту Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку було ухвалено сімнадцять ключових цілей сталого розвитку людства, де гендерна рівність виступає як п'ята ключова ціль щодо досягнення кращого та більш стабільного майбутнього для всього світового співтовариства. Україна у 2016 та 2017 роках проводила широкомасштабну роботу щодо адаптації цілей сталого розвитку з урахуванням українського контексту на основі специфіки національного розвитку. У результаті проведеної роботи було сформовано 86 завдань щодо забезпечення досягнення глобальних цілей сталого розвитку з урахуванням української складової державного управління [2].

Досягнення гендерної рівності визначається українською державою як одна з головних стратегічних цілей. Ключові принципи дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків прого-

лошено Конституцією України. У статтях 21, 23 та 24 наголошується на важливості дотримання рівних прав та можливостей всіх громадян України незалежно від кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Також ці принципи на сьогодні закріплені у законах України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [3].

Водночас попри суттєві зміни в законодавчому плані з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків впровадження положень гендерної політики й досі потребує системної та цілеспрямованої роботи на всіх рівнях державних структур. Українські науковці О. Кисельова, О. Хмелевська, О. Макарова, Л. Кобилянська, О. Суслова, І. Сенік, В. Кушакова, Н. Лавриненко, О. Вілкова та І. Демченко, досліджуючи особливості впровадження гендерної політики, виявили, що прояви гендерної нерівності гальмують розвиток суспільства, що в свою чергу призводить до затримки щодо виконання міжнародних зобов'язань у сфері гендерної інтеграції [5].

На нашу думку, особливу роль у процесах інтеграції гендерної політики відіграє система, запроваджена в закладах вищої освіти сектору безпеки і оборони України. Нині запроваджено нову політику щодо забезпечення гендерної обізнаності та недопущення проявів дискримінації за ознаками статі, сексуальних домагань і зловживання владою майбутніми працівниками ризиконебезпечних професій. Наявність на всіх рівнях знань, вмінь, норм та цінностей, вбудованих у ментальну складову майбутніх працівників ризиконебезпечних професій, може успішно впливати на просування ідей гендерної рівності в українському суспільстві. Управлінські структури та організації мають демонструвати гендерну чутливість та закріплювати цінності гендерної рівності. Гендерно-орієнтована освіта здатна вплинути на подолання традиційно визначених стереотипів маскулінності та фемінності [4].

У наукових роботах В. Авер'янова, О. Бандурки, О. Васильченко, Н. Дубчак та Д. Калаянова наголошено на важливості представлення жінок у правоохоронному, військовому та безпековому секторах. Науковці стверджують, що у сучасному світі дотримання рівних прав та свобод у цих секторах впливає на сталий розвиток європейських країн та збалансований характер загальноприйнятих світових рішень [2].

Сьогодні дотримання принципів гендерної рівності у структурних підрозділах Міністерства внутрішніх справ України здійснюється за основними принципами дотримання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», а саме:

1. дотримання забезпечення рівних прав. Цей принцип передбачає дотримання і встановлення при плануванні та виконанні професійних завдань рівних прав та можливостей незалежно від статі;

2. реалізація підбору та утримання кадрів. Принцип, який оснований на позиції щодо можливості чоловікам і жінкам працювати в усіх сферах професійної діяльності і на всіх рівнях у секторі безпеки і оборони України;

3. виконання оперативної спроможності. Принцип, що є ключовим з усвідомлення і здатності створення умов для професійної діяльності чоловіків і жінок. Усі ці принципи дають змогу здійснювати гендерно-орієнтований підхід під час вирішення питань щодо врахування потреб жінок і чоловіків під час проходження служби та навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами [1].

Формування гендерної компетентності майбутніх фахівців ризиконебезпечних професій є одним із основних завдань закладів вищої освіти сектору безпеки і оборони України. Як зазначає Н. Орловська, гендерна компетентність – це обізнаність особи у сфері гендерної політики держави та здатність організувати свою професійну діяльність з позиції дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, протидії дискримінації за ознаками статі під час виконання службових обов'язків [3].

У словнику гендерних термінів визначено, що гендерна компетентність має розглядатися науковцями як соціально-психологічна характеристика особистості, яка може допомагати людині ефективно виконувати професійні завдання незалежно від статі. У професійній діяльності людини гендерна компетентність має охоплювати:

- знання про існуючі ситуації гендерної нерівності в суспільстві, умови та фактори, що можуть сприяти їх виникненню;

- вміння помічати та адекватно оцінювати ситуації гендерної нерівності, що можуть виникати як у повсякденному житті, так і професійній діяльності;

- здатність не проявляти у своїй професійній діяльності гендерно-дискримінаційної поведінки;

- здатність вирішувати гендерні конфлікти, що можуть виникати у колективі [6].

На думку І. Стражнікової, гендерна компетентність – це обов’язковий компонент не лише з точки зору професійної діяльності особистості, а й з точки зору формування та вдосконалення міжособистісних взаємовідносин осіб, які об’єднані спільною професійною діяльністю [2].

На прикладі навчально-виховної робота закладів вищої освіти Державної служби з надзвичайних ситуацій України ми хочемо зупинитися на ключових моментах щодо формування гендерної компетентності майбутніх фахівців ризиконебезпечних професій та діяльності осіб рядового і начальницького складу структурних підрозділів ДСНС [1].

У Національному університеті цивільного захисту України нині запроваджено багатогранний підхід до інтеграції гендерної політики, що сприяє повноцінній та рівноправній участі жінок і чоловіків на всіх рівнях діяльності університету. Задля досягнення гендерної паритетності в університеті щороку складають план заходів з гендерної інтеграції, в якому прописані основні цілі та завдання структурних підрозділів у рамках означеної тематики. На основі цього плану фахівці університету працюють над створенням гендерно-чутливого освітнього середовища. Працівники і працівниці регулярно проходять навчання та тренінги з питань підвищення обізнаності у сфері дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, протидії дискримінації за ознакою статі, а саме:

- лекції-семінари для кураторів навчальних груп університету;
- онлайн-тренінги з відповідальними особами з гендерних питань щодо недискримінації та гендерної рівності;
- методичні семінари щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у навчальному та виховному процесі НУЦЗ України. Усі навчання та тренінги для осіб рядового і начальницького складу університету спрямовані на формування гендерної компетентності – комплексу знань, практичних умінь та навичок з питань реалізації принципу гендерної рівності у своїй професійній діяльності.

Крім того, зазначимо, що з 2020 року в університеті діє політика запобігання і боротьби з переслідуванням, сексуальними домаганнями, дискримінацією та зловживанням владою. Керівництво університету постійно проводить внутрішні інформаційні та просвітницькі кампанії, спрямовані на підвищення рівня обізнаності

трудового колективу та учасників освітнього процесу щодо запобігання сексуальним домаганням та проявам дискримінації.

Курсанти і курсантки, студенти і студентки університету також систематично проходять навчання та тренінги з питань гендерної рівності. Головним завданням практичних занять з гендерної тематики є відпрацювання навичок щодо формування гендерно-компетентної поведінки майбутніх фахівців ризиконебезпечних професій, формування чіткого уявлення щодо особливостей забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, нетерпимості до проявів дискримінації та сексуальних домагань, запровадження навичок щодо подолання гендерних упереджень у процесі повсякденної та професійної діяльності.

Таким чином, варто зазначити, що реалізація гендерної політики в українському суспільстві має здійснюватися на всіх рівнях формування суспільної думки, впровадження гендерної складової повинно мати систематичний та запланований характер, чітко визначені завдання та цілі щодо особливостей інтегрування в управлінських практиках гендерної складової. Ми вважаємо, що передумовою позитивного розвитку визначеного напрямку може стати здійснення цільової професійної підготовки держслужбовців через систему запровадження обов'язкових навчань та тренінгів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Список використаних джерел

1. Гендерна політика. Офіційний сайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/enderna-politika.html>.
2. Грицяк Н. В. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: монографія. Київ: НАДУ, 2004. 384 с.
3. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів в систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України. URL: https://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/2_viddiluvvr/01_metodichni_rekomendaciy_z_integraciyi_gendernih_pidhodiv_v_sistemu_pidgotovki_fahivciv_dlya_sektoru_bezpeki_i_oboroni_ukrayini.pdf.
4. Оцінка гендерного впливу на Сектор безпеки та оборони. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/gender/Ocinka%20gendernogo%20vplyvu.pdf>.
5. Стражнікова І. В. Особливості формування гендерної компетентності в освітньому процесі закладу вищої освіти. Матеріали двадцять шостої всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/arkhiv-konferentsij/56-konferentsiji/dvadtysat-shosta-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/664-osoblivosti-formuvannya-gendernoji-kompetentnosti-v-osvitnomu-protsesi-zakladu-vishchoji-osviti>.
6. Шевченко З. В. Словник гендерних термінів. Черкаси, 2016. URL: <http://a-z-gender.net/ua/genderna-kompetentnist.html>.

Вдович Світлана Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри практичної психології
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ТРЕНІНГ КОМУНІКАТИВНОСТІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Професійне спілкування фахівців у сучасних реаліях є досить динамічним і напруженим, тому може призводити до стресів, конфліктних ситуацій та емоційних перенавантажень, особливо у сфері діяльності «людина – людина». Отже, майбутніх фахівців слід готувати до роботи в таких умовах, формувати навички ефективного розв'язання складних ситуацій у спілкуванні, толерантної поведінки, вміння налагоджувати контакти, підтримувати ділові стосунки, відстоювати власні інтереси тощо. Тренінг комунікативності вважаємо одним із оптимальних засобів формування навичок професійного спілкування.

Метою тренінгу комунікативності є формування у здобувачів вищої освіти комунікативної компетентності на основі теоретичних знань про спілкування та закономірності комунікативних процесів, зокрема таких навичок ефективного спілкування у різних сферах діяльності: ефективного встановлення та підтримування міжособистісних взаємин і активного слухання в різних ситуаціях спілкування, використання вербальних і невербальних засобів спілкування, передбачення поведінки партнера по спілкуванню, вербалізації емоцій та почуттів, подолання комунікативних бар'єрів у спілкуванні, конструктивного ведення діалогу, отримання та надання зворотного зв'язку, аналізу ефективності спілкування, освоєння комунікативних тактик, навичок розв'язання конфліктних ситуацій, управління емоціями, розпізнавання та протистояння маніпулятивним впливам, налагодження взаємодії з аудиторією та подолання страхів під час публічних виступів тощо [1].

Тренінг комунікативності доцільно проводити від початку навчання у закладі вищої освіти. Це дозволить студентам передусім швидше та краще познайомитися, краще пізнати один одного, згуртуватися в академічних групах, виробити правила взаємодії та можливі спільні плани діяльності впродовж навчання в університеті.

Паралельно з тренінгом комунікативності доцільно пропонувати студентам до вивчення курс «Психологія спілкування» або хоча б «Основи психології», які дозволять сформувати у майбутніх фахівців

уявлення про спілкування та його роль у професійній діяльності, про специфіку професійного спілкування, його різновиди і функції; методи, форми та засоби; стилі та стратегії. Згадані курси дозволять під час проведення тренінгу комунікативності зекономити час на опанування теоретичних питань та більше уваги приділити практичним аспектам: відпрацюванню навичок налагодження контактів, взаємодії, активного слухання, подолання конфліктів тощо.

На перших заняттях тренінгу комунікативності важливою є діагностика комунікативних здібностей учасників, яка дозволить виявити проблеми, що виникають під час спілкування студентів, комунікативні бар'єри, особистісні якості, які заважають ефективному професійному спілкуванню, тощо. Завдяки такій психологічній діагностиці тренер матиме чіткіше уявлення про учасників тренінгу та їхні комунікативні проблеми і зможе краще згідно з потребами тренінгової групи сформувавши програму тренінгу, підібрати відповідні вправи.

Тематика і спрямованість тренінгу комунікативності може бути досить різноманітною. Передусім доцільно сформувавши у студентів навички налагодження контактів, навчити їх розуміти співрозмовників і самих себе. Важливими також є навички презентації та самопрезентації, що дозволить справляти необхідне позитивне враження, гідно презентувати свої досягнення та самих себе. Опанування навичками активного слухання сприятиме кращому сприйняттю, засвоєнню та передаванню отриманої від співрозмовника інформації.

Суттєву увагу під час тренінгу комунікативності слід приділити опануванню студентами вербальними і невербальними засобами спілкування, зокрема вербалізації почуттів та емоційних станів, ефективній постановці запитань, рефлексії та саморефлексії, доцільного використання та правильного «прочитання» жестів, міміки, пантоміміки й умовних сигналів співрозмовника. Цьому сприятиме також розвиток сенситивності учасників тренінгу, що дозволить майбутнім фахівцям ефективніше передбачати поведінку партнера по спілкуванню й обирати найоптимальнішу стратегію власної поведінки.

Важливим у професійному спілкуванні є також усвідомлення себе і розвиток позитивної «Я-концепції» та позитивного мислення, які допоможуть майбутнім фахівцям конструктивно вести діалог, знаходити оптимальні шляхи розв'язання можливих проблем, позбуватися негативізму та розчарувань, позитивно мислити і ставитися до себе й до життя.

Ще одне завдання тренінгу комунікативності – підготувати майбутніх фахівців до розв’язання конфліктних ситуацій, які часто трапляються у професійній діяльності та можуть призводити до негативних наслідків. Тому так важливо вміти передбачати конфлікти, розуміти їхні причини, вміти застосовувати різні стратегії розв’язання конфліктів відповідно до ситуації спілкування, вміти управляти власними емоціями, виявляти маніпуляції та протистояти їм.

Таким чином, тренінг комунікативності є важливим засобом формування навичок професійного спілкування майбутніх фахівців та передбачає розвиток їхньої комунікативної компетентності на основі теоретичних знань про спілкування та закономірності комунікативних процесів у різних сферах діяльності.

Список використаних джерел

1. Вдович С. М., Зельман Л. Н. Формування навичок безконфліктного професійного спілкування майбутніх фахівців сфери «людина – людина» шляхом тренінгу комунікативності. *Перспективи та інновації наук. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. № 4 (9). С. 64–74.

Волошина Яна Леонідівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства вищого навчального закладу Укоопспілки Полтавського університету економіки і торгівлі

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТА ДО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Сьогодні дистанційне навчання є викликом часу і вимогою, продиктованою поширенням коронавірусу та запровадженням карантину. Перехід в онлайн-режим під час підготовки та навчання кадрів є атрибутом сучасної освіти, який забезпечує реалізацію ідеї безперервності самонавчання. Як будь-яка інновація, дистанційна освіта має як позитивні, так і негативні сторони. Нині активно розвивається система дистанційного навчання в різних галузях освіти, що є доволі серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу. Дистанційне навчання ґрунтується на використанні традиційних і нових інформаційних методів отримання знань, що забезпечує його доступність і гнучкість.

Психологічна адаптація є важливою складовою дистанційного навчання, оскільки передбачає створення сприятливих умов для успішної соціалізації студентів, які засвоюють нові види діяльності та спілкування. Психологічна адаптація виступає необхідною умовою та передумовою активної діяльності, формування особистості майбут-

нього фахівця; виражається у пристосуванні індивідуальних та особистих якостей студента до діяльності (навчання) у змінених умовах.

Проблематикою адаптації займаються багато вчених, роботи яких мають і теоретичне, і практичне спрямування, зокрема: Г. О. Балл, М. І. Блажівський, О. Ф. Деменко, Н. В. Заверико, Т. В. Йопа, Л. М. Коробка, С. І. Лазуренко, О. Ф. Лазурський, О. Б. Мельничук, Я. Г. Невідома, С. І. Ніколаєнко, А. В. Остапов, Б. Д. Паригін, К. В. Процак та інші.

Питанням соціально-психологічної адаптації студентів до навчання у закладі вищої освіти присвячені наукові праці О. А. Агаркова, Т. В. Алмазової, Ю. О. Бохонкової, І. В. Герасімової, Н. І. Жигайло, Ю. Є. Зарюгіної, Л. І. Іванченко, О. О. Кучерука, Ж. М. Новікової, А. В. Першиної, В. А. Петрук, Т. П. Спіріної, С. Б. Фурдуй, В. В. Щедриної та інших вчених.

Психологічна адаптація та соціалізація є взаємопов'язаними процесами, оскільки соціалізація знаходить свій прояв в адаптації особистості до навколишнього світу, кінцевим результатом якої є формування активної особистісної позиції, сформованість суспільно важливих і професійно значущих засобів спілкування, поведінки та діяльності, визнаних суспільством [1, с. 17].

Під соціалізацією слід розуміти складний процес набуття особою соціально визначених властивостей, якостей і цінностей, який фактично готує людину до життя в суспільстві. Соціалізація – це багатофакторне явище, яке характеризується відповідними ознаками, має свою природу, структуру, механізми, типи, засоби, етапи, інститути [6, с. 6]. Це двосторонній процес взаємодії людини та соціального середовища [2, с. 25].

Організації, установи та оточення, які визначають вектор процесу соціалізації, тим самим впливаючи на нього, розвиваючи особистість, називають інститутами соціалізації. До інститутів соціалізації можна віднести: сім'ю, школу (однокласників), заклад вищої освіти (однорічників), компанію друзів, трудовий колектив тощо [4, с. 127–129].

Необхідною умовою соціалізації є адаптація – процес активного пристосування особистості до нового соціального середовища і засвоєння його, нових умов життя чи праці, вироблення нової моделі поведінки [5].

Виокремлюють дві сторони адаптації людини – поведінкову (соціальна адаптація) та особистісну (психологічна адаптація) [3, с. 122]. Прикладом соціальної адаптації може бути процес вхо-

дження особи до студентського колективу, коли першокурсник потрапляє до нового для нього соціального середовища, для якого характерні нові контакти, нові стосунки, нові обов'язки. Змінюється життя особистості, його пріоритети, завдання, турботи. Натомість психологічна адаптація має відношення до психіки людини, проявляється у пристосуванні людини до суспільних вимог, узгодженні з ними власних соціальних цінностей і переконань. Психологічна адаптація є індикатором стійкості та пристосування особистості до існуючих у суспільстві норм. Прикладом психологічної адаптації може виступати повне та успішне оволодіння сучасними інформаційними технологіями дистанційного способу отримання освіти, пристосування до змісту і характеру дистанційного навчання, умов його організації, отримання необхідних для цього навичок. Це знаходить свій прояв у психологічному пристосуванні студента до дистанційного навчання, віддаленого спілкування з викладачем і одногрупниками, порядку і норм проведення занять з використанням комп'ютерних технологій.

Незважаючи на переваги дистанційної освіти, процес психологічної адаптації студентів до дистанційного навчання є складним і багатофакторним, що пов'язано не тільки зі зміною формату освітнього процесу і соціального статусу, а й зі збільшенням обсягів самостійної роботи, труднощами оволодіння новими видами діяльності, професійними вміннями, знаннями та навичками, можливими технічними проблемами. Тому процес психологічної адаптації студента до дистанційного навчання супроводжується напругою, загальною тривогою, невизначеністю та відсутністю розуміння всіх тонкощів такого виду освіти.

У такий період студенти стають більш вразливими, що призводить до зниження активності, функціональності, відповідальності, недостатності мотивації та зацікавленості отримання освіти, порушення самодисципліни, відсутності комунікації, яка є обов'язковою складовою педагогічного процесу. Під час дистанційного навчання не видається можливим належною мірою контролювати процес навчання – перевіряти чесність і самостійність виконання завдань, що не дає повною мірою дотримуватись правил академічної доброчесності. Досить складно за таких умов стимулювати студентів до самоосвіти, саморозвитку, самостійної роботи. Як відомо, успіх у будь-якій діяльності чи роботі залежить передовсім від власного і свідомого бажання особи, тобто внутрішньої мотивації.

Отже, психологічна адаптація студента до дистанційного навчання є складним інтегральним утворенням, що визначає особливості взаємодії особистості із соціальним середовищем (викладачем і одногрупниками) та забезпечує самоорганізацію слухача в нових умовах навчальної діяльності. Результатом процесу психологічної адаптації є адаптивність, яка виступає важливим чинником у становленні студента як майбутнього фахівця та формуванні його професійної свідомості. Адаптація студентів закладів вищої освіти до онлайн-навчання супроводжується багатьма труднощами організаційного, психологічного, методологічного, методичного і технічного характеру. У такій ситуації студенти потребують неабиякої психологічної підтримки для побудови довірливих стосунків між ними і батьками, викладачами.

Список використаних джерел

1. Деменко О. Ф. Соціальна адаптація в сучасних умовах. *Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства: матеріали III Всеукраїнського науково-практичного круглого столу* (Ірпінь, 6 березня 2018 року). Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2018. С. 17–21.
2. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 218 с.
3. Мельничук О. Б. Соціально-психологічна адаптація особистості як чинник становлення професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2015. Вип. 4. С. 121–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2015_4_26.
4. Соціологія права: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи. 2-е вид. перероб. і допов. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 356 с.
5. Спіріна Т. П., Зарюгіна Ю. Є. Особливості адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка*. 2014. № 32. С. 182–184. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4651/1/T_SPIRINA_J_ZARYUHINA%20NVUNU_32_KSP%26SR_IL.pdf.
6. Черниш О. О. Соціалізація. № 1 (339). Ч. 2. С. 5–17. URL: <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/article/view/495>.

Дем'яненко Юлія Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

МЕТОДИ РЕГУЛЯЦІЇ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПРАЦІВНИКІВ ДКВС УКРАЇНИ

Аналіз існуючих джерел показує, що стрес є одним з найпоширеніших факторів розвитку негативних емоційних станів людини. Особливості несення служби працівниками органів та установ виконання покарань пов'язані з рядом негативних особливостей, що впливають на загальний емоційний стан працівників: закритість виправних колоній, приховане або явне негативне ставлення спецконтингенту, високий рівень емоційного навантаження, необхідність збереження службової таємниці, дефіцит позитивних вражень, низький соціальний статус службовців. Ці фактори впливають на виникнення й розвиток таких негативних станів, як емоційне вигорання, професійне вигорання та професійна деградація.

Через постійне напруження на роботі та частий стрес емоційні стани працівників ДКВС вимагають корекції. Основна мета психокорекційної роботи зі співробітниками полягає у збільшенні ефективності при виконанні службових обов'язків.

Важливою складовою роботи виступає робота психолога, спрямована на підвищення усвідомленості власних емоційних переживань у професійній діяльності. Розуміння й прийняття значущості своєї праці допомагає знайти персональну цінність та зміст у роботі. Щоб уникнути емоційного виснаження, необхідно аналізувати й оцінювати задоволеність власним життям, усвідомлювати власні переживання. Розроблення та впровадження в життя технік подолання і запобігання стресових ситуацій, регулювання емоційних станів зменшить ризик «вигорання» й позитивно позначиться на психоемоційному стані працівників різних спеціальностей.

Тому перед психологом по роботі з персоналом стоїть завдання розробити систему психологічних занять, які були б направлені на формування вміння визначення власних емоційних станів, їх причин і наслідків, розвиток здатності до більш адекватного оцінювання власних можливостей, самооцінки та впевненості в собі; сприяння рефлексії власного «Я» особистості.

Пропонуємо такі напрямки роботи з персоналом:

- інформування учасників про вплив емоційних станів на самопочуття;

- ознайомлення учасників з основними методами регулювання емоцій;
- формування вміння визначати свій емоційний стан;
- ознайомлення з техніками самоконтролю;
- відпрацювання в групі вмінь, спрямованих на саморегуляцію емоційних станів.

Таким чином, співробітники ДКВС під час занять мають оволодіти техніками розслаблення м'язів обличчя, скелетної мускулатури, вмінням зосереджувати увагу на конкретних проявах емоцій. Навчитись елементарному контролю за проявами емоцій, рухів, жестикуляції, міміки, мовних реакцій, використанню експресивних засобів вираження емоцій, переключенню свідомості, намаганню створити максимальну розосередженість, утримання спрямованості свідомості в руслі, далекому від неприємної ситуації.

Список використаних джерел

1. Левенець А.Є. Індивідуально-психологічні особливості працівників державної кримінально-виконавчої служби з різними моделями копінг-поведінки. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 2 (39). С. 227–233.
2. Медведев В. С. Професійна деформація співробітників пенітенціарних установ / В. С. Медведев. Київ: РВВ КІВС при УАВС, 1996. 80 с.
3. Самолук Н. М. Професійні стреси: причини та методи запобігання. URL: [file:///C:/Users/%D0%AE%D0%BB%D0%B8%D1%8F/Downloads/stvttp_2_016_1_20%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%AE%D0%BB%D0%B8%D1%8F/Downloads/stvttp_2_016_1_20%20(1).pdf) (дата звернення 26.04.2022).
4. Чичуга М. М. Взаємозв'язок деструктивних психічних станів працівників установ виконання покарань з професійним вигоранням та професійною деформацією. *Psychological journal*. № 2 (12). 2018. С. 34–49.

Єрмак Сергій Миколайович,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби;

Присяжна Карина Ігорівна,

курсантка 3-го курсу юридичного факультету
Академії Державної пенітенціарної служби

ПРИЧИНИ ТА ФАКТОРИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема запобігання позбавленню людиною власного життя, мотивів самогубства, поведінки у кризових ситуаціях завжди була актуальною в наукових колах як вітчизняних, так і зарубіжних філософів, педагогів, психологів, криміналістів, медиків

(А. Амбрумова, Є. Ворона, Г. Гордон, В. Дорошко, І. Островський, А. Казакова, В. Родіонова, В. Цупрун та ін.).

Особливої гостроти ця проблема набуває під час війни. Втрата близької людини, домівки, майна, коштів спричиняє думки про безвихідь та підштовхує до суїциду.

Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) щороку у світі скоюється близько 800 тисяч самогубств [1].

Ключовими чинниками, що призводять до самогубства, вважають психологічні. У структурі суїцидальної поведінки фахівці виокремлюють дві форми – внутрішню (психічну) та зовнішню (дієву).

До першої належать думки, уявлення, задуми про суїцид, емоційні переживання, наміри; до зовнішньої – суїцидальні спроби і завершені суїциди.

Крім того, прийнято виділяти три основні групи суїциду.

Істинний – бажання вмерти. Не буває спонтанним, хоча інколи виглядає досить несподіваним. Такому суїциду завжди передують пригнічений настрій, депресивний стан або просто думки про завершення життя. Причому оточення цього стану може і не помітити. Мотивами істинного суїциду, як правило, є розмірковування та переживання про сенс життя.

Зазвичай у мирний час, спостерігаючи за людиною, ми помічаємо, що зовні життєрадісна людина перестала бути схожою сама на себе.

Але, враховуючи ситуацію, у депресивному стані перебуває майже кожен третій українець. Думки про майбутнє, про майбутнє своїх близьких та рідних, що перебувають в евакуації, на тимчасово окупованій території або в зоні бойових дій, викликають стреси, нервовість та інші негативні стани.

Демонстративний суїцид не пов'язаний із бажанням померти, а є способом привернути увагу на свої проблеми, покликати на допомогу, вести діалог. Може бути також спробою свосередного шантажу. Смертельний результат за такого суїциду є фатальною випадковістю.

Прихований суїцид (непряме самогубство) – вид суїцидальної поведінки, який відповідає його ознакам, але не ставить за мету смерть і має неусвідомлений характер. Здебільшого це поведінка, націлена на ризик, «на гру зі смертю» [2].

Прихованим суїцидом також можемо вважати наркоманію та алкоголізм. Бажання поринути в іншу реальність, забути невідомо підштовхує до вживання алкогольних і наркотичних речовин та наркотизації.

Це захворювання має стосунок до 25–30 % самогубств. Серед молодих людей його внесок може бути ще більшим – до 50 %. Тривале зловживання алкоголем сприяє посиленню депресії, почуттю провини і психічного болю, що, як відомо, часто передують суїциду. Хворі не прагнуть убити себе свідомо, але послаблення мотиваційного контролю, психози підштовхують до суїциду [3].

Окреме занепокоєння викликає відсоток суїциду серед молодих людей.

За статистикою, кожен дев'ятнадцятий підліток віком від 15 до 19 років думає про самогубство. Відчуття безпорадності, відсутність підтримки батьків, відчуття несприйняття світом та суспільством, нестабільність самооцінки, невміння долати життєві труднощі, витримувати стрес і напругу, контролювати емоції, спричинені бойовими діями, призводить до незворотного. Ситуація ускладнюється відсутністю розуміння безумовної цінності людського життя, воно ще не сформувалося. Наприклад, підлітки схильні думати, що їхнє життя – цілком адекватна ціна, щоб довести свою правоту, покарати кривдника чи домогтися свого. Саме такі особливості віку зумовлюють належність підлітків до групи ризику щодо суїцидальної поведінки [4].

Незважаючи на те, що нині існує ряд ефективних підходів у терапії і профілактиці суїцидів, більшість осіб із суїцидальними ідеями не звертаються за лікуванням. І бар'єри на шляху звернення по допомогу недостатньо вивчені.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що суїцид стає можливим, коли людина не в змозі боротися з проблемами, які впали на її плечі. Іще вчора доволі легке життя з повсякденною рутинною перетворилося сьогодні на «гру в рулетку» і незнання, чи прокинешся ти зранку після чергової повітряної тривоги, яку знехтував і не спустився в бомбосховище. Одні знаходять вихід із ситуації, інші не можуть це перебороти в собі.

В умовах війни це своєрідна інфантильна втеча від психотравмуючої ситуації.

Зазвичай, як вважають науковці, не існує якоїсь однієї причини самогубства. З особливою пильністю слід ставитися до поєднання небезпечних сигналів, якщо вони зберігаються протягом певного часу. Для запобігання скоєння суїциду варто звертати увагу на симптоми, які йому передують, – від жартів і розмов про самогубство до складання плану з детальним описанням своїх намірів.

Звертаємо увагу: якщо людина часто перебуває у пригніченому стані, їй властиві плаксивість, дратівливість, різкі коливання настрою, занадто збільшена збудливість і тривожність, замкненість, втрата інтересу до звичних занять, песимістичні думки, знижена працездатність і успішність, погана концентрація уваги, скарги на головний біль, порушення сну та апетиту, дарування речей і майна, написання листів, віршів про смерть.

За наявності таких симптомів фахівці в галузі нервових хвороб, психіатрії та медичної психології рекомендують серйозно до цього ставитись, зменшити доступ до засобів самогубств та невідкладно звернутися за професійною допомогою. З початком війни для українців відкрилося безліч сайтів, додатків на безкоштовній основі з допомогою кваліфікованих психологів.

Список використаних джерел

1. Вибір є завжди! Буковинський державний медичний університет: веб-сайт. URL: <https://www.bsnu.edu.ua/blog/6057-vibir-e-zavzhdi/> (дата звернення: 30.05.2022).

2. Суїцидальна поведінка. Одеський обласний центр громадського здоров'я: веб-сайт. URL: <https://healthcenter.od.ua/psychichne-zdorovya/suicydalna-povedinka/> (дата звернення: 30.05.2022).

3. Актуальність проблеми суїцидальної поведінки. Медичний Центр Здоров'я: веб-сайт. URL: <https://medzdrav.com.ua/ua/zachem-nuzhno-uzitimusa/#:~:text=%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%20%D1%81%D1%83%D1%97%D1%86%D0%B8%D0%B4%D1%96%D0%B2%20%D0%B4%D1%83%D0%B6%D0%B5%20%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%83,%D1%8F%D0%BA%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%2C%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D1%81%D1%83%D1%97%D1%86%D0%B8%D0%B4%D1%83.> (дата звернення: 30.05.2022).

4. Підлітковий суїцид: як запобігти трагедії? Самогубство для сучасного світу – це глобальна проблема людства. SupportME: веб-сайт. URL: <http://supportme.org.ua/depression-anxiety-and-mental-health/teenage-suicide> (дата звернення: 30.05.2022).

Жулковський Вадим Вікторович,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри кінології
Територіально відокремленого відділення «Хмельницька філія
Академії Державної пенітенціарної служби»

ПРОФІЛАКТИКА САМОГУБСТВ В УСТАНОВАХ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Суїцид як соціальне явище без перебільшення може бути названий однією з найбільш нагальних проблем сучасності. Самогубство – загальносоціальна проблема, своєрідний лакмусовий папірець, який виявляє інші серйозні соціальні негаразди та в певному сенсі є їх наслідком. Актуальність проблеми суїциду в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах додатково обумовлюється тим, що кількість завершених суїцидів та їх спроб у цій системі значно переважає аналогічні показники інших соціальних галузей та інститутів. В'язниця як специфічне соціальне утворення являє собою своєрідний зріз проблем суспільства в концентрованій формі, серед яких неабияке місце посідають безробіття, соціальна незахищеність і непристосованість громадян, низький рівень їх загальної освіти та культури, втрачені або деформовані моральні цінності тощо. Крім того, у будь-якому випадку вона виявляється несприятливим соціальним середовищем, що провокує формування й розвиток суїцидальної поведінки навіть у психічно здорових осіб. Саме тому проблема суїциду в установах виконання покарань (УВП) та слідчих ізоляторах (СІЗО) набуває особливої гостроти, а засуджені та ув'язнені належать до групи ризику – спільноти, в якій частота вчинення суїцидів перевищує середній рівень таких випадків серед населення певної країни в цілому. Ураховуючи особливості описаного явища, поняття «пенітенціарний суїцид» пропонується розглядати як самостійний об'єкт вивчення, що характеризується специфічними, лише йому властивими рисами [1, с. 244].

Вагому роль у справі запобігання виникненню суїцидальних намірів у засуджених (ув'язнених) відіграють якості виконання відомчим персоналом ввірених йому посадових обов'язків, стан дисципліни та законності серед працівників УВП та СІЗО, характер і стиль їх спілкування зі спецконтингентом, умови його утримання, що далеко не завжди відповідають європейським стандартам. Указані чинники можуть не виявитися прямими причинами (мотивами) для вчинення суїцидальних дій, але входять до категорії додатко-

вих підбурювачів у справі прийняття остаточного невинного рішення.

Поява суїцидальних думок з подальшими намірами їх реалізації залежить від рівня критичного індивідуального порогу (або критичного рівня) перенесення людиною психологічного болю. Самовільне позбавлення себе життя стається тоді, коли людина, яка переживає психобіль, вважає його нестерпним та сприймає самогубство як єдиний можливий вихід із проблемної ситуації, єдино правильні «ліки». Суїцид, як правило, – не результат прогресуючої психічної хвороби, а збурення свідомості від мук, помножених на ідею смерті як спасіння.

Профілактика суїцидальної поведінки – комплекс заходів, спрямованих на покращення соціально-психологічного клімату серед персоналу, засуджених та ув'язнених осіб із застосуванням принципів динамічної безпеки та просоціального моделювання; обмеження доступу до летальних засобів/засобів скоєння суїциду (якщо особа знаходиться під підозрою скоєння суїциду або в гострій фазі); підвищення обізнаності персоналу УВП та СІЗО з питань запобігання суїцидальної поведінки [2, с. 6].

Заходи, спрямовані на запобігання суїциду, слід впроваджувати практично з перших годин перебування особи в УВП. Велике значення на початковому етапі перебування представників спецконтингенту у виправних колоніях (СІЗО) набуває психологічна підтримка, відчуття власної захищеності та відносної психоемоційної рівноваги. Незалежно від тяжкості вчиненого особою злочину, кількості судимостей, спрямованості вектора його бажання спілкуватися з працівниками кримінально-виконавчої служби (у тому числі психологами), родичами, медичними працівниками тощо, засуджений (ув'язнений) повинен відчувати толерантне ставлення до своїх проблем, побачити розуміння всієї складності його теперішнього становища та готовність відомчого персоналу в разі потреби надати необхідну психологічну, медичну, правову допомогу. Особливе значення ця теза має для осіб, які опинилися в установі вперше.

Робота, спрямована на запобігання зародженню суїцидальних намірів серед засуджених (ув'язнених), повинна відбуватися як під час індивідуального спілкування працівників виправної установи (СІЗО) з представниками спецконтингенту, так і під час проведення з ними групових занять.

Кожний випадок суїциду засуджених має свої причини, що зазвичай усвідомлюється суїцидентом:

1. Очікування винесення вироку за вчинений злочин.
2. Різке неприйняття провини або, навпаки, самозасудження.
3. Певні складнощі адаптації до умов позбавлення волі.
4. Втрата соціально корисних зв'язків та ілюзія безвихідної життєвої ситуації.
5. Труднощі у взаєминах з адміністрацією установи, відчуття упередженого ставлення.
6. Конфліктні стосунки із засудженими, загроза чи факт пониження або звалтування.
7. Збіг негативних життєвих обставин (втрата близької людини, напружені стосунки з рідними чи близькими, значні матеріально-фінансові втрати тощо).
8. Важкі соматичні (хвороба тіла) або психічні захворювання (онкологічні, венеричні захворювання, алкогольна чи наркотична залежність, вірус імунодефіциту людини, синдром набутого імунодефіциту тощо) [3, с. 218].

Під час роботи із засудженими потрібно використовувати такі специфічні напрямки профілактики:

1. Спостереження за засудженими, фіксація та аналіз усіх відхилень у поведінці, зовнішньому вигляді, ставленні до праці.
2. Стеження за емоційним станом засуджених.
3. Визначення кола спілкування та інтересів засуджених, їх емоційної залежності від друзів та близьких родичів.
4. Врахування впливу негативних факторів на засуджених:
 - сенсорний голод (недостатність інформації);
 - специфічні ілюзії, уявлення, міркування;
 - недооцінка або переоцінка часу;
 - вплив мікросередовища;
 - кругова порука;
 - соматичні захворювання, які збільшують агресивність (туберкульоз, СНІД, венеричні хвороби).
5. Періодичне проведення індивідуальних бесід і щоденне спостереження за настроєм засудженого.
6. При вирішенні питання про покарання чи стягнення необхідно враховувати психологічні особливості засудженого.
7. Контроль стосунків даних засуджених з іншими особами.

8. Розвиток системи уявлень про суспільство, суспільні відносини, норми поведінки.

9. Формування правильних уявлень про життя суспільства, виправної установи, вимоги суспільства, обов'язки та права осіб, позбавлених волі.

10. Розвиток позитивного мислення засуджених.

11. Планування та ефективно використання вільного часу засуджених.

12. Розвиток позитивних якостей засуджених.

13. Широке використання спілкування засуджених з родичами.

14. Встановлення здорового психологічного клімату в колективі засуджених.

15. Формування колективів засуджених з різними типами темпераменту.

16. Використання в роботі із засудженими-суїцидентами таких методів та форм індивідуальної роботи: ознайомлення, переконання, приклад, наслідування, привчання, вироблення позитивних навичок і звичок, заохочення [3, с. 220].

Під час спілкуванні із засудженими, які схильні до самогубства, необхідно проявляти чуйність, співчуття, за необхідності – підбадьорити, підвищити впевненість у собі. Неприпустимо зверхне спілкування з ними, приниження їхньої честі та гідності.

Враховуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що одним із основних напрямів професійної діяльності працівників установ виконання покарань є запобігання деструктивній поведінці засуджених та вчасне запобігання скоєнню ними суїцидальних спроб. Запобігання та профілактика суїциду серед засуджених у виправних установах України є пріоритетним шляхом удосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи держави.

Список використаних джерел

1. Конопацька О. М. Корекційні заходи під час проведення індивідуальної роботи із засудженими, які належать до групи ризику. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 244.

2. Рекомендації щодо запобігання самогубствам в установах Державної кримінально-виконавчої служби України. Проект ЄС і Ради Європи щодо підтримки в'язничної реформи в Україні. Київ, 2020. 43 с.

3. Романовська Л. І., Попик Ю. В., Замула С. Ю. Модуль психолого-педагогічної компетентності: навч.-метод. посіб. Хмельницький: ХНУ, 2013. 326 с.

Касьянова Олена Миколаївна,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, філософії та мовної підготовки Харківської медичної академії післядипломної освіти;

Разумна Алла Григорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, філософії та мовної підготовки Харківської медичної академії післядипломної освіти;

Харківський Валерій Сергійович,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, філософії та мовної підготовки Харківської медичної академії післядипломної освіти

СПРЯМОВАНІСТЬ ВИХОВАННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проблеми підготовки фахівця у закладі вищої освіти визначаються не тільки суто навчальними завданнями, а й органічно зумовлені вихованням особистості майбутнього фахівця [4; 5; 6]. У науково-педагогічній літературі поняття виховання у широкому соціальному значенні розглядають як передавання соціального досвіду, який накопичено людством упродовж усієї історії і передається від старших поколінь молодшим [2; 3]. Виховання розглядається як формування суб'єктивованих соціо-культуральних характеристик особистості, що обумовлюють аксіолого-автентичну основу функціонування в певній соціальній сфері. Його результатом є сформоване ставлення до світу та діяльності в ньому, ставлення до Я та власної діяльності [1; 5]. Для цього в суспільстві створена система інституцій, серед яких велике значення має сучасна вища школа, у якій виховання є необхідною складовою освітнього процесу. Виховання, що здійснюється в освітніх закладах, має специфічне спрямування залежно від призначення освітніх закладів. У загальноосвітніх закладах воно спрямовується на формування загальнолюдських характеристик сучасної людини з морально-етичними, громадянськими рисами, що здатна опанувати соціалізаційні умови сучасного суспільства і здійснювати свій життєвий шлях у відповідності до просоціального розвитку цивілізації та культури. «Вищі навчальні заклади мають готувати свідому національну інтелігенцію, сприяти оновленню і збагаченню інтелектуального генофонду нації, вихованню її духовної еліти, примножувати культурний потенціал, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх спеціалістів» [3, с. 336].

Визначають широкий та вузький сенси виховання. Процес цілеспрямованого цілісного формування особистості з певними просоціальними характеристиками окреслює широкий сенс виховання. Вузький

сенс виховання окреслює процес формування ставлення особистості до Світу та себе (мотиваційний аспект формування особистості), а також закріплює певну поведінкову структуру у взаємодії із Світом та собою (поведінковий аспект формування особистості). Вузький сенс виховання диференціюється не лише із цілісним процесом широкого його сенсу, а й з навчанням, яке забезпечує опанування сутності та властивостей Світу (когнітивний аспект розвитку особистості) та оволодіння способом взаємодії між людиною та Світом (інструментальний аспект формування особистості).

Просоціальність визначає узгодженість із конструктивними соціальними принципами та цінностями суспільства. У вузькому сенсі метою виховання у закладі вищої освіти є становлення світоставлення та особистісної спрямованості студента, на відміну від навчання, яке дає можливість сформувати адекватний світогляд та опанувати зміст професійної діяльності. Широкий сенс виховання вміщує всі процеси цілеспрямованого впливу на формування особистості та індивідуальності певного просоціального типу.

Виховання як педагогічний процес визначається системою закономірностей, принципів, механізмів та методів. Методи виховання в закладі вищої освіти визначаються способами впливу на становлення особистісної спрямованості, рефлексії та афективного ставлення до світу та себе в світі, до професійної діяльності та себе як професіонала.

Виховання є одним із чинників формування особистості, але не є єдиним, оскільки соціальне середовище шляхом соціалізаційних інструментів здійснює регуляцію стосунків в суспільстві і непрямим шляхом впливає на цей процес. Просоціальність виховання не єдина мета можливого впливу на особистість, що формується. Просоціальне виховання здійснюється державними інституціями, спеціальними закладами, що зацікавлені у людині як моральному та відповідальному члені суспільства. Разом з цим, асоціальні групи та маргінальні родини можуть здійснювати псевдовиховання, що не є просоціальним, а може бути навіть і антисоціальним. Таке псевдовиховання може бути спрямоване на культивування егоцентризму, паразитизму, аморальних цінностей, виключно споживацьких схильностей тощо.

На нашу думку, слід диференціювати два різних за природою вектори виховання: перший – «той, що спрямовує» (орієнтованість на «зразок», «ідеал», на те, як слід здійснювати діяльність та власний життєвий шлях), другий – «той, що попереджує», «той, що заперечує» (орієнтованість на запобігання «антиідеалу», «антизраз-

ку», на те, як не слід реалізовувати життєдіяльність, які дії не можна здійснювати тощо). За природою ці вектори взаємно протилежні: перший – бажаний і необхідний, інший – небажаний і небезпечний. Перший вектор умовно можна назвати «ідеальним» у вихованні, інший – «антидевіантним».

Диференціація двох різних за природою векторів виховання, передбачає реалізацію певних умов та шляхів, а саме:

- ідентифікацію з соціонормативною поведінкою (це мій спосіб поведінки) через відтворення відповідної моделі поведінки;
- самоідентифікація із зразковою особистістю (я такий як він) через рефлексію власних властивостей за проявами нормативної соціокультурної поведінки референтної особистості;
- ідентифікація мене зразковою особистістю як такою, що схожа на неї (він визнає мене таким, як він) через визнання моїх особистісних характеристик такими, що відповідають соціокультуральному критерію;
- деідентифікація з девіантною поведінкою (це не мій спосіб поведінки) через відтворення поведінки, що не відповідає девіантній субкультури;
- самодеідентифікація із девіантною особистістю (я не такий, як він) через розотожнення себе із девіантними властивостями асоціальної особистості;
- деідентифікація мене девіантною особистістю як такої, що схожа на неї (вона не визнає мене такою, як вона) через розотожнення мене із девіантною субкультурою.

Отже, виховання є необхідною складовою освітнього процесу сучасної вищої школи. Важливими шляхами виховання є два вектори, що спрямовують на формування просоціального ідеалу та становлення внутрішніх механізмів протидії антисоціальної, девіантної життєдіяльності. Важливим акцентом власне виховного процесу в освітньому медичному закладі є формування особистості, що ідентифікує себе із просоціально орієнтованим професіоналом.

Список використаних джерел

1. Касьянова О.М., Разумна А. Г., Стриженко Т. О. Навчально-професійне середовище як чинник формування професійної ідентичності майбутніх фахівців сфери охорони здоров'я. *Проблеми безперервної медичної освіти та науки. Щоквартальний науково-практичний журнал.* № 2(42). 2021. С. 5-11.
2. Корж Г.В. Особливості формування історичної пам'яті в контексті професійної підготовки лікаря. *Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал.* №2. 2021. С. 21-27.

3. Оргинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посібн. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

4. Разумна А. Г., Каруник К. Д., Харківський В. С. Професійна ідентичність майбутнього фахівця як чинник та показник якості медичної освіти. *Актуальні проблеми вищої медичної освіти і науки*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Харків, 8 квітня 2021 р.). Харків : ХНМУ, 2021. С. 162-164.

5. Разумна А.Г. Формування особистості фахівця сфери охорони здоров'я у закладі вищої медичної освіти: навчально-методичний посібник. Харків: ХМАПО. 2021. 52 с.

6. Філоненко М. М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 334 с.

Кучеренко Сергій Михайлович,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України;

Кучеренко Наталія Сергіївна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Української інженерно-педагогічної академії

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

Проблема емоційних станів та їх регуляції актуальна як у теоретико-методологічних аспектах загальної психології, так і в прикладній психології, про що свідчать роботи С. П. Бочарової, О. В. Землянської, С. Д. Максименко, Н. В. Оніщенко, І. І. Приходько, О. В. Тімченко та інших.

Необхідно зазначити, що емоції, які виникають у фахівців Державної пенітенціарної служби у процесі професійної діяльності, що здійснюється в особливих та екстремальних умовах, значно впливають на ефективність виконуваних ними дій. Переважно всі технологічні процеси як у професійній, так і в навчально-виховній діяльності, розраховані на спокійного, урівноваженого спеціаліста. Проте вивчення безпосередньої практичної діяльності показує, що існує значна кількість питань, пов'язаних з виконанням складних професійних завдань, здійснення яких покладається на спеціаліста без урахування його емоційної стійкості.

Здатність фахівця Державної пенітенціарної служби успішно виконувати діяльність як в особливих, так і в екстремальних умовах пов'язують з його емоційною стійкістю. Але поняття «емоційна стійкість» на теперішній час не отримала відповідного чіткого ви-

значення. Різноманітне визначення цього терміну, відсутність методик, які дозволяють отримати однозначні результати емоційної стійкості або нестійкості спеціаліста, котрий виконує свої професійні функції в особливих та екстремальних умовах діяльності, потребує визначення необхідних критеріїв оцінки емоційної стійкості.

Проведені дослідження показують, що далеко не кожен фахівець може ефективно працювати в складних професійних ситуаціях. У одних навіть незначні, короткочасні труднощі викликають порушення психічних функцій, в інших же вони виникають лише за умови тривалого впливу особливо сильних стресових чинників. Емоційна нестійкість може виникнути і у фахівців, діяльність яких у відповідний час не має значної психічної напруги і може бути викликана різноманітними порушеннями в режимі праці й відпочинку, різноманітними потрепаннями, що заподіюють травму психіці тощо.

Особливо чітко емоційна нестійкість виявляється в екстремальних умовах. Прояви такого стану можуть бути найрізноманітніших форм. Може відбуватися уповільнення розумових процесів, утруднене прийняття рішень, пов'язаних з певними судженнями і розумовими висновками, з'являється метушливість у діях, прискорення серцебиття, переривчастий подих, заціпеніння, порушення сприйняття часу, виникає розгубленість, яка викликає помилкові дії, що погіршують складну ситуацію. Виконання професійних функцій набуває одноманітного характеру, дії можуть повторюватися значну кількість разів без переходу на більш високий якісний рівень.

Необхідно зазначити, що рівень емоційної стійкості залежить багато в чому від можливостей адаптації спеціаліста на всіх етапах екстремальної ситуації, що виникає, які у свою чергу визначаються якістю фахової підготовки до діяльності в реальних умовах. У процесі навчання фахівець отримує знання, що дозволяють йому усвідомити особливості можливих складних ситуацій, які створюються в його професійній діяльності, опановує необхідні вміння й навички.

Фахівець має бути підготовлений до того моменту, коли стандартні умови трудової діяльності можуть зазнати зміни, і професійні дії потрібно буде здійснювати в складних, а можливо, й екстремальних ситуаціях. Чим ближче можлива позаштатна ситуація, тим більше у спеціаліста різноманітних переживань (може відбуватися уповільнення перебігу часу, порушується сон, відбувається розумове програвання необхідних дій за умови виникнення складних моментів,

передбачення можливих наслідків), що викликає в нього сильну психічну напругу. Особливий вплив на рівень психічної напруги надає інформаційна невизначеність спеціаліста, в умовах недостатності необхідної інформації у нього виникають негативні емоції.

Так само спеціаліст Державної пенітенціарної служби відчуває утруднення в розумінні того, що відбувається, викликане неправильною оцінкою тимчасових інтервалів виконуваних дій. При цьому виникає характерна неадекватність сприйняття навколишньої дійсності, порушується логічність і послідовність мислення, припускається помилок у виборі послідовності необхідних операцій, що створює умови для здійснення спеціалістом дій, які не відповідають реальній ситуації.

Під час подолання непередбачених ситуацій фахівець Державної пенітенціарної служби, перебуваючи у стані психічної напруги, вольовим зусиллям придушує емоції, що виникають, одержує надлишкові зведення, усуває інформаційну невизначеність, а на завершальному етапі відбувається зняття гальмувального впливу кори на підкірку й індуціювання в ній збудження. Створюється стан емоційного вирішення, що виражається у виникненні позитивних емоційних переживань, у підвищеній руховій активності тощо. Якщо аналогічні ситуації виникають неодноразово, фахівець отримує повну інформацію про особливості дії в них, набуває впевненості в слушності своїх дій, що дозволяє стенизувати емоційні реакції. На кожному із перерахованих етапів значний вплив здійснює мотивація діяльності особистості, особливості досягнення поставленої мети, ціннісні орієнтації.

З вищерозглянутого очевидно, що одним із критеріїв оптимального виконання професійних функцій фахівцями Державної пенітенціарної служби при виконанні діяльності в особливих та екстремальних умовах, тобто на етапах підготування до неї, безпосереднього виконання визначених дій, виходу з екстремальної ситуації, є їхня емоційна стійкість, проблемам дослідження якої і будуть присвячені наші подальші роботи.

Список використаних джерел

1. Колесніченко О. С. Формування емоційного компонента психологічної готовності до дій в екстремальних умовах у працівників МНС України. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Вип. 6. 2009. С. 52–61.
2. Кучеренко С. М., Кучеренко Н. С. Організаційні аспекти психологічного забезпечення успішності службово-бойової діяльності майбутніх офіцерів технічного профілю. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Вип.1. Т 2. 2018. С. 159–165.

3. Оніщенко Н. В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2014. 584 с.

4. Тімченко О.В. Сучасні підходи до вивчення ролі емоційного стресу в діяльності ризиконебезпечних професій. *Вісник Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. Вип. 5. 2001. С. 178–181.

Медвідь Федір Михайлович,

доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук, професор Міжнародної кадрової академії, професор кафедри теорії держави і права та конституційного права Міжрегіональної академії безпеки життєдіяльності, академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності;

Чорна Марія Федорівна,

доктор філософії в галузі права, докторант Міжрегіональної академії управління персоналом

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ У СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНІЙ РОБОТІ

Вторгнення Російської Федерації на територію України стало новою стадією війни, яка триває вже дев'ятий рік, і гібридної агресії, закорінені в неготовності Кремля і значної частини росіян під впливом пропаганди сприйняти незалежність нашої держави і навіть саме існування українського народу. У цих умовах особливого значення набуває правовий фронт протистояння агресору, бо юристи і політологи покликані творити нові смисли, виваженою науковою мовою обґрунтовуючи наше право на існування, цілісність і суверенітет – на противагу дискурсу агресора, ладного виправдати своє порушення всіх принципів права і норм моралі та своїми узагальненнями і юридичною кваліфікацією величезної кількості злочинів, проблем і ситуацій, викликаних війною, своїми висновками і рекомендаціями юристи і політологи створюють фундамент захисту і відновленню прав та інтересів людини і держави. Право не діє так швидко й ефектно, як військова сила, політичний та економічний тиск, але в тривалій перспективі воно є не лише більш ефективним, а й єдиним надійним засобом відновлення справедливості. Деокупація виступає як процес у царині політико-правового фронту з питань протидії російській агресії, відновлення територіальної цілісності України, захисту прав громадян України в умовах війни й окупації та притягнення до юридичної відповідальності держави агресора, а також осіб і організацій, винних у скоєнні воєнних злочинів, колабораційній та іншій антидержавній діяльності [2, с. 1-224].

Історико-правової оцінці гібридної війни, рашизму як політичної ідеології та соціальної практики сучасного фашизму, що продукується владною елітою тоталітарного режиму Росії кінця ХХ – початку ХХІ ст., заважає: незавершеність нюрнберзького процесу; слабкість міжнародних організацій; гібридизація норм міжнародного права; вихолощення національної історії держави і права з вузівського навчального процесу, що вимагає випрацювання синтези історичного процесу в нових історичних реаліях та нових концептуальних підходів до національно-патріотичного виховання молоді і громадян.

Проблема національно-патріотичного виховання молоді посідає важливе місце у виховній роботі з часів відновлення Української державності: Концепція національно-патріотичного виховання молоді від 27.10.2009[4]. Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України № 286 / 2019 [19]. Ряд праць підготовлено і автором [6, с. 111-114; 7, с. 116-123; 8, с. 134-136; 9, с. 27-32; 10, с. 32-34; 11, с. 51-55; 12, с. 93-98].

В основі національно-патріотичного виховання студентської молоді в рамках вивчення курсів національної історії держави і права, філософії права, зокрема правової аксіології, лежить розуміння, пропагування і виховання системи національних цінностей, яка утворює правову, філософську та етичну основу для забезпечення подальшого існування Української держави, адже їх втрата може призвести до зникнення нації як носія суверенітету. Поняття «цінності» вперше з'явилося у філософії І. Канта, який протиставив сферу моральності (волі) сфері природи (необхідності). Цінності самі по собі не мають буття, у них є тільки значущість; вони суть вимоги, звернення до волі, мети, поставленої перед нею. В історії філософії відділяють декілька підходів в обґрунтуванні цінностей. Цінності, як робоче визначення, – це те, що почуття і розум диктують визнати особливо значущим з усього, що є, в ім'я чого проживається життя, а не заради чогось іншого. Спрямованість установки суб'єкта і його дій на певну цінність називається ціннісною орієнтацією, процедура вибору на основі цінності – оцінкою. Виділяють, як правило, інтегруючі та консолідуючі функції національних цінностей, спрямовані на забезпечення єдності, цілісності та впорядкованості певної спільноти. Національні цінності виступають як визначальні норми, принципи, стереотипи, що сформувалися протягом історичного розвитку українського народу і складають ядро української національної культури, забезпечуючи її стабільність та стійкість, здатність протидіяти несприятливим зовнішнім та

внутрішнім впливам [22, с. 707-708]. Для українців базовими національними цінностями є: соборність, соціальна справедливість, патріотизм, терпимість, духовність, гостинність, повага до родини, синівський обов'язок, «кордоцентризм» та ряд інших, що складають основу української ментальності [17, с. 369-370; 20, с. 115-117].

Проблема формування та закріплення системи національних цінностей є надзвичайно важливою для українського суспільства, бо війна України проти вторгнення Росії – це цивілізаційне протистояння, в якому українці намагаються відстояти європейські цінності – демократію, свободу, право вибору на противагу азійсько-російським цінностям та установкам – патерналізму, етатизму, колективізму, деспотизму тощо [13, с. 697-707; 14, с. 188-190; 18, с. 486-497; 21, с. 31-41; 4, с. 67-204].

Цінності розглядаються нами як механізми змістовного утримання та вкорінення людини у світі, що виконують такі важливі функції: 1) пов'язують між собою часові виміри життя людини, формують уявлення про майбутнє як світ нових можливостей; 2) виділяють у просторі життя людини значущі елементи не лише реального, а й належного; 3) задають граничні рамки соціокультурної активності людини через системи пріоритетів, оцінок, сенсів; 4) будують складні та багаторівневі системи ціннісних орієнтацій або відношень; 5) вносять метафізичний вимір у життя людини, дають можливість оцінити, побачити себе з точки зору вічності [23; 1, с. 223-226; 16, с. 14]. Із гносеологічного погляду всю багатоманітність цінностей поділяють на два типи – предметні та суб'єктивні. До першого належать предмети людської діяльності, суспільні відносини та включені до їхнього кола природні явища як об'єкти ціннісного ставлення. Суб'єктивні цінності – установки й оцінки, імперативи та заборони, цілі та проєкти, виражені у формі нормативних уявлень; іншими словами, це способи і критерії, що слугують основою самої процедури оцінювання відповідних об'єктів. «Предметні» та «суб'єктивні» цінності виступають, так би мовити, двома протилежностями, що доповнюють одна одну [15, с. 503-509]. Найвищою цінністю-метою, самоцінністю є людина як особистість, колектив, суспільство, людство [3, с. 72-79]. Її визнання виявляється у піклуванні людини та гуманістично налаштованого суспільства про всебічний розвиток індивіда як універсальної самоцінної істоти, виявлення і розвиток його сутнісних сил, про поступ людства, одним із фундаментальних критеріїв якого все більшою мірою ста-

ють загальнолюдські цінності. Отже, осучаснення матеріалів національної держави і права, розгляд їх з позицій сучасних геополітичних реалій виступає важливою складовою системи виховання молоді, зокрема національно-патріотичного виховання.

Список використаних джерел

1. Дарморіз О. Нація, національна культура та проблема толерантності // Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект: колективна монографія / [Ф. С. Бацевич, С. Л. Грабовська, О. В. Дарморіз та ін.] за заг. ред. док. філос. наук, проф. В. П. Мельника. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. С. 222–239.

2. Деокупація. Юридичний фронт: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. 224 с.

3. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. Т. І. Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2019. 428 с.

4. Ієрархія цінностей населення Сходу та Півдня України: етнополітичний аспект в умовах російської агресії: монографія / авт. кол.: В. А. Войналович (керівник, наук. ред.), В. Є. Сленський, О. Я. Калакура, В. О. Котигоренко, В. М. Кулик, Ю. О. Ніколаєць, Ю. М. Поліщук, М. Ю. Рябчук. Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 344 с.

5. Концепція національно-патріотичного виховання молоді від 27.10.2009.

6. Медвідь Ф.М. Національне виховання в негуманітарному вузі: концептуальні засади. *Вивчення молоді на сучасному етапі: питання методології і методики*: Міжнародна науково-практична конференція. Київ: А.Л.Д., 1996. С. 111-114.

7. Медвідь Ф. М. Formowanie sie, wspolezesnego narodu ukrainskego. Dzia-
dzienstwo przeszlosci zwiaskow Jezvkowich, literackich I kulturowih polsko – balto
– wschodnioslowianskih. Tom. V. Kultura I literature. Bialystok, 2000. С. 116–123.

8. Медвідь Ф. М. Медвідь А. М. Національно-патріотичне виховання студентської молоді: концептуальні підходи. *Оптимізація процесу фізичного виховання в системі освіти*: Всеукр. наук. конф. Київ-Тернопіль, ТДПУ; УДУФВіС, 1997. С. 134–136.

9. Медвідь Ф. М., Білоус В. Т. Національне виховання студентської молоді: теоретико-методологічні засади. *Всебічний розвиток особистості студента*: Матеріали науково-практичної конференції / За ред. академіка АПН України Д. О. Тхожевського. Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. С. 27–32.

10. Медвідь Ф. М., Медвідь А. М. Національно-патріотичне виховання молоді в системі вищої школи: теоретико-методологічні засади. *Формування національних, загальнолюдських ціннісних орієнтацій студентської молоді: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (11–12 грудня 2002 р.) / відп. ред. Мазаракі А. А. Київ: КНТЕУ, 2002. С. 32–34.

11. Медвідь Ф.М. Сучасний український виховний ідеал в умовах необхідності зміцнення національної єдності. *Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку*.

Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010. Вип. 2: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: соціалізація та соціальна адаптація особистості» (Київ, 14 травня 2010 р.) / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.), О. Л. Туриніна (відп. ред.). 2011. С. 51–55.

12. Медвідь Ф. М., Твердохліб А. І., Урбанський М. В. Філософсько-правовий вимір ідеї соборності України. *Соборність як фундаментальна складова ідеології українського націоналізму*: матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (Івано-Франківськ, 16–17 квітня 2021 р.) / О. М. Сич. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2021. 260 с. С. 93–98.

13. Медвідь Ф. М., Чорна М. Ф., Твердохліб А. І., Шеленговський В. В. Гуманітарна безпека України в умовах викликів ХХІ ст.: філософсько-правовий вимір. *The 9th International scientific and practical conference “Dynamics of the development of world science”* (May 13-15, 2020). Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2020. С. 697–707.

14. Медвідь Ф. М., Урбанський М. В., Давидюк П. М. Національні цінності як фундаментальні основи національної безпеки держави. *Проблеми модернізації України*: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. “Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів” (м. Київ, 19 березня 2020 р.). Київ: МАУП, 2008. Вип. 10: / редкол.: М. Н. Курко (голова). 2020. С. 188–190.

15. Медвідь Ф. М., Медвідь А. М., Курчина Т. О. Гуманітарна безпека української держави в умовах культурної експансії Російської Федерації. *Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»* / За заг. ред. М. Капралю, О. Киричук, І. Орлевич / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди; КЗ ЛОР «Львівський музей історії релігії». Львів: «Логос», 2017. С.503–509.

16. Мельниченко Я. Б. Право як цінність: філософсько-правовий аналіз. автореф. дис. ... докт. філос. в галузі права. Київ: МАУП, 2018. 24 с.

17. Ментальність. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис, 2002. С. 369-370.

18. Ручка А. Цінності і ціннісні зміни в новітній історії України. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності*. Вип 8 (22). 2021. С. 486–497.

19. Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України № 286 / 2019.

20. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник. Київ: НАДУ, 2012. 544с.

21. Степико М. Т. Проблеми ідентифікації громадян України в умовах іноземної агресії. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2015. Вип. 18. С. 31–41.

22. Цінність. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис, 2002. С. 707–708.

23. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2016. 284 с.

Мірошніченко Оксана Миколаївна,
кандидат психологічних наук, доцент, начальник кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ В ТАБОРАХ ДЛЯ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Українське суспільство переживає важкі часи, які мають значний вплив на психологічне здоров'я, фізіологічний та емоційний фон громадян України. Створюється ситуація постійної напруги, тривоги, фрустрації. В умовах воєнного конфлікту однією з категорій його учасників є військовополонений. Військовополонений – це особа, яка брала участь у воєнних діях і потрапила в полон. Військовополонений користується захистом Женевської конвенції про поводження з військовополоненими та статтею 44 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I від 8 червня 1977 р.). На сьогоднішній день постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 413 затверджено порядок тримання військовополонених. Цей Порядок установлює загальні вимоги щодо тримання військовополонених відповідно до норм міжнародного права з моменту введення воєнного стану, який охоплює воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Враховуючи наявні нормативно-правові акти поводження з військовополоненими, постає питання психологічного супроводу осіб, що перебувають у полоні та відбувають покарання в таборах або дільницях для тримання військовополонених. Ця категорія осіб заслуговує окремої уваги, оскільки під час перебування в установі виконання покарань можуть проявлятися психотравмувальні чинники у вигляді:

- стану невизначеності й невідомості, відсутності вірогідної інформації;
- небезпеки непередбачуваних дій терористів, тяжких побутових умов, можливостей задовольнити природні потреби;
- чутки про значну кількість загиблих у полоні;
- загроз, що спричиняли думки про розправу та загибель.

На основі досвіду військовополонених можна визначити кілька фаз, протягом яких відбувається зміна різних вражень та реакцій полонених (Міллер, 1974):

– Протягом перших 12 до 24 годин: відчуття повного шоку і травми, сильне відчуття безпорадності, страх смерті та панічна тривога через шок від думки про переживання родини, прокидання неочікувано сильного інстинкту самовиживання, спроба взяти під контроль власні емоції та відчуття, усвідомлення неможливості ясного міркування;

– 24 до 48 годин після втрати свободи: заспокоєння почуттів та емоцій та перші ознаки пристосування до нових обставин, прокручування у голові нещодавніх подій, власних цінностей (“як це могло трапитися”), тривога за сім’ю, боротьба з депресією і відчуттям безпорадності та самотності, тілесні симптоми головного болю, часті позиви до сечовипускання;

– після 48 годин та довше: відчутне пристосування до ситуації (у разі, якщо не підлягають тортурам), спроба духовного віддалення від реальності, думки про цінності життя та свободу, можливі корінні зміни власної шкали цінностей.

Після цього настає фаза розчарування, яка характеризується тим, що військовополонені починають проявляти найбільш негативні риси поведінки, і до цього також необхідно бути готовим, адже це прояв стану хвороби. Люди в цьому стані не критичні, відбувається втрата всіх ілюзій. Американські фахівці називають цю фазу «покажи мені свої гроші». Застрягання на цій стадії призводить до виникнення «синдрому героя» або «синдрому жертви». Відбувається поступова деформації особистості військовополоненого:

- ескалація агресивності,
- регресивні форми поведінки,
- деградація та садизм.

Проведене дослідження фаз сучасного військового полону дозволило виявити їх характеристики, кожна з яких має свої психологічні особливості впливу на психіку військовополонених та створює свої унікальні умови відбування покарання. I фаза «Вітальних реакцій», яка триває від кількох секунд до 5–15 хвилин і характеризується підпорядкуванням усіх дій збереженню власного життя. II фаза «Шокова» з проявами надмобілізації – триває від 3 до 5 годин та характеризується загальним психологічним напруженням, граничною мобілізацією психофізіологічних резервів. III фаза «Психофізіологічної демобілізації», на думку опитаних, триває до трьох діб. В абсолютній більшості випадків вона пов’язується з розумінням масштабів трагедії («стрес усвідомлення»). У IV «Фазі дозво-

лу» від 3 до 12 діб динаміка стану та самопочуття військовополонених багато в чому визначається специфікою впливу екстремальних факторів. V фаза «Фаза відновлення» психофізіологічного стану починається переважно з кінця другого тижня після впливу екстремального фактора. VI фаза «Конфліктогенності» (через місяць) характеризується стійкими порушеннями сну, невмотивованими страхами, жакливими сновидіннями [1, с. 65–67].

Перебування в полоні приносить багато негативних явищ, серед яких є нудьга. У дослідженні різних способів того, як впоратися з нудьгою та пристосуватися до тривалого перебування в одиночній камері, які використовували американські військові пілоти у В'єтнамі, з'ясовано чотири різні стратегії (Дітон, 1977):

1. Взаємодія між полоненими та охороною (комунікація з охоронцями, фізичні вправи, спостереження за поведінкою охоронців, гумор, вигадкування різних історій, планування втечі);

2. Відтворення минулого (згадка про події з минулого, сімейних подій);

3. Повторювані дії (відпочинок у камері, ментальні вправи, запам'ятовування фактів, фантазування, спостереження за комахами, розмова із самим собою);

4. Саморозвивальні дії (роздуми про майбутнє, вигадкування різних предметів, приладів, отримання нових знань та навиків, запам'ятовування історій, ігор тощо).

Дослідження показали, що перша стратегія була найбільш, а третя – найменш ефективна. Другу стратегію більшість полонених використовували протягом перших кількох тижнів полону, а четверту – після довгого періоду перебування в неволі. З продовженням полону значно зростала значимість усіх чотирьох стратегій.

Встановлення певних взаємин з персоналом УВП та СІЗО може допомогти пережити полон і полегшити страждання за умов, що ця взаємодія відбувається раціонально і полонений має над нею контроль (наприклад, намагається пробудити співчуття і готовність йти на поступки, водночас з іншими полоненими жартує щодо персоналу УВП та СІЗО, дає їм смішні прізвиська тощо). Деяко іншим є випадок справжнього відвертого зближення з персоналом УВП та СІЗО, відомий як «стокгольмський синдром», який стосується феномену повної втрати відчуття ворожості і навіть відвертого співчуття щодо останніх. Цей феномен отримав назву після події в Стокгольмі у 1973 р.: після пограбування одного з банків заручни-

ки демонстрували ознаки сильного емоційного зв'язку зі злочинцями. Це пояснюється дією захисного механізму, який розвивається в ситуаціях небезпечних для життя та характеризується (підсвідомою) спробою викликати симпатію злочинця і таким чином врятувати собі життя.

Психологічні дослідження показали, що окремі риси особистості можуть полегшити перебування в полоні. З'ясовано, що екстраверти краще витримують біль, тоді як інтроверти легше витримують перебування в одиночній камері. Також велика кількість досліджень підтвердила, що особам з розвиненим самоконтролем важче «промивати мозок», а особам з почуттям гумору легше переносити ситуацію фрустрації. Такі особи мають менше проблем після виходу на свободу з відчуттям провини та падінням самоповаги.

Тверді переконання, оптимізм, віра та пошук змісту також допомагають витримати полон. Говорячи про значення життєвого змісту як визначального фактору для виживання полоненого в нацистських концтаборах, відомий психотерапевт та колишній ув'язнений Віктор Франкл зазначив: «Хто має заради кого жити, той може витримати будь-що» [2].

Список використаних джерел

1. Тімченко О, Широбоков Ю. Психологічні умови індоктринації військовополонених. *Проблеми екстремальної та кризової психології 2021. № 1(1)*. С. 60–70.

2. Франкл В. Сказати життя «Да!»: психолог в концлагере. Альпіна Диджитал, 2012. 140 с.

Паскевська Юлія Анатоліївна,

кандидат психологічних наук, доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕРСОНАЛУ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ

Нині в Україні актуальність проблеми психічного здоров'я зумовлена реаліями життя. Україна переживає війну, що спричиняє більшу ймовірність важкості функціонування особистості. Важливою умовою успішного функціонування особистості є збереження або відновлення психічного здоров'я.

Проблема збереження психічного здоров'я персоналу пенітенціарних установ залишається актуальною та потребує залучення

зусиль усіх відповідальних осіб, а також уваги наукової спільноти до всіх факторів, що мають свій вплив на психічне здоров'я та психологічне благополуччя.

Зауважимо, що робота персоналу пенітенціарних установ однаково має небезпечний вплив для їхнього здоров'я – як фізичного, так і психічного. Професійна діяльність персоналу пенітенціарних установ наповнена стрес-чинниками, які обумовлені низкою правил установ, обмеженнями, жорсткістю рамок, чіткістю виконання цих правил та умов, неможливістю вийти за межі правил, збільшенням інтенсивності дій в умовах дефіциту часу, тобто «значна ціна помилки», а також з причини особливого психологічного впливу сприйняття пенітенціарних установ як «зайшов в установу, і за тобою закрався світ». На підсвідомості створюється стрес, кожного дня людина проживає стрес заходу та перебування в пенітенціарному середовищі, і разом з тим кожного разу виходу за межі установи «у вільний світ». Персонал пенітенціарних установ кожного дня відчуває стрес несвободи, своєрідного «обмеження волі». Усе вищезазначене може слугувати як стресом, так і стати причиною різноманітних психічних розладів або деформацій.

Проблема збереження психічного здоров'я персоналу, особливо тих, хто безпосередньо перебуває в травмівних ситуаціях і ситуаціях стресу, є найбільш актуальною. Відповіді на питання, як і яким чином деякі люди здатні вистояти, відновитися і навіть психологічно зрости, зміцніти після складних життєвих негараздів, є певним викликом для науковців і практиків серед психологів. Нині перед фахівцями в галузі психологічних наук актуалізується потреба в глибокому, цілеспрямованому вивченні умов збереження психологічної стабільності та резиліентності людини. Тому, на нашу думку, резиліентність як особливість людської психіки набуває великого значення для персоналу пенітенціарних установ через необхідність опору стресам та психічній стійкості, що проявляються у професійній діяльності.

Феномен резиліентності є достатньо розробленим у зарубіжній психології, зокрема в роботах С. Лютар, А. Мастен, Дж. Річардсон, О. Фріборг та інших. Впровадження терміну «резиліентність» у психологічну наукову термінологію приписують раннім працям Е. Werner та R. Smith [11]. Термін «резиліентність» загалом пов'язаний зі здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов. За визначенням Лазос, у широкому розумінні резиліент-

ність — це здатність людини або соціальної системи вибудувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах [1].

Загалом феномен резиліентності у психології розуміється у трьох площинах – як риса чи здатність особистості, як процес та як адаптаційно-захисний механізм особистості. Проаналізуємо цей феномен за трьома векторами розуміння.

За першим розумінням резиліентності як риси особистості/навички:

За своєю суттю є складний, багатовимірний і динамічний комплекс особливостей людини, її здатність утримувати відносно стабільні, здорові рівні психологічного та фізичного функціонування внаслідок зазнання впливу окремої потенційно руйнівної події, а також здатність відчувати позитивні емоції та навчатись на власному досвіді [2].

Психологічний сенс резиліентності може визначатись як здатність індивіда протистояти й адаптуватися до несприятливих і травматичних подій [10]. Наголошується, що це є персональна характеристика особистості, яка модерує або пом'якшує негативні наслідки стресу і сприяє адаптації [9].

D. Hellerstein визначає дві основні складові — фізичну резиліентність як показник стресостійкості й толерантності та психологічну резиліентність, що містить у собі розвиток та підтримку соціальних контактів, використання соціальної підтримки, віднайдення смислів у важких подіях або ситуаціях, підвищення освітнього рівня та опанування різних психотехнологій, що допомагають розвитку та доланню негативних наслідків після стресу [5]. Резиліентні люди мають три характеристики: стійке прийняття реальності; глибока, підкріплена міцними цінностями, віра в те, що життя має сенс, і надзвичайна здатність імпровізувати [3].

Одночасно здатність індивідів знаходити шлях до життєдайних ресурсів, включно з можливостями переживати почуття благополуччя; і стан родини, громади або культурного середовища індивіда, що дає йому доступ до таких ресурсів та почуттів у спосіб, доступний цій культурі [6].

Другим розумінням резиліентності як процесу є набір гнучких когнітивних, поведінкових та емоційних відповідей на гострі або хронічні неприємності, що можуть бути як незвичайними, так і звичними для індивіда [8]. У цілому мова йде про динамічний процес адаптивного долання стресу та неприємностей, зберігаючи нормальне психологічне та фізіологічне функціонування.

Резилієнтність — це динамічний процес, що охоплює позитивну адаптацію в контексті пережитих значних життєвих негараздів [7]. Як зазначає Г. Лазос (2018), динамічний процес резилієнтності містить: 1) контакт з несприятливими подіями чи факторами ризику; 2) активацію захисних факторів та їхню взаємодію з факторами уразливості; 3) в результаті відбувається створення резилієнтності або вихід до патологічного реагування психіки.

Важливим є розуміння резилієнтності і як позитивної адаптації/захисний механізм: позитивна адаптація в контексті істотних викликів, що по-різному звертаються до людської здатності їх обробляти або до результатів успішного життєвого розвитку під час чи внаслідок потенційно доленосних подій [4]. Перевагами дії резилієнтності є висока адаптивність, психологічне благополуччя та успішність у діяльності.

У контексті психічного здоров'я ми дотримуємось підходу, що резилієнтність – це психологічний ресурс особистості з подолання стресу та адаптації до обставин життя, що забезпечує її повноцінне функціонування й обумовлене регулятивними, емоційними та соціально-поведінковими патернами.

Перспективним нам вбачається розробляти спеціальні психотехнології для психопрофілактики та розвитку резилієнтності, життєстійкості, стресостійкості, а також розвитку здатності самостійно долати стресові ситуації персоналу пенітенціарних установ як важливого показника їхнього психічного здоров'я, спираючись на розуміння людської спроможності до психологічної позитивної адаптації в несприятливих обставинах.

Список використаних джерел

1. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія. 2018. № 14. С. 26–64.
2. Bonanno G.A. Loss, Trauma, and Human Resilience. Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events? *American Psychologist*, 2004. №59(1). PP. 20–28.
3. Coutu, D. L. How resilience works. *Harvard business review*. 2002. №80(5). PP. 46–56.
4. Cutuli J. J., Herbers J. E., Masten A. S., Reed M. G. J. Resilience in development. *The Oxford Handbook of Positive Psychology*. 2012. 3rd Edition.
5. Hellerstein D. How I can become resilient. *Heal Your Brain*. 2011. URL: <http://www.psychologyto-day.com/blog/heal-your-brain>.
6. Ungar M. Resilience across cultures. *The British Journal of Social Work*. 2008. №38(2). PP. 218–235.

7. Luthar S. S., Cicchetti D., Becker B. The construct of resilience: a critical evaluation and guidelines for future work. *Child development*. 2000. №71, PP. 543
8. Neenan M. Developing resilience: A cognitive-behavioural approach. *Taylor & Francis*. 2017.
9. Wagnild G. M., Young H. M. Development and psychometric evaluation of the Resilience Scale. *Journal of Nursing Measurement*. 1993. №1, p.165.
10. Walker F., Pfingst K., Carnevali L., Sgoifo A., Nalivaiko E. In the search for integrative biomarker of resilience to psychological stress. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*. 2017. №74, PP. 310-320.
11. Werner E. Overcoming the odds: high risk children from birth to adulthood / E. Werner, R. Smith. – Ithaca, New York: Cornell University Press, 1992.

Пахомов Ілля Володимирович,

викладач центру професійної освіти Територіально відокремленого відділення
«Білоцерківська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ ПРАВОСЛАВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗАСУДЖЕНИХ

Головним завданням Державної кримінально-виконавчої служби України є виправлення та ресоціалізація засуджених, важливим чинником якої є формування у них просоціальної спрямованості. Вагому роль у цьому процесі відіграють численні релігійні організації, представники яких здійснюють духовно-просвітницьку роботу із засудженими, в результаті якої в них формуються релігійні цінності. Тому важливою проблемою є розробка програми та методик дослідження рівня їх сформованості.

Низка авторів вивчали спрямованість особистості в контексті православних цінностей (Д. Авдєєв, С. Белорусов, Б. Братусь, Ф. Василюк, Е. Веселова, Л. Гридковець, М. Дворецька, Ю. Зенько, О. Климишин, М. Миронова, В. Манеров, В. Невярович, Б. Ничипоров, О. Палагнюк, В. Слободчиков, Е. Таран, Т. Флоренська, О. Цукур, С. Черняєва, Л. Шеховцова та інші).

У дослідженні ми використовуємо класифікацію християнських цінностей, розроблену Г. Пирог, яка має вид ієрархічної системи і ґрунтується на прийнятому у психології розподілі цінностей на термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби). Перший рівень складає базова цінність християнства – Бог (Свята Трійця). Другий рівень утворюють цінності-цілі, які є сенсом життя християнина (Царство Небесне, безсмертя душі тощо). Третя групу охоплює широке коло цінностей-засобів, за допомогою яких християнин прагне до досягнення цінностей-цілей (Святе Письмо, Цер-

ква, духовне життя та християнські чесноти). Четвертий рівень охоплює соціальні цінності (праця, родина, громада тощо), яким християнство надає певну інтерпретацію [6].

У процесі формування православних цінностей особистості відбувається перебудова їх ціннісно-сислової сфери, зовнішніми маркерами якої може бути каяття у скоєних вчинках (І. Богдановська, А. Васильченко, О. Войнівська, Л. Грошева, О. Гуменюк, А. Двойнін, А. Котенева, А. Лоргус, О. Любченко, А. Моргун, Е. Носенко, Е. Перевозникова, Л. Попова, М. Резнік, Д. Смирнов, О. Сучкова, Ю. Тобалов, О. Яремко, М. Ярощук та інші).

А. Двойнін, вивчаючи ціннісно-сислові орієнтації православної молоді, встановив, що серед неї домінують толерантні реакції при високому рівні осмисленості життя [1].

Е. Перевозникова вказує на переважання адекватного лояльного типу реагування у православних. Для них характерна менша кількість реакцій фрустрації з агресією, а в ситуаціях без фрустрації – більша кількість реакцій фрустрації без агресії та менша кількість пасивних реакцій. У ситуаціях депривації у православних зафіксовано нижчий рівень агресивних та адекватних нелояльних реакцій та вищий рівень лояльності. Також для них характерний нижчий рівень фізичної, вербальної та опосередкованої агресії, дратівливості та негативізму, але вищий рівень образи, підозрливості, докорів сумління та почуття провини. У конфліктних ситуаціях вони характеризуються вищим рівнем лояльності, частіше застосовують стратегії співробітництва, уникнення та компромісу. Щодо ставлення до себе, у православних виявлено більш високий рівень самозвинувачення та більш низький рівень самоприйняття [7].

Л. Попова та М. Разіна встановили, що для православних осіб характерні певні соціально-психологічні особливості: обережність щодо інших, прагнення тримати дистанцію у спілкуванні з ними, емоційний самоконтроль, незалежність у соціальній поведінці, консерватизм та прагнення до зваженої поведінки [8].

На думку О. Сучкової, православні віруючі, порівняно з нерелігійними, відчувають більшу психологічну захищеність та суб'єктивний добробут, у них більш виражені позитивні почуття (симпатія, довіра), очікування допомоги, захисту та поваги, їх копінг-стратегії більш орієнтовані на емоції, запобігання, соціальне відволікання. Водночас встановлено більш низьке оцінювання ними власних індивідуальних можливостей у задоволенні потреб та забезпеченні їх прав членами релігійної групи [9].

Згідно з дослідженнями Ю. Тобалова, православні частіше застосовують стратегії пошуку соціальної підтримки, самоконтролю, планового вирішення проблеми та протистояння, значно рідше – прийняття відповідальності, позитивної переоцінки, уникання та дистанціювання [11]. Аналогічні результати були отримані І. Соколовською [10].

Крім того, православні цінності сприяють формуванню інтернального локусу контролю [2], підвищують рівень стану загального благополуччя [3], зменшують ризик суїцидальної поведінки [4] та підвищують рівень соціальної відповідальності особистості [5].

Ми визначили наступні критерії сформованості православних цінностей: когнітивний (розуміння сутності православних цінностей), афективний (ставлення до православних цінностей як до моральних імперативів, внутрішня релігійна орієнтація) та конативний (позитивний вплив на психіку та поведінку: релігійна активність, застосування ефективних релігійних копінг-стратегій).

Когнітивний компонент православних цінностей ми досліджували за допомогою авторської анкети «Православні цінності», а також опитувальників релігійності Мягкова, Щербатих та Кравцової; Смірнова; а також Паргамента, Кюніга та Переза. З метою визначення афективного компонента православних цінностей ми використовували, крім вищевказаних опитувальників, опитувальник релігійності Олпорта та Росса. Конативний компонент православних цінностей ми визначали за допомогою авторської анкети «Релігійна активність засуджених» та вищезазначених опитувальників релігійності.

Це дало нам змогу виокремити рівні сформованості православних цінностей засуджених: низький, середній та високий.

Низький рівень сформованості православних цінностей засуджених характеризується знанням лише кількох православних цінностей, неправильним усвідомленням їх змісту, низькою релігійною активністю, низькими показниками за шкалами опитувальників релігійності (Мягкова, Щербатих та Кравцової; Смірнова; Паргамента, Кюніга та Преза; Олпорта та Росса). Для середнього рівня характерні знання від 5 до 10 православних цінностей, часткове усвідомлення їх змісту, середня релігійна активність, середні показники за шкалами вищевказаних опитувальників релігійності. Високий рівень сформованості православних цінностей засуджених характеризується знанням більше ніж 10 православних цінностей, глибоким та правильним усвідомленням їх змісту,

високою релігійною активністю, високими показниками за шкалами вищевказаних опитувальників релігійності.

Таким чином, у процесі формування православних цінностей особистості відбувається перебудова її ціннісно-смыслові сфери, формується екзистенційно-світоглядна спрямованість, толерантний тип поведінки, лояльний тип реагування, зменшується рівень агресивності, в конфлікті частіше застосовуються стратегії співробітництва та компромісу, формується інтернальний локус контролю, низький рівень ризику суїцидальної поведінки. Для визначення сформованості православних цінностей засуджених ми розробили спеціальну програму та підібрали відповідні психодіагностичні методики.

Список використаних джерел

1. Двойнин А.М. Психология верующего: Ценностно-смысловые ориентации и религиозная вера личности: Монография. Санкт-Петербург: Речь, 2011. 221 с.
2. Крупська О.І. Особливості локусу контролю віруючих осіб. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2012. Т. 17. Вип. 8 (20). С. 521-527.
3. Москалець В.П. Віра в Бога як психічний базис стану загального благополуччя особистості. *Психологія і суспільство. Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис*. 2015. № 1 (59). С. 55-64.
4. Олійник А.В. Релігійна віра як чинник протидії суїцидальним тенденціям у середовищі студентської молоді: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Івано-франківський національний університет. Івано-Франківськ, 2010. 20 с.
5. Палагнюк О.В. Християнські настановлення як чинник формування соціальної відповідальності особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ, 2019. 20 с.
6. Пирог Г.В. Психологічні аспекти функціонування релігійних цінностей (християнський аспект). *Українське релігієзнавство*. 2006. № 39. С. 93-102.
7. Перевозникова Е.В. Психологические особенности самосознания подростков из семей православной и атеистической ориентации: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / Московский государственный педагогический университет. Москва, 2000. 21 с.
8. Попова Л.Г., Разина М.В. Личностные особенности воцерковленных (православных) подростков: штрихи к психологическому портрету воцерковленного человека. *Психологія*. 2013. № 3. С. 217-224.
9. Сучкова О.В. Социально-психологические аспекты религиозности молодежи в контексте психологической безопасности: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский гуманитарный университет профсоюзов. 2009. 22 с.
10. Соколовская И.Э. Механизмы психологических защит в связи с религиозностью личности. *Мир науки, культуры, образования*. 2014. № 4 (47). С. 47-49.
11. Тобалов Ю.П. Совладание с трудными ситуациями у верующих: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Российский государственный социальный университет. Москва, 2004. 22 с.

СЕКЦІЯ 9

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ

Білецька Тетяна Вікторівна,

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Серед трендів динаміки сучасності дедалі помітнішими і такими, що прогресують, є індивідуалізація, самоідентифікація особистостей, які є складовими нового формату соціуму, так званого індивідуалізованого суспільства. Індивідуалізація особистості, формування індивідуалізованого суспільства є, на нашу думку, глобальними трендами, які за глибиною і масштабами соціальних трансформацій претендують на статус загальноцивілізаційних, адже визначають зміни в основних сегментах життя людини, формують якісно нову багатовимірну систему суспільних взаємин, пріоритетів та цінностей. Безумовно, усе це потребує належного теоретичного осмислення та ґрунтовного методологічного аналізу.

Ідеологом теорії індивідуалізованого суспільства вважають британського соціолога З. Баумана, автора ряду праць, де він аналізує виклики індивідуалізації особистості та її соціальні наслідки [1-3]. У своїх наукових розвідках автор, з одного боку, підкреслює об'єктивний, незворотній характер сучасних трансформацій, детермінований збільшенням ролі неконтрольованих людиною сил і тенденцій, зростанням у суспільстві невпевненості та невизначеності, зменшенням впливу тих проявів соціальної поведінки, які в попередні епохи надихали людей до кращого життя. З іншого боку, це не заважає досліднику оцінювати перспективи західного світу, послідовно акцентуючи увагу на проблемах, що з'являються перед кожним з нас, на характері соціальних відносин, на еволюції мотивів та установок особистості.

Найчастіше індивідуалізацію розглядають через призму процесів суттєвого послаблення залежності особистості від соціального середовища, впливу групи, збільшення автономності у формуванні власних життєвих сценаріїв. Такі тенденції активізують пріоритетність у системі значимих для особистості конструктивів не соціальні статуси та соціальні ролі, а особисто набуті нею якості. До того ж об'єктивні

соціальні процеси сучасності суттєво трансформують менталітет і світогляд людей, що у свою чергу формує нове обличчя сучасного соціуму, посилює асиметрію у площині індивідуального та соціального розвитку, розширює процеси індивідуалізації особистості.

Щодо означених тенденцій З. Бауман зауважує, що індивідуалізація прийшла надовго, і всі, хто хоча б одного разу замислювалися про те, як ставитися до її впливу на спосіб життя кожного з нас, повинні враховувати визнання цього факту [3, с. 63].

Яким же бачить формат індивідуалізованого суспільства дослідник? Він виокремлює три його складові: втрата людиною контролю над більшістю значимих соціальних процесів; у зв'язку з цим невпевненість, що зростає, і прогресуюча незахищеність особистості перед неконтрольованими та частими змінами; прагнення людини відмовитися від досягнення перспективних цілей заради одержання негайних результатів, що в кінцевому рахунку дезінтегрує як соціальне, так і індивідуальне життя.

При цьому базисною характеристикою сучасного індивідуалізованого суспільства є зменшення можливостей особистості контролювати власну долю, зростання соціальної невизначеності. При цьому, З. Бауман підкреслює, що незворотні процеси глобалізації нав'язують людям розуміння цієї невизначеності як блага, кращого із кращих варіантів. У сучасному світі, як ніколи раніше, особистість пізнає радощі майже необмеженої свободи, при цьому нею користуються не лише окремі індивіди, але більшою мірою і глобальні сили, що визначають умови життя дедалі ширшого кола людей.

Особистість, що завжди прагнула, нехай навіть інстинктивно, до звільнення від тиску зовнішнього світу, навіть не могла передбачити, що тип свободи, про яку вона мріяла, матиме ціну, і цією ціною буде небезпека (швидше невпевненість), що межує з невизначеністю та незахищеністю [3, с. 56].

Тонко аналізуючи соціальні та психологічні аспекти таких проблем, як безробіття, соціальна нерівність і бідність, дослідник фіксує, що суспільство зайняте сьогодні переконанням самого себе в тому, що зростаюча невизначеність – це не стільки зло для людини, скільки природний спосіб існування. Він зазначає з цього приводу, що суспільство ризику зіткнулося зі специфічною проблемою, сутність якої полягає в тому, що відбувається примирення соціальних суб'єктів із незручностями та жахіттями щоденного життя. У цій

ситуації наявність армії бідних є важливим і, можливо, навіть ключовим, стабілізуючим фактором [3, с. 96].

Ще однією складовою життя сучасного соціуму, згідно з думкою З. Баумана, є радикальне переосмислення системи цінностей, які ще донедавна вважалися стійкими та непорушними. Головною складовою цих процесів є відмова від досягнення людьми довгострокових цілей і завдань. Якщо особистість втрачає віру в можливість послідовно рухатися до певних цілей, то для неї нівелюються соціальна стабільність, в тому числі міцність будь-яких міжособових взаємин.

Одним із супутніх наслідків прогресуючої індивідуалізації особистості є зростаюча самотність особистості через втрату звичних, традиційних у минулому соціальних зв'язків. Практика сьогодення поповнюється все новими виявами самотності, яка компенсується все активнішим затягуванням індивідів у віртуальний світ кібертовариства. Живі, безпосередні соціальні контакти все інтенсивніше заміщуються віртуальними, що призводить до звуження соціальних зв'язків, зменшення соціальних контактів. З цього приводу американський дослідник Е. Тофлер відзначає, що, чим активніше ми індивідуалізуємося, тим складніше нам утримати існуючі соціальні взаємини та сформувати нові, знайти супутника життя з близькими інтересами, цінностями, звичками або вподобаннями [3, с. 113].

Ще одним викликом індивідуалізованого суспільства для сучасної особистості є розширення індивідуального вибору життєвих сценаріїв та стратегій. Останнє в свою чергу, детермінує особисту відповідальність, яку більшість розглядає як надто високу ціну, що доводиться сплачувати за можливості індивідуалізації в сучасному соціумі.

Отже, трансформація соціальних змін, які є об'єктом нашого аналізу, відбулася від тотального підпорядкування індивіда роду, групі, корпорації, державі – до його відособлення, автономізації. При цьому поряд із перевагами, які дає особистості свобода вибору у мовах індивідуалізації ми маємо можливість спостерігати і такі негативні соціальні процеси як масове відчуження, спустошеність, самотність, покинутість, байдужість. Останнє не може не пригнічувати, не руйнувати людську природу, адже крайній егоїзм, десолідарність, деградація колективних цінностей стають загрозою стійкому розвитку людини і суспільства. Гіпертрофована орієнтація на індивідуальні потреби, нехтування колективними, суспільними інтересами перетворює особистість у того суб'єкта, якого видатний філософ ХХ ст. Г. Маркузе презирливо називає «одномірною людиною».

Список використаних джерел

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. пер. з англ. І. Андрущенко, М. Винницький. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с.
2. Бауман З. Етика постмодерну; пер. з англ. Р. Зимовець, О. Юдін, Д. Король. Київ: Port-Royal, 2006. 329 с.
3. Бауман З. Индивидуализированное общество / пер. с англ.; под ред. В. Л. Иноземцева. Москва: Логос, 2002. 390 с.
4. Тоффлер Э. Третья волна. Москва: Гардарики, 1990. 583 с.

Ганаба Світлана Олександрівна,

доктор філософських наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ТРАНСФОРМАТИВНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ: ЕПІТЕМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Освіта є важливим фактором соціалізації людини. Вона забезпечує прилучення молодого покоління до надбань минулих епох, сприяє розкриттю цілісної самобутньої природи людини, окреслює нові горизонти її соціокультурного життя тощо. Водночас освіта не існує поза реальністю. Навпаки, своїх нових обрисів та характеристик вона набуває у контексті запитів певної історичної епохи. Очевидно, що кожна епоха актуалізує питання, якою має бути освіта, щоб допомогти людині відшукати адекватні й продуктивні відповіді на виклики сучасності, виконати превентивну функцію підготовки людини до життя в епоху стрімких й непередбачуваних змін. Варто зазначити, що в умовах постійних наукових новацій й стрімкого розвитку інформаційно-комунікативних технологій, які кардинально змінюють основи світобудови й зумовлюють глибинні трансформації в усіх сферах соціального життя, освіта набуває особливого соціального статусу. У чому полягає ця особливість? Насамперед розвиток сучасної освіти має ґрунтуватися на низці продуктивних ідей, а саме: пріоритетності творення нових знань, а не трансляції набутих минулими поколіннями, тобто споживання готової інформації; орієнтування на вміння комплексно й контекстуально розглядати проблеми й окреслення їх у нові для людини ситуації; здійснення шляхом залучення в освітню діяльність особистісного досвіду та життєвих практик учасників освітнього процесу; сприяти здатності їх до самовиховання й само трансформації з метою реалізації власного життєвого потенціалу; врахуван-

ня й розвиток складної й цілісної природи людини тощо. Загалом ці особливості формують систему соціальних запитів до сучасної освіти, визначають її соціокультурний портрет й зумовлюють пошук шляхів її реформування у напрямку від людини, яку навчають до людини, яка навчається.

Одним із шляхів є аналіз та окреслення шляхів її розвитку крізь призму трансформативного підходу. В епістеміологічному плані він концентрується на визнанні знання як джерела особистісної трансформації суб'єктів навчання, пріоритетності індивідуального підходу в пізнанні, плюралізмі й ситуативному характері істини, що зумовлює розуміння соціокультурних реалій як конвенціональних, визнанні самоцінності особистісного досвіду та життєвих практик конкретної людини.

Тлумачний словник української мови трактує поняття «трансформація» як зміну, перетворення виду, форми чи властивостей, характеристик певного об'єкта» [1, с. 168]. Отож, трансформувати – означає змінювати, перетворювати. Для уточнення понятійної характеристики звернемося до соціогуманітарних дисциплін, де це поняття є одним із засадничих. На думку С. Кримського, у процесі трансформації відбувається поєднання старих і нових форм. Власне, сам термін філософ презентує як істотну структурну переробку системи шляхом перегрупування її елементів, зміни її організації, зв'язків, які є притаманними вихідному стану системи. Таким чином, процес реформування розуміється як керована трансформація. [2, с. 206]. Власне керованість й запланованість змін, які мають означений орієнтир та яким притаманні певні характеристики, й відрізняють трансформацію від простих змін. В освіті трансформація розуміється як творчий процес перенесення сутнісних характеристик, ознак інноваційних досягнень певного профілю освіти на інший профіль освіти з метою їх об'єднання. Як зауважує О. Глушко, поняття трансформації «включає в себе фундаментальну, довготривалу, якісну переробку освітньої системи із запровадженням інновацій» [3, с. 20].

Трансформативний підхід в освітній сфері спрямовується на розкриття індивідуальної природи людини, забезпечення успішної життєдіяльності людини відповідно до соціокультурних потреб сучасності. Освітня діяльність все більше концентрується на розвитку здатності до навчання. Освіта розглядається як гнучке й змінне середовище. Гнучкість виявляється в тому, що освіта постійно самозмінюється й самотрансформується, відповідно постійно від-

бувається процес трансформації людини. У навчанні вона розглядається не як засіб реалізації певних навчальних проєктів, не як інструмент маніпуляції, а як мета, як активний суб'єкт, здатний творити розуміння світу довкола себе і водночас відстоювати власну унікальну самотність. Йдеться про створення превентивної освіти, яка допоможе людині бути успішною в умовах сучасності. В освітньому просторі формується нова ідентичність людини – людина, яка творить сама себе. Її активність в отриманні нових знань компенсується когнітивними й духовними практиками.

Трансформативний характер освіти сконцентровує свої зусилля на проєктуванні стратегій освітньої діяльності. Його роль не обмежується конкретними дидактичними побудовами. Трансформативність лише задає певні орієнтири з тим, що коли вони вичерпають свій евристичний потенціал, переформатувати їх, відшукуючи в умовностях, закономірностях нові прогалини, нові можливості для подальшого вдосконалення. Освітнє середовище постає як складне середовище, що перебуває в русі й саморозвитку. Трансформативний характер освіти забезпечує формування в людини готовності та вміння до навчання перенавчатися й потребує переорієнтації стилю навчання та здатності до самотрансформації.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник української мови / за ред. В. Бусел. Київ: А.С.К., 2000. С. 168.
2. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Київ: Вид-во Парапан, 2003. 240 с.
3. Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та США: монографія / А. П. Джурило, О. З. Глушко, О. І. Локшина та ін. Київ: ТОВ «ЖОНВІ ПРІНТ», 2018. 192 с.

Трифаніна Любов Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ІНКУЛЬТУРАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ

Сьогодні у світі неможливо уявити країну, яка б не стикалася з питаннями інтеграції. Особистість завжди перебуває в пошуках якісної освіти, високооплачуваної роботи, комфортних і насамперед безпечних умов життя, а отже, не перебуває на одному місці проживання. Так, подорожуючи різними країнами, містами, люди-

на неминуче зіштовхується з багатьма різноманітними культурами. Тому в сучасному суспільстві кожна особистість, яка намагається засвоїти іншу культуру для налагодження взаємодії з оточенням, проходить через процес інкультурації.

Американський науковець, етнограф і антрополог Мелвілл Херськовіц ввів поняття «інкультурація» у 1948 році, під яким розумів входження індивіда в конкретну форму культури. У своїй праці «Man and His Works» він писав про те, що це процес залучення індивіда, при якому здійснюється засвоєння ним існуючих звичок, норм, патернів поведінки, характерних для певної культури [3, с. 173–174].

Інкультурація – це процес освоєння людиною властивого культурі світобачення і поведінки, внаслідок чого формується когнітивна, емоційна і поведінкова схожість із членами цієї культури і відмінність від членів інших культур.

У вузькому сенсі під інкультурацією в сучасній культурології розуміють сприйняття культурних норм і цінностей дитиною. У більш широкому розумінні цей процес не обмежується періодом дитинства, але поєднує в собі також засвоєння культурних стереотипів дорослою людиною. В останньому випадку цей термін застосовується стосовно до емігрантів, які пристосовуються до нових культурних умов. З його допомогою описуються складні аспекти адаптації особистості, пов'язані з її входженням в інше культурне середовище [3, с. 173].

Основний зміст інкультурації полягає в засвоєнні особливостей мислення та дій, моделей поведінки, складових культури [3, с. 174].

Процес інкультурації починається від моменту народження – з придбанням дитиною перших навичок та освоєння мови і відбувається без спеціального навчання під час повсякденної взаємодії з дорослими людьми на основі накопичення власного досвіду. Кінцевий результат процесу інкультурації – людина, компетентна в мові, ритуалах, цінностях своєї культури [2, с. 404].

Особливість процесу інкультурації полягає в тому, що, починаючи з дитинства від придбання навичок у їжі, мові, поведінці тощо, він (процес інкультурації) триває у вигляді вдосконалення навичок і в дорослому віці. [3, с. 174].

Інкультурацію необгрунтовано ототожнюють із соціалізацією. Інкультурація від соціалізації відрізняється тим, що людина чи люди засвоюють особливі зразки або стилі поведінки, життя, які становлять певну культуру. Наприклад, емігранти, які приїжджають

до іншої країни, поступово засвоюють культурні поведінки іншої культури. Інкультурація передбачає не лише ознайомлення з іншою культурою, а й глибоке її засвоєння, розуміння. Фактично інкультурація – це зустріч з іншими, чужими світовідчуженнями та стилями життя, традиціями тощо. Людина може бути соціалізованою й засвоювати іншу культуру (приклад – емігранти, переміщені особи тощо). Інкультурація може відбуватися паралельно із соціалізацією [1, с. 168].

Сьогодні у світі є мільйони емігрантів, переселенців та біженців, які покинули рідні домівки й перебралися жити в інші місця для покращення умов свого життя. Таке переселення є сильним стресом, оскільки люди опиняються в незнайомих країнах, містах, селах і селищах тощо. Вони починають своє життя від самого початку (нове житло, місце праці чи навчання, нове оточення). Такі люди повинні звикнути до нових умов життя, людей, їхніх поглядів та цінностей. Процес інкультурації дає змогу ставати повноправним членом суспільства, почуватися більш-менш комфортно, сприймати й розуміти навколишній світ і адекватно реагувати на нього [1, с. 167].

Процес інкультурації надає особистості загальної компетентності щодо стандартів суспільства, в якому вона живе. Насамперед це освоєння системи ціннісних орієнтацій та переваг, прийняті у суспільстві етикетні норми поведінки в різних життєвих ситуаціях, загальноприйняті підходи до різних явищ та подій, знайомство з основами соціально-політичного устрою, певні пізнання в галузі національних традицій, моральності, світогляду, звичаїв, обрядів, буденної ерудиції в соціальних і гуманітарних знаннях, знайомство із сучасною модою, стилями, символами, регаліями, неформальними статусними ролями національних авторитетів, сучасною політичною та культурною історією народу, основними символами національної гідності, гордості тощо.

Отже, в сучасному суспільному вимірі особистість як індивідуальна соціальна істота, щоб адаптуватися до нових умов життя, проходить не тільки через процес соціалізації, а й інкультурації.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми філософії ХХ-ХХІ століть: навч. посіб. / за ред. Ігоря Карівця. Львів: Видавництво державного університету «Львівська політехніка», 2021. 240 с.
2. Берліменко А., Овсієнко Л. Проблеми інкультурації та акультурації. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих*

учених «Родзинка – 2019»: матеріали XXI Всеукр. наук. конф. молодих учених. 2019. С. 404–405.

3. Попович О. Процес соціалізації та процес інкультурації. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків: ХНПУ, 2016. Вип. 46 (частина II). С. 170–181.

Шендерук Олена Борисівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
Академії Державної пенітенціарної служби

РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ ЯК ПРАВО НА КРАЩЕ ЖИТТЯ

Світ змінився і продовжує змінюватися. Незвично думати по-новому, але більшість з нас продовжує чіплятися за старі думки та ідеї, намагаючись жити, як раніше, як звикли. Проте, як раніше, вже не буде ніколи. Вірити в краще майбутнє – гарна стратегія, але дещо утопічна в сучасних реаліях. Робити вигляд, що нічого не відбувається, – дуже ризиковано і все одно що казати на біле чорне. Звичне мислення і старі підходи в новому світі не працюють. Змінився контекст, в якому ми живемо і працюємо, – треба змінюватися і нам. Оскільки все починається з думки, то треба насамперед навчитися по-новому думати і ставати резильєнтними, що означає постійну готовність адаптуватися та змінюватися.

За визначенням нейропсихологів, резилієнтність є сукупністю притаманних суб'єкту рис, які роблять його здатним долати стреси й важкі періоди конструктивним шляхом. Концепція резилієнтності стала відома світу більш ніж 40 років тому, її виникнення пов'язане з такими науковцями, як E. Wegner та R. Smith. Це поняття прийшло з фізики й означає властивість матерії набувати початкової форми після деформації, яка відбулась у результаті тиску або опору матеріалу.

Резилієнтність – це здатність людини або соціальної системи вибудовувати повноцінне життя в складних умовах. Це змінний процес, який складається з контакту з несприятливими подіями чи ризиками, активізації захисних факторів та їхньої взаємодії з факторами уразливості та врешті-решт зі створення резилієнтності або патологічного реагування психіки.

Резилієнтність поєднує самоусвідомлення, силу характеру, оптимізм, гнучкість мислення, саморегуляцію та зв'язок з іншими. Якщо коротко, резилієнтність означає вміти жити, працювати, розвиватися й управляти собою та іншими у складні часи. Це не про

«все буде добре», а про те, як перетворити те, що відбувається, на силу та впевненість.

Завданням резилієнтності є управління та зміни того, що можна змінити, і сприйняття того, що не можна змінити, та безперервний розвиток.

Компоненти для розвитку такі:

- соціальні зв'язки;
- турбота про себе;
- самосвідомість;
- віра без очікувань.

Як тренувати резилієнтність:

1. Підтримувати здоровий спосіб життя, оскільки те, як ви думаете, впливає на те, що ви відчуваєте.

2. Розглядати кризу як контекст, а не непереборну перешкоду.

3. Сприймати зміни як частину життя. Деякі ваші цілі не зможуть реалізуватися через те, що відбувається.

4. Знайомитися із собою в нових реаліях. Спостерігайте, які нові риси в собі ви помітили, і зазначайте ваше особисте зростання.

5. Діяти. Щоденний рух є нормою для підтримання психоемоційного здоров'я.

6. Мати соціально-активну позицію.

Сьогодні треба жити, працювати й розвиватися, оскільки кожна мить стала справжнім дарунком, та пам'ятати, що головне нині – це сила духу, віра й підтримка одне одного. Життя триває, і його треба проживати. Ми не спроможні змінити війну, але в наших силах займати активну позицію для допомоги іншим, максимального піклування про себе і дисципліни виконання щоденних завдань. Наше майбутнє залежить від того, що ми робимо кожної хвилини та яке життя творимо прямо зараз.

СЕКЦІЯ 10

ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОТИВАЦІЇ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Мірошніченко Валентина Іванівна,

доктор педагогічних наук, професор, начальник кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ КУРСАНТІВ

У вищому військовому навчальному закладі велике значення приділяють збереженню та підтриманню особистого рівня здоров'я кожного курсанта, його фізичного розвитку. Водночас практика проведення занять з фізичного виховання, організація спортивно-масових заходів, інші форми фізичного розвитку курсантів виявляються недостатніми для підтримання фізичного здоров'я протягом усього періоду майбутньої професійної діяльності. Розв'язання проблеми, на наш погляд, полягає в формуванні потреби у фізичному самовдосконаленні курсанта та підтримання необхідного рівня здоров'я протягом усього життя.

Педагогічний аналіз процесу фізичного самовдосконалення курсантів дозволяє виокремити низку взаємозалежних і взаємозумовлених етапів роботи над собою: самопізнання, самоаналіз, планування, реалізація плану, самовиховання, контроль, регулювання та педагогічне управління процесом самовдосконалення [1].

У процесі самопізнання курсант визначає свої здібності й можливість, формує систему цінностей, життєвих намірів, прагнень, усвідомлює мотиви і мотивацію подальшої діяльності. Завдяки цьому майбутній офіцер може самостійно визначити своє місце в колективі та суспільстві, яких успіхів може досягти у професійній діяльності, які фізичні якості необхідно розвинути, які вправи доцільно використовувати для досягнення поставленої мети [2].

Самовивчення відбувається через самоспостереження, самоаналіз своїх вчинків, поведінки, результатів діяльності, критичне ставлення до висловлювань на свою адресу з боку інших курсантів, друзів, викладачів, оточення. На основі самовивчання формується самооцінка, яка є судженням курсанта про рівень розвитку своїх фізичних якостей, властивостей і зіставлення їх з еталоном. Самооцінка слугує відображенням думки курсанта про самого себе. Самооцінка є основою про-

ектування власної самоорганізації. Обов'язковою умовою об'єктивної самооцінки є самокритичне ставлення до себе, вміння правильно реагувати на критичні зауваження керівників та колег. На основі самовивчення й самооцінки у майбутніх офіцерів формуються мотиви подальшої діяльності, ухвалюються рішення щодо самовиховання [3].

Від правильної самооцінки залежить успішність навчальної, виховної та професійної діяльності, подальший розвиток особистості, формування і розвиток життєвих орієнтирів. Упевненість в особистих силах, правильна оцінка своїх можливостей сприяє самовихованню та фізичному самовдосконаленню курсанта. Неадекватна, занижена самооцінка знижує рівень соціальних прагнень, сприяє розвитку невпевненості в особистих можливостях.

Ефективність процесу фізичного самовдосконалення курсанта залежить від добре спланованої програми особистого саморозвитку. Планування самовдосконалення містить: визначення мети, основних завдань на перспективу та етапів навчання, розробку програми самовдосконалення студента, визначення умов діяльності з фізичного самовдосконалення [4]. Головне призначення програми фізичного самовдосконалення – допомогти курсанту організувати й систематизувати роботу над собою. Реалізація програми самовдосконалення перевіряється під час виконання контрольних завдань і нормативів. Програми фізичного самовдосконалення курсантів корегуються і доповнюються залежно від рівня сформованості фізичних якостей, професійно-значущих умінь та навичок [5].

Організація процесу фізичного самовдосконалення курсантів забезпечує:

- формування потреби в систематичному фізичному самовдосконаленні;

- залучення кожного студента в процес активної роботи над особистісним фізичним розвитком;

- підвищення рівня знань, умінь і навичок, пов'язаних з власними фізичними можливостями;

- створення умов, що стимулюють процес фізичного самовдосконалення.

Для успішного педагогічного управління процесом фізичного розвитку, самовдосконалення курсанта необхідним є виконання таких завдань:

- визначення головної мети самовдосконалення;

- розподіл самовдосконалення на окремі етапи;

- визначення завдання для кожного етапу;

- розроблення індивідуальної програми самовдосконалення;

підбір методик для самовдосконалення;
отримання всебічної допомоги від керівників та науково-педагогічного складу.

Отже, організаційні аспекти процесу фізичного самовдосконалення ми розглядаємо як одну з найголовніших умов професійного становлення й розвитку курсанта, формування особистості майбутнього офіцера.

Список використаних джерел

1. Мозолев О. М. Теоретичний аналіз проблеми формування потреби до фізичного самовдосконалення. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»*. № 1 (9). Хмельницький: ХІСТ, 2014. С. 94–99.

2. Волков В. Л. Методичні особливості підготовки студентів ВНЗ до фізичного самовдосконалення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2017. № 12. С. 17–21.

3. Карасевич С. Активізація процесу фізичного самовдосконалення студентів засобами самостійної роботи. *Молодь і ринок*. 2017. № 2. С. 169–173.

4. Miroshnichenko, V., Mozolev, O., Polishchuk, O., Shorobura, I., Tushko, K., Voloshyn, V., Tomkiv, I. and Binkovskiy, O. (2021). Motor Activity and Physical Abilities of Students in the Conditions of Restrictions of COVID-19. *International Journal of Human Movement and Sports Sciences*. 2021. Vol. 9, No. 3, PP. 428–435. <https://doi.org/10.13189/saj.2021.090306>.

5. Малахова Ж. В., Белкова Т. О. Розвиток потреби фізичного самовдосконалення студентів вищих медичних закладів освіти у процесі фахового навчання. *ВВК 91*, 2019. 333 с.

Пилипенко Володимир Миколайович,

кандидат технічних наук, доцент, головний науковий співробітник відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва Академії Державної пенітенціарної служби;

Гончар Віталій Валерійович,

старший викладач кафедри фізичної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби;

Сорокопуд В'ячеслав Борисович,

старший викладач кафедри фізичної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби

ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОТИВАЦІЇ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

Актуальність дослідження проблеми формування мотивації до здорового способу життя та захисту Вітчизни у здобувачів вищої освіти зумовлена недостатньою теоретичною розробленістю цієї

проблеми; низьким рівнем сформованості у курсантсько-студентської молоді патріотичних та військово-патріотичних якостей; недостатньою підготовленістю курсантів і студентів до захисту Вітчизни тощо.

На різних етапах наукового пошуку з проблеми формування в курсантсько-студентської молоді готовності до захисту Вітчизни використовувався комплекс, сукупність методів дослідження:

теоретичних – аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури щодо досліджуваної проблеми, вивчення наукових підходів для обґрунтування педагогічних умов формування в курсантів та студентів готовності до захисту Вітчизни; вивчення й аналіз досвіду вищих навчальних закладів з питань формування у курсантсько-студентської молоді готовності до захисту Вітчизни засобами спортивно-масової діяльності; аналіз методичних матеріалів і нормативних документів щодо вивчення стану готовності студентської молоді до захисту Вітчизни;

емпіричних – педагогічне спостереження під час проведення спортивно-масових заходів, бесіди, опитування, анкетування, інтерв'ю в процесі організації і проведення констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту; педагогічний експеримент з метою визначення ефективності педагогічних умов формування в курсантсько-студентської молоді готовності до захисту Вітчизни у процесі спортивно-масової діяльності;

статистичних – методи математичної статистики з метою порівняльного аналізу результатів дослідження, з'ясування динаміки кількісних змін у рівнях готовності студентської молоді до захисту Вітчизни.

Також у результаті теоретичного наукового дослідження та вивчення сучасного стану проблеми формування готовності у курсантсько-студентської молоді до військової служби та захисту Вітчизни у процесі спортивно-масової діяльності були визначені показники та рівні сформованості когнітивного критерію (усвідомлення готовності до захисту Вітчизни як важливої складової життєдіяльності; розуміння важливості готовності особистості до військової служби та захисту Вітчизни; знання історії українського народу, розуміння ролі у відстоюванні державності, незалежності та територіальної цілісності України, важливості фізичної підготовленості тощо); емоційно-ціннісного критерію (інтерес до спортивно-масової діяльності, спрямованої на підготовку до військової служби та захисту Вітчизни; радісне переживання в процесі спор-

тивно-масової діяльності, спрямованої на підготовку до захисту Вітчизни; бажання брати участь у різних формах спортивно-масової діяльності) та діяльнісного критерію (активність у проведенні спортивно-масової діяльності, у процесі вивчення основ захисту Вітчизни, вивчення історії України, Збройних Сил України; проявлення шанобливого ставлення до національних символів України, учасників АТО та ООС; активна участь у патріотичних іграх, змаганнях з військово-прикладних видів спорту та військово-патріотичних спортивних іграх тощо).

Таким чином, у процесі формувального етапу дослідження були визначені та експериментально перевірені педагогічні умови формування готовності курсантів та студентів до військової служби й захисту Вітчизни:

1. Формування необхідних знань з історії українського народу, Збройних Сил України; впровадження ефективних видів військово-патріотичної роботи щодо готовності до захисту Вітчизни.

2. Проведення змагальної діяльності із застосуванням ігрового методу та створення ситуацій успіху з метою забезпечення емоційно-ціннісного впливу на студентів.

3. Використання методів стимулювання та заохочення з метою забезпечення емоційно-ціннісного впливу на студентів, спрямованого на формування в них прагнення до військової служби та захисту Вітчизни.

Отже, результати експерименту підтвердили загальну гіпотезу дослідження щодо реалізації експериментальної методики підвищення ефективності підготовки курсантсько-студентської молоді до військової служби та захисту Вітчизни узагальненими показниками динаміки рівнів сформованості у курсантів та студентів готовності до захисту Вітчизни на початку й наприкінці формувального етапу дослідження.

Результативність експериментальної роботи засвідчено кількісно-якісними змінами показників готовності щодо військової служби у курсантів та студентів експериментальних і контрольних груп на початку й наприкінці формувальних впливів. Кількість курсантів та студентів з високим рівнем готовності до військової служби та захисту Вітчизни в експериментальних групах зросла на 15,1 %, із середнім – на 14,4 %, а з низьким рівнем зменшилась на 29,5 %. Сформованість готовності студентів до захисту Вітчизни у контро-

льних групах залишилися, як і на початку експерименту, на низькому рівні тощо.

Таким чином, порівняння початкових і кінцевих результатів дослідження підтвердило ефективність запропонованих педагогічних умов формування готовності курсантів і студентів до захисту Вітчизни. Відтак, імплементація методики формування готовності курсантів та студентів до захисту Вітчизни у процесі спортивно-масової діяльності в контексті розроблених педагогічних умов, критеріїв та показників дала змогу ефективніше організувати викладання військово-патріотичного виховання курсантів та студентів і забезпечити формування в курсантів і студентів освітньої, фізичної, психологічної, соціальної, морально-духовної готовності до військової служби та захисту Вітчизни.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ: «Букрек», 2018. 296 с.
2. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі: посібник / уклад. М. Д. Зубалій, В. В. Івашковський, О. І. Остапенко, М. В. Тимчик, Б. Б. Шаповалов; 3. М. Діхтяренко, Ш. Білоцерківець. Київ: видавництво Паливода А. В. 2016. 225 с.
3. Пилипенко В. М., Тимчик М. В. Теоретичні аспекти фізичного виховання курсантсько-студентської молоді засобами футболу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Вип. 4 (98) 18. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. С. 124–127.

СЕКЦІЯ 11

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Борисенко Ірина Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов
Академії Державної пенітенціарної служби

ВИБІР МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У НЕМОВНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Питання про вибір ефективних методик викладання іноземних мов стало актуальним для викладачів, які мають справу з великою кількістю методичних матеріалів та посібників видавництв Pearson Longman, Express Publishing. Підручники цих видавництв стали класикою використання комунікативного методу в навчанні іноземної мови.

Комунікативний метод не є новим у методиці, він почав активно застосовуватися наприкінці 60-х років минулого століття, коли відбулися суттєві зміни в підходах до викладання мов у Британії [1]. Згідно з комунікативним методом метою вивчення мови є формування комунікативної компетенції, що полягає у здатності правильно й доречно використовувати мову залежно від конкретної ситуації спілкування.

До сучасних комунікативних методів навчання іноземної мови належать:

- навчання на основі виконання завдань (task-based learning), що допомагає студентам розв'язати комунікативні задачі: пройти співбесіду, зробити замовлення. Використання автентичних матеріалів і виконання дій реальної життєвої ситуації – основна характеристика цього методу.

- Метод Dogme (виключення), який дозволяє максимально відійти від матеріалу підручника й орієнтуватися лише на цікавих для студентів темах. Цей відносно нещодавній підхід у навчанні іноземної мови започаткувала група викладачів, які стверджують, що, якщо студенти не зацікавлені, вони й не навчатимуться, тому всі матеріали повинні створювати самі учні [2].

- використання мобільних додатків, в основу чого покладено реалізацію ідеї навчання англійської мови з використанням технічних засобів на платформі мобільних пристроїв. Додатки LangBook, LinguaLeo, Learn English Elementary, Wordshake, Learning English

With The New York Times, Johnny Grammar's Quizmaster розширюють можливості комунікативної взаємодії з носіями мови та надають можливість створити нові способи розширення словникового запасу [3].

Сучасні методики викладання іноземної мови замінили репродуктивні засоби, які полягають у вивченні слів, перекладі тексту на інтерактивні, які ґрунтуються на особистісно орієнтованому підході до студента та спрямовані на розвиток творчого потенціалу здобувача, його вміння мислити та швидко реагувати іноземною мовою, що покращує комунікаційні навички [4].

На сьогодні процес отримання знань – це насамперед співпраця між студентом і викладачем. Технології інтерактивного навчання можуть бути використані для проведення занять в аудиторії, дистанційного навчання або у формі позакласового заходу. Методика проведення заняття передбачає залучення всіх студентів до навчального процесу.

Якісна іншомовна підготовка неможлива без використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій, які мають доповнювати, а не замішувати традиційні технології. Викладачі немовних закладів вищої освіти поєднують різні методи навчання, використовуючи на заняттях форми класичних підходів, інтегровані в e-learning (інтерактивні навчальні платформи, LMS streaming video, відео-конференції) [3].

Використовуючи сучасні методики, поєднуючи їх з традиційними технологіями, слід враховувати, що будь-який інноваційний метод, попри численні явні переваги, має відповідати низці методичних і дидактичних вимог, а саме: орієнтуватися на специфіку професійної підготовки студентів, враховувати рівень володіння мовою здобувачами.

У процесі планування практичного заняття викладач має чітко визначити його мету, яка може відрізнитися для кожного студента; визначити, які завдання сприятимуть досягненню поставленої мети; обговорювати плани проведення занять зі студентами; розробляти власну методологічну базу (принципи, правила, засоби навчання); поєднувати самостійну і групову роботу на заняттях; обирати ресурси, які слід використовувати на заняттях; постійно обговорювати теми занять зі студентами і враховувати їхні потреби; ретельно продумувати засоби діагностики й контролю рівня засвоєння знань студентами; бути готовими скорегувати методики навчання.

Отже, використання сучасних інтерактивних методів навчання іноземної мови спонукає викладача до постійної творчості та пошуку й розробки власних ефективних засобів і технологій навчання.

Список використаних джерел

1. Гаврилюк А.П. Застосування комунікативного методу викладання іноземних мов у ВНЗ. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/tu/node/1061> (дата звернення: 01.06.2022).

2. Dogme ELT або Teaching Unplugged: як навчати англійській мові без підручників та технологій. URL: <https://grade.ua/uk/blog/dogme-elt-or-teaching-unplugged/> (дата звернення: 01.06.2022).

3. Гром'як М. І., Василенко Я. П., Галан В. І., Чорний В. З. Проблеми впровадження та використання електронного навчання у вищих навчальних закладах. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*, 2011. № 1. С. 191–199.

4. Циркаль А. Ю. Огляд найбільш цікавих інтерактивних методів на заняттях з англійської мови. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/fr/node/1146> (дата звернення: 01.06.2022).

Дубовик Оксана Вікторівна,

викладач кафедри теорії і методики технологічної освіти, креслення і комп'ютерної графіки інженерно-педагогічного факультету ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти» НПУ імені М. П. Драгоманова

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДОРΟΣЛИХ

Важливою складовою особистісного і професійного життя є нині знання іноземних мов. Необхідність забезпечення комунікації у сфері бізнесу, туризму, наукових та культурних зв'язків актуалізують питання їх вивчення дорослими. Як правило, це люди, які мають певний життєвий досвід і рівень самосвідомості, оволоділи певним стилем пізнавальної діяльності й відповідно мають чіткі усвідомлення щодо форм, методів і засобів вивчення іноземних мов, можуть правильно оцінювати досягнуті результати.

Варто зазначити, що питання навчання іноземних мов дорослих є надзвичайно актуальним, але не дуже дослідженим, оскільки методична література здебільшого присвячена навчанню іноземних мов дітей та молоді, а зміст і форми навчання дорослих повинні відповідати цілям і потребам саме дорослих учнів, мати безпосередню цінність для них (S. Creghton & L. Hudson, 2002).

Специфіку навчання дорослих досліджували зарубіжні вчені (Дж. Адамс-Вебер, Т. Александер, К. Альбуханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Гордон, М. Громкова, М. Теннант, Е. Торндайк та

ін.) й вітчизняні (О. Аніщенко, О. Баніт, А. Боярська-Хоменко, С. Гончаренко, М. Дернова, Л. Лук'янова, О. Самойленко, Л. Сігаєва, Т. Сорочан, І. Фольварочний та ін.). Особливостям навчання дорослих іноземних мов присвячені праці Т. Андрущенко, Г. Бурденюк, Н. Гальскової, Т. Григор'євої, А. Калініної, Г. Китайгородської, Р. Преснер, О. Рижикової, В. Сафонової, Л. Цвяк та ін.

Особливістю освіти дорослих є насамперед висока мотивація. Дослідники (А. Козіна, Л. Лук'янова) вважають, що мотивація навчання наближена до мотивації особистісного зростання, прагнення саморозвитку й самореалізації особистості, що, ухвалюючи рішення щодо продовження навчання, людина задовольняє індивідуальні освітні потреби й таким чином змінює самосвідомість, здійснює кроки на шляху до особистісної зрілості [2, с. 10–11]. У дорослих мотивація проявляється у визначенні чітких цілей, максимальній концентрації уваги під час навчальної діяльності, докладанні зусиль й наполегливості в досягненні навчальних результатів.

Дорослі виявляють елективний, практико-орієнтований підхід до навчання, тобто вивчають лише те, що, на їхню думку, їм необхідно знати чи вміти. Успішне застосування знань на практиці також сприяє посиленню внутрішньої мотивації дорослого учня.

У навчанні дорослих варто забезпечити його проблемність. Самі ж проблеми мають бути максимально реалістичними, пов'язаними з життєвим досвідом дорослих учнів.

Навчаючи дорослих, слід створити в аудиторії неформальну атмосферу, оскільки асоціації з жорсткою дисципліною у школі негативно впливають на ефективність навчання.

Так само, як з навчанням дітей та молоді, під час навчання дорослих необхідно застосовувати різноманітні навчальні методи, засоби, технології. Важливо залучати дорослих учнів до активної участі в навчальному процесі, застосовуючи інтерактивні методи навчання. Одним з методів навчання іноземної мови дорослих може стати ділова гра, яка містить ситуації опосередкованого спілкування і враховує досвід, знання, інтереси, потреби, почуття, емоції, світогляд учнів. Разом з тим дорослим учням властива цілеспрямованість, осмисленість діяльності, тому один сценарій взаємопов'язаних видів навчальної діяльності на занятті є кращим, аніж фрагментарна побудова, через яку доросла людина швидко втомлюється. Одночасно мають бути задіяні зорові, слухові аналізатори,

говоріння і письмо, оскільки спрацьовують логічні зв'язки і матеріал краще засвоюється [1, с. 310]

Слід пам'ятати, що для дорослого властиві логічні побудови, а не просте механічне запам'ятовування; уявлення дорослих характеризується цілісним сприйманням, тому під час пояснення граматики іноземної мови доцільно надавати учням цілісну картину, а потім починати опрацьовувати кожен значущий елемент (спочатку подається зведена таблиця всіх часів, значень модальних дієслів тощо).

Дослідники (Р. Ефімова, Р. Преснер та ін.) радять уникати «оцінювання» під час навчання, оскільки більшість дорослих учнів надто критично ставляться до своєї здатності навчатися.

Список використаних джерел

1. Бурденюк Г., Юрчук Л. Креативно-деятельностный подход к обучению взрослых иностранным языкам. *Мова і культура*. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2009. Вип. 11. Т. V. С. 310–313.

2. Лук'янова Л. Б. Особливості мотиваційної діяльності дорослої людини, або Чому дорослі навчаються інакше. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Вип. 2 (18). С. 9–22.

Ісламова Олександра Олегівна,

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри іноземних мов Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Сьогодення диктує стрімкі зміни в умовах науково-технічного прогресу, епоху комп'ютеризації та інформатизації. Незмінним залишається найважливіше знаряддя комунікації у суспільстві, а саме мова, яка є сполучною ланкою між людиною та електронних засобом. Ба більше, останніми роками поширювалася пандемія, що призвела до суттєвих змін у сфері освіти – перехід на дистанційне навчання.

Саме тому педагоги Національної академії Державної прикордонної служби України (далі НАДПСУ) почали активно застосовувати інформаційні технології для надання освітніх послуг майбутнім офіцерам-прикордонникам.

Застосування сучасних електронних засобів у навчальному процесі, а саме електронних посібників і словників, є одним з найважливіших шляхів інформатизації освіти.

Зважаючи на трактування терміну «електронний посібник», автори розглядають його таким чином:

- педагогічні програмні засоби, які охоплюють значні за обсягом матеріалу розділи навчальних курсів або повністю навчальні курси. Для такого типу педагогічних програмних засобів характерною є гіпертекстова структура навчального матеріалу, наявність систем управління з елементами штучного інтелекту, блок самоконтролю, розвинені мультимедійні складові [2];

- комплект навчальних, контролюючих, моделюючих та інших програм, розташованих на магнітних носіях (твердому або гнучкому диску) персонального комп'ютера, у яких віддзеркалений основний науковий зміст навчальної дисципліни. ЕП часто доповнює звичайний підручник, оскільки йому притаманні такі функції: забезпечення практично миттєвого зворотного зв'язку; швидкий пошук необхідної інформації (у тому числі й контекстний пошук); істотне заощадження часу при багаторазових звертаннях до гіпертекстових пояснень; можливість швидко перевірити знання з певного розділу [3].

Характерними перевагами електронних посібників з вивчення іноземної мови є: висока інформативність, портативність, робота в різноманітних режимах, мобільність тощо. Крім того, електронний підручник може здійснювати контроль через комп'ютерне тестування. У разі неправильного варіанту відповіді може надаватися правильна відповідь з необхідними роз'ясненнями, а також можливість пройти повторний тест. ЕП є багатофункціональним засобом для використання. Він може слугувати як базовий підручник або допоміжний, для підготовки до складання іспитів або складання іспитів екстерном тощо [5].

Головною метою дистанційної форми здобуття освіти для курсантів є самостійне вивчення іноземної мови, формування індивідуальної пізнавальної мотивації, а також вміле орієнтування в багатогранному потоці наукової інформації.

Ще однією вагомою перевагою вивчення іноземної мови за допомогою електронних засобів серед майбутніх офіцерів є відсутність виключно аудиторного навчання, оскільки вони регулярно

проходять стажування в підрозділах охорони кордону, ПНЦ (польовому навчальному центрі) тощо [1].

Не меншою цінністю для вивчення іноземної мови для курсантів є використання електронних словників (ЕС).

Електронний словник – це систематизована лексична інформація (словникова база даних), що зберігається в пам'яті ЕОМ, а також комплекс програм для обробки цієї інформації й подання її на екран [4]. ЕС допомагають курсантам не тільки знайти значення певної лексичної одиниці (ЛО) чи виразу, а й з відтворенням вимови ЛО, побачити всі тонкощі мовних закономірностей того чи іншого слова/словосполучення в контексті. Недоліком є те, що майже всі ЕС вимагають наявності інтернету, який відсутній у локальній доступності на території НАДПСУ.

Отже, завдяки користуванню електронними підручниками та словниками при вивченні іноземної мови курсанти мають можливість якісно та ефективно засвоювати новий матеріал, повторювати вже засвоєні знання, тобто розвиток електронних засобів сприяє підвищенню якості освіти. Їхні переваги в інформаційному суспільстві є очевидними. Майбутні офіцери-прикордонники під час вивчення іноземної мови розвивають навички самоконтролю, організації навчального процесу за власним режимом і обсягом роботи. Водночас через відсутність локальної мережі «Інтернет» на території прикордонної академії є загроза якісному користуванню ЕП і ЕС.

Список використаних джерел

1. Блощинський І. Використання спеціалізованого програмного додатку Anki під час самостійної професійної іншомовної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до складання державних екзаменів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 58, Вип. 2, С. 49–58. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1605>.

2. Жалдак М. І., Лапінський В. В., Шут М. І. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики: посібник для вчителів. Київ: Дініт, 2014. 110 с.

3. Шевцова О. І. Використання комп'ютерних технологій як засіб творчого інтерактивного навчання. *Англійська мова та література*. 2008. Вип. 11. С. 18–20.

4. Владімірова Л. П. Нові інформаційні технології в навчанні іноземним мовам. URL: <http://virtlab.ioso.ru/method>. Html.

5. Секрет І. В., Крупник О. О. Теорія та методика електронного навчання: збірник наукових праць. Київ: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 1. С. 190–197.

Кустовська Ірина Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
Національної академії Державної прикордонної служби України;

Хамазюк Ольга Миколаївна,

старший викладач кафедри іноземних мов Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА ОСНОВА ЧИТАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ – НІМЕЦЬКОЇ

У процесі навчання німецької мови як другої іноземної мови читання як вид мовленнєвої діяльності є метою та засобом навчання і при цьому використовується для досягнення практичної, розвиваючої та виховної цілей навчання майбутніх перекладачів. Читання – це рецептивний вид мовленнєвої діяльності, який містить техніку читання й розуміння того, що читається, і належить до писемної форми мовлення, психофізіологічну основу якого складають операції зорового сприйняття тексту і його розуміння. Під час читання інформація надходить через зоровий канал: зорові відчуття спричиняють дію внутрішнього мовленнєвого рухового аналізатора, завдяки чому процес читання супроводжується внутрішнім говорінням, і при цьому людина чує те, що читає. Акт читання відбувається тоді, коли очі читця рухаються уздовж рядка, і цей рух відбувається стрибкоподібно: зупинка для фіксації сприйнятого – стрибок – зупинка – стрибок. Досвідчений читач робить на рядку 4–6 зупинок з тривалістю кожної 0,2 сек., під час яких очима сприймається відрізок рядка більший, ніж одне слово. Вважається, що для впізнавання слова достатньо сприйняти його загальну конфігурацію та 3–4 чітко видимі літери, а решта літер під час зупинки очей впадає в зону периферійного (бокового) зору. Зрозуміло, що цей фізіологічний процес ускладнюється при читанні невідомих або маловідомих слів, а тим паче іншомовних. Полегшується цей процес під час навчання студентів читанню німецькою мовою як невідомою при вивченні німецької мови як другої іноземної тим, що базовою мовою є англійська мова. Таким чином відбувається порівняння слів та словосполучень обох мов на підсвідомому рівні, оскільки одночасно з поступальним рухом очей відбуваються і регресивні рухи, кількість яких залежить від рівня сформованості навичок читання даною мовою, морфолого-синтаксичних труднощів тексту та ін. Регресивні рухи не переривають процес читання, тому що пам'ять утримує сприйняте раніше, а читець у момент регресії повертається назад, щоб уточнити деталі, переконатися в правильності прочитаного. У процесі навчання чи-

тання невідомою мовою слід домагатися, щоб кількість фіксацій та регресивних рухів очей була мінімальною, а їх тривалість короткочасною. Одночасно сприйнятий текст зазнає смислової переробки на різних рівнях у такій послідовності: значення слова співвідноситься зі значеннями слів, які читець може знати, порівнюючи з англійською мовою, по можливості встановлюється контекстуальне значення, слова об'єднуються в синтагми, синтагми – в речення, речення – в більші смислові утворення, а останні – в цілісний мовленнєвий твір. Процес осмислення охоплює роботу пам'яті й такі розумові операції: порівняння, узагальнення, аналіз, синтез, абстрагування, конкретизацію, антиципацію.

Розрізняючи кілька рівнів розуміння тексту, виділяють перш за все перші чотири етапи, пов'язані з оволодінням технікою читання з фіксацією рівня значення прочитаного німецькою мовою на основі порівняння з базовою англійською мовою. На наступному етапі має досягатися повне розуміння тексту і його емоційного забарвлення та ідейно-тематичного змісту, але на початковій стадії вивчення мови поки що можна говорити лише про правильність прочитаного з точки зору фонетики та окреме впізнавання лексичної основи. На початковому етапі навчання читання німецькою мовою це має бути повторення після викладача або аудіопрослуховування, потім варто прочитати матеріал про себе, зважаючи на основні фонетичні правила та транскрипцію і лише потім самостійно вголос. Під час ознайомлювального читання часто використовують матеріал автентичних текстів, які несуть інформацію про культуру, побут, традиції країн, де німецька мова є державною (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Ліхтенштейн, Люксембург) для ознайомлення з національним менталітетом. У подальшому в процесі роботи над текстом потрібно навчити студентів виконувати такі дії, як прогнозувати зміст за заголовком або початком тексту, здогадуватися про значення слів за контекстом і на основі базової англійської мови та інтернаціоналізмів, ігнорувати окремі незнайомі слова, які не перешкоджають розумінню основного змісту, визначати смислові частини тексту та зв'язки між ними, вчитися користуватися у процесі читання наявним коментарем, словником, довідником.

Метою вивчального читання є максимально повне й точне розуміння інформації тексту і критичне осмислення інформації. Це є вдумливе читання, матеріалом якого слугують нескладні автентичні або адаптовані тексти різних жанрів (науково-популярні, публі-

цистичні, художні, тексти прагматичного характеру: інструкції, рецепти), що містять значущу для студентів інформацію та мовні і смислові труднощі. Під час такого читання спочатку має бути досить повне розуміння прочитаного тексту з наступним зіставленням здобутої інформації зі своїм досвідом, у тому числі знанням інших мов, висловлюванням власної думки про прочитане та коментування окремих фактів текст.

Вибіркове читання відбувається з метою пошуку необхідної інформації, коли потрібно навчитися швидко переглянути текст для того, щоб знайти конкретну інформацію, сконцентрувати на ній свою увагу, намагаючись зрозуміти її повністю або основний зміст. Матеріалом для читання є тематично пов'язані тексти, які містять нову цікаву інформацію.

Звичайно, що виникають труднощі навчання читання німецькою мовою. Насамперед це об'єктивні труднощі орфографічної системи: кількісна неадекватність між буквами та звуками у слові; різноманітність однакових букв та буквосполучень; кількість букв алфавіту та кількість графем, які вони утворюють (англійські 26 букв дають 104 графеми, німецькі 26 букв – більше 80 графем); наявність «німих» букв у словах. Об'єктивними мовними труднощами можна вважати наявність багатозначних і складних слів; непрямий порядок слів; звороти з дієприкметниками та дієприслівниками; умовні безсполучникові речення; складні речення та конструкції. До суб'єктивних труднощів належать недостатньо сформовані лексичні та граматичні вміння й навички, а також низький рівень навичок техніки читання на початковому етапі навчання німецької мови.

Згідно з етапами формування навичок та вмінь можна тренуватися на основі вправ для формування навичок техніки читання з переходом до вправ для формування мовленнєвих навичок читання й розвитку вмінь читання. Конкретні групи вправ стосуються різних видів читання. До вправ для навчання ознайомлювального читання можна сформувати такі завдання:

- 1) Прочитати заголовок і початкові речення та сказати, про що може йти мова в тексті.
- 2) Дати відповіді німецькою мовою на запитання викладача щодо основного змісту тексту.
- 3) Вибрати з кількох запропонованих найбільш прийнятний заголовок.
- 4) Прислухати чи прочитати твердження й виправити неправильні.

5) Вибрати з ряду малюнків ті, що ілюструють зміст тексту, або скласти його план німецькою мовою.

6) Коротко передати основний зміст за написаним планом рідною мовою.

7) Висловити свою думку про зміст тексту, дати йому оцінку (рідною мовою).

До вправ для навчання вивчального читання можна віднести такі завдання:

1) Відповісти на запитання щодо основного змісту та його окремих частин.

2) Визначити в тексті смислові фрази та словосполучення й вписати найбільш суттєву інформацію.

3) Скласти план тексту німецькою мовою та підібрати до кожного пункту плану речення з тексту, які його уточнюють.

4) Виконати письмовий переклад тексту.

5) Виконати тест множинного вибору чи альтернативного або поєднувального типу.

Вправи для навчання вибіркового/переглядового читання можуть містити такі завдання:

1) Після швидкого перегляду тексту знайти необхідну інформацію та уважно прочитати її у всіх подробицях.

2) Вписати основну інформацію з ключовими фразами та їх перекладом.

Таким чином, для ефективного навчання студентів читанню німецькою мовою як другою іноземною потрібно акцентувати увагу на порівняльній характеристиці з англійською мовою та інтернаціоналізмами, водночас використовуючи бажано автентичний матеріал та розроблені до нього відповідні вправи й завдання.

Чебоненко Дмитро Станіславович,

магістрант 1-го курсу факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ LEGO УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Переклади тематичних груп, пов'язаних з англійською термінологією LEGO, українською мовою дозволяють не лише досліджувати зв'язок мовних одиниць з різними типами значень і мовних категорій, а й встановлювати їх системні парадигматичні й

синтагматичні зв'язки, виявляти відмінності між мовами, та є підґрунтям для ідентифікації мовних одиниць, визначення семантики слів та розкриття концепту тексту з урахуванням перекладознавчих трансформацій.

Накопичено великий обсяг специфічної термінології LEGO англійською мовою, проте залишається не розробленою терміносистема LEGO українською мовою, що ускладнює застосування певних перекладознавчих трансформацій, призводить до порушення норм мови перекладу. Бажання зосередитися на буквальному перекладі дій та деталей, що пов'язані з LEGO, несе в собі низку проблем, що обумовлені невідповідністю значення дефініції в мові оригіналу й мові перекладу.

Структурно-семантичні й лінгвокогнітивні особливості англійської термінології та їх відтворення українською мовою часто ставали предметом наукового пошуку багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема Р. Махачашвілі [2], Е. Скороходько [5], Н. Сухачової [6] та ін. Розуміння терміну як слова чи фрази, що виникли штучно й функціонують з іншими словами для позначення закріпленого за ними смислу щодо певного конкретного поняття, визначали такі науковці, як А. Дияков, Т. Кияк, З. Куделько [1], О. Павлова [3], О. Янковець [7] та ін. Застосування когнітивного підходу вивело дослідження на новий рівень, де термін розуміється як концепт та досліджується з позиції фреймової семантики, на що вказують праці Л. Семененко [4], Х. Януш [8] та ін.

Памела Фабер, Сільвія Монтеро Мартінез вказують на те, що термінологічна робота зосереджена на описі структур знань, які стосуються предметної галузі, і того, як вони передаються в різних комунікативних контекстах [12]. Водночас Памела Фабер зазначає, що термінологічні одиниці та їх відповідності мають як парадигматичні, так і синтагматичні структури [11].

Однак, незважаючи на те, що LEGO слугує засобом для інтелектуального розвитку [10; 16 та ін], формує пізнавальну активність, навички спілкування, дозволяє вивчати слова, лексику, поняття, розвивати лексико-граматичні засоби мовлення в рамках певних тем, у доступних джерелах не вдалося знайти конкретного дослідження структурно-семантичних та лінгвокогнітивних особливостей англійської терміносистеми LEGO та їх відтворення українською мовою.

Аналіз літературних джерел дозволяє констатувати, що переклад термінів LEGO неможливо здійснити без застосування перек-

ладознавчих трансформацій, а саме: транслітерація, транскрибування, заміна, опущення, додавання, компенсація, конкретизація, калькування, описовий та еквівалентний переклад.

Встановлено, що транслітерацією є конверсія систем письма, за якої кожний графічний елемент (знак) однієї системи письма передається одним і тим же графічним елементом іншої системи письма. Як зазначає Лі Вень-Чао [20], транслітерація просто означає перенесення «звуку» з однієї мови в іншу.

Виявлено, що транскрибування є перекладознавчою трансформацією, що слугує для письмової передачі звучання слів тієї чи іншої мови незалежно від її графічних та орфографічних норм. Г. Габерланд та Й. Мортенсен [13] вважають, що транскрибування слід сприймати як окремий випадок ентекстуалізації (процесу, за допомогою якого тексти створюються шляхом вилучення дискурсу з їх початкового контексту).

Калькування, за Р. Вішан [19], сприймається як приклад гібридності, що несе із собою (лексично та/або структурно) присутність або «втручання» іншої мови, відеалізовану мовну однорідність. Це вид мовного запозичення, утворення нового фразеологізму, слова або нового значення слова через буквальний переклад відповідного іншомовного елемента.

Еквівалентність визначається науковцями як збереження відносної рівності змістовної, змістової, семантичної, стилістичної й функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі й перекладі. Д. Пану [17] розглядає еквівалентність як процедуру, в якій повторюється та сама ситуація, що й в оригіналі, але використовується інше формулювання.

Компенсація в перекладі виступає як стандартна операція лексичного перенесення, за допомогою якої ті значення тексту мови оригіналу, які втрачені в процесі перекладу, відображаються в тексті вхідної мови в іншому місці або за допомогою інших засобів, на чому наполягає К. Клауді [14].

А. Суратно та Д. Віджая [18] пишуть, що опущення частин тексту не супроводжується втратою всіх властивостей мовлення, навпаки – це прагнення усунути граматику та лексичні одиниці, наприклад, представлені в «порядку слів, неповні речення та риторичні запитання». Водночас трансформація додавання полягає у введенні в переклад лексичних елементів, що відсутні в оригіналі, для правильної передачі смислу речення (оригіналу), що перекла-

дається, та дотримання мовленнєвих і мовних норм, які існують у культурі мови в перекладі.

Заміна характеризується як спосіб перекладу, при якому граматична або лексична одиниця в оригіналі перетворюється на одиницю мови перекладу з іншим граматичним або лексичним значенням. Попри те, що заміна лінгвістично еквівалентна до мови оригіналу, але конотація є зовсім іншою – підкреслює Н. Альфаорі [9].

Конкретизація, за К. Клауді [15], є стандартною операцією перенесення, за якої одиниця мови оригіналу більш загального значення замінюється одиницею вихідної мови більш конкретного значення.

Спираючись на вищевикладене, в таблиці 1 наведемо приклади здійснення перекладознавчих трансформацій.

Таблиця 1 – Приклади здійснення перекладознавчих трансформацій термінів LEGO

Термін LEGO англійською	Переклад терміна українською	Перекладознавча трансформація
1	2	3
Duplo	Дупло	Транслітерація
Mindstorms	Майндстормс	Транскрибування
Bionicle	Біонікл	Транслітерація
Castle	Касл	Калькування
Sticker sheet	Набір наліпок	Заміна
Ninjago	Ніндзяго	Транслітерація
Friends	Френдс	Транслітерація
Brick Headz	Брік Хедз	Калькування
Windscreen	Лобове скло	Заміна
Technic, gear	Шестерня	Опущення
Garage	Деталі для Лего-гаражу	Описовий переклад
Magnet	Деталі з магнітами	Додавання
Cloth	Деталі з тканини	Додавання
Ideas	Айдіас	Транскрибування
Dark Bluish Gray Cylinder	Темно-сірий циліндр	Опущення
LEGO	ЛЕГО	Транслітерація
Speed Champions	Чемпіони Швидкості	Повний еквівалент
Animal, Dinosaur	Динозавр	Опущення
Train, Track	Рельси	Опущення
Support	Підпори	Заміна
Large Figure Part	Частина великої фігурки	Повний еквівалент
Hero Factory	Фабрика Героїв	Повний еквівалент
Roof	Деталі даху	Додавання
Thor	Фігурка Тора	Конкретизація

Закінчення табл. 1

1	2	3
Sports	Спортивні принади	Заміна
Window, glass and shutter	Вікно, скло та ролети	Повний еквівалент
Wildstyle	Дикарка	Заміна
Sports	Спортивні принади	Компенсація
Dark Red Door	Бордові двері	Заміна
Nexo Knights	Нексо Найтс	Транскрибування

Отже, терміносистема LEGO перенасичена складними для розуміння термінами та словосполученнями, що значно ускладнює процес перекладу українською мовою. Проте, застосовуючи перекладознавчі трансформації, а саме: транслітерацію, транскрибування, заміну, опущення, додавання, компенсацію, конкретизацію, калькування, описовий та еквівалентний переклад, а також користуючись книгами та сайтами з LEGO термінологією і застосовуючи лінгвокогнітивний підхід, можна здійснювати частковий або повний переклад кожного терміна українською мовою.

Список використаних джерел

1. Дяков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи терміотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Вид. дім «КМА Academia», 2000. 218 с.
2. Махачашвілі Р. К. Лінгвістичні параметри інновацій англійської мови в технісфері сучасного буття: монографія. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. 202 с.
3. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія: *Проблеми української термінології*. Львів, 2008. № 620. С. 49–54.
4. Семененко Л. Л. Від концепту до значення слова. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2015/від-концепту-до-значення-слова> (дата звернення: 10.04.2022).
5. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу). Київ: Логос, 2006. 99 с.
6. Сухачова Н. С. Особливості перекладу термінів англомовної терміносистеми менеджменту. *Young Scientist*. № 12 (52). С. 267–269. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/12/61.pdf> (дата звернення: 10.04.2022).
7. Янковець О. В. Англійська термінологія як різновид спеціальної лексики. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. 2017. № 1 (21). С. 1–9.
8. Януш Х. Поняття і концепт. Критерії розрізнення. *Studiamethodologica*. 2014. № 37. С. 184–189.
9. Alfaori N. Equivalence Problems in Translation. *Sino-US English Teaching*, Vol. 14, No. 2, 86-97. 2017. URL: <https://www.davidpublisher.com/Public/uploads/Contribute/58db778dd/5499.pdf> (дата звернення: 12.04.2022).

10. Dias N. Dolan H. How to Build LEGO Cars. *DK Children*. P. 96. URL: <https://www.dk.com/uk/book/9780241506332-how-to-build-lego-cars> (дата звернення: 12.04.2022).
11. Faber Benítez P. Thecog nitiveshift in terminology and specializ ed translation. 2009. Mon T I. 1. PP.107–134. URL: https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/13039/1/MonTI_01_10.pdf (дата звернення: 10.05.2022).
12. Faber P., Montero Martínez S. Terminology. *Routledge Handbook of Spanish Translation Studies*. Publisher: Routledge. 2019. Chapter 14. URL: https://www.researchgate.net/publication/334112813_Terminology (дата звернення: 20.04.2022).
13. Haberland H., Mortensen J. Transcriptionas Second-Order Entextualization: The Challenge of Heteroglossia. *Perspectives in Pragmatics, Philosophy & Psychology book series*. 2016. Vol. 4. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-319-12616-6_23 (дата звернення: 20.04.2022).
14. Klaudy K. Compensation in Translation. *LINCOM*. 2008. PP. 163–175. URL: https://www.researchgate.net/publication/316490724_Compensation_in_Translation (дата звернення: 29.04.2022).
15. Klaudy K. Concretization and generalization of meaning in translation. The Meaning of Translation. *Translation Studies in the Past Twenty Years*. Hamburg: Peter Lang. PP. 85–102. URL: https://www.researchgate.net/publication/290488871/_Concretization_and_generalization_of_/meaning_in_translation (дата звернення: 10.12.2021).
16. Lipkowitz D. The LEGO Book New Edition. *DK Children*. PP. 280. URL: <https://www.dk.com/uk/book/9780241314227-the-lego-book-new-edition> (дата звернення: 30.12.2021).
17. Panou D. Equivalence in Translation Theories: A Critical Evaluation. *Theory and Practice in Language Studies*. 2013. Vol. 3, No. 1, PP. 1-6. URL: <http://www.academypublication.com/issues/past/tpls/vol03/01/01.pdf> (дата звернення: 29.12.2021).
18. Suratno A.Wijaya. D. Text Reduction: Strategies Adopted in Audio Visual Subtitle Translation. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)*, 2018. Vol. 228. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/klua-18/25900106> (дата звернення: 10.12.2021).
19. Visan R. Language ideology and the presence of calques in Romanian translations from English. *Studii Si Cercetari Lingvistice*. 2017. № 68(1). PP. 41-56. URL: https://www.researchgate.net/publication/320735714_Language_ideology_and_the_presence_of_calques_in_Romanian_translations_from_English (дата звернення: 10.12.2021).
20. Wen-Chao Li. Foreign names into native tongues: How to transfer sound between languages – Transliteration, phonological translation, nativization, and implications for translation theory. *Target*. 2007. № 19(1). PP. 45–68. URL: https://www.researchgate.net/publication/233627623_Foreign_names_into_native_tongues_How_to_transfer_sound_between_languages_Transliteration_phonological_translation_nativization_and_implications_for_translation_theory (дата звернення: 10.12.2021).

Bykonja Oksana Pavlivna,
Doctor of Sciences (Pedagogics), Professor,
Professor of the Department of Foreign Languages of the
Academy of the State Penitentiary Service

THINKING DOMAIN IN TEACHING FUTURE LAWYERS ENGLISH

One of the most important tasks of increasing the efficiency of teaching future lawyers English is to make them think and develop their cognitive abilities.

At the beginning of learning foreign language the Academy of the State penitentiary service use different tests to identify, intellectually and academically developed students of law specialties. As the students of law specialties must be more organized and skillful in making judgments and become more creative in their future work. Students then apply all types of thinking processes in complex academic or practical problem-solving tasks. They should learn to consider more original solutions while making up projects, writing essays, producing reports and so on.

The future lawyers use their knowledge of English in doing creative work or practical problem-solving while studying in the classroom and self-studying work.

Thinking process instruction extends the unusual cognitive abilities of these students and promotes types of thinking that talented young people may need to develop in order to realize success and satisfaction in their fields.

They develop creative and critical thinking skills that may not have been assessed or that may be underdeveloped. The future lawyers may produce excellent work in their penitentiary field. They employ critical or analytical thinking in order to critique and explain their work effectively. Critical thinking skills seldom are measured effectively in most identification procedures.

Although scientists tend to differentiate between critical and creative thinking, in everyday thinking tasks these mental processes are functionally interrelated.

S. R. J. Swartz and D. N. Perkins provide an integrated framework for teaching thinking skills which involves developing *creative thinking, problem-solving, productive thinking, critical thinking, logical thinking and cognitive development* [2, p. 133]. They analyse different thinking skills.

In S. Parks' research she considers that the students should develop only *creative thinking, analytical thinking, critical thinking, decision-making and problem-solving* goals [1, p. 263].

We guess that if an up-to-day model of teaching students and cadets should be expressed fully, requiring that teachers and students have clear understanding of the inferential thinking such as *critical, productive, creative, analytical and logical thinking*.

Look through these kinds of thinking.

Students should analyse ideas in activities that applied higher order thinking. Skillful thinking must be one of the evaluation tasks. They need to evaluate some ideas, procedures, solutions, methods, materials, and principles for making such determinations results in an unsubstantiated opinion or statement of preference.

Critical thinking involves making judgments about the value, for some purpose, of ideas and activities, evaluating information gathered from, or generated by, applying, analyzing, synthesizing, etc. It involves some combination of all the other behaviours of *knowledge* (of the criteria by which facts, principles, opinions, and conduct are tested and judged; the methods of inquiry and procedures employed in investigating some phenomena), *analysis* (the ability to recognize unstated assumptions, the ability to distinguish facts, the ability to distinguish a conclusion from the statements; the ability to infer an author's purpose and the author's concept of science as exemplified in his practice), *synthesis, comprehension and application*.

Logical thinking is similar to critical thinking. It includes analysing and synthesizing concepts, empirical grounding, implications and consequences, reasoning leading to conclusions, objections from alternative viewpoints, etc.

Productive thinking means that the students may get some questions or issue and after that they solve these problems carefully as they consider them with objectivity as well as respect and concern for ones as a whole, not partly.

As for goal of *creative thinking* it is to make up an original product. The cadets should have a lot of different new and detailed ideas to do it.

Analytical thinking means deep understanding skills such as comparing or contrasting to do sequencing or prioritizing, classifying something, doing part or entire relationships, making an analogy, finding reasons, concluding something, identifying main idea or supporting some details, uncovering assumptions, etc.

Decision-making goal has well-founded decisions strategy. The cadets and students should consider options and evidence of the likelihood of consequences, and choose the best option in light of important consequences. They study to generate options, understand the main part of information and assess the reasonableness of ideas.

Problem-solving goal has some solution strategy. They should identify the problem, point out possible solutions and consequences. Also, they may solve the problem and determine the best one. After that the students are to plan the most effective means to carry it/them out. The students accurate recall of information, generate some options and assess the reasonableness of ideas.

So, a model for effective thinking instruction that incorporates teaching thinking processes and thinking dispositions in complex, meaningful contexts should involve *critical, productive, creative, analytical and logical thinking, decision-making and problem-solving* goals.

References

1. Methods and Materials for Teaching the Gifted / Ed. Frances A. Karnes, Suzanne M. Bean. The USA (Waco, Texas): Prufrock Press Inc., 2009, 841 p.
2. Swartz R. J., Perkins D. N. Teaching Thinking: Issues and Approaches. Pacific Grove, CA: Critical Thinking Press and Software, 1990, 283 p.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
В ГАЛУЗІ ПРАВА, ОСВІТИ, СОЦІАЛЬНИХ
ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК – 2022**

**ACTUAL ISSUES OF THEORY AND PRACTICE IN
THE FIELD OF LAW, EDUCATION, SOCIAL
AND BEHAVIORAL SCIENCES – 2022**

*Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 10 червня 2022 року)*

Відповідальні за випуск

М. С. Пузирьов,
В. М. Пилипенко
В. М. Олефіренко

Комп'ютерна верстка і макетування

Підписано до друку 13.06.2022. Формат 60×84/16.

Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 19,88.

Тираж 100 пр. Зам. № 94/22.

Редакційно-видавнична група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.